Əfsun bir neçə anlığa kiridi. Bir vaxtlar ondan tük salan, gözünü ağardanda sarısını udan "yolux" Fərid indi onunla gör necə danışırdı?.. Belə vəziyyətlə barışmaq istəmədi. Ancaq işinin düzəlməsi xatirinə güzəştə getdi:

– Ə, Fərid, başına dönüm, niyə etinasız danışırsan mənimlə? Olmuya, köhnə hayıflarını alırsan? Hər nə qələtim olub, bağışla. Onlar ilk gəncliyin, – duza getmək vaxtlarının səhvləridi. Biz artıq böyümüşük, hər şey arxada qalıb. Bir-birimizin ətini yesək də, sümüyünü çölə atmamalıyıq... Mən dustaqlıqdan təzəcə çıxmışam. Səfil vəziyyətindəyəm. Mənə canı yanmaq, əl tutmaq əvəzinə yazıq halıma sevinirsən. Köhnə yoldaşlığa yaraşırmı bu?!

Fərid səmimiyyətlə:

– Səni başa düşürəm, – dedi, – işsizlik çox ağır şeydi. Adamı hər cəhətdən sıxır. Ancaq...

Əfsun "boğazımı üz, ümidimi üzmə" mənasında əlini çənəsinin altına aparıb, hülqumunda gəzdirdi.

– Çox xahiş eləyirəm, köməkdən boyun qaçırma. Mümkün olmayanı çalış mümkün elə. Bu, mənim səndən ərkyana təvəqqemdi. İnanıram ki, istəsən, məni öz yanında bir işə götürtməyi bacararsan. Söz verirəm, nə cür iş olsa, öhdəsindən gələrəm.

Fərid qımışdı:

– Bacarığına bələdəm, dəyirmanın boğazından ölü salsan, aşağısından diri çıxarsan.

Əfsun atmacanı özündən yan ötürdü. Minnətini həqiqi yalvarışa çevirdi:

– Qadan alım, Fəri, lağ eləmə. İşin düzələninə get. Məni məğmun qoyma!

– Lağ eləmirəm... – Fərid tam ciddiləşdi. – Zirək adamsan. O zirəkliyi bayaq, dəfn mərasimində də göstərdin. Kənardan göz qoyurdum sənə. Cavan ananı xilas elədiyini aydınca gördüm. Xoşum gəldi, ürəyimdə alqışladım səni.

– Bu, mənim alqışsız borcumdu. – Əfsun təvazö ilə başını köksünə əydi. – İnsanın insana köməyi dəyməlidi. Ulu babalarımızın öyüdü, nəsihəti belədi. Yaxşılıq böyük savabkarlıqdı, deyiblər o rəhmətliklər. Sən də bu dar günümdə yaxşılığını mənə əsirgəmə.

Həyat hündür bir nərdivandı. Kimini qaldırır, kimini endirir. Sən qalxanlar cərgəsindəsən. Allah eləsin, daha da ucalasan. Ən yüksək vəzifələrdə qərar tutasan. Mən isə o həyat nərdivanının dibindən də aşağıdayam. Tut əlimdən, qaldır pillələri. Dünyanın işini bilmək olmaz, vaxt gələr, xəcalətindən lazımından artıq çıxaram. Heç kəsə borclu qalan oğul deyiləm mən.

Fərid xeyli düşünüb:

– Qəti söz vermirəm, – dedi, – amma bir şey fikirləşərəm.

Əfsun nisyəni nağdılamağa cəhd etdi:

– Ciddi çalışsan, mütləq düzələcək. Mən təsadüflərin zərurət doğurduğuna inanıram. Biz gözlənilməz bir yerdə elə-belə rastlaşmamışıq. Burada ilahi hikməti var. İdarənizin ünvanını, telefonunu yaz ver mənə. Qoy, Allahım bizə yar olsun!

Fərid imtina edə bilmədi.

5.

Qədim, yaraşıqlı Bakı özünə bənzəmirdi.

Axşamları çıraqban, işıqları ulduz-ulduz sayrışan, çal-çağırlı bu şəhərə ölü bir sükut hakim idi. Şıq geyimli oğlanlar, bərbəzəkli qız-gəlinlər, xoşəhval qocalar, kişi və qadınlarla həmişə dolu olan küçələr büsbütün boşalmışdı. Elə bilərdin, əhali harasa köçüb getmişdir. Hər şey yas içindəydi.

Ətrafdakı gərgin hüzn Əfsun Zamanlıya az təsir etdi. Özündən çox razı idi. “Şücaəti”nə görə Fəridin tərifi onu lap qanadlandırmışdı. Hiss edirdi ki, öndəki uğurlarına işıq ucu açılmaqdadır. Uzunmüddətli uğursuz həyat tərzindən sonra şəhərə ilk gəlişi ilə hörmət qazanması çox şeydən xəbər verirdi.

O, əlini əlinə sürtdü. Ağır addımlarını birdən yeyinlətdi. Bağırsaqları üsyana qalxmışdı. Aclıq amanını qırırdı. Özünü Qumaş arvadgilə tez çatdırmağa tələsdi. Necə deyərlər, dabanlarına tüpürüb, bütün gün bir hovur dincəlməmiş yorğun ayaqlarını əlavə cəfaya saldı.

Qumaş arvadgilə çatanda artistcəsinə ayrı sifətə girdi. Qəm dəryasına batdı. Hədsiz pərişan görünüşü ilə Qumaş arvadı dərhal kövrəltdi.

– Meydana getdinmi, ağrın alım?.. Nə gördün, nə eşitdin? Gəl otur, bir yaxşı-yaxşı danış.

– Getdim, nənə! – Əfsun səsini sızıldatdı. – Gördüklərimi dil ilə söyləmək çətindi mənə. Bircə burasını deyə bilərəm ki, ağlaşma-şivən xırtdəkdəniydi. Adam əlindən tərpənmək olmurdu. İynə atsan, yerə düşməzdi.

– Onu televizir də göstərirdi. Sən ayrı şeylərdən danış.

– Darıxma, nənə, danışacam. Elə əsas söhbətə gəlirəm... Cənazələr çiyinlərə götürülüb yola düzələndə, camaat elə çaxnaşma saldı ki, az qaldı meyidlər çiyinlərdən yerə düşsün.

– Of, off!.. Hayıf sizə günahsız balalar!.. – Qumaş arvad çırpındı.

– Hə, nənə, çox hayıf!.. Yüyürüb özümü köməyə yetirdim. Camaatı sakitləşdirənlərə qoşuldum. Çığır-bağırdan boğazım yırtılıb, irəli-geri yortmaqdan heydən düşmüşəm. Ortaya əngəl-filan çıxmamaqdan ötrü özümə divan eləmişəm, canımda can qoymamışam. Hər yerim zoqquldayır...

Qumaş arvad canıyananlıqla ona yaxın durdu. Gödəkcəsini soyunmaqda kömək etdi:

– Ezyatın elə üz-gözünnən də görükür, ay bala. Əldən-ayaxdan düşdüyün, deməsən də bilinir. – Birdən gözü Əfsunun dirsək sarğılarına sataşdı, təlaş keçirdi. – Bu sarğılar nədi? Kimnən dalaşıbsan?

Əfsun qəsdən zarıdı:

– Dalaşmamışam, möhkəm yıxılmışam. Dizlərim, dirsəklərim yaralanıb.

– Boy, a bala, hardan yıxılıbsan?

– Biçarə bir ananın qanının arasına girmişəm, nənə. Nağdı ölümdən qurtarmışam.

– Nə cürə, ay bala? – Qumaş arvadın həyəcanlı marağı artdı. – Yerri-yataxlı danış. Kimiydi o baxtıqara?

– Otuz yaşı olar, ya olmaz, çox gənc, yaraşıqlı bir gəlin idi. Cənazə qəbrə sallanıb, üstü torpaqlanan dəqiqələrdə gözdən yayınıb, özünü tabutun yanına atmaq istəyirdi...

– Boy, boy!.. Allah sən saxla!.. – Qumaş arvad vaysındı. – Ölən kimiymiş?.. Əri, ya qardaşı?

– Nə əri, nə qardaşı... körpəcə oğlu!

– Can, can!.. – Qumaş arvad üzünü cırdı. Gözləri qan ağladı. – Uşağa da mı qıyıblar, o qaniçənnər?!..

– Deyilənə görə, uşaq atası ilə hardansa gəlirmiş. Heç nəyin üstündə azğın əsgərlər atəş açıblar. Uşaq ölüb, atası da ağır yaralanıb.

– Of, ooff! – Qumaş arvad yumruğunu düyüb, zərblə sinəsinə vurdu. – Sən bir amansızdığa bax?! Gözdəri çıxmışdarın qudurğannığına bax!.. Qaragünnü ana özünü qəbrə atmasın, bə neyləsin?!.. Murazı gözündə qalanın özgə çarəsi nədi?!

Bu anda Əfsunun qulağı aralıdan asta hıçqırtı eşitdi. Diqqəti Qumaş arvaddan yayınıb, hıçqırtı gələn səmtə yönəldi. Bəri otağın qapı çərçivəsinə söykənərək, söhbəti dinləyən qızı gördü. Qumaş arvadı da, söhbətini də unutdu. Gözəlliyə aludə nəzərləri qızın tamaşasına durdu. Bu, ortaboy, yumrusifət, dolubədənli çox göyçək bir qız idi. “Qızlar bulağı”ndan doyunca su içmişdi.

Ovsunlanmış Əfsun iştahla dodaqlarını yaladı: “Lap mən istəyəndi! – düşündü. – Şirin canı qurban verməyə dəyəndi. Kaş Allahım məni umsuq qoymayaydı, toruma asan düşəydi...”.

O, kirpiklərini heyran-heyran qırpdı. Bir vaxtlar Durna xanımın onu hayıl-mayıl qoymuş gözəlliyi ilə bu qızın cazibəsini xəyalən müqayisə etdi. Üstünlüyü qıza verdi: “Heç keçiləsi, əldən buraxılası ceyran deyil. İşi fəndlə düzüb-qoşub, onu halal malım eləməliyəm. Durna xanımın acığına bu sütül cananla aşiq-məşuq olmalıyam... mütləq olmalıyam!” – deyə qəti qərara gəlib, geri çöndü. Önlüyünün ətəyini gözlərinə basıb, xısın-xısın ağlayan, onun qızın marağına durduğunu görməyən Qumaş arvaddan sözarası soruşdu:

– Bu qız sənin nəvəndi, nənə?

– Hə. – Qumaş arvad bir az toxtayandan sonra dilləndi. – Sən qalan otağı səliqəyə salıb. Get, otağında əynini dəyiş, bir az irahatdan, çox ezyat çəkibsən. Sonram gəl, çörək yeyə-yeyə qəziyyənin gerisini yerri-yataxlı danış.

Əfsun qıza heyranlığını açıq söylədi:

– Maşallah, böyüyüb əməllicə gözəlləşib. Elə balacalıqda da çox göyçək idi.

Qumaş arvad heç nə demədi. Oğlanın qırımını bəyənməmişdi.

Əfsun qızın yanından ötəndə bic-bic irişdi görüşmək istədi.

Qız əl tutuşmadı. Sərtliklə üzünü turşudub, kənara çəkildi. Əfsunun qolu havadan asılı qaldı. Əfsun pərt olsa da, özünü sındırmadı. Zarafatla Qumaş arvada gileyləndi:

– Nəvən dəli bir ceyranmış, nənə. Mənimlə heç görüşmək də istəmir.

Qumaş arvad nəvəsinin tərəfini saxladı:

– Xəsyəti tünddü, bala. Bənd olma ona.

Əfsun qızın qılığına girməyə çalışdı:

– Salam, Allah salamıdı. Onu almamaq günah sayılır. Əlimi havada qoyma!

Qız ikrahlıqla nənəsinin yanına şütüdü. Əfsun kor-peşman otağına keçdi. Orada dodaqaltı pıçıltı ilə qızı hədələdi: "Eyb etməz, indi əl tutuşmağı mənə çox görürsən, əlimi havada qoyursan, ürəyimi sındırırsan. Vaxt gələcək, təlik quzu təkin özün kölgəmi izləyəcəksən, dalımca yüyürəcəksən. Mənə də Əfsun deyərlər. Baxarsan, saqqızını necə oğurlayacam, heç nədən xəbərin olmayacaq".

Otaq yaxşıca silinib-süpürülmüş, pəncərə şüşələri və döşəmə yuyulmuş, kiçik masa ilə onun ətrafındakı nimdaş səndəllər yığışdırılıb harasa aparılmışdı. Otaq, elə bil, xeyli genişlənmişdi. Çarpayının döşəkağı, balınc və yorğan üzlükləri təzələnmişdi. Bunlar qonağa, əlbəttə, hörmət əlamətləri idi. Ürəyindən yeni bir hiss keçdi: "Ah, nolaydı bu sahmanlı yatacaqda o dəli ceyranla birgə yataydım, onun ənbər ətirli qoynunda şirin-şirin xumarlanaydım... neçə illərin tamarzılığından sonra yeni keflər çəkəydim..." Birdən gözü ön divardakı böyüdülmüş şəklə sataşdı. (Nə cür olmuşdusa, səhər-səhər bu şəkli sərfi-nəzər etmişdi) şəkil çox canlı çəkilmişdi. Təzə fotoya oxşayırdı. Qız oradan şən təbəssümlə boylanırdı. Əfsun şəklin yaxınına gəldi. Onu öpməkdən özünü saxlaya bilmədi. Öpə-öpə də könlündən indicə keçmiş arzusu möhkəmləndi: "Budur, bu dəqiqə şəklini öpməkdən doymuram. Çox çəkməz ki, özünü də beləcə öpərəm. O alma yanaqlarını soraram, qaymaq dodaqlarını əmərəm... İnan sözlərimə, qoymaram murazım qalsın gözümdə".

O, düşündüklərini təsəvvüründə canlandırıb, ovcunu ovcuna sürtdü. Gizlində qıza müraciətli səsini azacıq ucaltdı:

– Bəli, dəli ceyran, yəqin bil, mən sözümün ağasıyam.

Məqsədim uğrunda ölümə də gedirəm. Görəcəksən, bu lələşin səni necə muma-şama döndərir. Mənim dilimin ovsunu əfi ilanı da fağırladıb yuvadan çıxartmağı bacarır. Valideynlərim mənə Əfsun adını qoymaqda yanılmayıblar. İlahidən verilib mənə bu fərasət. Durna xanımdan artıq olmayacaqsan ki?!.. O da çox yuxarıdan gedirdi. Məni yaxına buraxmaq istəmirdi. Qadasın alım yüyürək dilimin, soyuqluq buzunu elə məharətlə əritdi ki, özüm də heyran qaldım. Bax, səni də eləcə halal malım eləyəcəm!..

Qumaş arvadın qəhərli səsi mətbəxdən eşidildi:

– Niyə ləngidin, a bala?.. Çay süzmüşəm. Gəl, qaynar-qaynar iç ki, canın qızsın.

– Gəldim, nənə, gəldim!

O, qərarının behi olaraq, şəkli bir də hərarətlə öpdü. Və əvvəlki qəm-qüssəli görkəmlə dala qayıtdı.

Qumaş arvadın gözlərinin yaşı qurumamışdı. Nəmli kirpiklərinin uclarında kiçicik damlalar işarırdı. Nənəsinin böyrünə sığınmış qızın da burnunun yancaqlarında muncuğa bənzər iki damla yaş çuxura ilişib parıldayırdı.

Əfsun əlavə təklif gözləmədi. Özünü bu ailənin köhnə üzvü kimi apardı. Ərklə irəli getdi. Bir ucu divara söykədilmiş sınıq-salxaq mətbəx masasının arxasına keçib, ağır əyləşdi. Boğmalı stəkanda buğlanan çayı tələsik götürüb, qəndsiz-filansız horuldatdı. Sonra tələsikliyindən utandı (qız gözaltı ona baxırdı). Toxtaqlı davrandı. Qənddandan qənd götürdü. İfallıca ağzına aldı, çayın qalığını mədəni qaydada içdi. Soluğunu dərib, bir gözü qızda, yarımçıq qalmış söhbətinə davam etdi:

– Əzizim, iki gözüm nənə, birdən elə bil ilahidən mənə səda gəldi. “Bir dön, geri – yanına bax” – dedi. Dönəndə nə görsəm yaxşıdı?.. Bayaq haqqında danışdığım cavanca gəlin xəlvətcə keçib, qəbrin lap qaşında dayanıb, özünü məzara atmağa hazırlaşır, yaxınlığındakı adamların da heç nədən xəbərləri yox. O, qollarını yana açıb, içəri tullanmaq istəyən məqamda yüyürüb belindən yapışdım. Bütün gücümlə qırağa dartdım. İkimiz də böyrü üstə yıxıldıq, daşa-kəsəyə dəydik...

– Sonra?.. Sonra noldu?.. – Qumaş arvad səsi xırıldaya-xırıldaya, səbirsizlədi. – Axırı nəynən qurtardı?

– Sonra da heç nə... – Əfsunun fikri yenə qızda idi. Gözünü ondan çəkmirdi. Qızın dodaqları büzülmüşdü. Faciəyə için-için ağlayırdı. Elə bu görkəmdə də qəşəng görünürdü. Əfsun sualı ləng cavablandırdı: – Yaxşı qurtardı. Allaha şükür, nə o, nə də mən ciddi zədə almadıq. Amma gəlinin huşu başından çıxmışdı. Özündən getmişdi... Mənim də dizlərim və dirsəklərim yaman haldaydı.

Qumaş arvad dərin-dərin inildəndi:

– Ümidi hər yerdən üzülmüş bədbəxt belə dərdnən çətin yaşayar...

Qız hıçqıra-hıçqıra dedi:

– Məktəbdə müəllimlərimiz çox adam ölüb, deyirdilər. "Təcili yardım" maşınları yüzdən çox meyid daşıyıblar, yaralananların sayı yeddi yüzü keçib.

Əfsun qızın sözünə coşqunluqla qüvvət verdi:

– Vəhşidilər də! İnsan cildində yırtıcıdılar, canidilər!.. Silahsız, dinc adamları çəmən otu kimi biçmək, qanı su yerinə axıtmaq heç yanda, heç bir ölkədə görünməmiş cəlladlıqdı!

Qumaş arvad əllərini göyə qaldırıb nifrətlə qarğışladı:

– Daş tök, Allah! O qaniçənlərin başına ildırım daşı tök! Yer üzünnən bir kərəmlik sil-süpür, köklərini kəs!!

Qız başını nənəsinin çiyninə söykədi. Qəhərlə pıçıldadı:

– Məktəbdə onu da danışırdılar ki, güllə dəyən uşaq ailənin tək övladıymış...

Əfsun həyəcanla təsdiqlədi:

– Doğrudur, qəbir üstündə də danışırdılar onu. Uşaqları sağ qalmırmış, doğulan kimi ölürmüş. Bircə bu uşaq sevindirib qohum-əqrəbanı. Onun da taleyi belə...

Qumaş arvadın ürəyi bir az da bərk göynədi, yumruqlarını qoşalayıb, zərblə sinəsinə çırpdı. Ağır yumruqlar mətbəxə guppultu saldı.

– Can-can, a körpə, can-can!

Əfsun qıza acıq verirmiş kimi təşəxxüslə öyündü:

– Yaxşı ki, mən vaxtında özümü yetirdim. Azacıq ləngisəydim, faciə üstündən faciə baş verəcəkdi. Bütün bir ailə güdaza gedəcəkdi.

Nənə ilə nəvə qucaqlaşıb ağlaşdılar.

Əfsun ayrı mətləbə keçdi. Aclıq hənirini kəsmişdi. Qarnını ovuşdurub, Qumaş arvada yazıq-yazıq üz tutdu:

– Nəvənə qurban olum, nənə. Acından ölürəm. Bəlkə bir qismət çörək verəsən... yavanlıqsız da ötüşərəm.

Qumaş arvad nəvəsini özündən aralayıb, əl-ayağa düşdü.

– Bu sahat, ağrın alım, bu sahat... xörəyim hazırdı. Gəldi bu ağrı-acılı söybət araya düşdü... huşum başımnan çıxdı...

O, dümələnib qaz peçinə yaxınlaşdı. Xörək qazanını qızmağa qoya-qoya nəvəsini buyurdu:

– Dur, süfrə aç, a canım-ciyərim. Mən xörəyi qızdırınca çörək doğra, çəngəl-pıçaq qoy qonağımızın qabağına. Bu gün o, savab işdər görüb, əcəl əlinnən qaragün bir gəlini qurtarıb. Anasının südü halaldı ona.

Qız qulluqdarlığa ərinmədi. Masanın üstündəki artıq şeyləri yığışdırdı. Süfrəni təzələdi. Ortaya çəngəl-bıçaq düzüb, çörək doğramağa başladı.

Əfsun qızı yaxından, xüsusi aludəliklə marıtladı. Qız çörək doğradıqca qoltuqları altında tərpəşən yumruca məmələrdən gözünü çəkmədi. Qumaş arvaddan dil xoşluğu soruşdu:

– Nəvənin adı nədi, nənə. Unutmuşam.

– Adı Tamaşadı.

– Çox gözəl addı! Özünə oxşayandı. Afərin bu adı ona qoyana!

– Mən qoymuşam. – Qumaş arvadın səsində qəribə qürur duyuldu. – Çağa vaxtınnan qəşəngiydi. Tamaşa eləməkdən doymurdum. Ona görəm də adını Tamaşa qoydum.

– Əla ad seçibsən, nənə. Həm təzədi, həm də yaxşı səslənir.

– Yaxşı, günün olsun, bala. Addı də, ağlıma gəlib, qoymuşam. Təkin yığvalınnan yarısın!

Ortaya xörək gətirildi. Toyuq çığırtmasının xoş ətri ac Əfsunun burnunu qıcıqlandırdı. Yeməyə möhkəm girişdi.

Qarnı doyub, canı rahatlanandan sonra qızı sorğu-suala çəkmək, arada isinişgənlik yaratmağa çalışdı. Nə fayda ki, cəhdi uğursuz oldu. Üzgün bədəni tezcə süstləşdi. Toxluq kirpikləri arasına mürgü çirişi yaydı. Göz qapaqları ağır-ağır sallandı. Başı üç-dörd dəfə köksünə dəyib çətinliklə qalxdı. Bütün günkü qaçqovdular, yüyür-yortmalar öz təsirini birdən göstərmişdi. Özünü heç cürə tarazlaya bilmədi.

Qumaş arvad canıyananlıqla:

– Oturduğun yerdəcə yatırsan, ay oğul. Bunnansa get, otağında soyun, irahat yat, – dedi.

Əfsun mürgü içində üzr istədi:

– Bağışlayın, bərk yorulmuşam, yuxu amanımı qırır.

Qumaş arvad yaxın gəlib, onun qolundan tutdu, qalxmasına kömək etdi:

– Yuxu sənin amanını qırınca, sən yuxunun amanını qır. Özünə eziyat vermə.

Əfsun bir daha üzr istəyib, səndirləyə-səndirləyə yatmağa yollandı. Arası heç beş dəqiqə çəkmədi, küncdəki otaqdan asta, qırıq-qırıq mışıltılar eşidildi.

6.

O, yuxudan günortaya yaxın oyandı. Gecəni bir böyrü üstündə, daş kimi yatmışdı. Altında qalmış sağ qolu əməlli-başlı keyimişdi.

Barmaqlarını bala-bala, ustuf-ustuf tərpədib əlinin, qolunun üyüşüyünü xeyli çətinliklə açdı. Sonra küncləri zığlanmış kirpiklərini ovuşdurdu, tam genişliyi ilə açdı. Bədənində heç bir sızıltı, göynərti sezmədi. Dizlərinin, dirsəklərinin sıyrımtılarının bekara ağrıları da keçib getmişdi. Fikirlərini başına cəmləyə-cəmləyə dünənki hadisələri yadına saldı. Xəyalında ilk növbədə qəşəng qız canlandı. Tamaşaya işıqgözünə tamaşa etməyə can atdı. Könlündən yeni cəhd keçdi. Amma... kefinə soğan doğrandı. Axı, qız çoxdan məktəbdə idi. Bunu yatanda macal tapıb biləyindən açmadığı qol saatına baxanda anladı. Acı təəssüf ürəyini göynətdi.

Elə həmən anlarda da iş üçün Fəridlə görüş təyin etdiyini xatırladı. Şalvar-köynəyini cəld əyninə keçirdi. Tualetə yüyürdü, oradan “vanna otağı”na şığıdı. Alababat yuyunub, mətbəxə gəldi. Qumaş arvadı giley-güzarla salamladı:

– Sabahın xeyir, nənə. Məni niyə oyatmayıbsan? Nə üçün qoyubsan bu vaxtacan yatım?

Əlində köhnə alt paltarı yamayan Qumaş arvad işini saxladı. Gözlüyünü alnına qaldırıb, kövrək-kövrək dilləndi:

– Sabahın yox, günortan xeyir, oğul. Çox şirin yatmışdın, oyatmağa qıymadım. Dünən ezyatın çox olmuşdu.

– Orası düzdü, nənə. Dünən izafi yorulmuşdum. Yuxu kirpiklərimdən sallanmışdı. Həm də yatacağım rahat idi. Elə bilirdim qu tükü üstündəyəm. Çox minnətdaram. Doğmaca nənə qayğısı görürəm səndən.

Qumaş arvad paltarı qırağa qoyub, ayağa durdu. Qonağına səhər yeməyi hazırladı. Əfsun coşdu:

– İmanın kamil olsun, ay nənə! Sənə poladdan da möhkəm cansağlığı arzulayıram. Gün o gün olsun, nəticə, kötücə beşiyi yırğalayıb, onlara şirin nənə laylası çalasan!

Qumaş arvad başını yırğaladı:

– Yox, ay bala, daha mənim köçüm hazırdı. Barmax sayı ömrüm qalıf. Siz cavannar xoşbaxt yaşayın. Sırağa günkü müsibəti ilahim bir də heç vaxt göstərməsin. Dünənnən özümə gələmmirəm. Bütün gecəni də ağlamışam, səhər obaşdannan da genə yadıma düşüflər, bağrımın başı oddanıb.

Əfsun xal qazanmaq xatirinə vaqiə uydurdu:

– Faciəmiz, çox böyük faciədi, nənə. Səhərə yaxın ölümdən xilas elədiyim gəlin yuxuma girmişdi. Məni söyür, qarğıyırdı ki, onu qəbrin içinə atılmağa niyə qoymamışam.

– Yuxuda söylənən qarğış gerçəkdə alqışdı. İşin avand olacax! – Qumaş arvad darmacal bişirdiyi xörəyi Əfsunun qabağına qoyub tələsdirdi: – Tez ye ki, sarfan qarışmasın. İrax olsun, azar-bezar taparsan.

İki yumurtanın qayğanağını Əfsun pəh-pəhlə yedi. Üstündən də bir stəkan təzədəm çay içib, ayağa durdu.

– Süfrənə min bərəkət, nənə! İndi mənə bir ağbirçək diləyi də söylə ki, dalınca getdiyim iş düzəlsin, peşman qayıtmayım.

Qumaş arvadın dodaqları səssizcə tərpəndi. Sonra sağ əlini Əfsunun çiyinlərinə toxundurub duasını ucadan səsləndirdi:

– Get, uğurun xeyirli olsun, şad xəbər gətir!

Əfsun xeyir-duanın xoş təsiri ilə həyətə düşüb, bir-iki küçə getmişdi ki, qarşısına çıxan maneələr qanını qurutdu. Keçidlər, sıx gediş-gəliş yerləri bağlanmışdı. Çiyni silahlı hərbçilər ilə milis nəfərləri hər yanda qaynaşırdılar. Adamları saxlayıb, sənədlərini yoxlayırdılar. Bəzilərini qara maşınlara basıb harasa göndərirdilər. Nizam-intizam tədbirləri tam ciddiləşmişdi. Ötən gecə radio və televiziya ilə əhaliyə

rəsmi xəbərdarlıqlar edilmişdi. "Komendant saatı" yaradıldığı bildirilmişdi. Bərk yatmış Əfsun bunları, şübhəsiz ki, eşitməmişdi.

O, dərin çaşqınlıq içində irəli getdi. Əsgərlər arasından saymazyana keçib, yoluna davam etmək istədi. Aman vermədilər. Sorğu-suala tutdular: Kimsən? Hara gedirsən? Nə üçün gedirsən? Sənəd göstər!

Əfsun qorxuya düşdü. Hərbçilərin boz sifəti, hiddətli baxışları canına vicvicə saldı. Qeyd-şərtsiz itaət göstərdi.

Təhlükədən ötüşdü. Sənədlərinin ora-burasına baxıb, hansısa kağızla tutuşdurub (yəqin ki, "şübhəli şəxs"lərin siyahısı idi), yoluna davam etməyə icazə verdilər.

Yoxlanışlar qabaqlarda da eynən, bir neçə yerdə təkrarlandı. Hamısından xətasız sovuşdu. Di gəl ki, Fəridin iş yerində zəhləsi töküldü.

– Sənə kim lazımdı?

– Fərid.

– Familini de.

– Familini unutmuşam… Yaddaşım korlanıb.

– Get, yadına düşəndə gələrsən.

– Biz tələbəlik yoldaşıyıq. Yataqxanada bir otaqda qalmışıq... Özü məni çağırıb.

– Bizdə bu barədə məlumat yoxdur. İcazə al, sonra bizə yaxınlaş!

– İcazəni kimdən alım?

Qapıçı hirslənib "əlaqə pəncərəsi"ni örtdü.

Əfsun fağırhal qılığa keçdi:

– Ə, qağa, qadan alım, köməyini əsirgəmə məndən. Başım çox bəlalar çəkib. Bəzən öz adımı da unuduram. İnsafı arada gör.

Qapıçı nə üçünsə gülümsünüb pəncərəni araladı:

– Yaxşı, tutaq ki, famili yadından çıxıb, heç olmasa, nə vəzifədə işlədiyini de.

Əfsun şadlandı.

– Ə, qağa, sağ ol! Bax, bunu soruş, cavabını bayaqdan verim... Sizin komitənin maliyyə şöbəsinin böyüyüdü. Dünən mənə özü belə demişdi.

– Yoldaş Cəbizadənin yanına gəlibsən?

– Hə, hə, onun! – Əfsun ötkəmləndi. – Əvvəllərdə, bizim tələ-

bəlik vaxtlarımızda familini Cəbiyev yazdırırdı. İndi Cəbizadə eləyib... Görünür, belə lazımdı. Hər dövrün öz tələbi var.

Qapıçı “pəncərə”ni yenidən örtüb, telefona əl atdı. Kiminləsə astadan danışdı. Dəstəyi yerinə qoyub “Nəzarət köşkü”dən bayıra çıxdı. Ədəblə yol göstərdi:

– Buyurun, bu pilləkənlə qalxın ikinci mərtəbəyə. Yoldaş Cəbizadə sizi iyirmi üçüncü otaqda gözləyir.

Əfsun pillələri qalxa-qalxa öz bəxtinə küsəndi. Fəridə həsəd apardı: “Gorun çatdasın, baba! Gör, kim kimin ayağına gedir?!.. Həmişə qapazaltım olmuş fərsizin birisi indi böyük adam sayılır. Qəbuluna xahişlə, minnətlə düşə bilirəm... Ehh, zalım həyat!..”

O, ağırlaşmış addımlarını inadla yeyinlətdi. Özünə ürək-dirək verdi: “Yox, başıma mütləq bir çarə qılmalıyam. Fərid kimilərindən qabağa getməliyəm. Buna hünərim, təpərim də var, iti ağlım, fərasətim də. Mübarizəsiz, ciddi-cəhdsiz heç nə əldə olunmur. Hələlik işim keçənə baş əyib, “bəli, bəli” – deməliyəm. Xəncərimin qaşı düşməz. Atalar “Eşşəyi min ata çatınca” – deyiblər. Elə ki, ayağıma yer elədim, sonrası çim-yağ olacaq. Fərid Cəbizadələr yenə əl quzuma dönəcəklər”.

O, pillələri sakit ürəklə qalxdı. Fəridin kabineti uzun dəhlizin qurtaracağında idi. Qapını şəstlə açıb, daxilindəki qibtə hissini məzələnmə ilə öləzitdi:

– İcazə olarmı, Fərid müəllim?.. Yox, ey, bağışla, yoldaş Cəbizadə.

Fərid rəsmi dilləndi:

– Buyur!

Əfsun darıldı. Görüşü belə zənn etməmişdi. Düşünürdü ki, Fərid yerindən sıçrayıb qabağına gələcək, qoluna girib içəri aparacaq, altına stul çəkib oturdacaq. Heyhat... İçəri keçib çox incik salamlaşdı.

– Hər vaxtın xeyir!

– Salam, salam! – Fərid qarşısındakı kağızlardan gözünü çəkmədən soruşdu: – Necəsən?

– Əzilmiş pomidor kimi.

– Elə niyə?

– Niyəsi budur ki... – Əfsun umu-küsüsünü köntöy açıqladı: – Bəzi yoldaşlar özlərini quru aparırlar. Köhnə yoldaşlığı vecə

almırlar. Adi səmimiyyəti əsirgəyirlər.

– Kimi nəzərdə tutursan?

– Elə səni!.. Özünü çəkib qoyubsan dağ başına. Heç düz-əməlli "xoş gəldin" də eləmirsən. Elə bil, yad adamlarıq, otaq yoldaşlığı eləməmişik…

Fərid qələmini kağız üstünə atıb, dala çəkildi. Arxasını əyləşdiyi meşin oturacaqlı kreslosunun hündür söykənəcəyinə dayayıb, yarı zarafatla onu sancdı:

– Narahat olma, hər şey yadımdadı. Hansı oyunlardan çıxdığını yaxşı xatırlayıram.

Əfsun tam bir dəqiqə susdu. Pərtliyi dərinləşdi:

– Başa düşdüm səni. Kin saxlayırsan. Köhnə ədavətlə yaşayırsan...

O, burnunda çöp qalmış kimi bərk fınxırdı. Bir istədi Fəridə ağzından çıxanı deyib dönsün geri, lakin tüpürdüyünü yalamağa məcbur oldu. Yaşam çətinliyi qabağını kəsdi. Təklifsiz əyləşib qılığa başladı:

– Ə, Fərid qağa, ilk gəncliyimizdə nə olubsa, unut getsin. Biz axı böyümüşük, kişiləşmişik. Xırda hisslərlə yaşamaq bizə yaraşmır... köhnə-köşgül umu-küsülərdənsə, mərdlik göstər, mənə kömək əli uzat. Elə bilginən ölmüşəm, cənazəmi yerdən götürürsən.

Fərid qəsdənmi, ya nə üçünsə, yelləncəkli kreslosunu astaca yellədərək, burnunu qaşıdı.

– Məndən xahişin nədi?

Əfsunun içi alovlandı. "Fərsiz" Fəridin rəsmiyyəti yandırıb cızdağını çıxartdı: "Gorun çatdasın, baba!.. Xahiş ha?!.. Nə deyəsən beləsinə?!" Əlacsızlıq amanını yenə qırdı:

– Ə, qağa, qadan-bəlan mənə gəlsin, sənə olan ümidimi daşa çırpma. Göydə Allah, yerdə sənsən pənahım. Mərdlik göstər, imdadıma yet.

– Neyləyim? İmdadına nə cürə yetim?

– Necə nə cürə?.. Axı dünən söz vermişdin, iş barəmdə kiminləsə danışacaqdın.

– Başım qarışdı... Bağışla.

– Bağışlayıram. Ancaq dur bu dəqiqə get o adamın yanına.

Məsələni danış, “hə” – “yox” cavabı gətir. Çalış peşman getməyim burdan.

Fərid tərpənmədi.

– Getməyim mənasızdı. Arada ciddi əngəl var.

Əfsun inciklikla ağız-burnunu əydi.

– Nə əngəl?

– Sən axı həbs olunubsan.

– Həbs olunan, bəyəm, cəmiyyətdən təcrid edilməlidi? Haqqı yoxdu insanlar cərgəsinə qatılsın?

– Bizim komitə mühüm dövlət idarəsidi. Belə şeylərə mənfi yanaşırlar. Sən adi günah üstündə tutulmayıbsan. Dələduzluq maddəsi ilə cəza alıbsan...

Əfsun təəssüflə qurcalandı.

– Eh, Fəri, sən qaşınmayan yerdən qan çıxardırsan. Keçi ölüb, qoturu kəsilib. Köhnə palan içi eşələmək nəyə gərəkdi?

Fərid təmkinli davrandı. Məsuliyyət nümayiş etdirdi:

– Mən palan içi eşələmirəm. İşə düzəlmək üçün anket dolduranda bunlar mütləq göstərilməlidir. Heç nə gizlətmək olmaz. Hər şey bittə-bittə yoxlanılır.

– Onun babalı mənim boynuma. Orasını elə düzüb-qoşacam nə şiş yanacaq, nə kabab. O sarıdan zərrəcə narahat olma.

– Narahat olmaya bilmərəm. Arada mən varam. Bir vasitəçi kimi məni taqsırlandıracaqlar.

– Yamanın-yaman günü deyərsən bu işdən xəbərim yoxdur, həbsdə yatdığımı bilməyibsən... İnan mənə, bu qarışıqlıq vaxtı, aləm çaxnaşan zamanda ona heç əhəmiyyət verən də olmayacaq... “Qarğa, məndə qoz var” – demək əbləhlikdi.

Fərid çıxılmaz vəziyyətdə qaldı, dərin fikrə getdi. Əfsun üzə durdu, qır-saqqız olub, and-amanını şiddətləndirdi:

– Ə, Fəri, qurban olum, başına dolanım, bir çarə qıl. Ərinmə, dur get o lazımlı adamın yanına. Ümid çırağımı öləzitmə.

Fərid alakönül qalxdı. Əfsun onu qapıya qədər ötürdü. Burada həm qəti, həm də acizanə tapşırdı:

– Bax, ha! Olmaya-bilməyə, həbs olunmağım barədə dilinə bir kəlmə gətirəsən, ağzından söz qaçırdasan. Sən eləcənə de

ki, yaxın tələbə yoldaşı olmuşuq. Məni yaxşı tərəfdən tanıyırsan. Biliyimi, zirəkliyimi, işgüzarlığımı bacardıqca çox təriflə. Ona da çalış ki, məni şəxsən qəbul eləsin. Gerisini özüm bilərəm neyləyəcəm.

* * *

Fərid tez qayıtdı. Şən sir-sifətindən işin müsbət həlli duyulurdu. Əfsun qımışa-qımışa onun qabağına yeridi.

– Ə, qağa, deyəsən, uğurun xeyirlidi, söhbətiniz necə alındı?

Fərid də qımışdı:

– Pis alınmadı. Müəyyən razılığa gəlindi.

Əfsunun baxışları bir qədər məyusladı.

– Müəyyən razılıq nə deməkdi?

– Yəni, düzəlməyə şans var.

Əfsun darıxdı.

– Di yaxşı, bağrımı yarma, konkret cavab de.

– Konkret cavabı onun özü deyəcək. Get yanına, səninlə söhbətləşmək istəyir.

– Əla! – Əfsun çırtıq çaldı. – Söhbətləşmək ürəyimnəndi... Adı nədi?.. Necə müraciət eləyim?

– Eləcənə “müəllim” de. Bu müraciətdən çox xoşu gəlir.

– Vəzifəsi nədi?

– Komitənin sədr müavinidi. Kadr məsələlərinə baxır.

– Xasiyyəti necədi? Yumşaq adamdı, ya zıqqıdı?

– Həlim xasiyyətdi. Deyilənə görə, yazıçıdı. Ancaq mən onun əsərlərini oxumamışam.

– Yazıçıdı?!.. – Əfsun nə üçünsə sevindi. – Bu lap yaxşı! Mən yazıçılarımızın çoxunu qiyabi tanıyıram. Özün bilirsən ki, mütaliəçiyəm, bədii ədəbiyyatla maraqlanıram... ümumiyyətlə, yazıçı tayfası yumşaq təbiətli olur. Onlarla dil tapmaq asandı... hansı imza ilə yazır?

– Şakir Şadmanlı imzası tanışdı sənə?

– Şadmanlı?.. – Əfsun xeyli duruxdu. – Yox, balam, tanış deyil. Belə yazıçı heç eşitməmişəm... Bircə kitabının adını bilsəydim, sözdən-söz icad eləyib qılıq damarını tutardım.

Fərid incə zarafatla:

– Özünü kasıb salma, – dedi. – Sən ki, maşallah, dil pəhli-

vanısan. Yüz faiz inanıram ki, onun da qılığına girə biləcəksən. Nə bacarırsan, təriflə.

Əfsun sinəsini sığalladı:

– Hə, düz deyirsən, balam. Tərif çox köpəkoğlu şeydi, daşı-dəmiri də yumşaldır. Özüm dönə-dönə sınamışam ondakı bu gücü. Ancaq gərək əndazəsini gözləyəsən. Elə eləyəsən ki, nə çox yağlı olub ürək bulandırsın, nə də çımxır yavan olub ağız büzdürsün.

Fərid eyhamını açıq söylədi:

– O sarıdan da səriştən heç pis deyil. Biclikdə şeytana papış tikirsən!

Əfsun cırnamadı. Əksinə, sinəsini bir də sığallayıb öyündü:

– Əzizim Fərid, sən onu yaxşı-yaxşı bil ki, şeytan məğlub-edilməz məxluqdur. Ulu Allahımızın özü də onun öhdəsindən gələmmir. Mən hardasa şeytana papış tikməyi bacarıramsa, deməli, az-çox hünər sahibiyəm. Bu hünərimlə açıq-açığına fəxr eləyirəm.

Fərid onu rəsmən tələsdirdi:

– Bəsdi öyündün, cəld ol. Kişi səni gözləyir. Bu hünərini get, ona da göstər. Döşünə sonra döyərsən.

Əfsun gedə-gedə:

– Haqlısan, qağa. Cücəni payızda sayırlar, – dedi.

7.

Şakir Şadmanlı adı siyahıda var, özü yox yazıçılardan idi. Haçansa beş-on alababat hekayə, bir-iki də alaçiy povest yazıb, qələmi korşaltmışdı. Orta yaşa çatmamış “ilham bulağı” qupquru qurumuşdu. Ha gücənmiş, ha əlləşmişdisə, ortaya daha heç nə çıxarda bilməmişdi. Elə bil, qarayel əsib, ipə-sapa düzülməyən sözləri başından büsbütün sovurmuşdu.

Amma hələ də yazıçılıq xülyası, qələm əhli iddiası ilə yaşayırdı. Yazıçılar cəmiyyətinin vəsiqəsini qumaş parçaya büküb, döş cibində xüsusi qürur-qürrə ilə gəzdirirdi. Yeri gəldi-gəlmədi, onunla öyünürdü. Mühüm iclaslardan, tədbirlərdən, yığıncaqlardan qalmırdı. Çağırılmamışdan gəlib ön sıraların birində əyləşir; televiziya ekranlarında görsənməyə cəhd edirdi ki, ertəsi gün desinlər; filan yerdə, filan məclisdə sən də vardın. Və söz yox ki, ya-

radıcılıq qısırlığının xəcalətini qəlbinin dərin-dərin guşələrində mütəmadi çəkirdi; bağrının başı korun-korun hey yanırdı.

Fəqət bu dərdini üzdə heç kəsə hiss etdirmirdi. Özünü şən, şadman aparırdı. Çünki ulu Tanrı onu yazı-pozuda yarıtmasa da ayrı bir xoşbəxtliklə mükafatlandırmışdı: yaxşı təşkilatçılıq qabiliyyəti vermişdi. El arasında nahaq demirlər ki, bir yandan bağlayan fələk, o biri yandan açır. Şakir Şadmanlı ictimai işlərdə çox fəal və bacarıqlı idi. Hövsələsi geniş, iradəsi möhkəmdi. Məhz bu keyfiyyətləri ilə də yüksək rütbəlilər tərəfindən xətri istənilirdi. Lap cavanlıqdan yuxarı təşkilatların, səlahiyyətli şəxslərin diqqətini özünə çəkə bilmişdi. Məsul vəzifələrə maneəsiz irəli çəkilmişdi. Yaradıcılıq şikəstliyinin ağrı-acılarını təşkilatçılıq istedadı səngitmişdi.

"Qarabağa yardım Komitəsi" təşkil ediləndə də Şakir Şadmanlı yada birinci düşənlərdən oldu. Bu əziyyətli və çox məsuliyyətli işin öhdəsindən yaxşı gələ biləcək rəhbər axtarışında Şakir Şadmanlının üstündə dayandılar. Yurd-yuvalarından didərgin salınmış, dözülməz dolanışıq şəraitindən bezikmiş dar hövsələli, ölüm-itimli, yaslı insanlarla o, daha asan dil tapardı; onların tələblərini ürək yanğısı ilə yerinə yetirərdi. Səviyyəli təşkilatçılığından, ünsiyyət bacarığından əlavə, həm də əslən qarabağlı idi. El-oba xidmətində qeyrilərindən qat-qat yaxşı durardı. Lakin son anda onu komitəyə sədr yox, müavin təyin etdilər. Birinci şəxs olmağa hansısa daha mühüm keyfiyyət göstəricisi çatışmadı.

Şakir Şadmanlı incimədi. Haqq üçün şöhrət ölüsü, vəzifə düşkünü deyildi. Layiq görüldüyü işə qollarını çırmayıb girişdi. Burada da lazımi nüfuz və hörməti tez qazana bildi. Di gəl ki, bədii yaradıcılıqda fəaliyyətsizliyi indi onu daha çox sıxdı. Qaçqın-köçkünlərin dərdi-sərlərinə yaxından bələd olduqca, əhvalları dərindən öyrəndikcə, qələmə sarılmağa böyük ehtiyac duydu; sözün həqiqi mənasında çırpındı. Heyhat ki, üzüdönük "ilham pərisi" köməyinə gəlmirdi ki, gəlmirdi! Gücsüz qələmi ağ kağız üzərində beş-on sətir cızma-qara eləyib dirənirdi. Ondan o yana getmirdi. Alnında puçur-puçur soyuq tər cərgələnir; gözləri qan çanağına dönürdü, nəticə isə bir çürük qoz!

Qələmlə məşhurlaşmaq, ad-san qazanmaq bizdə ümumi bəladır.

Başqa xalqlarda bu həvəs, bu istək nə səviyyədədir, dəqiq fikir söyləyə bilmərik. Çünki səhih məlumatımız yoxdur. Ancaq bizimkilər... nə deyim, vallah, özgə biçimlidir. Şair, yazıçı olmaq hər kəsin könlündən keçir. Xüsusən də böyük rütbəli, yüksək vəzifəli məmurların (ziyadə pulluların) ən sevimli xobbisidi. "Sandıq ədəbiyyatı" kimin evindən, iş otağındakı seyfinin dərinliyindən çıxmaz!? Bəxtəvər başımıza! Bizə nahaq yerə "şair xalq" deməyirlər ki!?..

Əfsun Zamanlı iti fəhmi ilə Şakir Şadmanlının zəif damarını əvvəldən tutdu. Kabinetinin qara meşinli qapısını çöldən ehmalca tıqqıldadıb, içəri keçəndə bir bəlağətə başladı:

– Xoş gördük, çox hörmətli Şakir müəllim! Sizə, – bizim sevimli yazıçımıza bu başdan böyük oxucu kütləsinin-pərəstişkarlarınızın atəşin salamlarını yetirirəm. İcazə verin onların adından qələm tutan mübarək əlinizi qəlbimin bütün hərarəti ilə sıxım! – Təklif gözləmədən irəli atıldı. Hay-küyə mat qalmış Şadmanlının sağ əlini qamarlayıb, hər iki ovcu arasına alaraq möhkəm silkələdi. Kişini basıb-bağladı: – Təəccüblənməyin, Şakir müəllim! Sevincimdən aşıb-daşıram. Sizi canlı görməyimə sonsuz, hədsiz-hüudsuz dərəcədə şadam. İndiyəcən yalnız şəklinizi görmüşdüm. Kitablarınızdakı gülümsər çöhrənizə baxmaqdan doymurdum, özünüzü şəxsən görmək, ziyarət etmək arzusundaydım. Allahdan bol-bol razıyam ki, məni bu arzuma çatdırdı. İşıqlı simanıza əyani tamaşa etmək, nəhayət ki, mənə nəsib oldu.

Şakir Şadmanlı təvazö ilə qımışıb nə isə demək, yəqin ki, minnətdarlığını bildirmək istədi. Əfsun macal vermədi. Bərbəzəkli, ərş-gürzlü sözləri yenidən uc-uca caladı:

– Mən sizin milyonlarla fanatiklərinizdən biriyəm, Şakir müəllim. Daimi, doyumsuz oxucunuzam. Çox gözəl, çox rəvan yazırsınız. Dilinizin şirinliyi, müşahidələrinizin dəqiqliyi adamı heyran qoyur. Təsvir elədiyiniz əhvalatların sehrindən çıxmaq olmur. Oxuduqca oxumaq istəyirsən. Sizin bir əsərinizi xüsusi ilə vurğunuyam. Adı dilimin ucundadı... o qədər həyəcanlıyam ki, bircə dəqiqənin içində unutdum...

Şadmanlının yanaqları qızardı. Yazıçılığı ilə bağlı heç vaxt, heç kəsdən eşitmədiyi tərif bolluğu sinəsinə sarı yağ kimi yayılmışdı.

Böyük məmnunluqla özünün daha çox bəyəndiyi povestini xatırlatdı:

– Bəlkə "Sübh çağında görüş"ü nəzərdə tutursunuz?

– Bəli, bəli, elə onu! – Əfsun tələm-tələsik təsdiqlədi. Qorxdu ki, əsər barədə nə isə soruşar, yalanı üzə çıxar. – Qiyamət əsər yazmısınız, Şakir müəllim. Üzünüzə görə demirəm, olduqca dəyərli kitabdı. Həyat bilikləri ilə zəngindi. Obrazları çox canlıdı. Hər birinin öz taleyi, fərqli yaşam tərzi, fərdi dili var. Gənclər üçün böyük tərbiyəvi əhəmiyyətə malikdi. Onu oxumayan çox şey itirir. Şəxsən mən üç dəfə oxumuşam, ləzzət almışam.

Şakir Şadmanlı yaşına və vəzifəsinə uyuşmayan yüngüllüklə əzilib-büzüldü. Anası ölmüş tərif dağdan ağır kişini yerindən oynatmışdı. Sümüklərini çırtdatmışdı. Uşaq məsumluğu ilə şirin-şirin qımışdı:

– Təşəkkür eləyirəm, – dedi, – əsərimin sizə bu dərəcədə xoş gəlməsindən çox mütəəssirəm, zövqünüzə valehəm.

Əfsun ilk baxışda zəhmi bağır yaran bu çalsaç adamın hədsiz sıyılmasına ürəyində gülsə də, üzərdə ciddi davrandı. Yalanını bir az da inamlı, inandırıcı söylədi:

– "Sübh çağında görüş" əsəriniz doğrudan-doğruya böyük yazıçı əməyinin məhsuludur. Hər sözü, hər cümləsi ürək qanı ilə yazılıb. Dərin mənalar, hikmətlər, müdrik ifadələrlə sip-silədi... Özünütərif düşməsin, yeri gəlmişkən, sizə bildirim ki, mən mütaliəni çox sevirəm. Bədii əsərləri su kimi içirəm. Sizin kimi təbii yazan, dərin müşahidəli ikinci yazıçı rastıma çıxmayıb. Qələminizə min alqış!

Şakir Şadmanlının qaşları birdən çatıldı. Dilotu yemiş müsahibinə zəndlə baxdı.

– Deyəsən, siz də yazı-pozu ilə məşğulsunuz. Təzə yazanlardan deyilsiniz?

– Xeyr, – Əfsun ciddiyyətlə başını buladı. – Mən iqtisadçıyam. Dövlət iqtisad institutunda ali təhsil almışam.

– Bəs?.. – Şadmanlı duruxdu. Sualını yarımçıq saxladı.

Əfsun bicərtək təbəssümünü dodaqlarının bir ucundan o biri ucuna ötürdü.

– Sizi anlayıram, Şakir müəllim. Təəccüblənirsiniz ki, yazıçılıq peşəsinə dair bu incəlikləri necə, hardan bilirəm... Düzdü?

Şadmanlı mat-mat təsdiqlədi:

– Doğrudan təəccüblüdü... Bizim sənətin incəliklərinə bələdsiniz. Belə şey adi mütaliə ilə əxz edilmir.

– Düz buyurursuz, Şakir müəllim. Mən bunları ayrı mənbədən öyrənmişəm. Sizdən yaxşı olmasın, sevdiyim başqa bir yazıçının öz həyatından bəhs eləyən kitabından məlumatlanmışam. Biz naşılara yazıçılıq asan görünür. Düşünürük ki, istedadın varsa əgər, bir kağızdı, bir də qələm, döşə getsin. Sən demə, istedadın olması kifayət deyilmiş. Bir əsəri yazıb qurtarınca cəfadan can üzülürmüş.

Şadmanlının çibanı deşildi:

– Can üzməyi az şeydi. Əsər yazmaq iynə ilə gor qazmağa bərabərdi. O dünyanı görüb qayıdırsan.

– Öz həyatını qələmə almış yazıçı da o zillətlərdən açıq danışır. Məşhur bir romanına görə başına müsibətlər gətiriblər. Çap eləməyiblər, işdən qovublar. Neçə il çox acı günlər keçirib. Adicə çörək pulu da tapmayıb, dilənçi vəziyyətinə düşüb. Nə var, nə var ki, həqiqəti yazıb, yaşadığı cəmiyyətin eybəcərliklərini göstərib. Heç nəyi ört-basdır eləməyib... Buna bənzər bir halla, yəqin ki, siz də üzləşibsiz. Axı, həqiqətin gözünün içinə düz baxan yazıçılarımızdan biri də sizsiniz.

Şadmanlı xəcalətdən bu dəfə lap möhkəm qızardı. Başını aşağı salıb dinmədi. Əfsun şirinlik üçün təəssüfünü bildirdi:

– Amma bir oxucu iradımı da burda sizdən gizlətmək istəmirəm, Şakir müəllim. Çox-çox heyiflər olsun ki, az yazırsınız. Pərəstişkarlarınızın gözlərini yolda çox qoyursunuz. Səbəbi nədi?

– Səbəbi... – Şadmanlı düşündü, inandırıcı cavab axtardı. – Taqsır vaxt çatışmazlığındadı. Yaradıcılıqla müntəzəm məşğul ola bilmirəm. İdarə işləri başımı çox qatır.

Əfsun sözə qüvvət verdi:

– Müdriklər "vaxt qızıldı" – deyiblər. Nə fayda ki, o qızılı əksər halda boş-boşuna xərcləyirik.

Şadmanlı başını aşağı saldı. Kağız-kuğuzla qurdalandı. Bu, söhbəti qurtarmağa işarə idi. Əfsun mətləbə yaxınlaşdı:

– Atalar "uman yerdən küsərlər" – deyiblər, Şakir müəllim. Bütün oxucularınız adından sizə daha bir iradım var: az yazmağınız öz işinizdi, ona qarışa bilmərik. Lakin Qarabağda cərəyan

eləyən dəhşətli hadisələr barədə susmağınız, gərəkli və görkəmli bir əsər ortaya qoymamağınız biz oxucular üçün qaranlıqdır, anlaşılmaz haldı. İstərdik ki, bu mövzuda sanballı bir kitabınızı oxuyaq. Məsələn, lap elə "20 yanvar" faciəsi haqqında. Bu faciə heç yerdə, heç ölkədə analoqu olmayan vəhşilik nümunəsidi. İstərdik ki, azğınlamış sovet ordusunun dinc əhaliyə qarşı amansız divanını, işğalçılıq xülyasına düşən məkrli qonşumuz erməniləri lazımınca ifşa eləyən bir roman yazıb gələcək nəsillərə yadigar qoyasınız. Nəvə-nəticələr başımıza gətirilən müsibətləri oxuyub, düşmənlərini yaxşı tanısınlar. Biz oxucular bunu yalnız sizin qələminizdən gözləyirik. O biri yazıçılarımızın qələminin gücü belə mövzuya çatmaz. Siz hara, onlar hara?!.. Hə, Şakir müəllim, başqa məsələlər qalsın bir yana, dünənki dəfn mərasiminin özü elə mükəmməl bir roman mövzusudu. Azadlıq qurbanlarının torpağa tapşırılmasında bütün şəhər camaatı iştirak edirdi. Orada baş vermiş dəhşəti – gənc ananın özünü qəbrə atması cəhdini, yəqin ki, eşidibsiniz...

– Bəli, bəli, eşitmişəm... – Şakir Şadmanlı bərk həyəcanlandı. – Gənc ananın halına çox acıdım, ürəyim ağrıdı. Halal olsun onu xilas eləyən oğlana. Əsl igidlik göstərib. Xalqı bədnamlıqdan qurtarıb.

Əfsun döşünü qabağa verib qürrələndi:

– Həmən oğlan mənəm, Şakir müəllim.

– Həə?! Sizsiniz?! – Şadmanlı heyrətlənən kimi oldu. Oğlana qəribə təəccüblə baxdı. – Doğrudan?!

– Bəyəm oxşamıram? – Əfsun təkəbbürlə gülümsündü. – Fikirləşirsiniz ki, o savab işi mən görə bilmərəm?

– Yox, yox! – Şadmanlı səsinə mehribanlıq qatdı. – Afərin! İgid oğlansınız. Bu hərəkətiniz böyük vətəndaşlıq nümunəsidi.

Əfsun şadyanalıqla qımışdı. Hər iki əlini döşünə sıxıb, təzim etdi.

– Minnətdaram, Şakir müəllim. Bağışlayın, yekəxanalıq olmasın, mən dəfn mərasiminin nizamlı keçməsində də cəhdlər göstərmişəm. Meydandan ta "Dağüstü park"a qədər qayda-qanuna riayət edilməsinə çalışmışam. Heç bir pozuntuya yol verdirməmişəm. Təşkilatçılara artıqlaması ilə kömək durmuşam.

Şadmanlı məmnun-məmnun başını tərpətdi.

– Bəyəndim sizi. Məndən nə kömək lazımdır?

– Sizin bu komitənizdə münasib iş istəyirəm.

Şadmanlı gicgahını qaşıya-qaşıya düşündü. Əfsun ayağına yer elədi:

– Bilməmiş olmazsınız, Şakir müəllim. Peyğəmbərimiz buyurur ki, xeyirxahlıq lalların danışan dili, karların eşidən qulağıdı. Siz də elə Tanrı-peyğəmbər övladısınız. Soraqlaya-soraqlaya gəlmişəm yanınıza. Böyük yazıçımıza pənah gətirmişəm. Vəziyyətim son dərəcə ağırdı. Neçə müddətdi işsizəm. Himayənizi məndən əsirgəməyin.

Şadmanlı həlim təbəssümlə soruşdu:

– Gərək ki, iqtisad institutunu bitiribsiz. Özünüzü təqdimdən belə başa düşdüm, yanılmıram ki?

– Xeyr, Şakir müəllim, yanılmamısınız. – Əfsun cavabı bir an belə ləngitmədi. – O institutun maliyyə-kredit şöbəsində yüksək qiymətlərlə oxumuşam. Son kursa qədər əlaçılıq təqaüdü almışam.

Şadmanlı təqdirlə dilləndi:

– Çox yaxşı! Bəyəndim sizi. – O, kreslosunu yana sürütdü. Əlini üstü rəqəmlərsiz telefon aparatına uzatdı. (Bu, daxili telefon idi.) Dəstəyi aramla götürüb qulağına yaxınlaşdırdı. Xəttin o biri ucundan tələsik gələn xırıltılı səsi Əfsun da eşitdi:

– Buyurun, Şakir müəllim!

– Yanına cavan bir oğlan gələcək. Onun sənədlərini vakant yerimiz üçün hazırla... Hə, elə indi gələcək, yanımdadı. Sabahdan gec olmayaraq işə başlasın. Məsim Müslümoviçə özüm məruzə edəcəm.

– Baş üstə, Şakir müəllim!

Şadmanlı şad tərzdə üzünü Əfsuna çevirdi:

– Birbaşa gedin kadrlar şöbəsinə – on altıncı otağa. Hələlik o işlə məşğul olun. Sonrasına baxarıq.

Əfsun ikiqat əyildi.

– Təşəkkür edirəm, Şakir müəllim! Zəndim məni aldatmadı. Doğrudan da sizdə həssas yazıçı ürəyi var. İnsanlığa bir naxışsınız! – deyib xeyli daldalı getdi. Qapıdan şıdırğı çıxdı.

8.

Əfsun Zamanlı "Yardımkom"da az dayandı. Kadrlar şöbəsində

işini bitirən kimi, şəhəri seyrə çıxmaq həvəsinə düşdü. Bakının gəzməli, görməli yerlərinə istiqamət götürdü. Həbsxananın dar, darıxdırıcı künc-bucaqlarında yatdığı müddətdə belə azad, sərbəst gəzintilər üçün burnunun ucu göynəmişdi, həsrətini çəkmişdi. Bu seyrlər zamanı gözəl qız-gəlinlərə gözüdoyunca tamaşa etmək, təzə sevda macəraları yaşamaq intizarında çox qovrulmuşdu. İndi budur, asudəlikdə idi. İşi də öz çəmini tapırdı. Durna xanımın acığına yeni "sərgüzəşt" axtarışına başlaya bilərdi. "Gəzəyən ayağa daş dəyər" – deyiblər. Bəlkə, bu gəzintisində köhnə "çuvixa"lardan hansınasa rast gələr, gününü onunla keçirərdi. Gör neçə illərdi üzünə hərarətli qadın nəfəsi dəymirdi.

O, şəhərin baş küçəsinə yönəldi. Köhnə "Bakı Soveti" binası yanından üzüaşağı aramla addımladı. Burada da gediş-gəliş seyrək idi. İnsanlarla həmişə aşıb-daşan bu geniş küçə də dünəndən bəri boşalmışdı. Qarşıya tək-tük çıxan adamlar başlarını kökslərinə əyib, fikirli-fikirli harasa tələsirdilər. Bir hovur əylənib, heç kəs heç kəslə kəlmələşmirdi. Ara-bərədə vurnuxan hərbi nəzarətçilərlə mülki geyimli asayiş keşikçiləri, sözün həqiqi mənasında, əl-ayağa dolaşırdılar.

Əfsun məşhur Nizami muzeyinin qənşərindən sola buruldu. "Fontanlar" meydanını arxada qoyub, əsas gəzinti küçəsinə döndü. Elarası "Teatrlar küçəsi" adlanan bu sahmanlı küçə heç vaxt kimsəsizləşmirdi. Axşam çağları daha gur olurdu. Tanış-biliş görüşünə can atanlar, deyib-gülməyə, şənlənməyə həvəslilər, aşiq-məşuqluğa meyllilər "başmaq seyrini" məhz buranı seçirdilər. Bəzək-düzəkli qız-gəlinlər, "xanımça"lar da əsasən bu məkanda işvə-naz satardılar.

"Komendant saatı", "Fövqəladə vəziyyət" elanına baxmayaraq, həmən küçə qeyri küçələrə nisbətdə indi də get-gəlli idi. Ara-bərədə deyib-gülənlər, şənlənənlər az deyildi. Çoxmillətli şəhərdə bu hal bəlkə də mümkün sayılmalıdır. Qırğına məruz qalmış yerli əhalinin dərdisəri qeyrilərinin nə vecinə idi? Yalnız şən musiqi səsləndirilmirdi.

Əfsun gəzinti azarkeşlərinə qoşuldu. Ağır-ağır yeriyib, yanından ötüb-keçənlərə qaşaltı göz qoydu. Başqa millətlərdən olan bərbəzəkli qız-gəlinlərə, hallıca-dulluca xanımlara umacaqlı baxa-

baxa, küçəni üç dəfə o baş-bu başa ölçdü. Rastına nə köhnə, nə də təzə "ov" çıxdı. Cibinin boşluğu təhər-tövründən bilinirdi.

Heysizlədi. Özünü nahaq yerə yorduğunu anlayıb peşmanladı. Lakin bir az sonra əhvalı düzəldi. Qumaş arvadın məktəbli nəvəsi yadına düşdü. Yumruğunu düyüb, alnına çırpdı: "Kül mənim təpəmə! Nağdını evdə qoyub, nisyə dalınca küçələrdə veyllənirəm. Ayaqlarıma əziyyət verirəm... Üzü üzlər görmüş şortu-mortu axtarıram... Nəfəsi ətir qoxuyan sütülcə qız hara, küçə-müçə şintırları hara?!.."

O, acığından təpəsinə yağlıca bir qapaz da ilişdirdi: "Doğrudan əbləhəm! Allah yetirən halalca qismətimi unudub, səmə it kimi şəhərdə vurnuxuram. Nə deyəsən belə ipləmə ağıla?!.."

Əsəbi-əsəbi yırğalandı. Təsəllisini gerçəklətdi: "Gedib o dəli ceyranı dilə tutub, ipə-sapa yatırtmalıyım. Ehmal-ehmal ürəyinə girməliyəm. Çox da ki tərslik eləyir, göylə əlləşir, xam dayça kimi şıllaq atıb, qeyz-qəzəblə fınxırır. Naz-qəmzə satmaq, uşaq kosu kimi atılıb-düşmək qızların qədimi adətidi. Hünər o adəti heçə endirib, məqsədə çatmaqdadır. Bu hünər də ki məndə!"

Adamlardan aralandı. Qətiyyətlə avtobus dayanacağına gəldi. Burada gözü gül-çiçək dükanına sataşdı. Dərhal ağlına gəldi ki, iki çiçək dəməti bağlatsın. Birini Tamaşaya təqdim etsin, o birini Qumaş nənəsinə. Axı, işə düzəlmişdi, bu çiçəklər muştuluq rolu oynayardı. Ən əsası da araya qızla yaxınlıq körpüsü salardı...

Dükan astanasında beyninə başqa bir fikir də yol tapdı: "Qıza hər cəhətdən bələd olub, xasiyyətini də bəyənsəm, lap ona evlənərəm də. Gedib kirayələrdə can çürüdüncə, həmişəlik qalaram onlarda. Yaxşıca evdi, bir az təmir eləmək lazımdı. İmkanım olanda ora-burasına əl gəzdirtdirərəm, aboylarını təzələtdirərəm, yaşamağa yarayar. Yoxsa, bu şəhərdə dövlətdən mənzil almaq uzun həngamədi. Onun üçün gərək qeydiyyatdan keçəsən, növbəyə durasan, illərlə gözləyəsən. İdarələrə ayaq döyməkdən, tilsimli qapılar açıb-örtməkdən, qəbullara yazılmaqdan zəhləm töküləcək... Nənə də ki o dünyalığa namizəddi. Hay-hayı gedib, vay-vayı qalıb. Bir ayağı burda, o biri ayağı gordadı. Ayrı yerdə kirayə sorağına düşməyə nə ehtiyac var?!.."

Dükana həvəslə daxil oldu. Gülləri özü seçdi. İki buket

bağlatdı. Qızınkini əlvan lentlə, bəzək-düzəklərlə hazırlatdı. Durna xanımın sədəqə məqsədi ilə verdiyi pulu oradaca xırdaladıb güllərin xərcini ödədi, qalmışını qatlayıb şalvarının arxa cibinə soxdu: "Allah kərimdi, qazanc yetirər. Qoy Durnanın həqarətlə verdiyi sadağa pulu gələcək xoşbəxtliyim üçün "qızıl açar" olsun. Hər pisliyin axırında bir yaxşılıq gizlənir. Pul sarıdan çətinliyim olsa, Fəriddən borc götürərəm. Bəlkə heç ona da ağız açmadım. İşlərim ki belə uğurlu alınır, sonrası çim-yağ olacaq. Analar mənim kimi oğul doğmayıb hələ!"

Evə çatınca birinci Qumaş arvadı muştuluqladı:

– Gözlərin aydın, ay nənə, işim düzəldi, çətinliklər arxada qaldı!

Qumaş arvad qonağının şadlığını doğma nənə qaydasınca bölüşdü:

– Çox mübarək, ay bala, çox mübarək! Uğurun həmişə xeyirə calansın. Heç vaxt neylim, necə eləyim demiyəsən!

– İman yiyəsi ol, mənim doğmadan doğma nənəm! – Əlində hazır tutduğu kiçik gül bağlancını irəli uzatdı. – Al bu gülləri, nənə, sənə hədiyyədi. Səhər-səhər mənə dilədiyin xeyir-duanın əvəzidi!

– Payın çox olsun! – Qumaş arvad gülləri alıb həvəslə qoxuladı. – İlahidən arzum budur, yollarına bax, bu gül-çiçəklər səpilsin!

– Allah arzunu çin eləsin, nənə! – Əfsun içərilərə intizarla boylandı. – Bəs qız hanı? Tamaşanı soruşuram.

– Dərs oxuyur. – Qumaş arvad pıçıltı ilə dilləndi. Əfsuna da alçaqdan danışmağı, qıza mane olmamağı başa saldı. – Məytəfdən gələli çıxmır otaxdan, işim çoxdu deyir.

– Həəə... – Əfsun səsini alçaltdı, – onda özüm gedim onun gül payını orda verim. Qoy təzə gül-çiçək ətri otağının havasını dəyişsin. Ətirli havada oxunan dərs yadda yaxşı qalır.

O, Qumaş arvadın razılığına vaxt itirmədən qızın yanına şığıdı. Gülləri təklikdə təqdim etmək ona daha sərfəli idi.

Otağın qapısını ustuf-ustuf aralayıb, ayağının biri içəridə, o biri çöldə icazə istədi:

– Bağışla, cəmi bircə dəqiqə vaxtını alacam... Bu gün mənim bayramımdı. İşə düzəlmişəm. Ümidvaram bu xəbərə sən də sevinəcəksən. Odur ki, gül hədiyyəsi gətirmişəm. Qəbul eləsən, ik-

iqat bayramım olacaq.

Tamaşa ona fikir vermədi. Başını kitab üzərinə bir az da əyib susdu.

Əfsun israr etdi:

– Çox xahiş eləyirəm, diqqətini bir hovurluğa kitabdan ayır. Gülləri al, sonra yenə dərsinlə məşğul ol.

Tamaşa sərt və qısaca:

– Mən gül sevmirəm! – dedi.

Əfsun qızın böyrünü kəsdirdi. Səsini həzinlətdi:

– Könlümü sındırma, bunu sənə xoş niyyətlə gətirmişəm.

Tamaşa dinmədi. Əlini yellətməklə rədd işarəsi verdi. Əfsun inadını yeritdi:

– Məyus qaytarma məni...İnciyərəm.

Tamaşa qəzəblə qışqırdı:

– Mane olma mənə!

Əfsun sakit davranmağa çalışsa da əlinə qadağa qoymağı bacarmadı. Nəzərləri qızın yumruca məmələrinə bayaqdan sancılmışdı. Gülləri şux sinənin ortasına sıxdı.

Tamaşa hürkmüş halda ayağa sıçradı. Əfsunu bütün hiddəti ilə itələyib, tövşüyə-tövşüyə çımxırdı:

– Bu nə hərəkətdi?.. Əlini dinc qoy!

Qumaş arvad mətbəxdən soruşdu:

– Noldu orda?

Əfsun dərhal özünü yığışdırdı. Yerə düşmüş gülləri götürüb, Tamaşanı cavabda qabaqladı:

– Heç nə olmayıb, nənə... Nəvən cığallıq eləyir, gülü götürmür.

Qumaş arvad ona acıqlandı:

– Sənə demişəm, işin olmasın qıznan. Gəl bu yana!

Əfsun dilxor-dilxor geri qayıtdı. Əlüstü bəraət uydurdu:

– Çox tərs nəvən var, nənə. Hədiyyəmi yerə atdı. Mən, axı, onu özümə bacı gözündə görürəm.

Qumaş arvad sərt dilləndi:

– Şitdik eləmə! Ağır otur, batman gəl!

Əfsun növbəti lotuluq gəldi:

– Nənə canı, şitdik eləmirəm. Hərəkətimə pis məna verməyin. Mən sizi öz doğmalarım sayıram. Sənə də, nəvənə də qırılmaz könül telləri ilə bağlanmışam. O telləri heç bir qüvvə qıra bilməz!

Qumaş arvad qaş-qabaqla üzünü yana çevirdi. Yalanı doğrudan seçməyə təcrübəsi yetərincə idi.

9.

1990-cı ilin müdhiş 20 Yanvar qırğını bütün xalqı silkələmişdi. Uzun əsrlərin qəflət yuxusundan bir gecədə oyatmışdı. Özünü-özünə tanıtmışdı. İtaəti, mütiliyi, qara-qorxu hisslərini ürəklərdən silib-süpürmüşdü. Şəhidlərin küçələrdə göllənmiş qanı dil açıb, hamını intiqama çağırmışdı. Bu ümumxalq hərəkatından qırağa çəkilmişlər, necə deyərlər, arvadlarının donunu geyib küncdə-bucaqda gizlənmişlər də namusa boğulub, izdihama qatılmışdılar. Camaat səhərin gözü açılandan bəri uşaqlı-böyüklü, qocalı-cavanlı "Dağüstü park"a – şəhidləri ziyarətə axışırdı. Əllərdə qərənfil çiçəkləri qızarışırdı.

O gün nə iqtidar mövcud idi, nə də müxalifət. Yalnız xalqın özü vardı. Hər tədbirini, hər vacib işini özü görürdü. Hakimiyyət nümayəndələri gözə görünməkdən çəkinirdilər, çünki qoşunun şəhərə girməsinə, məlum vəhşiliklərin törənməsinə razılıq vermişdilər. Müxalifətçilər isə özlərini üzüqara gəlin ovqatında hiss edirdilər. Hərəkatı idarə etməyi bacarmamışdılar. Əhali aldadılmışdı. Əliyalın adamlar müsəlləh ordu ilə üz-üzə gətirilmişdi...

Şəhər yenə çaxnaşırdı. Yaxın kəndlərdən, rayonlardan da şəhidləri ziyarətə gələnlər çoxalmışdı. İzdihamın ucu görünmürdü. Bu təlatüm öz təsirini sanki dənizə də keçirmişdi. Neçə gündən bəri quzu yatımlı Xəzər yenə qabarmışdı, hey çalxalanırdı. Ağır, köpüklü dalğalarını sahil qayalarına qəzəblə çırpır, yazıq hövl ilə geri qayıdırdı. Elə bilərdin, qocaman dəniz, ağbirçək şəhid analarının özünə divanını təkrarlayır.

Tısbağa addımları ilə irəliləyib ucsuz-bucaqsız növbədə saatlarla ayaq üstə qalmaq heç də asan deyildi; dizlərə qara su enir, topuqlar aramsız sızıldayırdı. Ancaq cərgədən dala qalmağı, yarıyoldan qayıtmağı heç kəs ağlına gətirmir, şəninə sığışdırmırdı. "20 Yanvar" şəhidlərinin ziyarətini hamı özünə müqəddəs borc sanır, bundan mənəvi təskinlik tapırdı.

Təskinliklər bununla da bitmirdi. Şəhid ailələrinə kömək etməyi,

himayə göstərməyi də yaddan çıxarmırdılar. “Dağüstü park”ın qurtaracağında qəbirqazanlara, məzarların üstünü hörənlərə dincəlmək, soyuqdan, şaxtadan qorunmaq üçün sığınacaq çadırı qurulmuşdu. İş hələ çox idi. Ayrı-ayrı kənd və rayon qəbiristanlıqlarında dəfn edilmiş şəhidlərin də buraya köçürülməsi, hər qəbrin sinə və başdaşıları eyni biçimli qara mərmərdən hörülməsi qərara alınmışdı.

Ziyarətə qoşulmuş qarı-qocalar, şil-şikəstlər arabir bu çadıra gəlirdilər. Nəfəslərini dərib, su içib gedirdilər. Burada çay da, hətta, bir qarın yemək də olurdu. Parkın yaxınlığındakı binalarda yaşayan xeyirxah insanlar çadırdan ayaqlarını çəkmirdilər. Öz imkanları müqabilində evlərində çay hazırlayır, xörək bişirib gətirir; zəhmət çəkənlərin qulluğunda dururdular. Bundan əlavə cibxərcliyi verənlər də yox deyildi.

Əfsun Zamanlı Qarabağa Yardım Komitəsində ilk fəaliyyətini buradan başladı. “Şəhidlər xiyabanı”nda görülən işlərə rəsmi nəzarətçi göndərildi. Hakim qüvvələr hələ müəyyən gücə malik idilər. Müxalifətçiləri, hər yerdə ictimaiyyətlə təmasdan qıraqda qoymağa çalışırdılar.

Əfsun fərasətini burada ikiqat göstərdi. “Yardımkom” vəsiqəsini gözə soxub, hər işə qarışdı. Dəfn günündəkindən artıq canfəşanlıq nümayiş etdirdi. Mühüm işləri dəstələyib əlinə aldı. Onsuz bir çöp belə yerindən tərpədilmədi.

Həmən gün şəhidləri ziyarətə gələnlər arasında ciblərinin ağzını səxavətlə açanlar daha çox oldu. Əvvəlki günlərdə “yardımı” xəlvəti, kənar gözlərdən gizlin edirdilərsə, indi açıq-aşkar gətirib ortaya qoyurdular. Böyük məbləğ yaranmışdı, onu rəsmi qeydiyyata götürmək, vacib ehtiyaclar üçün xərcləmək lazım idi.

Dəfn komissiyası üzvləri də, müxalifətçilər də yaxalarını bu işdən kənara çəkdilər. Onun məsuliyyətindən ehtiyatlandılar. Əfsun mühüm dövlət idarəsi nümayəndəsi kimi irəli durdu. Səhər bura gələndə özü ilə iki-üç şagird dəftəri və qələm götürmüşdü. İti fəhmi sanki belə bir işə cəlb ediləcəyini əvvəlcədən duymuşdu.

Dəftərləri qoltuq cibindən tələsik çıxartdı, qələmi əlinə aldı. Domuşuqlu oturub, dizləri üstündə qeydiyyat apardı. Lazımi qaydada pulları sayıb, ipçinləyib, haradansa əldə etdiyi kağız torbaya doldurub ağzını kəndirlə möhkəm bağladı. Söz yox ki, arada öz cib-

inin də hayına qaldı. Amma, insafən, ona çox tamah salmadı, etimad qazanmağı fikirləşdi. Belə fürsət irəli günlərdə də ola bilərdi.

O, pulları axşamçağı idarəyə gətirdi. Qarabağa Yardım Komitəsinin maliyyə şöbəsinə rəsmən təhvil-təslim etdi. Məsələni Şakir Şadmanlıya da çatdırdı, "sağ ol!" qazandı. Hələ könlündən komitə sədrinin təşəkkürünü almaq da keçdi.

Bu istəyi də baş tutdu. Ertəsi gün saat on bir radələrində komitənin sədri onu yanına çağırtdırdı. Məsul işçilərin iştirakı ilə səmimi razılığını söylədi:

– Bizim əməkdaşlar sizin ilk fəaliyyətinizdən çox razıdırlar, – dedi. – Birinci gündən işə uğurla, yaxşı səriştə ilə başlayıbsınız. Məlumatıma görə, müxalifətçilərə heç nədə göz açmağa imkan verməyibsiniz. Dövlətçiliyimizə qənimləri, o lovğa hay-küyçül gədələri hər cəhətdən üstələyibsiniz. Afərin! Alqışlayıram məharətinizi. Bax, bu cür işləmək lazımdır. Əhali arasında, kütlə içində sovet dövlətinin, kommunist partiyasının əvvəlki nüfuzunu bərpa etmək hər birimizin təxirəsalınmaz vəzifəmizdir. Bir dəstə atasından xəbərsizlər, ana əmcəyi kəsən residivistlər meydana atılıb, camaatı çaşbaş salıblar. Hökumət əleyhinə, kommunist partiyası ziddinə gicgici təbliğat aparırlar. Sosializm cəmiyyəti kimi analoqsuz bir cəmiyyəti müstəsna quruluşu çirkin böhtanlar, uydurma nöqsanlarla ləkələmək istəyirlər. Dayaqları qranitdən də möhkəm bir hakimiyyəti devirmək xülyası ilə yaşayırlar. Ətraflarına da elə özləri təki yaramaz ünsürləri, antipodları, insanlığa layiq olmayanları toplayıb, meydan yığıncaqları, küçə yürüşləri keçirirlər... "İyirmi yanvar" faciəsini qəsdən yerli hökumət rəhbərlərinin üstünə yıxırlar ki, gözə kül üfürsünlər. Qırğını öz absurd məqsədləri üçün yaratdıqlarını örtbasdır eləsinlər. Belə təxribatçılarla amansız olmalıyıq. Bilməliyik ki, bizim əsas düşmənimiz ermənilərdən öncə daxilimizdəki parazitlərdi. Bütün gücümüz, var qüvvəmizlə çalışmalıyıq ki, o boşboğaz hay-küyçülər, irsiz böhtançılar kütlə nəzərindən tamam düşüb, heç kim olsunlar!

Komitə sədri əsəb qıcığı ilə yırğalandı. Handan-hana özünü ələ alıb toxtadı. Göyçək sifət cizgiləri qəddinə düşdü. Məmnun baxışlarla Şakir Şadmanlıya təşəkkürünü bildirdi:

– Yeri gəlmişkən, sizə də şəxsi minnətdarlığımı elan edirəm, Şakir müəllim. Bu oğlanı, – gülümsünərək Əfsuna işarə etdi, – sizin nadir tapıntınız sayıram. Bizə hazırkı mürəkkəb dövrdə məhz belə diribaş, işgüzar gənclər hava və su kimi lazımdır. Burasını da sözgəlişi açıqlayım ki, bizim komitə “cəbhəçilər”ə alternativ bir təşkilat olaraq yaradılmışdır. Odur ki, daxili düşmənlərimizə “Qarabağ kartından” sui-istifadə etməyə əsla yol verməməliyik. Yerlərində fas-farağat oturtmağı bacarmalıyıq. Bunun üçünsə, bir daha vurğulayıram: sağlam ruhlu, sovet ideologiyasına ehtiramlı gəncləri ətrafımıza toplayıb, onlarla sarsılmaz birlik yaratmalıyıq. Yad təsirlərə müvəqqəti uymuşları da çalışıb öz sıralarımıza qaytarmalıyıq. Gənclik bizim vuran qolumuz, daşdan ağır yumruğumuzdur. Onlarsız heç bir qələbə, heç bir uğur yoxdur. Qoy bütün əməkdaşlarımız yaxşı kadr üçün gözdə-qulaqda olsunlar.

Şakir Şadmanlı təvazö ilə qımışıb, müdaxiləyə icazə istədi:

– Məsim Müslümoviç, sizə bir mühüm məlumatı da çatdırmağı özümə borc bilirəm.

Məsim Müslümoviç müavininə görklü etimad göstərdi:

– Buyurun, Şakir müəllim, sizi məmnuniyyətlə dinləyirəm.

Şadmanlı xeyli dikəlib, fəxarətlə ərz etdi:

– Şəhidlərin dəfnində özünü qəbrin içinə atmağa çalışan gənc ananı tutub saxlayan da bu oğlandı. O gün bu cəsurluqdan özünüz də çox razı qalmışdınız.

– Bəli, bəli. Ziyadə razı qalmışdım. – Məsim Müslümoviç Əfsuna yeni diqqət yetirdi. Ala gözləri geniş-geniş açılıb şöləlləndi. – Deməli, o qəhrəman budur!? Çox şadam ki, belə bir qoçaq oğlan bizim işçidir. Bundan qürur duyuram. – O, sağ əlini irəli uzadıb, Əfsunu yaxınındakı boş stula dəvət etdi. – Keçin, burda, gözümün önündə əyləşin. Xalqına, dövlətinə başucalığı gətirən oğullara mənim xüsusi rəğbətim var. Bu torpağın suyu, çörəyi, havası, ana südü qədər halaldı sizə!

Əfsun təklif olunan yerdə əyləşməyə tələsmədi. Özünü ağır apardı. Fəhmi ilə anladı ki, təvazölü davranış bu dəqiqələrdə ona daha xeyirlidir.

Məsim Müslümoviç Əfsunu böyründə təkidlə əyləşdirib, zərif eynəyini gözlərindən götürdü, əməkdaşlarına üz tutdu:

– Hörmətli həmkarlarım, sizi inandırıram ki, əgər dərddən huşunu itirmiş, ağlını çaşmış o gənc ana özünü qəbrə atıb həlak olsaydı, böyük qaxınc sahibi olacaqdıq. Cahanşümul şöhrətimizi istəməyənlər, xəlvətdə ayağımızın altını qazan iftiraçılar milçəkdən fil düzəldəcəkdilər. Bunu ümumi nöqsan kimi, aləmə car çəkəcəkdilər ki, baxın, sovetlər ölkəsində ölülərlə bərabər, diriləri də qəbrə gömürlər.

Şakir Şadmanlı icazəsiz təsdiqlədi:

– Tamamilə doğrudur, Məsim Müslümoviç. Bu fakt mütləq şişirdiləcəkdi. Öz cılız qəzetlərində şər-şamartılarla dolu cızma-qara yazılar verəcəkdilər. Xarici radiolara, qərbin bizə qarşı qərəzli mətbuatına uydurma məlumat ötürəcəkdilər. Sosializmin dünyəvi nüfuzuna xələl gətirməyə can atacaqdılar.

Əməkdaşlardan biri siyasi səbatlıq göstərdi:

– Dünyada qüdrətinin tayı-bərabəri olmayan Sovet dövləti çoxlarının gözlərini dağlayır. Xüsusən də Amerika Birləşmiş Ştatları bizimlə gözyağı yeyib. Çünki bizi özündən çox-çox üstün görür. Paxıllığından bağrı partlayır!

Məsim Müslümoviç yüngül təkzib verdi:

– Gözləri dağlanmaqla, paxıllıqdan bağırları partlatmaqla iş qurtarmır. Həm hərbi qüdrətimizi, iqtisadi inkişafımızı, həm də sovet xalqlarının mətin dostluğunu, möhkəm əqidə birliyini görüb, hər sahədə bizimlə üz-üzə gəlməkdən çəkinirlər. Çirkin əməllərinə gizlin qəsd hazırlayırlar. Bizi daxildən sarsıtmağa çalışırlar. Bəzi nankor, umsuq, şarlatan vətəndaşlarımızı pulla, başqa şirnikdirici üsullarla satın alıb, xalqı öz can-ciyər hökumətinə qarşı qoymaq siyasətinə keçiblər. Soyuq müharibə üsulu seçiblər. Ona görə də bir daha ayıq-sayıq olmalıyıq. Arxayınçılığa uymamalıyıq. İlk növbədə gənclərlə tərbiyəvi işləri gücləndirməliyik. Bəzi gənclər təcrübəsizlik ucbatından "şirnikdirmələrə" daha çox meyllidirlər.

Başqa bir əməkdaş şit-şit öyündü:

– Sağlam ruhlu, polad iradəli, əqidəsini heç nəyə dəyişməz gənclərimiz miqyasa sığmaz qədərdi, Məsim Müslümoviç. Narahat olmağa dəyməz!

Məsim Müslümoviç eynəyini qaytarıb burnunun üstünə taxdı. Nə üçünsə köks ötürdü.

– Bununla belə, heç vaxt arxayınlaşmamalıyıq, – deyib bir neçə anlığa susdu. Düşüncəli-düşüncəli əlavə etdi: – Bu saat siyasi iqlim çox ağırdı. Vəziyyət bizim fərzimizdən qat-qat gərgindi. Maksimum sayıqlıq tələb olunur. Təkrar eləyirəm: "Cəbhəçi"lərə göz verib işıq verməməliyik. "Meydan hərəkatı"na son qoyulmalıdı. Qarşımızda duran əsas vəzifə budur!

Daha heç kim danışmadı. Sədrin qırımını başa düşmüşdülər. Əlavə söz qıcıq doğurardı.

Məsim Müslümoviç eynəyini şəhadət barmağının ucu ilə geri itələyib Əfsunu bir də gözaltıladı:

– Siz düzgün yoldasınız, cavan oğlan. Bütün gəncliyə nümunə olacaq ağıl və fərasətiniz məni sevindirir. Şücaətinizdən razıyam. Gələcəyinizi daha parlaq arzulayıram.

Əfsun ədəb-ərkanla sədrə baş əydi. Ölçü-biçili razılıq söylədi:

– Çox sağ olun, Məsim Müslümoviç! Minnətdaram ki, adi bir işi bu dərəcədə yüksək qiymətləndirirsiniz. Vallah, utanıram. Axı, mən elə də böyük hünər göstərməmişəm. Öz vətəndaşlıq borcumu, insanlıq vəzifəmi yerinə yetirmişəm.

Sədr bu təvazödən son dərəcə xoşhal oldu. Eynəyini asta-asta alnına qaldırdı, Əfsuna gözləri dolusu heyranlıqla baxdı. Həmən heyranlıq səsində də sezildi:

– Kaş vətəndaşlıq borcunu, insanlıq vəzifəsini hamı sizin kimi anlayaydı. Onda həll olunmamış problemimiz qalmazdı!.. – O, dərin nəfəs çəkdi. Şadmanlıya rəsmən tapşırdı: – Bu oğlanı diqqətdə saxlayın. Zənnimcə, ona ən məsul, ən vacib işləri tərəddüdsüz həvalə etmək mümkündür. Hələlik şəhidləri ziyarətə gələnlər arasında olsun. Oradakı məsələləri nizamlasın, təcrübə toplasın. Onun haqqında fikrim başqadı. Belə gənclər tərəddüdsüz qabağa çəkilməlidir, onlara yüksək etimad göstərilməlidir!

Əməkdaşlar həsədli nəzərlərini hər yandan Əfsuna tuşladılar. Bu, tezliklə rəhbərliyin belə rəğbətini qazanmaq nadir hal idi. Bayıra çıxanda Fərid yarızarafat, yarıgerçək ona sataşdı:

– Dünən şeş, bu gün beş!.. Əziz-mehriban dost, göz dəyməsin,

çox iri addımlarla qabağa gedirsən. İşə düzəldiyin heç üç gün deyil, sədrimizin gözünün işığı olubsan. O, bu vaxta qədər heç kəsə bir belə xoş sözlər deməyib. Biz yazıqlar ümumi iş üçün dəridən-qabıqdan çıxırıq, canımızı oda-közə yaxırıq, neçə ildi adicə bir "sağ ol"u da qazana bilməmişik.

Əfsun burda da özünü təvazö ilə apardı. Fəridin qoluna girdi, şirin dil-ağız elədi:

– Mənim qazandığım az-çox bu uğurdan sənə də pay düşür, – dedi. – Mən sənin xeyirxahlığınla burda işə düzəlmişəm. Çalışacağam ki, bu etimadı həmişə doğruldum. İndi isə, gəl düşək bufetə, uğurumuzu ayaqüstə qeyd eləyək. Əsas qonaqlığım qalsın bir az sonraya.

Qol-qola girdilər. Binanın zirzəmisinə endilər.

10.

Havalar mülayim keçməkdə davam edirdi. Sanardın, ana təbiət rəhmə gəlmişdi. İmkan verirdi matəmli insanlar ölü-diri qayğısına yetərli qalsınlar.

Rəsmi məlumata görə, həmən günlərdə Azərbaycanın bütün "Doğum evləri"ndə dünyaya göz açmış körpələrin böyük əksəriyyəti oğlan olmuşdu. Bu, bəlkə də, ulu Tanrının məyuslaşmış bəndələrinə təsəlli mesajı idi. İtkilərin yerini doldurur, şərin at oynatmasının qarşısını alırdı.

Əfsun Zamanlı rəhbərliyin etimadını daha artıq qazanmaq, Məsim Müslümoviçin nəzərində bir az da ucalmaq üçün axşamlar evə qayıtmamağa, növbəli qəbirqazanlarla birlikdə çadır sığınacağında gecələməyə üstünlük verdi. Nigarançılıq yaranmasın deyə, Qumaş arvadı məsələdən hali elədi. Onun nəvəsi ilə könül sövdasını isə istər-istəməz təxirə saldı: əvvəlcə ticarət, sonra ziyarət!

Şəhidlərin valideynləri, yaxın qohumları, simsarları da qəbir üstündən çox gec dağılışırdılar. Gecənin yarısınadək qalır, məzarlara mərmər döşəyənlərə, palçıq qarışdıranlara, ətrafı sahmana salanlara bacardıqları köməyi göstərməkdən ruhi rahatlıq tapırdılar. Məzarların səliqə-sahmanı şəhidlərin "qırxı"na qədər qurtarılmalı idi.

Xeyriyyəçilik miqyası da get-gedə genişlənməkdə idi. Elə bil, hamı bir-biri ilə bəhsə girmişdi. Hərə öz imkanı daxilində yardıma

könüllü qoşulmuşdu. Xalqına, milli kökünə göbəkdən bağlı müəssisə və təşkilat başçıları, fabrik-zavod müdirləri, gizli sex sahibləri bu yardıma əlaltından böyük məbləğlərdə pul köçürürdülər. Və heç kəs də etdiyi yardım üçün hansısa bir sənəd istəmirdi. Hamı mənən təmizlənmişdi. Oğurlanma, mənimsənmə barədə düşülmürdü. Belə çirkin halın mümkünlüyü ağıla-şayna gəlmirdi. Müqəddəs amal adına toplanan vəsaitə hansı tamahkarın, fırıldaqçınınsa meyil salacağına güman gətirmək yaddaşlardan silinmişdi. Qəzetlər o günlərdə məxsusi iftixar hissi ilə yazırdılar ki, cinayətkar aləm də ümumxalq dərdinə həmrəylik göstərmişdir, şəhərdə bir dənə də cinayət qeydə alınmamışdır.

Lakin meşə heç vaxt çaqqalsız olmur!

Əfsun Zamanlı bu dəfə daha tədbirli tərpəndi. Çadırda yerini lazımınca möhkəmlətdi. Daxil olan pulları heç kimə etibar etmədi. Əvvəldə olduğu kimi, qeydiyyatı özü apardı. Rəhbərlikdən xahiş edib Fəridi də özünə köməkçi, maliyyə işlərinə nəzarətçi göndərtdirdi ki, əmin-amanlıq olsun.

Şəhidlərin ilk "cümə axşamı məclisi" şəhərin müxtəlif yerlərində (qadağalara baxmayaraq) mütəşəkkil keçirildi. Ümumi inad göstərildi. "Dağüstü park"da isə xeyriyyəçilərin çadır qarşısında növbəsi get-gedə uzandı. Qeydə almaqdan Əfsunun barmaqları keyidi, biləyi sızıldadı. Lakin belə əziyyət ona ləzzət verirdi. Elə başa düşülməsin ki, xalqın məqsəd birliyindən, əzmindən məmnun idi. Xeyr! Sadəcə, yığılan pulların çoxluğuna, məbləğin ağıl çaşdırıcı böyüklüyünə mat qalmışdı. Ondan özünün necə bəhrələnəcəyi üçün baş sındırıb üsullar düşünürdü. Hərdən-hərdən də Fəridi sınağa çəkmək, onu qara niyyətinə qoşmaq qəsdi ilə məzə qurur, artistsayağı rola girirdi. Gələn-gedənlərin ara verən, ətrafda heç kəsin gözə dəyməyən vaxtlarda gedib pul təpəcəyini hərarətlə qucaqlayır, şən mızıltı ilə ona mədhiyyə oxuyurdu:

– Canım-gözüm, sənə qurban özüm, ey pul! Səndən şirin, səndən əziz, səndən qüdrətli heç nə yoxdur bu dünyada. Sənsən hörmətsizi hörmətə mindirən, ləyaqətsizi ləyaqətli eləyən, heç nədən hər şey yaradan! Sənin bacardığını bu yer üzündə yüksək ağıl, çox qüdrətli zəka sahibləri bacara bilmir. Lap şah olsun, imperator

olsun, sənin gücün qarşısında acizdi. Elə şahı, imperatoru hökmlü eləyən, qəhrəmanları ona diz çökdürən də yenə sən özünsən. Ey idealım, sevgi amalım pul, nə olar, mən yetimin, cibi boş fəqirin də karına gəl, ciblərinə dol, xoşbəxt elə!

Fərid bu mədhiyyələri yalnız zarafat oyunu, şuxluq kimi başa düşür, heç nə demədən dodaqucu qımışırdı.

Axşama doğru, get-gəllər tamam kəsilən zaman Əfsun məzələnməsini bir qədər gerçək tərzdə təzələdi:

– Ə, Fərid, can-ciyər dost, Allahın altında bu qədər pulumuz olsaydı, görəsən neyləyərdik?

– Heç nə eləməzdik! – Fərid etinasız dilləndi.

– Ə, necə heç nə eləməzdik?! Zarafatsız soruşuram.

– Mən də zarafatsız deyirəm, heç nə!

– Səni bilmirəm, mən papağımı şadlığımdan göyə atardım.

– İçi boş papağı da Bakı küləyi qapıb dənizə atardı!

– Dənizə atardı, mən də gedib qızqaytaranını alardım.

– Qız qaytaran papaq bahadı, pulun çatmaz.

– Pul budur, gözümüzün qabağında!

Fərid təəccübləndi:

– Sən bunu doğru deyirsən?

– Hə, lap doğru! – Əfsun zarafat ahəngini ciddiləşdirdi: – Belə fürsəti ötürsək, sonradan dizimizə çox döyərik. Bizi güdən yox, hesabı bilən yox.

Fəridin matı-qutu qurudu.

– Sən ağlını çaşıbsan-nədi? – Dili-dodağı təpimiş halda pıçıldadı. – Bu vəsaiti adamlar öz ailəsinin öynəsindən kəsib, qara gün üçün qəpik-qəpik yığdığı xərclikdən ayırıb, şəhidlərin ailələrinə yardım, yaralıların müalicəsinə kömək üçün veriblər. Müqəddəs əmanətə tamah salmağı özünə necə rəva bilirsən?

Əfsun bic-bic irişdi.

– Mən beləyəm... Gözüm gördüyündən göz kirəsi istəyirəm.

Fərid bir anlığa duruxub, bağırdı:

– Sən əclafsan!.. Bir misqal namus, vicdan yoxdu səndə! Gör nəyə iştahlanırsan! Səndə canavar xisləti var!

Əfsun hay-küyü vecinə almadı, arsızlıqla:

– Mən canavar deyiləm, hadisələrə ayıq gözlə baxan insanam, – dedi.

Fərid dərin təəssüflə başını buladı:

– Sən dəhşətli adamsan! Beşillik həbs cəzası da ağlını başına yığmayıb.

Əfsun ucadan, rişxəndlə güldü.

– Mənim ağlım yetgindi. Amma səninki hələ də kaldı. Yaşın artsa da heç nəyin dəyişməyib. Elə tələbəlik vaxtındakı hürkək, öz kölgəsindən qorxan Fəridsən. Boş-boş təbliğatlar təsirindəsən.

Fərid sərtliklə ona arxasını çevirdi. Danışmağı lüzum bilmədi. Əfsun ara verib şitəngi-şitəngi soruşdu:

– Evlənibsən?

– Bunun sənə dəxli yoxdur!

– Dəxli var ki, soruşuram.

– Hə... evliyəm. Sonra?

– Sonra da canına sağlıq... uşağın var?

– Bəli var! – Fərid hirs fısıltısı ilə cavab verdi: – Bir oğul və bir qız atasıyam.

– Allah saxlasın!

– İnşallah, saxlayar!

– Harda qalırsan?

– Bunu bilmək belə vacibdi?

– Qorxma, qonaq gəlməyəcəm... Kirayədəsən, ya ev alıbsan?

– ...Kirayədəyəm.

– Ehh, binəva! – Əfsun onun cırnatmaq məqsədi ilə halına acıdı: – Bilirəm, nə zillət çəkirsən. Aldığın maaşın yarısını bəlkə də ona verirsən. Hər gün də üzün danlanır ki, işığı çox yandırırsan, qazı-suyu artıq işlədirsən... o da bəlli deyil ki, hökumət sənə haçan mənzil verəcək... ümumiyyətlə, verəcəkmi?

– Mütləq verəcək! Komitəmiz öz işçiləri üçün bina tikdirməyə hazırlaşır.

– Ölmə, eşşəyim, ölmə. Yaz gələr, yonca bitər! – Əfsun əlini tovlayıb, çadırda irəli-geri addımladı. – Eh, əziz-mehriban dost, boynuna alsan da, almasan da əhvalına bələdəm. Kor deyiləm, görürəm, dolanışığın o qədər də ürək açan deyil. Mən də ki səndən beş-betərəm.

Axı, niyə belə olmalıdı? Biz də bu millətin övladıyıq. Kimdən, hansı cəhətdən əsgiyik? Fəhm-fərasatda, bacarıqda beşindən dala qalsaq da, yüzündən irəliyik. Mənəm-mənəm deyənləri suya susuz aparıb, susuz da qaytararıq. O gün gördün Məsim Müslümoviç haqqımda necə yüksək sözlər dedi?! Kişinin dili yox, ürəyi danışdı. Belə olduğu halda nə üçün fərasətsizlər, kütbeyinlər pula pul deməsinlər, onu xəzəl yerinə işlətsinlər. Səninlə mən isə ehtiyac içində, maddi sıxıntı məngənəsində çapalayaq?!.. Bu ədalətsizlikdi, həyatın paradoksudu! Sabah, o biri gün gəncliyimizlə xudafizləşəcəyik. Məlum deyil, ömrümüzdən nə gedib, nə qalıb. Olsun ki, heç əlli yaşı da haqlamadıq. Bəs haçan insan kimi yaşayacağıq? Həyatımızı boş-boşunamı çürütməliyik? Cavab ver mənə!

Fərid çiyinlərini yırğalayıb ona baş qoşmadı.

Əfsun hücuma keçdi:

– Bax, görürsənmi cavab verəmmirsən, susmağa məcbursan... Əslinə qalanda, sən də, mən də cümə axşamına yığışdığımız günahsız qurbanların bir tayıyıq. Onlardan fərqimiz yalnız quruca nəfəsimizin gedib-gəlməsidi.

Fərid dözmədi. Geri çevrilib, nifrətlə çımxırdı:

– Qurtar bu şitəngi söhbəti! Mən sənə qulaq asmaq istəmirəm. Aydındı, bu çərənləmələrin arxasında hansı məqsəd durur. Məni cinayətə sürükləyə bilməzsən!

Əfsun onu bir xeyli qaşaltı süzdü. Birdən közü artıq düşmüş samovar kimi pıq-pıq pıqqıldadı. Bu xımır gülüş sonra güclü qəhqəhə ilə əvəzləndi:

– Hi-hi-hiii... ha-ha-haaa!.. Qəribə oğlansan, Fərid Cəbizadə, çox qəribə oğlansan!.. Ə, mən dedim, sən də inandın?!.. Sadəlövhsən, vallah, uşaqdan da sadəlövhsən!

Fərid ona yenidən arxasını çevirdi.

– Dilə tutma məni! İç üzün büsbütün üzə çıxdı. Bilindi hansı yuvanın quşusan.

Əfsun qızarıb-bozardı:

– Ə, mənə bax, doğrudan inandın?

– Aldatmağa get ayrı adam tap!

– Ə, sən öl, sənin əziz canın haqqı...

– Özün öl! – Fərid rəsmi, vəzifəli şəxs olduğunu anlatdı: – Danışığını bil! Ağzında sözünü bişir, sonra söylə!

– Di yaxşı, özüm ölüm... ə, səninlə məzələnirdim e, zarafatlaşırdım... lap doğrusu, sınağa çəkirdim. Qəsdən dilə tuturdum ki, görüm, azacıq da olsa, mən deyənə sıyılırsanmı. Mərhəba! Möhkəm oğlansan. Əqidənə, məsləkinə sadiqsən.

– Ört-basdıra cəhd eləmə. Ət yeyən quş dimdiyindən bəllidi!

– İncidim səndən... – Əfsun ciddiyyətini artırdı. – Möhkəm incidim!.. Ə, sən məni bu qədər əclaf sayırsan?!.. Üz-gözümün ifadələrindən, səsimdəki zarafat ahəngindən anlamırsan ki, bunlar gülməcədi, şəbih çıxartmadı? Mən yəni belə ağılsızam ki, o çirkin yola gedim?!

Fərid höcətlə susdu.

Əfsun Fəridin qırımından ehtiyatlanıb yenə qılığa, mehribanlığa güc verdi:

– Fərid, əzizim, sən bəlkə elə düşünürsən ki, mən ar-namusu, insaf-mürvəti it ağzına atıb, insanlığımı tamam itirmişəm? Həşərata dönüb yetim-yesir qismətlərinə, sədəqə paylarına göz dikmişəm?!.. Vallah, billah yanılırsan. Bu yeri-göyü yaradan haqqı, babala batırsan... Ə, inan mənə, səni elə-belə cırnadırdım. Otaq yoldaşlığımız yadıma düşmüşdü... Ehh, nə gözəlmiş tələbəlik həyatı! Heyf ki, qədri çox-çox sonralar bilinir.

Fərid çiyni üstündən atmaca atdı:

– Əlbəttə, heyfsinərsən. Abırlı bir qadını həyasızlıqla yoldan çıxartdın. Onun hesabına bəy, xan balası kimi yaşadın. Tələbəlik çətinlikləri bilmədin nədi.

– Hə, haqlısan. – Əfsun acı təəssüfünü açıq bildirdi: – Əlimdən uçurdum o xoş günləri.

– Qudurğanlıq səndə həmişədən var. Lotuluğun da bir üstəlik!

– Lotu təkcə mən deyiləm, Fərid qağa, zəmanəmizin özü lotuluq zəmanəsidi. Onunla bacarmayanları küncə-bucağa atır, dəmir kimi paslandırır... Ha-ha-ha!.. Bilirsən, nəyə güldüm?.. Yadıma bizim o qaraqabaq professorumuz Cəmil İmanlının mənim haqqımda dediyi məşhur kəlam düşdü. Onu sən də eşitmiş olardın. Bütün institutumuza yayılmışdı o kəlam.

– “Sən lotuluğunla dünyanı yorub yola salacaqsan!” – bunu deyirsən?

– Hə, elə onu! – Əfsun başını qürrəli-qürrəli dikəltdi. – Düz sözə zaval yoxdur, balam. Kişi uzağı görürmüş...

Fərid dabanları üstündə fırlanıb, Əfsunla bir də göz-gözə dayandı:

– Sən isə o cürə təmiz, büllur kimi saf, həqiqi alimi vicdansızcasına şərlədin. Guya o da tələbələrə rüşvətlə qiymət yazırmış.

– Hardan bilirsən bunu?

– O vaxt bütün institut danışırdı... həbsxanada kişinin üzünə durubsan... heç xəcalət çəkirsən?!

Əfsunun üzü kölgələndi, mis rəngi aldı. Amma bu xəcalətdən deyildi. Dərindən nəfəsini dərib, qırıq-qırıq:

– O qəliz əhvalatdı, – dedi. – Çox su aparan xəmirdi... Ürəyim sıxıldı. Qoy gedim çöldə havamı dəyişim, qayıdıb hər şeyi olduğu kimi danışacam.

Fərid acı-acı gülümsədi:

– Get, növbəti yalanını fikirləş! Amma unutma ki, yalan ayaq açar, yeriməz!

11.

Əfsun çöldə ləngimədi. Aradan heç on dəqiqə keçməmiş qolları qoynunda, titrəyə-titrəyə özünü içəri saldı. Yüyürüb çadırın tən ortasında qoyulmuş qaz sobasının böyründə domuşdu. Əllərini hovxura-hovxura deyindi:

– Bayır yamanca soyuqdu, balam. Adamı qılınc kimi kəsir. Baxırsan, göyün üzü tər-təmizdi, bir çəngə də bulud-filan yoxdu. Di gəl ki, sazaq bədənə vicvicə salır... Sağ olsunlar bu qaz sobasını gətirib bura quraşdıranlar. Ağıllı iş görüblər, yoxsa soyuq iliyimizi dondurardı.

Fərid dillənmədi. Əfsun canı qızandan sonra şuxlandı. Boğazını arıdıb, təzə məzəyə başladı:

– Heç bilirsən, xəyalımdan nə dolandı? İlin fəsilləri haqqında müdrik xalq deyimi:

Yaz ola, dovğa ola yarpız ilə,
Yay ola, sərin sular sal buz ilə,

Payız ola, pendir-çörək, qarpız ilə,
Qış ola, isti otaq bir qız ilə!

Hə, necədi sənin üçün? Bu yazıqca, soyuqdan bürüşmüş halımızda gözəl bir qız qoynunda xumarlanmaq əla olardı, hı?

Fərid üz-gözünü qırışdırdı.

– Onu özündən soruş! Sənsən elə şeyin xiridarı.

– Düz deyirsən, xiridarı idim... – Əfsun boynunu bükdü. – Amma indi əlim daş altındadı. Ovu bol ovlaqda silahsız ovçu günündəyəm.

– Sənə yazığım gəlir!

– Elə yazıq gəlinəsi haldayam. – Əfsun Fəridin kinayəsinə doğru yozum verdi. – Ancaq ümidsizliyə dəyməz. Təzə gözaltım var. Evində qaldığım qoca arvadın nəvəsi könlümə yaman yatıb. Canalan, sütülcə bir qızdı. Sevdam baş tutsa, sənə ürəyin istəyən qonaqlıq verəcəm.

– Qonaqlığın özünə qalsın! – Fərid kinayəsini gerçəklətdi: – Sənin üzündə şeytan tükü var. Bunu sənə tələbəlik vaxtı da demişəm. Ürəklərə asanca girirsən. O yazıq qızı da toruna salacağına şübhəm yoxdur.

– Ha-ha-haa!.. – Əfsun nəşələndi. Sobanın böyründən qalxıb, xeyli qırağa çəkildi (canı qızmışdı). Fəriddən acıq çıxdı: – O sözü mənə təkcə sən deməyibsən, çoxlarından eşitmişəm. Hələ bir kitabda da oxumuşam ki, gözəllik uğrunda iblis Allahla mübarizədədi. Onların döyüş yeri isə insanların ürəkləridi.

– İblisi də ulu Allah yaradıb!

– Doğrudur. Ancaq burası çox qəribədi ki, mübarizədə yaradılan yaradana çox hallarda üstün gəlir.

– Ona görə ki, insan qəlbində şərə, böhtana, bədxahlığa yer çoxdur. İblis o yer çoxluğundan bəhrələnir.

– Bəhrələnməyə də hünər və istedad lazımdı, qadası! İblis ulu Tanrının yaratdığı məxluqatın ən bacarıqlısı, ən istedadlısıdı.

– Pula hərislik, hər şeyi ona qurban verməklik də şeytan əməlidi?

– Şübhəsiz! – Əfsun cırnaqsız razılaşdı. – Pul gözəllər gözəlidi. Ona pərəstiş etməmək mümkünsüzdü. Kimin ki, karlıca pulu mövcuddu, dünya nazi-neməti onundu, heç nəyə tamarzı qalmır.

Kef-damaqla yaşayır. Kimin də ki, cibi boşdu, ayaqlarını uzadıb ölməyi məsləhətdi. Umsuna-umsuna yaşamağın mənası nədi?!

– Pula aludəlik adama xoşbəxtlik gətirmir!

– Pula umsuqluq isə ən böyük bədbəxtlikdi! Pul bütün dövrlərdə hakim olub. "Siyasi iqtisad" dərsindən öyrəndiklərimiz yadından nə tez çıxıb?.. Həyatda hər şey satılır və alınır.

– Satılmayan, heç nə ilə alına bilməyən nəsnələr də mövcuddur!

– Məsələn?

– Namus, qeyrət, vicdan, məslək, nəcabət!

– Yanılırsan. – Əfsun ağzını büzüb, dodaqlarını nırçıldatdı. – Sənin sadaladığın o mənəvi dəyərlərin də öz bazarı var. O bazar kütlə gözündən gizlin bazardır. Vəzifə, rütbə, şöhrət və sairə pərdə arxasında satılır da, alınır da.

– O bazar alçaqlıq alğı-satqısıdı! Onun alıcıları yaltaqlar, məddahlar, gün-görməzi öpənlərdi. Elə səni kimilərdi!

Əfsun özünü sındırmadı. Araya bir də şuxluq qatdı:

– Gorun çatdasın, baba!.. Nəvəni gör kim və nədə qınayır?!

Fərid kəskin tərzdə yarımçıq söhbətə qayıtdı:

– Keçək professorun məsələsinə!.. Havanı dəyişib, ürəyini sakitləşdirib, gəlibsən. Vədinə əməl elə!

Əfsun zıqqıdı:

– Vallah, çətinlik çəkirəm... Üstündən beş il ötüb.

Fərid təkid etdi:

– Təmiz etiraf kişilikdəndi! Az-çox kişiliyin çatırsa, qəbahətini boynuna al. Hamıya gün kimi aydındı ki, o professor rüşvətin nə olduğunu, necə alındığını bilmirdi. Onu heç təsəvvürünə də gətirmirdi. Mən özüm də onun tələbəsiyəm. Kimdənsə, nəsə aldığını nə görmüşəm, nə eşitmişəm. Suyu da üfürə-üfürə içən adam idi. Onu çirkə bələməyə insafın necə yol verdi?

– ...

– Lal olub kiriyirsən!.. Çünki çirkin hərəkətinə bəraətin yoxdu. Heç yalan da uydurammırsan... – Fərid ikrahlıqla üzünü yana çevirdi. – O cürə böyük alimini, hər cəhətdən nəfsi tox, vicdan mücəssəməsi olan yüksək bir insanın həyatına sən zəhər qatdın. Sənin abırsız böhtanın ucbatından o mələk xislətli adam üç ay həbs-

xanaya salındı. Əsaslı bir dəlil-sübut tapmadıqlarına görə, məcburi bəraət verdilər. Ancaq professorluğunu, kafedra müdirliyini haqsız yerə əlindən aldılar. İnstitutda adi müəllim işləməsinə də qadağa qoydular. Gedib şəhərin ucqar, gözdəniraq bir orta məktəbində şagirdlərə dərs dedi. Məişət çətinlikləri, mənəvi sıxıntılar məngənəsində ürəyini üzdülər. Elmi fəaliyyətdən uzaqlaşdırdılar. Əyin-başı, irz-irəngi çox pis hallara düşdü. Görəndə adamın ürəyi ağrıdı... Bax, budur sənin iç üzün!.. Gizlətsən də hamıya məlumdu.

Əfsun haldan-hala düşdü. Qaraşın sifəti bir az da qaraldı.

– Dərdimin odunu közərtdin, Fərid! – deyib, var-gələ başladı. – Başıma gətirilənlərdən xəbərin yoxdur. Onları bilsən, məni bu qədər qınamazsan.

– Döydülər, təpik altına salıb, qabırğalarını sındırdılar, neylədilər? – Fərid lağla soruşdu.

– Döyülmək, qabırğaları sındırılmaq onların yanında toya getməlidi! Sən o əzabları heç ağlına da gətirə bilməzsən... Xatırlayanda tüklərim biz-biz durur, o dəhşətləri təzədən yaşayıram... Budur, bax, tüklərim indi də qabarıb.

– Amma başqa vaxtlar bol-bol öyünürsən. Döşünə döyüb hünərdən, cəsarətdən dəm vurursan... Ümumiyyətlə, deyəsən, mən sənin barəndə səhvə yol vermişəm. Dəyişdiyini zənn eləyib, işə düzəlməyinə minnətçi oldum... Sən elə köhnəki lotusan. Pula tamah salmağın, məni də ona şirnikdirməyin boş-boşuna deyil, adi məzələnmə məsələsinə bənzəmir.

Əfsun təlaş keçirdi. Fəridin zəndini yanılda bilməməsi onu təşvişə saldı. Təzə qılığa girdi:

– Ə, dost, yaxşılığını nə tez başıma qaxdın? İnan, etiqad elə mənə, tamam ayrı Əfsunam. İntəhası, keçmişlərə qayıtmaq istəmirəm. Ürəyimi bulandırmaqdan çəkinirəm.

Fərid inadından dönmədi:

– Mən isə həqiqəti çılpaqlığı ilə bilmək fikrindəyəm. Səni dəqiq tanımaq istəyirəm. Bunun yeganə yolu, təkrar deyirəm, səmimi etirafdı.

Əfsun əlacsız:

– Necə başa salım səni? – dedi. – Ora elə murdar, elə dəhşətli

bir dağılmışdı ki, demək istəmədiklərini bülbül kimi oxutdururlar. Dilini malazandan çıxardıb, quzu təkin mələdə-mələdə dedizdirirlər.

– Aydın oldu! Deməli, öz canını qurtarmaq üçün özgəsini fənaya verdin... Sənin kimi dil pəhləvanlarından özgə nə gözləyəsən?!

Əfsun birdən cırnadı:

– Neynək, indi ki, israr eləyirsən, danışıram!.. Qaradan o yana rəng yoxdur. Qulaqlarını geniş aç, eşit... O viranxanada dilimdən rəsmi iltizam almışdılar ki, heç vaxt, heç yerdə heç nə söyləməyim. Qoy cəhənnəm olsunlar! Ürəyimi boşaldacam sənə. Bəlkə bir az yüngülləşdim…

12.

– Məni institutun həyətində, dərsarası tənəffüs vaxtı yaxaladılar. Üç nəfər idilər. Üçü də mülki geyimdəydilər. Biri qabağımı kəsdi, o birilər sağ-solumu. Təhlükəsizlik idarəsinin sənədini göstərib “bizimlə gedəcəksən!” – dedilər. Adamların gözləri qarşısında qollarıma qandal vurub, qulağıma pıçıldadılar ki, hay-küy salma, özünü sakit apar, yoxsa cəzanı ağırlaşdıracaqsan!

Cınqırımı çıxartmadım. Məsələdən duyuq düşmüşdüm. Neyləsəm də faydası yox idi, caynaqlarından qopa bilməyəcəkdim. Təslim oldum. Huşum keyləşmişdi, köməyə çağıracaq səlahiyyətli adam da ağlıma gəlmədi. Çaşqınlıq yaddaşı kütləşdirir.

Küçəyə çıxartdılar. Qara rəngli maşına basdılar. Təhlükəsizlik işçilərindən biri (bu yəqin ki, böyükləri idi) qabaqda, sürücünün yanında oturdu. O birilər arxa oturacaqda məni ortaya aldılar. İdarəyə çatana qədər mənimlə bir kəlmə kəsmədilər. Aydın idi ki, qara maşın məni qara uğura aparır.

Fərid dilini dinc saxlamadı:

– O qara uğuru özün qazanmışdın, özgələrində günah görmə!

Əfsun atmacaya darıldı:

– Sözümü kəsmə! Əgər hər şeyi ətraflı bilmək istəyirsənsə, imkan ver, təfsilatıynan danışım. Onsuz da əzab çəkirəm, əziyyətlərim gözümün qabağında canlanır, ürəyim üzülür.

– Yaxşı, mən susdum. – Fərid kənara çəkildi. Qollarını qoynunda çarpazlayıb diqqət kəsildi. – Gopla gəlsin!

Əfsun ciyərlərində hava çatışmırmış kimi, ağzını göyə açdı, iki-üç dəfə geniş-geniş nəfəs alıb, aramla davam etdi:

– Maşın xeyli getdikdən sonra harayasa buruldu. Çaşqın, dolaşıq fikirlərdən ayıldım. Maşından məni kobudluqla düşürdülər. Qarşıdakı binanın ağır zəhmi bağrımı yardı. Cod daşlı pillələrlə aparıb alaqaranlıq, buzxana bir otağa saldılar. Ona otaq demək olmazdı, gorxana adlandırmaq uyğundu. Dəmir qapısını şaqq-şaraqla örtüb, çöl tərəfdən qıfılladılar. Vahimədən ödümü uddum. Bu gorxanadan qurtuluşa ümidim qalmadı. Dizlərim öz-özünə büküldü, sement döşəməyə arxası üstə sərildim. Ağlım başımdan burda tamam uçmuşdu. Yarıyuxulu, yarıhuşsuz vəziyyətdəydim. Xeyli süst, hərəkətsiz qaldım...

Birdən-birə bərk üşürgələndim. Alnımda küt ağrılar peyda oldu. Gicgahlarım dayanmadan sancdı. Kürəklərimin ortası buzladı. Təsəvvür elə, iyul ayının ortaları ola, bayırda bürkü can sıxa, burda isə qışın oğlan çağının sərt soyuğu!..

Gecdən-gec özümdə güc tapıb dikəldim. Ovcumu ovcuma sürtə-sürtə, ora-buramı ovuşdura-ovuşdura, gah alnıma, gah gicgahlarıma əl gəzdirə-gəzdirə oturdum. Qəribədir ki, göz qapaqlarım da zindan ağırlığındaydı. Gilələrimə iynə-sancaq batırılırdı. Çox çətinliklə araladım. Ciddi-cəhdlə otaqcanın içinə boylandım. Nəmli, idbar divarların küncündə pas atmış, yöndəmsiz dəmir çarpayı gördüm, üstündə mitilin-mitili döşəkcə, cındır ədyal, başaltısı-filanı da yox. Qapının əlyetər-yetməzində isə kiçik nəfəslik. Sonradan bildim ki, dustağa su və acından ölməmək üçün zəqqutun yemək oradan verilir. Tənhalıq, qulaqbatırıcı sükut, idbarlıq da bu dəhşətli mənzərəyə əlavə ürək sıxıntısı!

Yarıq bağrım bir daha yarıldı. Vallah-billah, adam dəli olmaq dərəcəsinə gəlirdi. Hələ də qanammırdım bu nə oyun, nə hərəkətdi başıma gətirirdilər. Hansı günahıma görə bu it əzabını verirlər? Beynim heç nə düşünmək qabiliyyətində deyildi, içində yel əsirdi... Nə başını ağrıdım, o gorxanada ilk gecəni heç çimir də eləyə bilmədim. Səhəri necə dəhşət içində açdığım təkcə Allaha agahdı. Tam bir sutka özümdə olmadım. Aclığım, susuzluğum da yadıma düşmürdü. Sanki bütün hisslərim, duyğularım ölmüşdü. Bu müddət ərzində yanıma gəlib, bir kəlmə nəsə soruşmadılar.

O biri sutka da yada salınmadım. Yəqin ki, bu, onların cəza

üsullarındandı. Nəfəslik yerinə gətirib his-paslı dolçada su qoydular, vəssalam. Əl boyda quruca çörəyi də mənə qıymadılar. Üçüncü gün acından ürəyim doğram-doğram doğrandı. Mədəm tez-tez sancdı. Boş bağırsaqlarımın qurultusu qulaqlarımı batırdı. Təsəvvürünə gətir, həmişə kef-damaq sürmüş, ləziz xörəklər yeməyə öyrəşmiş adam nə kökə düşər? Cındır ədyala bürünüb, qarnımı qucaqlayıb uşaq təkin ağladım. Susuzluq da bir yandan amanımı qırmışdı. Dilim ağzımda qaxaca dönmüşdü. Dodaqlarım qımıldanmırdı. Qışqırmaq, haray-həşir salmaq istəyirdim, alınmırdı.

Nəhayət ki, günortadan sonra insafı arada gördülər. His-paslı dolçada içəri çay ötürdülər. Yanında da üç-dörd ədəd kirli, xırda qənd qırıntısı. Sonra da horraya bənzəyən boz rəngli sıyıq yeməklə əlboyda quru çörək verdilər. Çimrəndim. Amma çarəm nə idi? Əlacsızlıq köpək oğlu şeydi. Ayrı vaxt qusmağım tutacağı bu tula paylarını gözümə təpdim. Mədəmin sancıları, bağırsaqlarımın qar-quru nisbətən kəsdi. Azacıq da olsa, toxtadım. Ağlım-huşum yavaş-yavaş aydınlaşmağa başladı. Sən demə, "insafı arada görmək" hədər deyilmiş; arxasında məqsəd dururmuş. Təxminən saat beş-altı radələrində (təxminən deyirəm, çünki o xarabaxanada vaxt dəqiq bilinmir. Gündüzlə gecə o qədər də seçilmir), məni gəlib harasa apardılar.

Alaqaranlıq dəhlizlə uzun yol getdik. Dəhlizin qurtaracağına yaxın qara meşinli bir qapı öz-özünə açıldı. Anlamadım onu arxadan açdılar, ya avtomatik idi. Birdən-birə ildır işığa düşmüş gözlərim möhkəm qamaşdı. Ətrafda heç nə seçə bilmədim. Ayaqlarım büdrədi. Yazıq gözdə nə günah var? İki sutka qaranlıq öz işini görmüşdü, bəbəklərim şoxunu itirmişdi. Məni müşayiət edən milis nəfəri qolumdan tutub yıxılmaqdan saxladı. Bir əlimi qaşlarımın üstünə qoyub, gur işıqdan qorundum. Korsayağı yeridim. Gətirib haradasa oturtdular. Kirpiklərimi xeyli ovuşdurub, gözlərimi işığa alışdıranda, uzunsov masa arxasında ağır, qaşqabaqlı, orta yaşlı, dolğun sifətli bir kişini gördüm. Mülki geyimli, seyrək saçlı, qarayanız bu kişinin oturuşundan da zəhm yağırdı. Qabağında səliqə ilə ipçimlənmiş ağ kağızlar və bir yığın qələm vardı. Dərhal anladım ki, sifəti turşumuş bu adam müstəntiqdi. İlan işıltılı, qıyıq nəzərləri

üzümə sancıldı; mızıltıya bənzər səslə soruşdu:

– Necədi əhvalın? İşığa alışa bildinmi?

Dilimin qorxu kilidini çətinliklə açdım:

– Bəli, – dedim, – alışdım.

Müstəntiq qaşlarını sıx-sıx çatdı. Qabağındakı kağızları təzədən ipçinləyib qələmlərdən birini götürdü. Mızıltısı rəsmiləşdi:

– İfadə verməyə hazırsanmı?

Dinmədim. Daha doğrusu, sualı anlamadım, həm də diqqətim ayrı yerdə idi. Masanın üstündə su görmüşdüm. İçimin yanğısı güclənmişdi. Özümdən asılı olmadan, yönəldim ki, stəkana su töküb başıma çəkim, arxamdakı milisioner çiynimdən aşağı basdı. Müstəntiq isə gözlərini ağartdı:

– Əli uzunluq eləmə!

Qınıma çəkildim. Amma diqqətimi su şüşəsindən ayırmağı bacarmadım, yazıq-yazıq yalvardım:

– Ciyərim alışıb-yanır... Boğazım quruyub... Danışmağa heyim yoxdu, – dedim.

Müstəntiq üzümə amansızlıqla baxdı, yenə burnunda mızıldandı:

– Bunun üçün icazə istəmək lazımdı!

Yalnız indi qandım ki, mızıldamaq, burnunda danışmaq onun vərdişidi. Mən də mızıldandım. Onu qəsdən yamsılamadım, öz-özünə belə alındı. Udquna-udquna:

– Bağışlayın, çox-çox üzr istəyirəm, – dedim. – Bir içimlik su verin, heç olmasa, boğazım yaşlansın.

Müstəntiq fıs-fıs fısıldadı. Elə bilərdin ilandı, quyruğu basılıb. Ancaq xahişimi rədd etmədi. Arxamda dayanmış milisionerə işarə ilə göstəriş verdi. Milisioner mənim gözaltıladığım su şüşəsinə yaxın getmədi, ayrı yerdən bir stəkan su gətirdi. Gözlərimi yumub, stəkanı birkərəmə soğdum. Qurumuş boğazımdan su qəribə qurultu ilə ötdü. Bu səsə müstəntiq də, milisioner də rişxəndvari gülümsündülər. Elə özümün də gülməyim tutdu. Vəziyyətin mülayimləşdiyini zənn eləyib, dedim:

– O sudan bir stəkan da verin, boğazım sizi yenə güldürsün.

Müstəntiq bircə anda bomboz bozardı.

– Olmaz! – deyib ayağa qalxdı, yanıma gəldi. Qarşıma kağız

və qələm qoydu. Suallara düzgün cavab verəcəyimə, ifadələrimi sonradan dəyişdirməyəcəyimə dilimdən iltizam aldı. Altından qol çəkdirdi. Və qayıdıb yerində arxayın əyləşdi. Əsil həngamə də bundan sonra başlandı...

Əfsun ah çəkdi, Fəridi yamanladı:

– Sənə necə söyüş, necə qarğış eləyim, zalım balası?!.. Məni o lənətli günlərə nə üçün qaytardın? Bu sənin nəyinə gərəkdi?! Heç bilirsən, o dəhşətləri yaddaşda təzələmək necə zülüm-zillətdi?! Off!

Fərid sakitliklə:

– Danış, danış! – dedi. – Saxta ah-uflarla aranı qatma!

Əfsun bir neçə dəfə qovşurulub, acı söhbətinə əsəbi qayıtdı:

– Belə-filan müstəntiq amanımı qıran mızıltısını artırdı. İlan gözləri qıyıldı: "Tutduğun işdə özünü günahkar sayırsanmı?" – soruşdu. Mən başımı buladım. O, cinnəndi. Göz bəbəkləri soğulub-soğulub lap balacalaşdı.

– Nə üstündə taqsırlandırıldığın sənə bəlli deyil, bəyəm? – deyib, dodaqlarını büzdü.

Mən:

– Xeyr, – dedim, – bəlli deyil.

Müstəntiq məni çəp-çəp süzdü. Və nə fikirləşdisə, sualını dəyişdi.

– İnstituta tələbə qəbul elətdirmək üçün valideynlərdən aldığın pulları kimlərlə bölüşürdün?

Mən:

– Heç kəsdən nə pul almışam, nə də onu bölüşmüşəm, – dedim.

Müstəntiq boz üzünü turşudub, məni hədələdi:

– Sappa vurma! Rəsmi dövlət sənədinə qol çəkibsən ki, sualları düzgün cavablandıracaqsan. Yolun altını-üstünü əksən, nəticəsi pis olacaq, – dedi.

Mən möhkəm durdum, ittihamı rədd elədim. Müstəntiq qəzəbdən qurcuxsa da, hələlik səbirli davrandı. Mənə öyüd-nəsihət verdi:

– Ağlını başına yığ, – dedi. – İnkarçılıqla canını qurtaracağına ümid eləmə. Günahlarını çək-çevirsiz boynuna al ki, başqa üsullar işlətməyə məcbur olmayaq.

Mən inadla susdum. Müstəntiq kükrədi, var gücü ilə bar-bar bağırdı. Seliyinin bir damlası üzümə düşdü.

– Deмək, boynuna almaq istəmirsən?! – deyib mənə barmaq silkələdi. Və masasının böyründən qalın bir qovluq götürdü. Bağını açıb, içindən çoxlu şəkillər çıxartdı. Qarşımda sərgilədi. Mızıltı ilə xəbər aldı: – Bu adamlar sənə tanışdımı?

– Yox, – dedim.

O, hirs fısıltısı ilə həmən qovluqdan başqa şəkillər də götürüb bir-bir göstərdi.

– Bunları da tanımırsan?!

Baxdım ki, tələdəyəm, tora düşmüşəm. Göstərdiyi adamları ayrı-ayrılıqda mənimlə görüş zamanı çəkmişdilər. Onlardan pul aldığım məqam da aydınca fotoya alınmışdı. Deməli, hər addımım izlənmişdi. Matım-qutum tamam qurudu. Məni ən çox təəccübləndirən pulun alınma məqamının çəkilişi idi. Axı, biz bu işi çox xəlvət yerdə, gizlin künc-bucaqda görürdük. Üçüncü bir adam ondan xəbər tutmurdu...

Fərid xısın-xısın güldü.

– Dəvə başını soxur kolluğa, elə bilir görən yoxdu onu!

Əfsun incidi.

– Gülmə, Fərid, gülmə! Başına gələr.

– Sən eləyən qələtləri mən eləmərəm ki, başıma gəlsin.

– Doğrudan, maraqlı məsələdi. Çəkiliş necə ola bilər?

– Olsun ki, sənə pulu verənin özü çəkib. Gizlin aparatla.

– Hımm...

– Yaxud da...

– Yaxud da nə?

– Çoxluca pulu görübsən, gözlərin qamaşıb. Ətrafı seçməyibsən. Sizi uzaqdan da çəkə bilərdilər.

– Ağılkəsən sözdü. Müasir texnika möcüzələr yaradır. Vaxt gələcək, zərif cihazlarla adamın beynindən keçənləri də öyrənəcəklər. Hətta, ürəyinin içinə də girəcəklər.

– Onda sənin kimilərinin işi əngəlləşəcək. Fırıldaqlarınız baş tutmayacaq!

– O barədə heç narahat olma. Möcüzəli cihazları icad eləyən insanlardı. Onların arasından həməncə cihazları aldadanlar da yetişəcək.

– İnanıram. Şeytan törəmələri həmişə sərvaxtdılar.

– Çünki qarışqa şıllaq atanda dəvənin qılçı sınır!
– Murdar əsgi isə oda alışmır!

13.

Söz güləşdirmələri uzun sürmədi. Əfsun söhbətini həvəssiz-həvəssiz təzələdi:

– Müstəntiq çəlpəşik suallarla məni karıxdırmağa, dilimi büdrətməyə cəhd elədi. Mən karıxmamağa çalışdım. Çəlpəşik sualları elə o cür də cavablandırdım. Dodaqlarını çeynəyə-çeynəyə xəbər aldı:

– Valideynlərdən aldığın pullar üst-üstə neçə min manat olardı?

Dedim:

– Kənar valideynlərdən almamışam, onlar öz qohumlarımdı.

Üzümə çəp-çəp baxdı:

– Tutalım, qohumlarındı, hərəsindən nə qədər götürübsən?

– Götürməmişəm, borc almışam, – dedim.

Ağzı yana əyildi:

– Məbləği de! – deyib üstümə şeşələndi.

Dedim:

– Hamısı birlikdə dörd yüz, ya beş yüz olardı.

Burda o, yumruğunu masaya çırpıb qışqırdı:

– Gözlərinin içinəcən yalan danışırsan! – dedi. – Birindən on iki min, ikincisindən on min, üçüncüsündən isə səkkiz min manat mənimsəyibsən!

Heyrətdən dondum. Pulların sayını dübbədüz deyirdi. Daha bir sarsıdıcı sualla nəfəsimi kəsdi:

– Belə fərz eləyək ki, borc götürübsən, o boyda borcu necə ödəyəcəkdin? Sən, axı, tələbəsən, heç yerdə işləmirsən, gəlir yerin yoxdur.

Nıxdım tutuldu. Fikirləşib nəsə bir şey uydurmaq istədim, heç nə alınmadı. O, cavab gözləmədi. Başqa sualla məni divara qısnadı:

– Pul aldığın “qohumların” adlarını və familllərini söyləyə bilərsənmi?

Mən ağlıma gələni söylədim. Müstəntiqin səbri büsbütün tükəndi. Mızıltılı bağırtısı otağı titrətdi:

– Artistlik eləmə, qodux! – deyib, ana-bacı söyüşü söydü. – Məni aldatma! Sənin kimi yaramazları burda yetim quzu kimi çox

mələtmişəm. Elə hala saldırmışam, söz ağzımdan çıxmamış, dil-dil ötüblər. Yazıqsan, özünü o günə qoydurma!

Mən başımı aşağı salıb kiridim. Müstəntiq, qaydası üzrə, mənə həmlə gəldi:

– Sənin pul aldığın adamların heç biri "qohumun" deyil. Tamam yad adamlardı, – dedi. – Sən institut müəllimləri ilə əlaqəyə girib küllü miqdarda pulla tələbə alveri eləyirsən. Pul aldığın şəxslər də filankəslər, filankəslərdi!

Dilim bağlandı. Daha burcutmağa, yalan uydurmağa yer yox idi.

Müstəntiq əhvalımı duydu. Bu vəziyyət onu qane saldı. Xeyli sakitləşib, yenidən həlim sorğuya keçdi:

– İndi çəkinmədən de görüm, o pulları hansı professor və müəllimlərlə bölüşürdün? Şəriklərin kimlər idi?

Anladım ki, gizlətməyim əhəmiyyətsizdir, yalanlarım baş tutmayacaq. Bununla belə, heç kəsi ələ verməməyə çalışdım.

– Şərikim yoxdur, – dedim.

Müstəntiq yenidən ciddiləşdi:

– Boş-boş çərənləmə! – dedi. – Sən kimsən ki, təkbaşına iş görəsən? Sualıma dəqiq cavab ver.

Dinmədim. Vaxt qazanmaq, bundan sonrakı cavablarımda xətaya yol verməmək xəyalındaydım. Orasını unutmuşdum ki, zor işlədib, xurd-xəşil eləyərlər...

Fərid burada da atmacasız keçinmədi:

– Sənin təki dələduza zor işlətmək də azdı. İlan ulduz görməsə ölməz!

Əfsun həzin səslə:

– Ulduzu göstərdi də! – deyib, sağ əli ilə sol üzünü ovuşdurdu. – Zalım oğlu ayı kimi bir şey idi. Əli də elə ayı pəncəsindən geri qalmırdı. Ayağa sıçrayıb sol üzümə nə cür şillə çəkdisə, bəbəklərim od saçdı. Qarşımda rəngbərəng qığılcımlar oynaşdı. İkinci zorba şillə isə ağlımı başımdan uçurdu. Gözlərimə zülmət çökdü. Kətil qarışıq döşəməyə sərildim. Üzümə soyuq su səpib ayıltdılar. Döşəmədən qaldırıb, kətildə təzədən oturtdular. Böyrümdə, əlləri belində dayanmış müstəntiq hırıldaya-hırıldaya soruşdu:

– Hə, necədi sənin üçün? Ağıllandın?

Yandım, cızdağım çıxdı. Deyə bilmədim ki, nə üçün vurursan?

Dustağı döymək, ona zor işlətmək hüquqa ziddir. Qanuna əks getməkdir. Dilimi qorxumdan dinc saxladım. Höcətləşsəm, bir az da hirslənərdi. Zindan ağırlığındakı yumruğu ilə vurub çənəmin çüyünü çıxarardı...

Bu arada müstəntiqi harasa çağırdılar. Keşiyimi çəkən milisioner canı yandığındanmı, ya nədənsə, mənə him-cim elədi, özümə əzab verdirməməyi işarətlə başa saldı. Bu da ona bəs etmədi, yaxınlaşıb qulağıma pıçıldadı:

– Nə deyir, razılaş. Cavanlığına heyfin gəlsin. Şil-küt olarsan.

Bir söz deməyə macal tapmadım. Müstəntiq iti addımlarla gəlib çıxdı. Qənşərimdə höcətlə dayanıb sərt-sərt mızıldandı:

– Mənə yenə lotuluq gələcəksən, ya doğru-düzgün cavab verəcəksən?

Dodaqlarım öz-özünə əsdi. Kəkələdim:

– Ve-e-e-rəcəm, – dedim.

Müstəntiq qürrəli-qürrəli qımışdı.

– Bax, belə. Malades! Xeyli ağıllanıbsan! Di, buyur, bayaqkı suala cavab ver: hansı müəllimlər idi sənin vasitəçilərin?.. Konkret adları və familiyaları.

İşi düzüb-qoşan əsas iki müəllim idi. Hər ikisinin adını və familini dəqiq dedim. Müstəntiq razı qaldı. Masasının divara birləşən küncündə ayrıca qoyulmuş üç şəkil götürdü. Birini gizlədib, ikisini burnumun ucuna yaxın tutdu.

– Bunlardı? – soruşdu.

– Hə, bunlardı, – dedim.

O, gizlətdiyi şəkli də göstərdi.

– Yəqin ki, bu adamı da tanıyırsan.

Bu şəkil bizim qaraqabaq professorumuzun şəkli idi. Təəccübləndim, onun belə məsələyə nə dəxli vardı?

Müstəntiq məni dümsüklədi.

– Nə oldu? – soruşdu. – Niyə susursan? Bəyəm tanımırsan?!

Udquna-udquna dedim:

– Tanıyıram. Bizə dərs keçib.

– Necə adamdı? – soruşdu.

Olduğunu söylədim:

– Xasiyyəti çox ağırdı. Hədsiz tələbkardı. Ondan müsbət qiymət almaq müsibətdi.

Müstəntiq bekaraca qımışdı.

– Çətin qiymət verməkdə nə məqsəd güdür? – soruşdu.

– Məqsədi keçdiyi fənni tələbələrə dərindən öyrətməkdi, – dedim.

Müstəntiq bozardı.

– Ağ yalan danışırsan! – deyib, yumruğunu gözüm önündə sağa-sola hərlədi. – Təmizə çıxartmağa çalışdığın o professor rüşvətxorun yekəsidi! Bizə məlumdu onun əməlləri. Boynuna al!

Nəyi boynuma almalıydım? Onun rüşvət götürməyini, sənin kimi, nə görmüşdüm, nə də bir kəsdən eşitmişdim. İftiranı təsdiqləməyə dilim gəlmədi.

Müstəntiq təpiyini döşəməyə çırpdı.

– Deyəsən, bayaqkı şillələr bəsin olmayıb... Bu saat dadarsan yenilərini!

O, məni bir qırpımda təpiyinin altına saldı. Çığna ki, çığnayasan. Qabırğalarımın çoxu zədələndi. Ağız-burnumun qanı bir-birinə qarışdı. Özümdən getdim. Sonra neylədi, nə törətdi hiss eləmədim. Gözlərimi dəhşətli ağrılar içində açanda, özümü sement döşəməyə döşəli gördüm. Tanıdım viranxananı. Alaqaranlıq otaqcam idi. Könlümdən durub andır taxtın üstünə uzanmaq keçdi. Soyuq sement yan-yançağımı göynədirdi. Qımıldanmağa heyim çatmadı. Ağrılar amanımı qırdı. Bədənimdə bir salamat yer yox idi. Hər yanım sızım-sızım sızıldayırdı. Qabırğalarımın arasına sanki korş iynə-sancaq batırırdılar. O gecəni nə cür keçirdim, o dəhşətli ağrı və sızıltılara necə dözdüm, indinin özündə də mənə bir sirdi.

Ertəsi gün də həmən ağrılar, sızıltılar ara vermədi. Hayımahoyuma yetən olmadı. Bircə qurtum suyu da mənə qıymadılar. Çığırtıma, çağırışıma məhəl qoymadılar.

Taqətim, dözümüm tükənmişdi. Əzab-əziyyətlər axırıma çıxırdı. Fikirləşdim ki, əşi, rədd olsun hər şey! Düzlük, canıyananlıq mənəmi qalıb? Özgənin yerinə bu zülmlərə niyə tablaşmalıyam?! Nə tələb olunur onu deyim, qurtarsın canım…

14.

– ...Növbəti dindirməyə məni tez apardılar. Səhər saat on-onbir radələri olardı. Əzrayılım indi də hirsli idi. Mısmırığı yer süpürdü. Sərt qarşıladı:

– Mənə çatdırdılar ki, suallara düzgün cavab verəcəksən. Yanlış ifadələrlə bizi incitməyəcəksən. Məlumat dürüstümü?

Dərhal təsdiqlədim:

– Dürüstdü, yoldaş müstəntiq, – dedim.

Bərk cırnadı. Qəzəblə çımxırdı:

– Mən sənin kimilərlə yoldaş ola bilmərəm. “Vətəndaş müstəntiq” – deyə müraciət elə!

Əlimi döşümə qoyub, baş əydim. Çarəm nə idi?

– Baş üstə, vətəndaş müstəntiq... Sizə necə lazımdısa, o cürə ifadə verəcəm, –dedim.

O:

– Verəcəyin ifadə mənə gərək deyil, istintaq üçündü. Başa duş ki, dindirmənin uzanması ziyanınadı. Əzabların artacaq... – dedi.

Ötən günlərki dəhşətlər gözümə durdu. Sağalmamış yaralarımı zoqquldatdı. Tezcə razılaşdım.

O, sakit tərzdə məni masaya yaxın əyləşdirdi. Qarşıma bir vərəq ağ kağız və qələm qoydu. Amiranə dedi:

– Professor İmanlı haqqında nə bilirsən, bircə-bircə yaz. Heç nədən çəkinmə! Dikbaşlar qanun qarşısında mütləq əyilməlidi!

Mən qələm əlimdə çaşbaş dayandım. Nə yazım, nədən yazım? Ha fikirləşdim, professorun ifrat tələbkarlığından və güzəştsizliyindən başqa bir qüsuru ağlıma gəlmədi. Müstəntiq məni ələ saldı:

– Niyə yazmırsan? Yaddaşın sözünə baxmırsa, mən köməyinə çata bilərəm.

Mən ona xahişlə baxdım. O, gəlib böyrümdə müəllim sayağı dayandı. Kəlmə-kəlmə diktə elədi, mən onun ağzından çıxanları eynən yazdım. Yazının altından yenə qol çəkdirdi, tarix qoydurdu. Dərhal da alıb qalın qovluğun içinə atdı. Rahat nəfəs dərdi. Duydum ki, kiminsə sifarişini yerinə yetirdiyinə sevinir. Yanılmamışdım. Dilini sözarası büdrətdi: “Bununla təkcə öz canını yox, mənim də canımı qurtardın. Professorla üzləşmədə də özünü belə sözəbaxım aparsan, xeyir tapacaqsan”, – dedi.

– Nə yazdırmışdı? – Fərid ciddi maraqlandı.

– Yazdırmışdı ki... – Əfsun, yadına salırmış kimi, xeyli duruxdu. – Professor Cəmil İmanlı rüşvətxordu. Tələbələrdən pul

yığmaq üçün qiymət yazmağa xəsislik eləyir. Get-gələ salır. Mən onun tələbələrdən pul yığanı olmuşam...

Fərid onu həqarətlə süzdü.

– Daha nə qara yaxdın müəlliminə?

Əfsun bəraət üçün ötkəm dilləndi:

– Qaranı ona mən yaxmadım, yaxdırdılar.

– Fərqi birdi! – Fərid iradını kəskinlətdi. – Özün yaxdın, ya sənin əlinlə yaxdırdılar. Hər ikisi eyni günah sayılır... Hə, sonra? Ayrı nə böhtan uydurdun?

Əfsun höcətləşdi:

– Sən də mənə burda bir yandan məhkəmə qurubsan. Heç aman vermirsən. Elə bil, amanımı qırmış o müstəntiqin əlindən su içibsən.

Fərid tələb etdi:

– Danış, danış! Səmimi etiraf üzağlığıdı.

Əfsun dil altında qalmadı:

– Allah yanında üzüm ağdı onsuz da, – dedi. – Başıma gətirilənlərin şahididi o!

– Bildik bunu. Daha neylədi?

– Dəlil-sübut üçün iki tələbənin adını qeyd elətdirdi. O tələbələr bizim kursda ən zəif oxuyan tələbələr idi. Professordan məqbul qiymət ala bilmirdilər. İnstitutdan qovulmaq ərəfəsindəydilər. Vəziyyətdən belə başa düşdüm ki, professorun əleyhinə həmən tələbələrdən də izahat götürüblər.

– Professorla üzləşməniz haçan oldu?

– Elə həmin gün. Axşam tərəfi görüşdürdü bizi. Üzləşmədən əvvəl müstəntiq məni bir də sınağa çəkdi, məşq elədi. Əlavə olaraq xatırlatdı ki, bu üzləşmə mənim taleyimi həll eləyəcək. Ondan "üzüağ" çıxsam, azadlığa buraxıla bilərəm. Və kağızda yazdıqlarımı dönə-dönə oxutdu, əzbərlətdi. Professorun zəhmindən karıxıb, hətərən-pətərən danışmayacağıma tam əmin olandan sonra lap qıraqda, diqqət çəkməyən küncdə qoyulmuş kətili göstərib, tapşırdı:

– Keç, hələlik əyləş orda. İşarətimi gözlə. Mən barmağımla "gəl" işarəsi verəndə, dur, irəli yeri.

Mən deyilənə əməl elədim. Müstəntiq saçlarına ovcunun içi ilə sığal çəkdi. Qaşlarına, gözlərinə, qalstukuna əl gəzdirdi. Hətta,

masaüstü balaca güzgüdə də özünə diqqət yetirdi. Sanki, əcnəbi qonaqla rəsmi görüşə hazırlaşırdı. Sonra kimlərə isə əmr verdi:

– Müqəssiri gətirin!

Aradan heç üç dəqiqə ötməmiş professoru gətirdilər. Məni görmədi. Düz qabağa baxa-baxa, həmişəki ağır addımlarla irəli getdi. Müstəntiq onu saxta nəzakətlə qarşıladı. Ayağa durub salamlaşdı. Oturmağa yer təklif elədi. Hələ üzr də istədi:

– Bağışlayın, sizi bir az gözlətdim.

Professor gec və incik dilləndi:

– Bir az yox, bir saatdan artıq gözlətdiniz. Nədi bu hörmətsizliyə səbəb? – soruşdu.

Müstəntiq siyasət işlətdi:

– Hörmətsiz bir hərəkət yoxdu burda, professor. Sadəcə, işin çoxluğu belə tələb edir, – dedi.

Professorun arxası mənə sarı olduğuna görə, üzünü görmürdüm. Hansı gərginlikləri keçirdiyi mənə məlum deyildi. Narazılığını yalnız səsindən hiss eləyirdim. Cod-cod soruşdu:

– Məni bura çağırmağınızın səbəbini bilmək olarmı?

Müstəntiq məlum mızıltısını qəsdənmi, ya nə üçünsə azaltdı:

– Əlbəttə, olar, professor. Bizim idarəyə şikayət məktubları daxil olub, onları araşdırmaq, həqiqəti üzə çıxartmaq lazımdı, – dedi.

Professor xəbər aldı:

– Kimdəndi şikayət?

Müstəntiq rişxəndyana qımışdı:

– Sizdəndi. Tələbələriniz yazıblar, – dedi.

Professor tövrünü pozmadı.

– Şikayətləri nə barədədi? Nədən narazıdırlar? – soruşdu.

Müstəntiq təşəxxüslə:

– Onları incitməyinizdən. Qiymət yazmamağınızdan, – dedi.

Professor çox sakit tərzdə qayıtdı ki, qoy özlərindən incisinlər, savadsızlara müsbət qiymət yazılmır!

Müstəntiq bic-bic yenə qımışdı. Professoru qısnamağa çalışdı:

– Digər bir cəhət də var, professor. Tələbəni get-gələ salıb süründürmək, pul almamış qiymət yazmamaq halları da az deyil! – dedi.

Baxdım ki, professor silkələndi, yəqin ki, əsəbiləşmişdi. Səsi xırıldadı.

– Belə hallardan mənim bilgim yoxdur, onu sizdən eşidirəm, – söylədi.

Müstəntiq başını bulayıb, hücuma keçdi:

– Demək istəyirsiniz ki, o hallar sizin institutda mövcud deyil? İqtisad institutunun professor və müəllim heyəti aydan arı, sudan durudu?!

Professorun təmkininə, qürurunu pozmamasına heyrət elədim. Qıcıqlandırıcı suala aram cavab verdi:

– Başqalarını bilmirəm, şəxsən mənim belə şey ağlıma sığışmır, – dedi.

Müstəntiq qarşısındakı qovluğu eşələdi. Mızıltılı sorğuya keçdi:

– Akif Qafarovu və Dadaş Dadaşovu tanıyırsınızmı?

Professor astaca:

– Kimdi onlar? – soruşdu.

Müstəntiq boynunun ardını qaşıya-qaşıya məzələndi:

– Sizin sabiq tələbələrdi, – dedi.

Professor qürurla bildirdi:

– Mənim tələbələrim yüzlərlədi. Hansı birini yadda saxlayım?

Müstəntiq mən tərəfə boylandı. Ürəyim uçundu. Səksəkələndim ki, mənim də adımı çəkəcək. Ancaq məndən yan ötdü. Professora höcət-höcət dedi:

– Onlar sizin yadınızda mütləq qalmalıdı, professor. Dəfələrlə yanınızda olublar, imtahan veriblər. Qiymət isə ala bilməyiblər. Nə üçün?

Professor eyni höcətlə cavab verdi:

– Bunu soruşmaq məntiqə uyğun deyil. Görünür, cavabları məni qane etməyib, – dedi.

Müstəntiq professorun üzünə sərt nəzər saldı:

– Onlar sizin tərsliyiniz ucbatından institutdan qovulmaq təhlükəsi ilə üzləşiblər, – deyə ittiham verdi.

Professor israrla dedi:

– Elə zəif tələbələrin olmasından olmaması məsləhətdi!

Müstəntiq professoru qınadı:

– Onlar üçüncü kursa gəlib çatıblar. Ali təhsili yarılayıblar. İnstitutdan qovulmaları ürəyinizi ağrıtmırmı? İnsafınız buna necə yol verir?

Professor dedi:

– Bəs savadsız kadr yetişdirmək, sizcə, insafdandı? Sabah, ya başqa bir gün onlar ixtisas sahibi kimi idarələrə, müəssisələrə,

təşkilatlara təyinat alacaqlar. O savadsızlardan, kütbeyinlilərdən cəmiyyət nə xeyir görəcək?

Müstəntiq susdu. Mənə belə gəldi ki, professorun tutarlı cavabından qamaşdı. Birdən kəskin həmləyə keçdi:

– Tələbələriniz sizi tamahda, rüşvətxorluqda günahlandırırlar. Qiymət yazmaq üçün böyük məbləğdə pul umduğunuzu yazıblar, – dedi.

Professor laqeydliklə əlini yellədi:

– Əsassız iftiradı, – dedi.

Müstəntiq hazır saxladığı şikayət ərizələrini ona uzatdı.

– Budur şikayətlər... Tanış ola bilərsiniz! – deyib gülümsədi.

Professor heç bir təlaş keçirmədi. Kağızları sakit aldı, eynəyini təmkinlə cibindən çıxardıb gözünə taxdı. Diqqətini kağızlara yönəltdi.

Müstəntiq fürsət ikən, mənə sarı təkrar boylandı. Him-cimlə üzləşməyə hazır olmağı anlatdı.

Professor kağızları həyəcansız geri qaytardı.

– Bunlar uydurmadı. Diktə ilə yazdırılıb! – dedi. Eynəyini gözündən götürüb qəddini qürurla dikəltdi.

Onun laqeydliyi müstəntiqin xoşuna gəlmədi, sir-sifəti qırcaşdı. Dilxor mızıltı ilə soruşdu:

– Əfsun Zamanlı adında tələbəniz də olub, onu necə, xatırlayırsınızmı?

Adım çəkiləndə məni soyuq tər basdı. Bədənimdə vicvicə gəzdi. Professorun mən haqda nə deyəcəyini təşvişlə gözlədim. O, xeyli duruxduqdan sonra:

– Bəli, xatırlayıram, – dedi.

Müstəntiq təcili sual verdi:

– Nə cür tələbə olub?

Professor dilini sürüdü:

– Oxumağı pis deyildi, çulunu sudan çıxarırdı, – dedi.

Söz qəlbimə toxundu, ondan ayrı cavab umurdum. Axı, mən əlaçıydım.

Müstəntiq “dindirmə vərəqəsi”ndə qeydlər edib, sualını dəqiqləşdirdi:

– Zamanlının xətrini çox istəyibsiniz. İstedadlı tələbəniz olub, elədir? – soruşdu.

Professor istehza ilə:

– O istedadlı tələbə yox, istedadlı kələkbazdı! Xətrini də heç vaxt istəməmişəm, – dedi.

Yandım, cızdağım çıxdı. Müstəntiq mənə ötəri nəzər yetirib, lağlağı ilə xəbər aldı:

– Zamanlının kələkbazlıq istedadını siz nədə görürsünüz?

Professor asta-asta sadaladı:

– Sırtıqlığında, üzlülüyündə, qılığa girmək səriştəsində. Və bir də qıyısız dilində!

Mən bu dəfə incimədim. Deyilənlər düz idi. O keyfiyyətlərin nəyi pisdi?!

Müstəntiq hiyləyə əl atdı:

– Zamanlı isə deyir ki, sizinlə sıx əlaqədə olub. Heç bir xahişini yerə salmayıbsınız. Tələbələrə təmənnalı qiymətlər yazıbsınız.

Professor qəfilcən kükrədi:

– Ağ yalandı!.. Həyasız böhtandı!! – deyib, əl-qolla danışdı: – Zamanlı heç vaxt mənim həndəvərimə ayaq basa bilməyib. İmkan verməmişəm yaxınıma gəlsin... Belə şeyi dilinə gətirən adam arnamusdan xəbərsizdi. Vicdansızdı!

Mən xəcalətimdən bürüşdüm. Ədəbli söyüncün bir ucu da müstəntiqin özünü tuturdu. O da astaca yırğandı. Qızarıb-bozardı və hökmlü adam ədası ilə bir vərəq yazılı kağızı professora uzatdı. Ürəyimə damdı ki, mənə diktə ilə yazdırdığı kağızdı.

– Bizə inanmırsınız, buyurun, diqqətlə oxuyun! – dedi. – Sizin tələbəniz Əfsun Zamanlının istintaqa verdiyi ifadədi!

Mən möhkəm sarsıldım. Həmən anlarda özüm-özümə nifrət elədim. Başa düşdüm ki, çox əskik bir iş tutmuşam. Lakin neyləyə bilərdim? Boğazım kəndirdəydi... Mənə elə kinli-kinli baxma, Fərid. Məni qınama, təpərim çatmadı. Ora, bayaq da dedim, köpək oğlu yerdi, tülkü tülkülüyünü sübuta yetirincə dərisini çəkib boğazından çıxardırlar.

Fəridin üzündə acı təbəssüm dolaşdı:

– Özündən razı adamlar həmişə qorxaq olurlar! Gerisini danış.

Əfsun həvəssiz-həvəssiz davam etdi:

...Professor kağızı barmaqlarının ucu ilə götürdü. Sanki murdar əsgiyə toxunurdu. Burası da qəribədi ki, onu eynəksiz oxudu.

Tezcə də kənara atdı.

– Məsələ məlumdu. Bu da diktə ilə yazdırılıb! – dedi.

Müstəntiq mızıltısını tamam sərtləşdirdi:

– Təsəvvürünüz yanlışdı, professor, yazıya heç bir müdaxilə yoxdur. – dedi.

Professor dediyindən dönmədi:

– Şübhəm dəqiqdi, – dedi. – Zəndim məni yanıltmır. Belə səlis yazı Zamanlıya məxsus deyil. Xətt onunku olsa da cümlələr özgəninkidi. Bələdəm onun qabiliyyətinə.

Müstəntiq höcətini yeritdi:

– Belə çıxır ki, yazıda deyilənləri təkzib edirsiniz, böhtan sayırsınız. Nə olar, çalışarıq hər şey dəqiqliyi ilə sübuta yetsin. Əfsun Zamanlı uzaqda deyil, yanımızdadı. Sizi üzləşdirə bilərik... Zamanlı, dur, yaxına gəl. Hörmətli professoru şəkk-şübhədən qurtar!

Dizlərim əsdi. Yerimdən dura bilmədim. Soyuq tər alnımda puçurlandı. Uyğunsuz yalanları üzə necə deyəydim!?..

Müstəntiq mənə gözünü ağartdı.

– Cəld ol! Yazdıqlarını, gəl necə var, professorun üzünə söylə!

Kətildən ölüm-zülüm qalxdım. Qılçalarım büdrəyə-büdrəyə irəli yeridim. Professora baş əyib, salam verdim. Professor üzünü ikrahlıqla yana çöndərdi. Qəzəblə yamanladı məni:

– Utanmırsan, hələ salam da verirsən?! Üzündə bir damcı həya suyu yoxmu sənin? – dedi.

Müstəntiq mənə qahmar durdu. Professoru kobud tərzdə qınadı:

– Bu davranış, etika göstəricisidi, – dedi. – Tələbəniz olmuş cavan oğlanı ehtiram bildirməkdə töhmətləndirmək nahaqdır!

Professor sözünü ona yox, mənə dedi:

– Etik qaydalara riayət edən adam belə qələt işləri tutmaz! Böhtançılıq, kimlərinsə öyrətməsi ilə adam şərləmək ən alçaq sifətdi. Kimdi, nədi səni bu yola sövq edən? Az-çox abır-həyan varsa, düzünü danış!

Mən qamaşdım. Həqiqəti necə danışaydım? Udquna-udquna qaldım. Müstəntiq diplomatik üsulla məni professorun caynağından qurtardı:

– Belə olmaz, professor! – dedi. – Siz qara məni basınca, mən qara-

nı basım cəhdi eləyirsiniz. Tələbəni müəllim zəhminizlə öz mövqeyindən çəkindirməyə çalışırsınız. Bu cəhd hüquqi cəhətdən yolverilməzdir.

Professorun rəngi qapqara qaraldı. Çənə əzələləri qabardı. Müstəntiqdən kinayə ilə soruşdu:

– Bəs haqsızlıq, yalançılıq, böhtançılıq necə? Onlar hüquqi cəhətdən yol veriləndi?!

Müstəntiq cavabı soyuq rəsmiyyətlə verdi:

– Harda olduğunuzu unutmayın, vətəndaş professor! Zəhmət çəkin istintaq qaydalarına riayət edin. Siz mənim hüzuruma günahkar qismində gətirilibsiniz!

Professor sınmadı:

– İfadənizə diqqət yetirin, – dedi, – günahı sübuta çatdırarlar, sonra belə ifadələri işlədərlər!

Müstəntiq duruxdu. Haqlı irada söz tapmadı. Professor fürsəti ötürməyib sözünü axıracan söylədi:

– Məqsədiniz aydındı. Xüsusi göstərişlə məni ləkələmək fikrindəsiniz. Bəri başdan deyirəm: əl çəkin bu çirkin niyyətdən. Heç nəyə nail olmayacaqsınız!

Müstəntiq arxalı adama oxşayırdı. Professoru yekəxana süzüb, boz-boz dedi:

– Cəfəng iraddır! Siz belə bəhanələrlə ictimai fikri yanıltmaq, hüquq-mühafizə işçiləri barədə mənfi rəy yaratmaq istəyirsiniz. Orasını yaddan çıxardırsız ki, hüquq-mühafizə orqanlarında işləyənlər insanların asayişi, dinc yaşayışı üçün sizlərdən daha artıq zəhmət çəkirlər. Cəmiyyəti ziyanlı ünsürlərdən, antipodlardan təmizləmək uğrunda can çürüdürlər!

Professor da ona köntöy atmaca atdı:

– Əfsus ki, hüquq-mühafizə işçilərinin hamısı siz deyən həqiqi asayiş keşikçiləri deyillər. Aralarında saxtaları çoxdu. Bəzi dələduzların əli ilə cəmiyyətə yararlı adamları qəsdən ləkələndirirlər. Fakt göz qabağındadı!

Müstəntiq mübahisəni hövsələsizliklə kəsdi:

– Nə isə, qayıdaq əsas məsələyə. Zamanlının yazdıqlarını təsdiqləyirsinizmi? Hə, ya yox! – soruşdu.

Professorun da cavabı səbirsiz səsləndi:

– Yox!

Müstəntiq hirsli nəzərlərini mənə tuşladı. Əmr elədi:

– Başla, Zamanlı! Nə olub, necə olub, bircə-bircə danış, yaddaşı zəifləmiş professora. Xatırlat ona hər şeyi.

Mən odla su arasında qalmış adam vəziyyətdə idim. Heç bilməzdim, yalandan üzə durmaq bu qədər ağır olarmış!

Fərid acı köks ötürdü.

– Amma sən alçaqlığa getdin… Necə də rəzil hərəkət!!

Əfsun arsız-arsız razılaşdı.

– Hə, mən də o fikirdəyəm – rəzalətdi. Adamı məcburən çirkinliyə sürükləyirlər.

Fərid bir dəqiqədən artıq susub, Əfsuna təəccüblə baxdı:

– Heyrət eləyirəm, danışdığın əhvalatları yaddaşında dəqiqliyi ilə nə cür saxlayıbsan. Bəlkə mənim zəndimi yanıltmaq üçün özündən uydururdun?.. Axı, belə məsələdə səriştən yaxşıdı, uydurmağı əla bacarırsan.

Əfsun belindən sürüşmüş şalvarını yuxarı dartdı. İrsizliklə gülümsədi.

– Mənim səriştəm hər şeydə yetərindən artıqdı, Fərid qağa. Nahaq heyrətlənirsən. O ki qaldı yaddaşıma, fenomen yaddaşdı. Nə olursa, beynimə nöqtəbənöqtə həkk edilir. Hafizəmdə həmişəlik saxlanca dönür. Dərs oxuyanda da beləydi. Siz bir dərsi dörd-beş dəfə hıqqana-hıqqana hazırlayanda, mənə onu bircə kərə gözdən keçirmək kifayət idi. Hamısı dərhal hopurdu başıma. Bir də, axı, həyatda elə hadisələr, əhvalatlar var ki, onlar bütün ömür boyu unudulmur… Xülasə, hər nə olub, keçmişdə qalıb. Təəssüflənməklə heç şey geri qayıtmır. Ondansa, gəl sənə gülməli, çox məzəli bir sərgüzəştimi nağıllayım, qaramat fikirlər bizdən uzaqlaşsın... Ancaq qoy havamı gedib yenə dəyişim, nağıllamaq istədiyim sərgüzəştim bir növ qaravəlliyə bənzəyir. Uğunub özündən gedəcəksən...

15.

...O, çadırın qapısı səmtinə gəldi. Başını yarıya qədər, sonra bütünlüklə çölə uzatdı, ətrafa boylandı, “uxxək!” – dedi.

– Hava bayaqkından babatdı. Elə bil, xeyli isinib. Ay zirvədən boylanır. Ulduz ulduzla məzələnir. Göyün duruluğu nəfəs genişləndirir.

Səsi uzaqlaşdı. On-onbeş dəqiqədən yenə qolları qoynunda, bürüşmüş içəri girdi.

– Heyf ki, duru havada bir az sazaq qalıb... əslində elə belə də olmalıdı. Yanvar ayının axır-uxurudu. Qışın ömrü yarılanır. Həmişə bu vaxtlar küçələri, yolları, dam örtüklərini qar bürüyərdi. Evlərin girəcəklərində buz salxımları qatarlanardı, şaxta üz göynədərdi. Allaha şükür, bu il qış mülayim keçir. Görünür, təbiət insafa gəlib, şəhidlərin ruhunu əzizləyir. Onların ziyarətinə gələnləri yağış-yağmur, kəskin soyuq əziyyətlərindən qurtarır. Ümumiyyətlə, Bakının iqlimi başaçılmazdı. Bol küləklər şəhəridi. Elə ki, "xəzri" əsir. Yeri-göyü uçurur. Aləmi toz-torpağa bürüyür, yayın lap qızmar çağında da qış ovqatı yaradır. O vaxt ki, "gilavar" əsməyə başlayır, can rahatlanır, hər tərəfə xoş sərinlik gətirir. Astaqanad mehin də ki, əvəzi yoxdur.

Fərid dinib-danışmadı:

Əfsun "nağılının" gerisinə özü bir ağız ucadan güləndən sonra başladı:

– Hə, əziz-mehriban dost, sənə nədən danışım, o gorxana həbsxana həyatının bəzi gülməcələrindən... Mən artıq bir ili tamamıydı dustaqlar arasındaydım. "Bayıl qalası"nda yatırdım. Özün bələdsən xasiyyətimə. Qurban olduğum Allahım ayrı şeyləri əsirgəsə də yağlıca-ballıca dil verib mənə. Bu dillə çox tilsimli qapılar açmışam. Qılıqlara girib, istəyimə çatmışam. Mənim dilavərliyim, şirin qılığım həbsxanada da köməyimə çatdı. Dustaqların hörmətini çox tez qazandım. Şirin söhbətlərim, lətifələrim, lağlağılarımla ürəklərinə yol tapdım. Aşıqlardan eşitdiyim, kitablardan oxuyub öyrəndiyim əfsanələr, rəvayətlər, eşq-məhəbbət dastanlarından maraqlı macəralar söyləyib keflərini açdım. Bir neçə saatlıq olsa da dərdlərini yüngülləşdirdim. Beləcə, hamı ilə yaxınlaşdım. Həbs düşərgələrinin hərəsinin öz lotu başçısı olur. Ona orada "avtoritet" deyirlər. Bütün dustaqlar ondan tük salır. Kimin həddi nədi "avtoritetin" bir sözünü iki eləsin. Neçə "cangüdəni", qulbeçəsi var, gecənin birində aradan götürürlər. Mən, xoşbəxtlikdən, "avtoritet"lə də şirin münasibət qura bildim. Elə ilk günlərdəcə davranışlarım xoşuna gəldi. Qulbeçələri vasitəsi ilə ismarış göndərdi ki, "lotuluğa" qəbul edilmişəm, fəaliyyətim diqqətdədi, işini görsün. Mən də təşəkkür yolladım ki, məni bəyəndiyi üçün çox sağ

olsun, mən elə anadangəlmə lotuyam. Xülasə, çox çəkmədi, onlara "qaranoy" oldum. "Qaranoy" cinayətkar aləmdə "bizim adam" deməkdi. Həm öz səriştəm, həm də qaranoyların sayəsində günlərim elə də pis keçmədi. Hətta iş avandına düşdü, həbsxana rəhbərliyinə də özümü şirin sala bildim. Şuxluğum, şıtıq xasiyyətim onlara da xoş getdi. Məni o biri dustaqlardan fərqləndirdilər. Oldum rəhbərliyin də "öz adamı". Bayram şənliklərində, çal-çağırlı günlərdə çağırdılar klub səhnəsinə. Dustaqlar adından hökumət xeyrinə nitq söylətdilər, şüarlar dedirtdilər. Hələ artist yerinə də istifadə elədilər. Məzəli lətifələr, şən-şux əhvalatlar, gülməcələr danışdırtdılar. Özləri də əyləndilər, dustaqların da qəm-qüssələrini az-çox dağıtdırdılar...

Fərid burda da onu sözgəlişi sancdı:

– Bir sözlə, təlxəklik eləyibsən, səni şut yerinə oynadıblar!

Əfsun pərt olmadı. Yarı zarafatla:

– Ə, mərifətin olsun, – dedi. – Atmacalarını yığışdır. Adam kimi axıracan dinlə məni. Baməzələr irəlilədi. – O, şən-şən irişib-qımışdı. Sinəsini sığallayıb davam etdi: – Həmən şənliklərin birində gülməcələrimlə könülləri şadlandırandan sonra yaxınlaşdım həbsxana rəisinin müavininə. Aramız onunla açıxıydı. Hərdən-hərdən məni öz xəlvəti kef məclislərinə gətirtdirirdi. Qarnımı ləziz yeməklərlə doydurub, yüz əlli, iki yüz qram araq içirdib, danışdırırdılar. Sonra da əllərini əllərinə vurub hey uğunurdular. Yemək-içməkdən çox mənim söylədiklərimdən həzz alırdılar. Bir dəfə müavindən xahiş elədim ki, daha doğrusu, acizanə yalvardım ki, amanın bir günüdü, mənə birgecəliyə qadın gətirt. O məsələ məni dara çəkir...

Fərid onu hirslə küylədi:

– Bəsdi, sən Allah! Gop olar, daha bu boydası yox!

– Ə, gop eləmirəm, düzünü deyirəm… Bu elə-belə, göydəndüşmə xahiş deyildi, əsasım varıydı…

– Dedim ki, qurtar, məni həriflәmə!

– Ə, özümün ölmüşümə hap-gop eləmirəm, çılpaq həqiqəti danışıram… Eşitmişdim ki, həbsxanaya hardansa, bəlkə də qadınlar dustaqxanasından gizlicə qadın gətirirlər. Bəzi kişilərlə görüşdürürlər.

Fərid ikrahlıqla əlini yellətdi.

– Yox bir, priton da açırlar!

Əfsun and içdi:

– Ə, babamın əziz urfu haqqı olanı söyləyirəm. Sən demə, belə şeylər mümkünmüş orda. Müftə yox ha, əməlli-başlı pulnan, karlı haqq-hesabnan. Tək-tək imkanlı adamlar üçün…

Fərid ağzını büzdü:

– Deməyindən belə çıxır ki, hərəmxanaları var, dustaqları kefə baxdırırlar!

Əfsun bir də and içdi:

– Ə, müqəddəslərimizin goru haqqı, çiy söz dilimə gətirmirəm. Aman ver, gerisini nağıllayım. İnan mənə, gülməkdən özündən gedəcəksən… Bilirsən də, mən qadın ölüsüyəm. Başıma qaravəlli gəldi.

Fərid bezikib razılaşdı:

– Başına qaravəlli gətiriləcəyinə inanıram. Çərənlə görək, indi nə çərənləyirsən!

Əfsun dirsəkləri ilə şalvarını bir də yuxarı dartıb "nağılını" hihildəməklə şirinlətdi:

– Hi-hi-hi... uzun sözün qısası, istədiyim şeyi gecələrin birində təşkil elədilər. Çoxdanıydı əlim qadın əlinə dəymirdi. Dodaqlarım gözəl qadın dodaqları öpmürdü. İsti ağuş həsrətindəydim. Görüşümə gətirilən qadının necəliyinin, cavan, yaxud yaşlı olmasının fərqinə varmadım. Heç sifətini də düz-əməlli görmədim. Görüş yerimiz alaqaranlıq idi. Göz gözü zorla seçirdi. Qucdum qadını, nə qucdum! Dodaqlarını bal kimi sümürdüm, bağrıma basdım... səhər hava işıqlaşanda nə görsəm yaxşıdı? Qucağımdakı qadın idbarın idbarıdı. Çirkinliyi, eybəcərliyi cəhənnəm, sifəti çopur-çopurdu. Üstünə bir cam darı töksən, bir dənəsi də yerə düşməz. İyrəndim. Ürəyim ağzıma gəldi. Qusmağım tutdu. Hey öyüdüm. Tüpür ha tüpürəsən. Mənim yazıq əhvalım köpəyin qızına ləzzət verdi. Şaqqanaq çəkib uğundu. "Tüpürmə, dadı qaçar!" – dedi. Bu söz məni ayıltdı. Başa düşdüm ki, işi məsxərə üçün düzüb-qoşublar. Həmən gün nəzarətçilər mənə baxıb, xısın-xısın hey gülüşdülər… Düz bir həftə ürəyim bulandı. Tüpürməkdən ağzımda tüpürcək qalmadı. Qancıq qızının iyrənc sir-sifəti, iri-iri çopurları gözümün

qabağına gəldikcə, onları yaladığım yadıma düşdükcə, içim-çalatım çaxnaşdı. İştahla çörək də yeyə bilmədim. Ha-ha-ha!

Qəhqəhəsini birdən xırp kəsib, Fəridə baxdı, onu qaşqabaqlı görüb təəccübləndi:

– Ə, niyə gülmürsən? Sənin üçün gülməli deyil, bəyəm?

– Yox, gülməli deyil! – Fərid üzünü tam bozartdı. – Ağlamalıdı! Utan barı! Bu heyvani əhvalatı bir də heç kəsin yanında danışma. Adamları ikrahlaşdırma!

Əfsun acığa düşüb, bir ağız da qəhqəhə çəkdi. Fasilə verib, höcətlə dedi:

– Qulaq as, çox ibrətamiz rəvayət yadıma düşdü. Bir rus yazıçısının əsərindən oxumuşam. O rəvayətin sənə də aidiyyəti var… Guya ulu Allah kainatı yaradandan bir xeyli sonra yerə baxıb görür ki, çox sıxlıqdı. Məxluqatı Yer kürəsi tutmur. Bir qarış məkan uğrunda qırğındı, dava-dalaşdı, bitib-tükənməyən qalmağaldı. Aranı səngitmək üçün yaratdığı canlılara müəyyən yaşam müddəti ayırmaq qərarına gəlir. Məxluqatından seçib bir dəstəsini: Adəmi, uzunqulağı, iti və meymunu mələklər vasitəsi ilə hüzuruna çağırtdırır. Üzünü Adəmə – ən çox sevdiyi məxluquna tutub buyurur: “Adəm, sən mənim xüsusi sevgi ilə yaratdığım məxluqsan. Səni cümlə məxluqlardan əziz sayıram. Yer üzünün əşrəfi hesab eləyirəm. Odur ki, ömür payı verməyi səndən başlayıram. De görüm, nə qədər yaşam müddəti istəyirsən?” Adəm ayağa durur, yaradanına ehtiramla baş əyib, təzim edib, cavab verir ki, mən nə deyim, ulu tanrım, özün bilən məsləhətdi. Allah-təala deyir: “Mən sənə otuz il ömür bağışlayıram, razısanmı?” Adəm duruxur, çiynini çəkib dinmir. Allah onun ürəyini oxuyur, narazı qaldığını duyur, əlavə heç nə soruşmur. Uzunqulağa sarı çevrilir: “Ay eşşək, – deyir, – sənə mən əlli il yaşamağa möhlət verirəm. Etirazın varmı?” Uzunqulaq gözlərindən gildir-gildir yaş axıdıb, yalvarır: “Ədalətli Allahım, çox rica eləyirəm kəs o ömrü yarıbayarı. Həmişə yük altındayam, zillət çəkirəm. Nəyimə gərəkdi bu cəfalı həyat?” Rəhmli tanrı bəyənir ricanı. Yenə üz tutur Adəmə: “Ya Adəm, iyirmi il də artırdım ömrünə. İndi necə, razı qaldınmı məndən?” Adəm zıqqıyır, başını

aşağı salıb susur. Allah itə müraciətlə buyurur: "Ay məzlum it, sənin vəziyyətini nəzərə alıb, iyirmi beş il ömür payı bölürəm, qəbulundurmu?". İt eşşəkdən betər qan-yaş tökür, aman diləyir: "Sənə qurban olum, pərvərdigar, – deyir, – zülmümü artırma. Özünə bəyandır ki, bir zərrə urvatım yoxdur. Gələnə də çəmkirirəm, gedənə də, yoldan ötənə də. Gecə-gündüz hürməkdən nəfəsim kəsilir. Bu nə yaşamaqdı mən yaşayıram? On il bəsimdi". Allah-təala itin də yalvar-yaxarını eşidir. Bir daha üz tutur Adəmə. Gülümsünərək buyurur: "Ya Adəm, it ömrünün də yarıdan çoxunu sənin ömrünə calayıram. Başqa təmənnan yenə varmı?" Adəm razılığını alakönül bildirir. Allah ən axırda meymunu dindirir. Ona daha uzun – altmış il ömür ayırdığını söyləyir. Meymun vay-şivən qoparır. Eşşəkdən də, itdən də artıq ağla-sıtqaya başlayır. Allahın ayaqları altına döşənib, aman eləyir ki, "məni bağışla böyüklüyünə. Onsuz da çirkinəm, eybəcərəm. Hamının rişxənd hədəfiyəm. Uşaqlar da, böyüklər də gülürlər mənə. Kaftarlaşanda daha idbar olaram. Yarıya endir ömrümü". Adəm bu dəfə Allahdan müraciət gözləmir, cəld ayağa durur, ulu yaradana dərin-dərin təşəkkür eləyir. Çünki meymundan da kəsilən illərin onun ömrünə calanacağına əmin idi…

Fərid etinasız soruşdu:

– Başa düşmədim, bu rəvayətin mənə aidiyyəti nədi?

– Aidiyyətini bu dəqiqə izah eləyəcəm… Nuh əyyamından da çox-çox qədimlərdən bəri nəsillər beləcə ömür sürür. Əvvəlcə, Allahın ona ilk verdiyi ömrü yaşayır, ata-ana himayəsində hər cür qayğılardan, ağır zəhmətdən uzaq olur; günlərini kef-damaqla keçirir. Elə ki, evlənir, dünyaya övladlar gətirir, ata-anası ixtiyarlaşıb əldən düşür, başlayır özü ailə dərd-səri çəkməyə; ruzi üçün ora-bura qaç-qovduya, eşşəkçilik eləməyə. Sonra gəlib çatır it illəri. Yaş ötkünləyir, hövsələ daralır, səs-küyə, söz-söhbətə dözüm tükənir, başlayır deyingənliyə. Hər adi şeyə acığı tutur, söyüb-söylənir, onun-bunun üstünə it təkin çəmkirir. Bir az da keçir, lap qocalır; sir-sifəti qırışlarla, çal-keçir çapıqlarla örtülür, ağzında bir dənə salamat diş qalmır, alt çənəsi laxlayır, başı əsir, əlləri titrəyir, əydəş-üydəş dodaqlarının yan-yancaqlarından selik axır, dönüb

olur meymunun bir tayı. Nəvə-nəticələri baxır ona gülüşür...

– Açıqlaman qəliz oldu. Bir az aydın de.

– Açığı budur ki, gərək ağlını oğurlatmayasan, başını aparıb tez-tələsik torbaya salmayasan.

– Torba nədir?

– Torba odur ki, sənin təki tezbazar evlənməyəsən. Cavanlığın dadını-duzunu dadmamış, subaylıq-sultanlıq ləzzəti çəkməmiş özünü bəlaya salıbsan. Ailə qayğıları, dolanışıq dərdi-səri qovurur səni. İndicə danışdığım rəvayətin uzunqulaqlıq dövrünü vaxtından qabaq yaşayırsan. Otuz yaşın heç yoxdu, baxıram, saçlarına dən düşüb.

Fərid, Əfsunun sözlərinə ürəyində istər-istəməz haqq qazandırdı. Doğrudan da evlənməyə tələsmişdi. İnstitutu qurtaran ilin payızında ailə qurmuşdu. Südəcər iki övladı doğulmuşdu. Qayğıları artmışdı. Həm də kirayədə yaşayırdı. Aldığı maaş kirayə pulu ilə, yemək-içməyə zorla çatırdı. Lakin qürurunu sındırmadı:

– Hər halda, öz ailəsi olmaq, yassar qadın dodaqlarını sümürüb, sonra da günlərlə öyüməkdən qat-qat yaxşıdı!

Əfsun da arxasını yerə vurdurmadı:

– Elə şey bir dəfə olub, – dedi. – Bəs ondan qabaqkılar? Gözəl-göyçək xanımları yanımda görüb, ağzının suyu axdığını niyə demirsən?!

– Onlar da üstü bəzək, altı təzəkdilər! Atıcı atar, tayını tapar! Onu da bil ki, küçələrdən ötüb-keçən qırmızı don qız-gəlinlərin arxasınca umsuq-umsuq baxmaqdansa, evlilik min faiz yaxşıdı. Ailəyə xidmət – cəmiyyətə xidmətdi. Vətən üçün layiqli övladlar böyütmək ən şərəfli işdir!

– Ə, dost, bu gün nə olub sənə? Hey atmacalayırsan məni. İynə-sancaq batırırsan.

– Taqsırı özündə axtar. Çiy söz qəlp pul kimidi, sahibinə qayıdır!

Əfsun höcətə getmədi. Fəndgirliklə canıyananlıq göstərdi:

– Məndən gizlətsən də duyuram halını, nəyinsə intizarı gözlərindən boylanır.

Fərid gizlətmədi, nigarançılığını boynuna aldı.

– Hə, – dedi, – oğlum sarıdan intizaram. Dünəndən azarlayıb. Gecə hey ağlayıb. Nə özü yatıb, nə də bizi çimir eləməyə qoyub...

səhər mən işə gələndə də halı pisiydi... Bəlkə mən gedim? Onsuz da burda mənlik elə bir iş qalmayıb.

Əfsun ürəkdən razılaşdı:

– Get, get! Bilsəydim uşağın xəstədi, səni bayaqdan yollayardım evə... Mən özüm də yığışmaq fikrindəyəm. Gələn-gedən yoxdu daha. Bir azdan da "Komendant saatı" başlayacaq. Bu qədər pulla onların əlindən çətin qurtararam.

– O pulları qaldığın evə aparacaqsan?

– Çarəm nədi? Gedib idarədə heç kəsi tapmaram, çox gecdi. Gözətçidən savayı ağlım kəsmir ki, bir işçi orda olsun. Yaxşısı budur, öz qaldığım evə daşıyım. Ev sahibləri gözü-könlü tox adamlardı. Ən salamat saxlanc yeri elə oradı. Əgər istəyirsən, sizə aparaq. Amma gərək toxunub-eləyən olmasın.

– Yox, yox! – Fərid ciddi etiraz etdi. – Məni bu məsələyə qarışdırma. Özün necə bilirsən, elə də elə. Onun məsuliyyəti sənin boynundadı.

Əfsun məmnunluqla:

– Onda səndən bir xahişim var, – dedi. – Buralarda hərlənən milisionerlərdən gör kim rastına çıxır. Bir sağ-əməllisini tap, mənə köməyə göndər. Şər söyləməsən, xeyir gəlməz. Anasının əmcəyini kəsənlər iyləyib-imsiləyib böyürdən çıxarlar, pullara sahib durarlar, biabır olarıq. Böyüklər yanında az-çox qazandığımız hörmət zaya dönər.

– Arxayın ol, ifallı bir milisioner tapıb göndərərəm.

Fərid sağollaşıb getməyə hazırlaşanda Əfsun əlini cibinə saldı. Özəlləşdirdiyi pullardan bir qədərini götürüb, Fəridin ovcuna basmaq istədi. Fərid diksinib dala çəkildi.

– Bu nədi?

– Dost payıdı! – Əfsun gülümsünüb, göz vurdu. – Uşağın xəstədi. Dava-dərmana gərək olar.

Fərid sərt hərəkətlə pulları yerə atdı.

– Mənə heç kəsin payı lazım deyil! Uşağımın dərmanına da, başqa şeylərə də pulum var!

Əfsun sakitliklə pulları yerdən götürüb, Fəridə təkrar uzatdı.

– Tərslik eləmə, götür. Pulun cibdə çoxluğu yaxşıdır! Şöbə müdiri olsan da, ayrı gəlirin yoxdur. Bilirəm, maaşa baxırsan.

Fərid üzünü bozartdı.

– Dedim, lazım deyil! Mən heç vaxt özgəsinin əlinə baxmamışam, kimsədən heç nə ummamışam.

– Ə, birdən elə bilərsən, camaatdan toplanan pullardandı... əstəğfürullah! Öz halal pulumdu. Kənddən dədəm göndərib. İşə düzəldiyimdən xəbərsizdi... Poçtdan dünən almışam. İnanmırsansa, bu dəqiqə qəbzini göstərim.

O, üst köynəyinin ciblərini (bura pul qoymamışdı) yalan-yanlış eşələdi. Fərid sübut gözləmədi. Çadırın qapısını çırpıb uzaqlaşdı.

Əfsun onu rişxəndli gülüşlə yola saldı:

– Eh, səfeh! Allah, müf yerdən yetirmiş pula da yaxın durmur. Di get, boğazına qurd düşsün. Bütün ömrün boyu ehtiyaclar içində çapala!!

16.

Milisioner tez gəldi. Bu iri gövdəli, zırpı bir adam idi.

Əfsun onu qəsdən hay-küylə qarşıladı:

– Xoş gördük, əşi! Səni mən vağzalda görmüşəm, buralarda neyləyirsən?

Zırpı özünü dartdı:

– Asayişi qoruyuram!

Əfsun sataşdı:

– Vağzalda böyük əmin-amanlıq yaradıb, indi də burda at oynadırsan?

Zırpı ötkəm dedi:

– Biz at oynatmırıq, qadası. Əmin-amanlığa keşik çəkirik!

Əfsun həlim ahəngə keçdi. Milisioneri cırnatmaq olmazdı. Ona işi düşəcəkdi.

– Ə, qağa, zarafat eləyirəm ey. Acığın tutmasın.

Zırpının köpü yatdı.

– Biz əl buyruqçusuyuq. Sapan daşı eləyib, istədikləri yerə atırlar. Harda bir narahatçılıq var, ora yollayırlar. Bizim peşə zayıl peşədi. Dincliyə, rahatlığa tamarzıyıq.

– Bunun əvəzində də aldığınız maaş qəpik-quruşdu. – Əfsun sarı simə toxundu. – Külfətin böyükdümü?

– Altı nəfər baxır o qəpik-quruşa. – Zırpı gəlir yeri hiss etmiş

kimi, özünü yazıqlatdı. – Qoca, xəstəhal anam, üç uşağım, həyat yoldaşım və bəndəniz.

– Acıyıram halına! – Əfsun Fəridə ayırdığı pulu yarı bölüb, zırpının döş cibinə soxdu. – Bu, az pul deyil, evə qayıdanda yolunu dükan-bazardan sal. Arvad-uşaqlarını sevindir.

Zırpının üzündə yaltaq təbəssüm səyridi.

– Çox razıyam. Allah əvəzini yetirsin!.. Mənə dair buyruğunuza hazıram.

Zırpının mütiliyi Əfsuna ləzzət verdi. Səxavəti artdı. Ovcunda qalmış pul qalığını da ona ötürdü.

– Di, vaxt itirmə! Götür o torbanı gedək.

– Hara gedəcəyik?

– Hara lazımdı ora!

– Baş üstə.

Əfsun iri kağız kisəsini zırpının belinə şələləyib, kiçik torbanı öz qoltuğuna aldı, yola düzəldilər.

“Dağüstü park”ın təhlükəli dolaylarını xətərsiz endilər. “Qurumsaq gədələr” künc-bucaqda görünmədilər. Ən təhlükəli yerləri əmin-amanlıqla arxada qoydular.

Şəhərin içəriləri sakitlik idi. Adamlar nəzərə az-az çarpırdı. Küçələrdə maşın hərəkəti də yox dərəcəsindəydi. Məlum faciədən sonra şəhər hələ də öz növrağına qayıtmamışdı.

Onlar bir xeyli irəlidə ayaq saxladılar. Əfsunun qaldığı ev buradan çox uzaqda idi. Piyada gedib çatmaq mümkün deyildi. Taksi axtarmalı oldular. Həmişə ora-bura şütüyən, qarışqa tək qaynaşan taksilər qəhətə çəkilmişdi. Çox gözlədilər. Səbirləri tükənhatükəndə, bir sınıq-salxaq taksi tak-turaqla gəlib çıxdı. Əfsun sevincək maşının qabağını kəsdi. Taksiçi ilə sövdələşmədən yolhaqqını qabaqcadan artıqlaması ilə ödəyib, ünvanı söylədi. Amma hər ehtimala qarşı, milisioneri də yanında oturtdu. Hardan biləydi, taksi sürücüsü nə cannı-cinnidi.

Mənzil başına rahat çatdılar. Əfsun maşını həyətə sürdürmədi. Bir döngə bəridə saxlatdı. Evi milisionerə də tanıtmaq istəmədi. Onun da qayıtmaq haqqını verib, xoşluqla xudahafizləşdi.

Qapını Qumaş arvad açdı. Kirayənişinini ağır yük altında tövşüyən görüb təəccübləndi:

– Bu nə şeydi, ay bala? Niyə təkcənə daşıyırsan? Özünə nədən ötrü ezyat verirsən?

Əfsun çanağında gizlənmiş tısbağa vəziyyətində idi. Çiyinlərindəki yüklərin arasından başı güclə görünürdü. Cavabı ləngidi. Torbaları içəridə düşürüb, nəfəsini bir neçə dəfə dərin-dərin dərəndən sonra dilləndi:

– Can nənə, bu şeylər heç kəsə etibar olunası deyil, çox qiymətli dövlət əmanətidi.

Qumaş arvad şəkləndi.

– Elədisə, bə niyə aparıb döylət idarəsinə vermirsən?

Əfsun:

– İndi idarələr bağlıdı, – dedi. – Allah qoysa, sabah tezdən aparıb təhvil-təslim eləyəcəm. Narahat olma, öz idarəmizin kağız-kuğuzlarıdı.

– Özün bilən məsləhətdi, bala. Apar qoy öz yatdığın otağa, əldən-ayaxdan uzağa. Büyün əvvəllərdəkinnən çox gec gəldin. Xörəyini neçə kərəm qızdırmışam... Acmış olarsan. Tez elə, get yuyun, gəl yeməyini ye.

– Hə, hə, ay nənə, bərk acımışam. Bu gün işim lap başımdan aşdı. Ağzıma bir loxma çörək atmağa da macal tapmamışam.

Əfsun torbaları sürütləyib, axırıncı otaqda küncün birinə qoydu. Gödəkcəsini də soyunub onların üstünə sərdi. Dala dönəndə, nigarançılıqla soruşdu:

– Bəs nəvən hanı, nənə?.. Niyə görünmür?

– Qonşuya gedib... – Sinif yoldaşıynan dərs hazırrıyır.

– Hm... – Əfsun açıqca təəssüfləndi. – Onsuz bu ev çox yoxsul görünür, nənə. Maşallah, sənin nəvən gözəl nəvədi!

Qumaş arvad üzünü turşudub dinmədi. Əfsun yuyunmağa getdi. Hamamxananın girəcəyində gözü Tamaşanın səliqə ilə cütlənmiş yaraşıqlı başmaqlarına sataşdı. Əyilib əlinə götürdü, it kimi iylədi. Qızın ətrini başmaqlarından aldı. Qumaş arvad bunu gördü, acıqlı-acıqlı soruşdu:

– Sən orda neyliyirsən, a bala?! Qızın başmaqlarını niyə iyləyirsən?

Əfsun arsızlıqla hırıldadı:

– Başmaqları iyləmirəm, nənə. Bəzək-düzəyi xoşuma gəldi, ona baxıram.

Qumaş arvad narazılığını başıörtülü bildirdi:

– Vaxtını boş-boş şeylərə itirmə! Xörəyin süfrədədi, soyuyur.

Əfsun xəlvətə salıb qızın başmaqlarını bağrına basdı, canı odlu-odlu pıçıldadı:

– Ah, əziz, gözəl başmaqlar! Nə olaydı, sənin o göyçək sahibəni də bax beləcə, bağrıma basıb, köksümə sıxıb, kamımı alaydım!

Qumaş arvad pıçıltını ala-çula eşitdi. Mətbəxdən səsləndi:

– Nə deyirsən? Eşidəmmədim.

Əfsun dodaqaltı deyindi: "Bu kaftar qarının qulağı darı dəlir, adicə pıçıltı da gedib ona çatır. Aman vermir canımın odunu heç olmasa, bu təsəllilərlə söndürüm...".

Səsini məcburi mehribançılıqla ucaltdı:

– Səninlə deyiləm, can nənə. Öz-özümə danışıram. Sənə alqış eləyirəm. Allahdan sağlıq diləyirəm. Qayğımı doğmalarımdan artıq çəkirsən.

Tamaşa qonşudan gec qayıtdı. Bu müddətdə Əfsun çörəyini yedi. Üstündən iki stəkan çay içdi, yorğun bədəni süstləşib kirpiklərindən mürgü sallansa da yatmağa getmədi. Qızı görməmiş, onunla bir-iki kəlmə kəsməmiş gözlərini yummaq istəmədi. Bunsuz yuxusu şirin olmayacaqdı...

Tamaşa dəhlizə ayaq basan kimi, o, yerindən sıçrayıb qımışa-qımışa qənşərinə yeridi, salamlaşdı. Qız salamı dodaqucu aldı. Əfsunun böyründən ötüb iti addımlarla nənəsi ilə qaldığı otağa şığıdı, qapını arxasınca kip örtdü.

Əfsunun ürəyindən qara qanlar axdı. Qızın etinasızlığı onu bərk ağrıtdı. Özünü təhqir olunmuş saydı. Çönüb Qumaş arvada gileyləndi:

– Bu nəvən yamanca dikbaşdı, nənə. Quruca salam-kəlamı da əsirgəyir məndən. Anlaya bilmirəm nə pislik eləmişəm ona, mənimlə niyə kobud davranır. Ona bir öyüd-nəsihət versənə!

Qumaş arvad sərt-sərt:

– Şit hərəkətdəri xoşdamır. Sən özünü ciddi apar! – dedi.

Əfsun qeyzini dəli bir fikirlə söndürdü: "Heç eybi yoxdur, naz-

lı gözəl! Bu, qoy borc olsun ləläşinə. Sənin inadını yenib, istədiyimə çatmasam, bu dünyada gərək yaşamayım!"

17.

Hirs onun mürgüsünü dağıtdı, yuxusu ərşə çəkildi. Başını qarışdırmağa məşğuliyyət axtardı. Pulları saymaq yadına düşdü.

Durub otağın qapısını arxadan cəftələdi. Öncə cibindəkiləri çıxardıb qabağına tökdü. Əzik-üzük əsginasları əlinin tini ilə bir-bir, yaxşı-yaxşı sığalladı. Qırışığını, bürüşüyünü hamarladı. Şax hala salıb, səliqə ilə üst-üstə yığdı. Pul qalağı xeyli hündür göründü. Sevincdən göz bəbəkləri işıldadı. Qürur duydu. Kasıbçılığın daşını birdəfəlik atdığını düşündü. Şadlığı birə-on artdı.

Sonra sahmanlı pulları xüsusi həvəslə saymağa başladı. Şax əsginaslar barmaqları arasında xışıldadıqca kefi daha da kökəldi. Bu xoş xışıltının həzzi ürəyini dağa döndərdi. Özünü hamıdan güclü, hünərli duydu. İndən belə heç bir xalasıgöyçək onun qabağında dura bilməzdi. Könlündən keçən hər istəyə maneəsiz, əngəlsiz çatacaqdı. Necə ki, tələbəlik illərində müftə gəlirlə yağ yeyib, yaxada gəzmişdi. O pullar indikilərin müqabilində heç şey idi. Hələ kiçik torbadakılar, Allah bilir, nə qədərdi!..

Şadlığından çırtıq çaldı. Asta zümzümə etdi. Bəxtəvər-bəxtəvər pıçıldadı:

–Yaman gözdən iraq, Əfsun, dünya sənindi! Bir həftə əvvəlki yazıq, miskin halın hara, bu saatkı xoşbəxtliyin hara!.. Allah pulu başından yağdırır. Sənin həqiqi şən həyatın bundan belə başlayacaq. Sayılıb-seçilən, barmaqla göstərilən adamlardan olacaqsan. Mərhəba ağlına, fərasətinə!!

O, özünü öyə-öyə sayıqlığını da unutmadı. Qəlbinə damdı ki, yaxınlıqda kimsə var, pulları görür. Hövülləndi. Təşvişlə qanrılıb ora-bura nəzər fırlatdı. Gözünə heç nə çarpmadı. Bununla belə, rahatlanmadı. Qalxıb pəncələri ucunda qapıya yaxınlaşdı, ətrafı diqqətlə dinsədi. Bir hənirti, çınqırtı eşitmədi. Yenə də arxayınlaşmadı, cəftəni açıb, qapını ustuf-ustuf aralayıb kip-kirimiş boylandı. Evin hər yanında işıq söndürülmüşdü. Nənə və nəvə şirin yuxudaydı.

Tam sakitləşdi. Döşəmədə – pul torbalarının böyründə bardaş qurub oturdu. Cibxərcliyi üçün ayırdığı pulu bölüb bir neçə cibində yerləşdirdi. Düyməsi olanı düymələdi, düyməsi olmayanın ağzını sancaqla bağladı. Bir qismini də çamadanında gizlədib çarpayının altına, dərinə itələdi. Və gərnəşərək, kiçik pul torbasını yaxına çəkdi. Xudmani qımışa-qımışa bağını açdı. İçindəkiləri boşaltdı. Önündə əməlli-başlı pul təpəciyi yarandı. Gözlərinə yeni işıq gəldi. Bu pullar ciblərinə təpişdirdiklərindən üç-dörd dəfə artıq idi. Fərəhi böyüdü. Pul təpəciyini hərarətlə qucaqladı. Pullar qucağına sığışmadı, kənarlara səpələndi. O, iki-üç dəqiqə sərxoş vəziyyətində qaldı, huşyar oldu. Məstliyi ötüb-keçəndə, aramla dikəldi. Pulları bir yerə toparladı. Saymağa hövsələsi çatmadı. Bunu ayrı vaxta, daha asudə zamana saxladı. Çəngələyib yenidən torbaya doldurdu. Ağzını möhkəm-möhkəm bağladı. Gətirib yatdığı çarpayının baş tərəfində, balıncla yanaşı qoydu. Bura kənar nəzərdiqqətdən xali idi. Gizli saxlanc olduğu ağıla gəlməzdi. Böyük torbanı idarəyə aparacağını isə açıq halda divara söykədi. Toxunulacağından nigaran olmadı.

Hər işini sahmanda görüb, əmin-amanlıqla yatmağa hazırlaşdı. Paltarlarını soyunan anda ürəyini başqa bir intizar qovurmağa başladı. Tamaşa yadına düşdü. Qızın ona laqeydliyi, saymaz hərəkətləri bağrının başına od saldı. Bayaq özünə verdiyi sözə çatmaq istəyi canına qaynar qor doldurdu. Şəhvət ehtirası ağlını başından uçurdu.

Qapını səssizcə açıb, dəhlizə çıxdı. Qaranlıq qatılaşmışdı. Yalnız bir yerdən – nənə ilə nəvə yatan otağın kip örtülmüş qapısının dəlmə-deşikləri arasından gecə lampasının mavi işartıları sızıb, hədəfi nişan verirdi.

Əfsun kirimişcə, ayaq barmaqlarının ucunda hədəfə yaxınlaşdı. Qapını çox ehmallı araladı. Tamaşanı gördü. Mavi işıq qızın üzünü yalayırdı. Bəm-bəyaz sinəsini, yup yumruca məmələrini qəribə sehr ilə sezdirirdi.

Damarlarında qanı coşdu. Özünü, necə olur olsun, qızın ağuşuna çatdırmaq həvəsi qarşısıalınmaz gücə çevrildi. Sonra nə baş verə biləcəyini əsla düşünmədi. Qız yuxudan qorxu içində oyanıb

haray-həşir salsa, nənəsini də oyatsa, nə törəyərdi? Qumaş arvad qəzəblənib onu həmən dəqiqə evdən qovsa, halı-günü necə olardı?..

Yox, belə vəziyyəti fikirləşəcək halda deyildi. Şəhvət hissinin tüğyanında heç nə qavramırdı. Beyni kütləşmişdi. Bütün varlığına bircə şey hakim idi: arzusuna qovuşmaq, vəssalam!

Asta-asta sivişib içəri girhagirdə, Qumaş arvad yatağında qımıldandı. Kirpiklərini xıppıldadıb, göz qapaqlarını azacıq qaldırdı, yuxulu-yuxulu soruşdu:

– Nə axtarırsan, a bala? Sənə nə lazımdı?

Əfsuna sanki qəfil və zorba şillə vuruldu. Diksinib dumanlı hisslərdən ayıldı. Qumaş arvadı ürəyində kinli-kinli söydü: “Canına dərd, boğazına boğma axtarıram!.. Kaftar qarı, qoymazsanmı işimizi görək?!.. Gərək elə hər şeyi biləsən?! Adicə pıçıltını, hənirtini də eşidirsən. Haçan lal-kar olacaqsan, canımız qurtarsın səndən?!..”

Qumaş arvad təkrar, həm də açıq narazılıqla xəbər aldı:

– Eşitmədinmi, a bala, sənnənəm! Nə vurnuxursan buralarda?

Əfsun kor-peşiman dala qayıtdı.

– Susamışam, nənə. Dilim-ağzım quruyub, səndən içməli su yerini öyrənmək istəyirdim. Saxlancında mineral su ola bəlkə? Adi sulardan istifadəni həkimlər mənə qadağa eləyib. Mədəmdə nasazlıq var.

Qumaş arvad acıqlı dilləndi:

– Get, mətbəxin işığını yandır, soyuducunun alt gözünə bax. Orda bir şüşə “Badamlı” olmalıdı. Amba innən belə yanına su qoy, yatanları nayrahat eləmə!

– Bildim, nənə. Bağışla!

Əfsun mətbəxə adladı. Deyilən yerdən “Badamlı”nı götürdü. Qapağını açıb stəkansız-filansız başına çəkdi. Sən demə, ciyəri doğrudan yanırmış, özündən xəbəri yoxmuş. Butulkanı yarıya qədər soğdu.

Bir azdan soyuq su içini üşütdü. Təkcə ciyər yanğısını deyil, şəhvət ehtirasını da söndürdü. Ağlını başına yığdı. Həlim, ipək xasiyyət Qumaş arvadı heç nəsiz hirsləndirmişdi. Qıza toxunsa, gör nə həngamə qopardı!..

Bürüşə-bürüşə otağına döndü. Tələsik soyunub yatağına girdi. Acı təəssüf gözlərini bir müddət açıq qoydu...

18.

Səhər tezdən hay-küyə oyandı. Nəvə ilə nənə höcətləşirdilər. Qalmaqal yemək üstündəydi. Məktəbə gedən Tamaşa ağzına bir tikə çörək almaqdan imtina edirdi, iştahasızlığını bəhanə gətirirdi. Nənə isə onu ac-susuz yola salmaq istəmirdi. Nəhayətdə nənə nəvəsini üstələdi.

Əfsun çarpayıdan xüsusi çeviklikə düşüb, paltarlarını tələm-tələsik geyindi. Tamaşa çay içən müddətdə əl-üzünü yuyub, qurulandı. Evdən Tamaşa ilə birlikdə çıxmaq, gecə baş tutmamış məqsədinə gündüz çatmaq, qızı elə yoldaca qılıqlayıb aranı açmaq xəyalında idi.

Lakin Qumaş arvadı şübhələndirməmək üçün bir qədər ləngiməli oldu. Otağında qurdalanıb, özünü məşğul göstərdi. Tamaşanın məktəbə gedən yoluna bələd idi. Bunu əvvəldən, xəlvəti öyrənmişdi. Durna xanımla ilk yaxınlaşma təcrübəsinin burda da işinə yarayacağına arxayın idi.

Astanaya yönələndə Qumaş arvad qənşərində dirək kimi durdu.

– Hara tələsirsən? Yeməyin süfrədə hazırdı.

Əfsun sivişə-sivişə:

– Ona macalım yoxdu, nənəcan. Yemək yadıma düşmür. Çox vacib işim var, - deyib aradan çıxdı.

Qumaş arvad deyindi:

– Tələsən təndirə düşür, bala. Canın qeydinə cavannıxdan qalmax lazımdı. Sonram gec olur, azar-bezar tapır... Axşam özün deyirdin ki, mədən incidir səni.

Əfsun cavab vermədi. Özünü qıza yetirmək üçün kəsə yol seçdi. Hündür binaların böyür-bucağından şıdırğı keçərək, getgəlsiz bir döngədə qızı haqladı. Tövşüyə-tövşüyə:

– Yaman yeyin gedirsən, – dedi. – Dalından zorla çatdım.

Tamaşa hürkdü. Ona çəp-çəp, narazı-narazı baxıb üzünü yana tutdu, addımlarını bir az da yeyinlətdi.

Əfsun dala qalmadı. Qızın gah sağ, gah da sol böyrünə keçərək, ovsunlu dilini yağlayıb işə saldı:

– Tamaşa, əzizim, hürkmə məndən, bir hovurluğa ayaq saxla. Ürək sözüm var sənə. Xahiş eləyirəm onu dinlə.

Tamaşa əylənmədi. Heç dinmədi də. Əfsun qır-saqqız olub, ondan qopmadı.

– Sən mənim hədsiz-hüdudsuz dərəcədə xoşuma gəlirsən, sevirəm səni. İlk gündən ağlımı başımdan alıbsan. Açıq-aşkar eşq dəlisiyəm. İcazə versən, pərvanən olub gündə yüz yol başına fırlanaram. Əziyyət çəkib yeriməyinə qıymaram, hara getsən, qollarım üstündə apararam. Çiyinlərimə mindirib dünyanı gəzdirərəm. Heç vaxt yoruldum deməərəm. Çünki səninlə nəfəs alıram. Sən mənə öz canım qədər, hələ ondan da qiymətlisən. Bu yer üzündə hər şey bir yanadı, sən bir yanasan!

Tamaşa əlləri ilə qulaqlarını qapayıb yürüməyə başladı. Əfsun özü ilə bərabər dilini də yüyürtdü:

– Ancaq sən mənimlə olduqca amansız davranırsan, adam yerinə qoymursan. Salam verirəm, salamımı almırsan. Qəlbimin istəyi ilə gül-çiçək hədiyyəsi gətirirəm, götürmürsən, hirslə yerə atırsan. Ha çalışıram mənə mərhəmətini əsirgəməyəsən, bir xoş üz göstərəsən, ipə-sapa heç cürə yatmırsan. İndi də budur, ürəyimin qanına bələyib söz deyirəm, sənə könül açıram, yenə həmən etinasızlığı göstərirsən. Sinəmə dağ üstündən dağ çəkirsən. Axı, nə üçün?

Tamaşa bir kəlmə dinmədi. Üzünü ondan gizlədib, yolunu dəyişdi, ayrı səmtə buruldu. Yaxasını zəhləsi gedən bu qır-saqqız oğlandan bacardıqca tez xilasa çalışdı.

Əfsunun səbri tükəndi, zor işlətdi, qızın qolundan yapışıb əylədi. Təkidlə cavab istədi:

– Yox, belə olmayacaq! Dillən, bir söz de. Daha dözümüm qalmayıb.

Tamaşa bərk dartındı. Uşaqcasına ağlamsınıb çımxırdı:

– Burax qolumu! Əl çək məndən!

Əfsun inadla yırğalandı.

– Əl çəkməyəcəm. Sən mənim olmalısan!

Tamaşa hirsindən tövşüdü. Bütün gücünü toplayıb qolunu Əfsunun pəncəsindən çıxartdı. Canavar ağzından qurtulmuş ceyran kimi hoppana-hoppana qaçdı. Əfsun iki-üç sıçrayışla onu bir də yaxaladı. Qollarını yana açıb höcətlə yolu kəsdi:

– Yol bağlıdı! Heç vaxt açılmayacaq! Bircə çarəsi var: ya mənə “hə” de, ya da öldür, meyidimin üstündən keç!

Tamaşa göz yaşı içində bir də çımxırdı:

– İncitmə məni, kənara dur!

Əfsun ayaqlarını aralayıb, möhkəm dayandı.

– Mən səni qətiyyən incitmərəm. Əzizləyib, gözlərimin üstündə bəsləyərəm. Qəlbimin səsinə hay ver. Bu qədər zülm olmaz!

Tamaşa əlacsızlıqdan hönkürdü:

– Çəkil yolumdan! Dərsə gecikirəm.

Əfsun güzəştə getmədi:

– Sən dərsə gecikirsən, mən də işə... Sualıma cavab almayınca semafor açılmayacaq.

Tamaşa qıcanmış dişləri arasından onu söydü, qarğadı:

– Əclaf!! İt balası! Allah öldürsün səni!

Əfsun arsızlığa saldı:

– Mən əclaf deyiləm, sənin vurğununam!

Tamaşa hövüllə irəli-geri boylanıb qışqırdı:

– Mən nifrət eləyirəm sənə! Zəhləm gedir!

Əfsun qürur, qürrə ilə qımışdı.

– Nifrət eləmək yox, sevmək lazımdı məni. Mən pullu oğlanam. Kasıbçılıq daşını atmışam. Çox imkanlıyam. – Şalvarına ağırlıq salmış dolu ciblərinə işarə etdi: – Səni yağ içində böyrək təkin bəsləyəcəm. Heç nədən korluq-darlıq çəkməyə qoymayacam. İstəsən, bu pulların özündən sənə don da tikdirərəm.

Tamaşa məktəb çantasını çiynindən endirib, sağ əlində əsəbi-əsəbi yelləndirdi.

– Apar o donu əzizlərinə tikdir. Məni rahat qoy!

Əfsun göz-qaş oynatdı.

– Mənim səndən əziz, səndən çox istədiyim bir kəsim yoxdur. Bunu səmimi bildirirəm.

Tamaşa onu nənəsi ilə hədələdi:

– Nənəmə deyəcəm...

Əfsun onun sözünü qəhqəhə ilə kəsdi:

– Nənəyə də canım qurban, sənə də! Razıyam, de. Nənən mənim tərəfimi saxlayacaq. Mən sənə pis söz demirəm, ürəyimi açıram.

Tamaşa əlacsızlıqdan oğlanın üstünə cumdu. Hər iki əli ilə itələdi, yolundan kənarlaşdırmaq istədi. Əfsuna da elə bu lazım idi. Fürsəti ötürmədi. Bircə cəhdlə qollarını qızın belinə doladı, özünə möhkəm sıxdı. Təcrübəsi vardı. "Dəli ceyran"ları ram etmək qaydasını yaxşı bilirdi. Qızın yanaqlarından tələsə-tələsə öpdü.

Tamaşa bir həmlə ilə ram edilən "dəli ceyran"lara bənzəmədi, təslim olmadı. Haray-həşirlə müqavimət göstərdi. Ayrı şeyə gücü çatmayıb, cırnaqlarını işə saldı. Ucları iti dırnaqlarını Əfsunun üzünə sancdı. Bir neçə yerini möhkəm cızdı. Əfsun üzündəki ağrı və sızıltılara dözməyib qollarını boşaltmalı oldu.

Qız dərhal geri çəkildi. Hirsindən hönkürə-hönkürə Əfsundan acığını çantası ilə çıxdı. İçi kitab-dəftərlə dolu, ağır çantasını fırladıb zəhləsini tökmüş oğlanın başına çırpdı və qılçaları dolaşa-dolaşa, hələ də hönkürə-hönkürə yüyürüb xeyli irəlidə məktəbə gedən bir dəstə şagirdə qoşuldu.

Əfsun qızdan belə hünərli intiqamçılıq gözləmədiyindən mat qalmışdı. Bir müddət süst, hərəkətsiz dayandı. Özünə gələndə, Tamaşanı uzaqda, şagirdlər arasında görüb, təpiyini torpağa çırpdı. Yanıb yaxıla-yaxıla ona barmaq silkələdi:

– Qoy bu da borc olsun mənə, ərköyün qız! Səndən elə əvəz çıxım ki, dadı damağından getməsin... Mənim torumdan hələ heç kəs qurtarmağı bacarmayıb. Elə bu gecə səni özümünkü eləyəcəm!

O, üzünün cırmaqlanmış yerlərini görməsə də getdikcə artan sızıltılarından duyurdu ki, bunlar adi, yüngül cızılmaq deyil, dırnaqlar dərinə işləyib. Deyinə-deyinə cibindən yaylığını götürdü. Qatını açıb üzünə sərdi. Göynəyən cırmaq izlərini ehmallıqla sildi. Yaylıq qana bələndi, göynərtilər şiddətləndi. Qızı hündürdən asıb-kəsdi:

– Cırnaqların andırına dönsün! Tikan yaraları kimi yerləri zoqquldayır... Bu sir-sifətlə camaat içinə necə çıxacam? İdarə böyüklərinin gözlərinə nə cürə görünəcəm? Yaralar heç iki-üç günə də sağalmaz. Sağalsa da izləri qalacaq. Kaş çürüyüb töküləydi o dırnaqlar!

Yaylığı tüpürcəkləri ilə yaşladı. Yara yerlərinə basdı. Laxtalanmış qan damlalarını ustufluqla təkrar sildi, yaylıqda qan izləri

bayaqkından az bilindi. Tamaşanın qarasınca bir də deyinib asfalt yola çıxdı. Əmanəti idarəyə çatdırmaq üçün taksi saxladı. Qumaş arvadgilin həyətinə sürdürdü. Qumaş arvad onun sifətini al-qanlı görüncə, vaysındı:

– Boy, boy, a bala, üz-gözün niyə bu haldadı? Kim səni belə yazıq günə qoyub?

Əfsun bir istədi desin sənin ərköyün nəvən eləyib. Lakin dilini dişlədi, ağılkəsdirən yalan danışdı:

– Xəta məndən qıl yazdı, nənə. Gecədən gətirib evdə saxladığım o vacib kağız-kuğuzları idarəyə tez çatdırmaq üçün böyrümdən şütüyüb keçən taksi maşınını əyləməyə tələsdim. Yolkənarı kolların içindən keçəndə, şax-şəvəllərə üzümü cızdırdım... Sən bayaq düzcə demişdin, tələsən təndirə düşürmüş!

Qumaş arvad qaşlarını alnına dartıb, astaraq başını buladı.

– Yaxşı qurtarıbsan, şax-şəvəl gözünə girməyib. Allah eləməmiş, kor qalardın... Di tez ol, keç hamam otağına. İsti suynan, sabınnan üzünü yaxşı-yaxşı yu, yaralanan yerlərə şax-şəvəldən mikrof keçər, səni azara salar.

Əfsun hamam otağında güzgüyə baxdı. Üzü üç-dörd yerdən əməllicə şırımlanmışdı. Bərk ofuldandı. Bu ofultu yara ağrılarının yox, ürək dağının sədası idi.

19.

Onun sifət dəyişikliyi idarədə də diqqəti çəkdi. Sorğu-suala tutdular. Əfsun heç kimə açıqlama vermədi. Belində pul şələsi ilə birbaşa Şadmanlının kabinetinə yollandı. Qapını bekaraca tıqqıldadıb, ərklə içəri təpildi.

– Salam-əleyküm, Şakir müəllim. İcazə varmı bir dəqiqə vaxtınızı alım?

Şakir Şadmanlı başını fikirli-fikirli dikəltdi:

– Hə, sənsən? Buyur! – desə də çöhrəsi dərhal kölgələndi. – Gətirdiyin nədir?

Əfsun yükünü qapı küncündə belindən düşürüb qımışa-qımışa irəli yeridi.

– Puldu, Şakir müəllim.

Şadmanlı son dərəcə ehtiyatlandı. Haldan-hala düşdü. Həlim səsi rəsmiləşdi:

– Nə pul?! O boyda pul hardan və nə üçündür?

– Komitəmiz üçündü, Şakir müəllim.

Şadmanlı yeni həyəcan keçirdi. Tez-tez kirpik çaldı.

– Onu hardan və kim göndərib?

– Heç kim göndərməyib, Şakir müəllim. Mən özüm gətirmişəm.

Şadmanlının bənizi avazıdı. Qorxuya düşdü. Səsi alçalıb həzinlədi:

– Möcüzə danışma, Zamanlı. Mənə aydın izahat ver, bu çoxluqda pulu sən necə əldə eləyibsən?

Əfsun icazə almadan, altına stul çəkib ağır və arxayın əyləşdi.

– Şakir müəllim, deyəsən, unudubsunuz. Məni, axı, "Dağüstü park"a komitəmizdən məsul nümayəndə göndərmisiniz. Orda hər şeyə nəzarətçi və cavabdehəm. Bu pullar da zəkat pullarıdı. Əhalinin azadlıq şəhidlərinin ailələrinə könüllü yardımıdı. Mənim xidmətim qeydiyyat aparmaqda, o halal xalq malını salamat və kəm-kəsirsiz gətirib idarəmizə çatdırmaqdadı.

Şadmanlının irz-irəngi düzəldi. Anlaşılmazlıq kölgəsinin yerini xoş təbəssüm bəzədi.

– Belə söyləəə!.. Çox yaxşı, çox əcəb! Bizim xalq səxavətli xalqdı. Ölüsünə-dirisinə yeyə durandı… Bəs sifətinə nə olub? O nə yaralarıdı?

Əfsun əlavə hörmət və etimad qazanmağa çalışdı:

– Döyüblər, Şakir müəllim.

Şadmanlı təzədən təşvişləndi:

– Döyüblər?! Harda? Nə üstündə?

– Elə o pulların üstündə.

– Hadisə necə olub?

– Axşam "Dağüstü park"dan pul torbası çiynimdə enəndə, xəlvət bir döngədə qabağımı kəsdilər. İki, ya üç nəfər idilər, qaranlıqda yaxşı seçə bilmədim. Qəfil cumdular üstümə, hərəsi bir yandan təpiklə, şillə və yumruqla çırpdılar məni. Pulu qamarlamaq istədilər. Yəqin ertədən pusqumda durublarmış...

– Bəs belə yüklə yola niyə tək çıxırdın? Bilmirdinmi şəhərdə oğru-əyri yox deyil?

– Bilirdim. Ürəyimə nəsə dammışdı, ona görə də oralarda asayişə keşik çəkən milisionerlərdən birini xahiş-minnətlə özümə yoldaş eləmişdim. Amma yükümün nə olduğunu deməmişdim.

– Milisioner həyanlıq eləmədi bəs?

– Elədi, o, olmasaydı, meyidimi sərərdilər. Zırpı-zırpı oğlanlardı. Milisioner tapançasından atəş açdı. Güllə səsinə quldurlar qaçışdılar...

Şadmanlı təəssüfləndi:

– Yaramazlar! Atalarından bixəbər, küçə törəmələri! Cəmiyyətdə bir balaca nisbi boşluq, daxili çaxnaşma yaranan kimi, parazitlər baş qaldırırlar. Kökləri bir yolluq kəsilmir ki, kəsilmir!

– Pərpətöyün toxumudurlar da, Şakir müəllim. Münbit şəraitdə tez cücərirlər!

Şadmanlı torbaya göz yetirib ciddi maraqlandı:

– Məbləğ çoxmu böyükdü?

Əfsun duruxdu.

– Hesabını apara bilməmişəm. Ona vaxtım olmayıb... Zənnimcə, bir neçə milyon var.

Şadmanlı lap şadlandı.

– Halal olsun sənə, Zamanlı! Etimadımızı lazımından artıq doğruldursan. Komitəmizə gör nə qədər xeyir, necə başucalığı gətirirsən! İqtisadi vəziyyətimizin bu ağır durumunda “qaçqın-köçkünlər” fondumuza böyük köməklikdir. Çox sağ ol!

Əfsun ədəblə ayağa qalxıb, baş əydi.

– Dəyməz, Şakir müəllim. Bu etimadları doğrulda bilməyimdə şəxsən sizə minnətdaram. Çünki belə imkanı mənə siz yaratdınız. Siz alicənablıq, həssas yazıçı qayğısı göstərib həyatın əzdiyi bir kimsəsizə əl tutdunuz, himayədarlıq elədiniz. Siz olmasaydınız, kim bilir, indi haralarda səfil-səfil veyillənərdim... O yaman hallara düşsəydim vətənimizə, cəmiyyətimizə belə xidmətləri etməyi bacarmazdım. Odur ki, az-çox elədiklərim sizin sayənizdədir.

Şakir Şadmanlı xoş sözləri səmimi qəbul etdi. Əfsunun üz cızıqlarına məhrəm nəzər saldı.

– Yaraların çox incidirsə, həkimimizi çağırtdırım, dava-dərman eləsin.

Əfsun təşəkkür bildirdi:

– Lazım deyil, Şakir müəllim. Narahat olmayın. Kirayədə qaldığım evin sahibəsi gecə dava-dərman elədi, yaraların hovunu aldı. Daha qorxusu yoxdu.

Şadmanlı başqa narahatlığına da aydınlıq istədi:

– Sənin bu hərəkətin, təkrar eləyirəm, yüksək təqdirə layiqdi. Hamıya nümunədi. Ancaq... bir şey mənə qaranlıqdı. O pulları nə üçün mənim yanıma gətiribsən? Axı, belə işlərlə məşğul olan şöbə mövcuddur. Savadlı finansistlərimiz var.

Əfsun bir an belə fikirləşmədi. Gülümsünə-gülümsünə cavab verdi:

– Bunun da səbəbi bayaq dediklərimdi, Şakir müəllim. Bizim idarədə ən çox ürək qızdırdığım, inandığım şəxs sizsiniz. Mənim kumirim, himayədarım olmaqla yanaşı, böyük yazıçısınız. Heç nədə tamahı olmayan insansınız. Komitəmizin sədri, çox hörmətli Məsim Müslümoviç də, duyuram ki, hamıdan artıq sizə bel bağlayır. İstədim ki, məsələdən sizin xəbəriniz olsun, öz gözünüzlə görəsiniz. Komitəmizin adamlarını hələ yaxşı tanımıram. Birdən nə olar, nə keçər, üzüqara qalaram. Döyülməyim, sir-sifətimin biabırçı hala salınması mənə havayı dərd olar.

Şadmanlı səbəbi bəyəndi, təqdir elədi:

– Düz hərəkətdi, Zamanlı. Ağıllı oğlansan, – deyib daxili telefonla baş mühasibi yanına çağırdı.

Mühasib aradan bir az keçmiş hüzurda müntəzir dayandı.

– Sizi eşidirəm, Şakir Şahvələdoviç.

Şadmanlı barmağını fəxarətlə irəli – qapı küncündəki kağız torbaya uzatdı.

– Bax, o kisənin içindəkilər könüllü xalq yardımıdı. Yəni böyük məbləğdə puldur. Camaatımız balalarının boğazından kəsib, yetim-yesirlərimizə yardım eləyiblər. Fondumuz üçün qiymətli sərmayədi. Cibi dolu, maddi imkanları bitib-tükənməsin səxavətli millətimizin. Dövlətimizdən heç nəyini əsirgəmir. Hökumətinin keşiyində mərd durur. Onun həmişəyaşarlığı uğrunda, yeri gələndə madar oğullarından, qeyrətli qızlarından keçir. Bu xalq həm də dərdi, faciəni dəyanətlə qarşılamağı bacarır. Təcavüzlər qabağında sınmır, əzilmir. Qəddini tarixin bütün zamanlarında şax tutub. Yadelli qəsbkarlara ağla-sıtqa ilə təslim olmayıb. Necə sev-

məyəsən, vurğunu olmayasan belə xalqın?!

Baş mühasiblə Əfsun bir ağızdan hay basdılar:

– Vurğun olmamaq mümkünsüzdür!

Şadmanlı, şad-şad əlavə etdi:

– Bəli, doğru deyirsiz, mümkünsüzdür! Və mən Zamanlıya xüsusi razılığımı çatdırıram. Üzü ağ olsun, əziyyətə qatlaşıb. Quldurlar, qabaqkəsən zibilçələr tərəfindən döyülsə də, ciddi zərbələr alsa da, böyük fədakarlıq göstərib. Xalq yardımını tələfatsız-filansız komitəmizə çatdırıb. Fondumuzu bir qədər də zənginləşdirib. Hə, nə isə, götürün o əmanəti aparın, maliyyə şöbəsinin iştirakı ilə sayın, rəsmi qaydada təhvil-təslim edib, sənədləşdirin. Bu sənəd nə vaxtsa lazım ola bilər.

Baş mühasiblə Əfsun pul torbasını köməkli götürüb gedəndə, Şadmanlı onlara iftixarla eşitdirdi:

– Məsim Müslümoviçə bu barədə necə lazımdı məruzə edəcəm. Fondumuza xalq tərəfindən könüllü kömək çox mühüm faktordur. Millətimizin sovet quruluşuna hüdudsuz sevgisinin rəmzidi. Şübhəm yoxdur ki, Məsim Müslümoviç bundan əlahiddə məmnunluq duyacaq. Bizim sədr tütyə rəhbərlərdəndir. Özü yanımızda deyil, Allahı yanımızdadı. Üstümüzdən əskik olmasın!

...Elə həmin gün Qarabağa Yardım Komitəsinin əməkdaşları arasına Əfsun Zamanlının yeni qəhrəmanlıq sərgüzəşti yayıldı...

20.

Təhvil-təslim uzun çəkdi. Əfsun yoruldu, işin gerisini baş mühasibin öhdəsinə atıb, nahar fasiləsinə yollandı. Nəyinə gərəkdi kağız-kuğuzla əlləşsin? Öz yükünü gen-bol tutmuşdu. Ciblərindəki, çamadanındakı bir yana, kiçik torbadakı iri əsginaslar ölüsünə də bəs idi, dirisinə də. Ən mühüm məsələ də bu idi ki, mənimsədiyi pulların üstü açılmamışdı. Heç kəsdə şəkk-şübhə doğurmamışdı. Rəhbərlik nəzərində bir az da ucalmışdı. İndən belənin məsuliyyətini daşımırdı. Bacarırlarsa, səriştələri çatırsa, qoy onlar da bəhrələnsinlər. Varlığa nə darlıq?!

O, komitə binasından iti addımlarla çıxdı. Heç yanda əylənmədi. Sanki kim isə, hansı məsələ üçünsə saxlayacağından ehtiyatlanırdı. Yaxınlıqdakı qəlyanaltıya da nəzər salmadı. Kön-

lündən keçdi ki, ən yaxşı restoranlardan birinin qapısını açsın. Kəmərinin altını ləziz-ləziz yeməklərlə bərkitsin. Neçə illər idi naz-nemətlərə tamarzı qalmışdı. Həbsxanada onlar üçün çox darıxmışdı. Tələbəlikdəki kef-damaqlarını həsrətlə, ağzı sulana-sulana xatırlamışdı. Daha o həsrətlər, burunucu göynədən darıxmalar arxada, uzaqda qalmışdı. Budur, maddi imkanları yenə aşıb-daşırdı. Əvvəlkilərdən qat-qat artıq, qorxusuz və təhlükəsiz!

Qayıdıb Fəridi də özünə yoldaş eləmək istədi. Təklik cansıxıcı olardı. Lakin fikrindən tez daşındı. Düşündü ki, Fəriddən ona kef-damaq yoldaşı olmayacaq. Nə toyda oynayandandı, nə yasda ağlayandan. Araya ixtilaf qatıb, kefinə soğan doğrayacaq. Qoy rədd olsun!

O, yoluna davam edə-edə tanıdığı, vaxtilə qapılarını tez-tez açıb-örtdüyü məşhur restoranları xəyalında dolandırdı. Hansına getsin? Babatına, ya dəbdəbəlisinə?

Ciblərinə ağırlıq salan pullar onu dəbdəbəyə çəkdi: "Kefə adam kimi baxmaq lazımdı. Ucuz ətin şorbası olmur. Pul xərcləyəndə gərək əlasına xərcləyəsən. Elə kefə baxasan ki, dadı damağından getməsin. Kənardan sənə göz qoyanlar qibtə eləsinlər. Xəsislik, simiclik göstərmək axmaqlıqdı. Bir də axı, pul məni qazanmayıb, mən onu qazanmışam. Həyatı yüksək səviyyədə yaşamalıyam!.."

Götür-qoyu uzun sürmədi. Vaxtı ilə çox bəyəndiyi, ən geci həftədə iki-üç dəfə qonağı olduğu "Azərbaycan" mehmanxanasının "Xrustal" restoranını seçdi. Buranın həm gözoxşayan bərbəzəyi, həm də yeməkləri digər restoranlardan fərqlənirdi. Şəhərin ən hörmətli, say-seçmə sakinləri "Xrustal"a axışırdılar. Ad günlərini, başqa şənliklərini burada keçirirdilər. Əyləncə, "xoş ovqat" həvəskarı qız-gəlinlər, "gecə quşları" da ən çox bu restoranın həndəvərində fırlanırdılar. Güman gətirdi ki, o cavanəzənlərdən bir babatı bəlkə rastına çıxar, tək qalıb xiffətlənməz. Tamaşadan umduğu həzzi başqasından alar…

Yol uzaq idi. Taksi əylədi. Onbeş-iyirmi dəqiqəyə özünü restorana yetirdi. "Xrustal"ın dəbdəbəsi, səliqə-sahmanı yenə xoşuna gəldi. Heç nə dəyişməmişdi. Bəzi bəzək-düzəklər təzələnmiş, müasirləşdirilmişdi. İçəri girən kimi "gəl-gəl!" – deyib çağıran şahmatvari düzülmüş üstü gül-çiçəkli masalar könlünü açdı. Belə gözəl

yerdə şən vaxt keçirməyə, iştahlı nahar etməyə, əlbəttə, dəyərdi.

Salona boylandı, əyləşməyə xudmani künc axtardı. Masaların əksəriyyəti boş idi. Axşama çox qaldığından adamlar seyrək nəzərə çarpırdılar. Orda-burda iki bir, üç bir oturmuşdular. Onların da əsas qismi uzaqlardan gəlmiş qonaqlar, evlərində xörək bişirib-düşürəni olmayan subaylar və qocalar idi. Kef çəkməyə, əylənməyə yox, adi qaydada nahara yığışmışdılar. Xüsusi geyimli, döşü önlüklü, qolunun üstü ağ dəsmallı mətbəx qulluqçuları girəcəkdə sıralanıb müştəri gözləyirdilər.

Əfsun dənizə baxan masalardan birini gözaltıladı. Şakəri vardı: uzaqdan dənizi seyr etməyi, küçədən gəlib-keçən qadınlara, qız-gəlinlərə diqqət kəsilməyi sevirdi.

Təzəcə əyləşmişdi ki, mətbəx qulluqçusu hüzurunda hazır dayandı. Əlində tutduğu “xörəklər siyahısı” kitabçasını açıb, nəzakətlə onun önünə qoydu. Sonra da sifariş dəftərcəsini ovcunda sahmanladı. Önlüyünün döş cibindən qələm götürüb sifarişi gözlədi.

Əfsun “xörəklər siyahısı”na həvəssiz göz gəzdirib yana itələdi. Gərşəlib yekəxana əmr etdi:

– Xörək seçməyə hövsələm yoxdur. Restoranınızın firmenni yeməyi hansıdısa, onu gətir. Amma ləngimə, bərk acmışam.

Mətbəx qulluqçusu astaraq soruşdu:

– Təksiniz?

Əfsun qeyri-müəyyən cavab verdi:

– Hələlik təkəm.

– Salat da yeyəcəksiniz?

– Göyərti-filan gərək deyil. Pomidorla xiyar gətir.

Mətbəx qulluqçusu qeydlərini edib, bir qədər ehtiyatla xəbər aldı:

– İçməyə nə gətirim?

Əfsun duruxdu. Dillənincə, böyürdən kim isə gər, xırıltılı səslə:

– Əlbəttə, araq! – dedi. – İçkilərin şahı araqdı. O birilər havayı şeylərdi. Konyak, şərab, viski, şampan dilxoşlux üçündü. Elə-belə məzələnmə içkiləridi. Amma araq məcundu. Əsil kişilər yalnız araq içirlər. Düz demirəm, qardaş?

Əfsun səsə doğru çöndü. Qonşu masada arıq, orta yaşlarında, çəlimsiz bir kişi oturmuşdu. Qırış-qırış üzünü cod saqqal basmışdı.

Qalınqaş tükləri pırpızlanıb gözlərinin üstünə sallanmışdı. Saçları da pırtlaşıq idi. Orda-burda saçaqlanıb alnını örtmüşdü. Qabağında tam yetişməmiş pomidor salatı, quru pendir, bir tikə qara çörək və iki yüz əlli qramlıq araq şüşəsi vardı. Şüşədəki araq sıfqarılmışdı. Adi stəkandakı da yarıdan aşağı idi.

Əfsun gözünü ondan tez çəkdi. Qaşqabağını turşudub araq və mineral su sifariş verdi:

– Amma yerli araqlardan olmasın, Moskva istehsalı olsun.

Qonşu masadakı kişi heykirti ilə təqdir etdi:

– Tamamilə haqlısız, qardaş! Yerli araqlar geydirmədi, içirsən, ləzzət eləmir. Spirtinin təsiri azdı. Tamı da yaxşı deyil, zəqqutun dadıyır. Rus arağı isə başqa məsələ. Tayı-bərabəri yoxdu. Düz beyinə işləyir.

Əfsun ona baş qoşmadı. Bilirdi ki, üz versə, astar da istəyəcək. Ürəyində deyindi: "Qır-saqqızım çatmırdı!.. Bu qəmiş hardan peyda oldu?!.. Kefimə soğan doğrayacaq. Vaxtında yerimi dəyişsəm yaxşıdı".

O, durmaq istədiyi məqamda, mətbəx xidmətçisi qucağı dolu gəldi. Yer dəyişməyə macal qalmadı. Süfrəyə düzülən qəlyanaltılar və bəzəkli kasada buğlanan xörək ona narahatçılığını unutdurdu. Dərhal yeməyə girişdi. Mətbəx qulluqçusunun balaca qədəhə süzdüyü arağa isə hələ toxunmadı. Boş bağırsaqları araqla qıcıqlandırmağa adətkar deyildi.

Masa qonşusu onu yenə rahatsız etdi:

– Matahı niyə soyudursan, qardaş? Tez vur bədənə ki, iştah üstündən iştah gətirsin. Zaya döndərmə "ceyran südünü", hayıfdı!

Əfsun bu dəfə də dinmədi, işində oldu.

"Qonşu" üz verilməsə də üzünə salıb əlində yarımçıq araq stəkanı ilə o masadan bu masaya adladı. Altına stul çəkib ərkyana əyləşdi. Əfsuna diqqətlə baxıb güldü.

– Hi-hi-hi... üzünü pişik cırmaqlayıb?

Əfsun əsəbi soruşdu:

– Nə pişik, nə cırmaq?!

"Qonşu" gülməyinə davam etdi:

– Hi-hi-hi... acığın niyə tutur, qardaş? Mənim bir pişiyim var, adı "Pələng"di. Elə pələngə də oxşayır. Özüm qoymuşam bu adı ona. Gecələr yanımda yatır. Bir dəfə yuxulu-yuxulu quyruğunu

basmışdım, üzümü sizinki kimi iki-üç yerdən cırmaqladı...

Əfsun sərt və hövsələsiz:

– Mən pişik saxlamıram! Ondan zəhləm gedir, – dedi.

– Çox nahaq! – “Qonşu” narazılıqla yırğalandı. – Pişik ev heyvanları içində insana ən mehribanıdı. Həm də yazıqdı. Yazıqlara rəhmli olmaq Allaha xoş gedir.

Əfsun cinləndi. Bilmədi bu “ənzəli qəmişi”ndən necə xilas olsun. İstədi acı sözlərlə qovsun. “Qonşu” macal vermədi:

– Bağışla, qardaş, quşum qonub sənə. Hal əhlinə oxşayırsan. Yanına təşrif buyurdum ki, söhbət eləyək...

Əfsun onun “sən” ifadəsinə keçməsindən acığı tutdu, sözünü qəzəblə kəsdi:

– Söhbətə mənim vaxtım yoxdu. Qayıdın yerinizə. Qulluqçuya deyərəm sizə də xörək gətirər. Mənim istirahətimi pozmayın!

“Qonşu” dərin-dərin köks ötürdü.

– Eeh, qardaş, məni düzgün başa düşmədin... Elə bilirsən, onun-bunun hesabına qarın otaranlardanam, restoranlar siçovullarındanam, yox, ey, yox!.. – O, gözlərini bir neçə anlığa yumdu. Daxili yanğı ilə dərdini açdı: – Haqqımda yanlış fikirdəsən. Mən içki düşkünü, yemək acı deyiləm, söhbət acıyam. Dərd anlayan, qəmə ürək yandıran insan oğlu axtarıram. Elə insan ki, ciyərlərimi oda tutub alışdıran fərağımı bölüşdürüb, bir azacıq sakitləşim. İndicə ərz elədim ki, hal əhlinə oxşayırsan. Bəlkə mən axtaran adamsan?

Əfsun başını aşağı salıb heç nə demədi. Çəngəl-bıçağı qeyzlə cingildədərək, yeməyindən qalmadı ki, çərənçi “qonşu” çərənləmələrini qurtarıb, yaxasından əl çəksin.

“Qonşu” bu susqunluğa məhəl qoymadı. Hərdən tövşüyüb, hərdən də içini çəkərək, həzin-həzin davam etdi:

– Bu viranxana zəmanədə ürək qızdırıb sirr açası, dərd danışası Allah bəndəsi qəhətə çəkilib. Hamı bir-birindən qorxur, hürkür, şübhələnir. Heç kəs heç kəsə etibar eləmir. İcazə versən, bir az söhbətləşərdik. Yenə deyirəm, boğazortağı olmayacam sənə, yeməyə ehtiyacım yoxdur. Ümumiyyətlə, qarınqulu adam deyiləm. Əl boyda çörəklə bir tikə pendir, bir də azacıq pomidor-xiyar salatı bəs eləyir mənə. Çox vaxt heç onları da meylim çəkmir. Odur, əldəyməmiş

qalıb orda. Bir hal əhli, qəm yoldaşı istəyirəm, vəssalam.

Əfsun yeməyini dayandırdı. "Qonşu"nun adi əyyaş danışığına bənzəməyən sözləri onda birdən-birə mərhəmət hissi oyatdı. Başını dikəltdi, süfrə arxasında büzüşmüş "qonşusuna" ciddi diqqət yetirdi, onun qəhərdən nəmlənmiş kirpiklərini, göz çuxurlarında işaran yaşı gördü. Ürəyindən anlaşılmaz ağrı keçdi. "Qonşunun" baxışında da bir qeyri-adilik vardı. Peşəkar əyyaşların boş, sönük baxışlarına bənzəri yox idi, çox ifadəliydi. Ona münasibəti dəyişdi.

– Siz sözlü adama oxşayırsınız... – dedi. – Buyurun, dinləyirəm.

"Qonşu" güclü ah çəkdi.

– Diyəsən, gec də olsa, məni başa düşdün. Başqaları üstümü unlu görüb, adımı dəyirmançı çağırır. Orasını dərk eləmirlər ki, kül altında isti qor yatır... Nə isə, gəl, qabaqca boğazımızı yaşlayaq, sonra keçək əsas mətləblərə. Etiraz eləmirsən?

– Xeyr. – Əfsun "qonşunun" yarımçıq stəkanına araq süzüb, qədəhini qaldırdı. – Bir az alaqarın oldum, indi boğaz yaşlaya bilərəm.

"Qonşu" stəkanını yerdən götürməyə tələsmədi. Sağ əlini irəli uzatdı:

– Amma gərək etikanı da pozmayaq, tanış olaq. Axı, sən bilmirsən kiminlə həmsöhbətsən. – O, gözlərini azacıq yana çəkdi, bir neçə anlığa susub, özünü təqdim etdi: – Mən Salman Salmanzadəyəm, – dedi və Əfsuna zəndlə baxdı. – Bu ad sənə heç nə demir?

Əfsun əl tutuşub çiynini çəkdi:

– Nə deməlidi?

– Heç eşitməmisən?

– Yox.

– Bəyəm televizora baxmırsan?.. Teatra getmirsən?

– Əvvəllərdə hərdənbir getmişəm.

– Əh, hərdənbir... əcəb oğlandı bu! – "Qonşu"nun nəzərləri çəpləndi, ağzı əyildi. – Nə sənətin sahibisən?

– İqtisadçıyam.

"Qonşu" dodaq büzdü. İnciklikllə mızıldandı:

– Hımm... iqtisadçı!.. Mədəniyyət korafəhmləri! Xətrinə dəyməsin, siz iqtisadçılar bir az quru adamlarsınız. Mədəni həyatdan, mənəvi aləmdən uzaqsınız. İşiniz-peşəniz pul saymaq, gəlir-çıxar hesablamaqdı. Ayrı zövqü-səfa bilmirsiniz.

Əfsun etiraza hazırlaşdı. "Qonşu" işarə ilə onu saxladı:

– Amma aranızda tək-tük şəxs tapılır ki, mədəni aləmlə ayaqlaşmağı bacarır. Ədəbiyyat, musiqi, incəsənətlə aşnalıq eləyə bilir. Məsələn, biri elə mənim qapıbir qonşum professor Cəmil İmanlı. Canlara dəyən kişidi. Mükəmməl biliyə sahibdi. Hər şeydən xəbərdardı. Həm də mərd, məğrurdu, əyilməzdi, sözü üzə deyəndi. Heyf ki, qədri bilinmir. Beyni mayıflar onu gözümçıxdıya saldılar, şərlədilər. Əclaf bir gədəni, lotu-bambılını öyrədib üzünə qoydular. Guya rüşvətxordu... Professorluğunu, elmi rütbələrini əlindən aldılar, yaman günlərə qoydular, məni kimi...

Əfsun ünvanına söylənən təhqiramiz sözlərdən qovşuruldu. "Qonşu" yarımçıq təqdimatını öyüncəkliklə tamamladı:

– Mən artistəm. Neçə-neçə məşhur tamaşanın baş rollarında oynamışam. Əməkdar incəsənət xadimiyəm. Teatr sənətinin tanınmış simalarından biriyəm.

Əfsun, yeri gəlmişkən, bayaqkı təhqirə əvəz üçün "qonşu"nun kasıb geyiminə, yazıq halına eyham vurdu:

– Bəs onda niyə bu görkəmdəsiniz? Mən bilən, artistlər, rəssamlar, kino işçiləri geyim-kecimə xüsusi fikir verirlər. Hamıdan fərqlənməyə çalışırlar.

– Hə, düzdü, çalışırlar... – Artist çeçədi. Dərd yanğısı dilini qarsıdı. – Deməli, sən də üstümü unlu gördün... min təəssüf!.. Bu dünyanın üzü dönükdü. Şair demişkən, dünən dövran sürən bu gün can verir. Vaxt vardı, Salman Salmanzadə küçəyə çıxanda hamı ona həsədlə baxırdı. Zövqlə, son dəblə geyinənlərin biri də o idi. İndi it günündədi...

– Görünür, qədərindən artıq içirsiniz. Arağa doyumsuzluq salıb sizi bu hala?

– Heç də elə deyil, yanlış təsəvvürdü! – Artist az qala heykirdi. – Məni yaman günə qoyan xain, xəbis, paxıl, vicdansız insanlardı. Beyni boş, ağlı kəm vəzifəlilərdi. Yüksək rütbəli məmurlardı. Dəmir nəmdən, insan qəmdən pas atır. Araqda günah axtarmaq nahaqdı. İşlərimin cağbacağ vaxtları içkiyə həvəsim yox dərəcəsindəydi. Toylarda, nişanlarda, ad günlərində, dost-tanış şənliklərində dilimə az miqdarda vururdum. Amma könlümə yatmayan

məclisdən uzaq qaçırdım.

Əfsun da özünü haqqı tapdanmışlar, bədxahlar tərəfindən zərbə almışlar qismində nəzərə çarpdırdı.

– Yaxşı başa düşürəm sizi. O müsibətlər bir az başqa şəkildə mənim də başıma gətirilib. Ürəyinizi sıxmayın, keçib gedər.

Artist qeyz-qəzəblə başını buladı.

– Eh, qardaş çətin zəmanədi. Bizim bu sovet cəmiyyəti düzələn deyil. Sözdə ali humanizmdən, insana bol qayğıdan dəm vururlar. Əslində isə dara düşəni itələyib dərənin dibinə kəlləmayallaq salırlar. Hələ nə yaxşı ki, tək-tük dərd əhliləri, sənətkarlara canıyananlar qalıb. Bu restoranın müdiri onlardan biridi, canlara dəyən adamdı. Orta məktəbi birlikdə bitirmişik. Məni himayəyə götürüb. Hərdən gəlirəm, yemək-işməyimi müftə verdirir. Ailə dolanışığı xərclərini isə gedib toylarda tamadalıq eləməklə birtəhər qazanıram. Buna da min şükür, tamam nəzərdən düşməmişəm. Sənətkar hörmətini uca tutanlar az-çox var.

Əfsun təsəlli üçün artistin qoltuğunun altını şişirtdi:

– Xalq məhəbbəti hər sənətkara nəsib olmur. Döşü orden-medallarla dolu, yüksək fəxri adlar almışların çoxunu xalq bəyənmir. O, hər şeyi aydın görür, seçimini düzgün edir. Nahaq demirlər ki, xalqın gözü tərəzidi.

Artistin qıyıq, yanları qırış-qırış gözləri böyüdü. Heyranlıqdan emosiyasını cilovlaya bilmədi:

– Ooo!.. Nə qədər ulu söz!.. Nə qədər məntiqli ifadə, dahiyanə qiymət!! – O, harada olduğunu unudub (bəlkə də özünü səhnədə hiss edib) bar-bar bağırırdı. – Sən, deyəsən, gündüzün günorta çağı çıraqla axtarılan tütyə adamlardansan. Sənət və sənətkar qiymətini dərindən bilənlərdənsən. Eşq olsun sənə!

Əfsun artisti özündən çıxartdığından daxilən sevinsə də, səsi qulağına düşdü. Sakitliyə çağırdı:

– Həyəcanlanmayın, – dedi, – bir az asta danışın. Başqalarına mane olmayaq.

Artist qolunu etinasızlıqla yana qovzadı. Daha emosionallıqla:

– Necə həyəcanlanmayım, qardaş! Elə incə, elə həssas nöqtəyə toxundun ki, bütün hiss və duyğularım oyandı. İcazə ver gəlim

bütün incəsənət xadimlərinin ağzı ilə öpüm səni.

Əfsun etiraza macal tapmadı. Artist bir sıçrayışla onun boynuna sarılıb, hər iki üzündən marçıltı ilə öpdü.

– Sən həqiqi sənət xiridarı təsiri bağışladın mənə. Bayaqdan ürəyim pencər təkin sıxılırdı. Allahdan yaxşı bir söhbət yoldaşı diləyirdim. Mən bilən, çatdım arzuma.

Əfsun artistdən yeni söz çəkməyə çalışdı:

– Deyilənə görə, siz tayfanın – artist zümrəsinin adamları təkliyi xoşlayırlar. Özlərinə qapılmaq onlarda adətdir. Həmişəmi belədi?

– Əslində doğru deyirlər. El ağzı faldı, yanlışı olur, yalanı olmur. Bu xasiyyət sənət adamlarının hamısına xasdı. Şair olsun, yazıçı olsun, bəstəkar, rəssam və qeyriləri olsun, tənhalığı sevirlər. Fikir-düşüncə onlara ən sadiq yoldaşdı. Xəyallarında nələri isə hey götür-qoy eləyir; düşünüb-danışırlar. Ancaq mənim hal-hazırkı təklənməyim ondan deyil, bir yaxşı dostum üçün darıxırdım... Heyf, çox heyf ondan!

– Nə üçün heyf? Bəyəm, bir hadisə olub?

– Hüü... hü... hü! – Artist hönkürdü. – O, yoxdu daha. Öz xoşu ilə köçdü bu fani dünyadan.

– Necə yəni öz xoşu ilə?

– O cürə ki... – Artist hönkürtüsünü birdən-birə kəsdi. – Canını qurtardı pis adamların, əclaf zəmanənin üzündən!

– İntihar etdi?

– Ülgüclə venasını kəsdi.

– Həəə?! Allah rəhmət eləsin! Səbəb nə oldu?

– Axx! – Artist yumruğunu düyüb masaya çırpdı. – Acıq elədi bu zəmanəyə, onun ədalətsizliyinə! Çox böyük istedada malik kinorejissoru idi. Təzə, əsl sənət nümunəsi olan film çəkmişdi. “İnsaf naminə” adlanırdı. Mövcud cəmiyyətin qüsurlarından danışırdı. Vəzifəli şəxslərin rüşvətxorluğundan, məmur azğınlığını, süründürməçiliklərini qamçılayırdı. İstedadsız həmkarlar, quruluş məddahları hay-küy qaldırdılar. Binəvanı böhtançılıqda, antisovetizmdə günahlandırdılar. Filmi bağlatdılar, özünü də işdən kənarlaşdırdılar... O cürə böyük istedadın, kino dahisinin taleyi ilə heç maraqlanan olmadı. Niyə belə daşürəkli, insafsız, mürvətsizdi

bu adamlar? Səbəbini bəlkə sən bilərsən?!

Əfsun çiynini çəkdi.

– Nə deyim?.. Mənim bilgim də elə sizinki qədərdi.

– Off!.. – Artist yumruğunu bu dəfə sinəsinə endirdi. – Çox yaramaz bir əyyamda yaşayırıq. Gərəkli insanların qədir-qiyməti bilinmir. Dəyərli insan öldü, ya bir çibin, fərq qoyulmur. Bütün günahlar da yalnız quruluşun özündədi! Ciyərim odsuz-ocaqsız alışıb yanır...

O, barmaqlarını araqla dolu qədəhinə toxundurdu, aramla qaldırdı. Çətin bir işə girişmiş kimi, kirpiklərini çəpərləyib arağı sümürə-sümürə içdi və salat qabından duzlu xiyar götürdü, gəmirə-gəmirə gülümsündü.

– El arasında nahaq demirlər ki, pazı pazla çıxardırlar. Spirt odu ciyərimin o biri alovunu öləzitdi. İndi öz söhbətimizə davam eləyə bilərik... Sənə doğru-düzgün nə cürə müraciət eləyim?.. “Müəllim”, “yoldaş” deyim, ya təzə qayda ilə “bəy” deyim?

Əfsun yekəxanalandı:

– Hansı müraciət dilinizə daha çox yatır, onu da deyin.

Artist fikirləşdi.

– Mənim qənaətimcə, ən səmimisi elə “qardaş”dı. İncimirsən?

– Əsla.

– Çox pakizə! – Artist məmnunluqla burnunu çəkdi. – Məsəl var, qardaş, dəvəçi ilə dost olanın darvazası gen gərək. Artist tayfası da dəvəçi kimi bir şeydi. Bizimlə yaxınlıq eləyənlərin səbri, hövsələsi geniş olmalıdı. Söz-söhbətə marağı tükənməməlidi. Gap-gələcidən bezməməlidi. Niyə? Ondan ötrü ki, qardaş, sənətimiz söz sənətidi. Toyuq dəndiyinə dən yığan təkin biz də çinədanımıza söz yığırıq. Odur ki, gəl, məclisimizi soyutmayaq. Bir süfrə arxasında iki nəfər oturdu, ya iyirmi, otuz və hakəzə əyləşdi, fərq eləmir, məclis sayılır. Bu məclisimizin də masabəyiliyini çəkirəm öz öhdəmə. Sağlığına, bayaq ərz elədim, masabəyiliyi pis bacarmıram. İstəyirəm bu badələrimizi, elə bəri başdan içək şəxsən sənin şərəfinə. Nə üçün məhz sənin? Ona görə ki, məni təklik cəfasından qurtardın. Tənhalıq xiffətini axıracan çəkməyə qoymadın. Sənin simanda mədəni, həssas qəlbli, mötəbər bir oğlan

görürəm. Mötəbərliyini nədən bilirəm? Rəftarından! Bir də zavallı, taleyi kəm, amma böyük istedad sahibi rejissor dostumun həyatda yoxluğuna ürəkdən acımağından. Bir daha sənin şərəfinə!

Artist araq qismətini bu dəfə orduna doldurub, bir uduma içdi. Nəfəsini ovcuna hovxurdu, burnunu ovuşdurdu. Ağzına bir tikə çörəklə bir dişdəm xiyar turşusu atdı. Çeynəyə-çeynəyə stəkanına arağı özü tökdü və onu yalnız indi Əfsunun badəsinə toxundurdu.

– Bayaqkı siftə idi, qardaş. Onu ekspromtom içəri addatmaq lazım idi. Bunu isə qanun-qayda ilə verəcəm həzmə. Mənim adətimdi, ürəyimdən gələn sağlığı iki dəfəyə qeyd edirəm.

O, stəkanını eyni üsulla boşaltdı. Yeməyə həvəslə girişdi.

– Bu ceyran südündə, – arağı nişan verdi, – özgə hikmət var, qardaş. Ölünü dirildir, iştahsızı iştaha gətirir. Bir az əvvəl heç nəyə meylim yox idi. İndi ac canavara dönmüşəm. Xörək də əladı. Yaxşı zövqün var, yemək seçimini də bəyəndim, çox dadlıdı. Neçə vaxtdı belə yemək yemirdim.

– Nuş olsun! – Əfsun özündən razı dilləndi. – Kəmərinizin altını möhkəm bərkidin. Atalar demişkən, yaxşı xörək qalınca, yaman qarın cırılsın.

– Hı, hı... – Artist ordu dolu olduğu üçün dinə bilmədi. Yeyin-yeyin başını tərpətdi.

Bir müddət sükut çökdü. Çəngəl-bıçaq cingiltilərinin, şirin marçıltıların arası xeyli kəsilmədi. Fasilə bitəndə, artist dodaqlarını silib dala çəkildi, söhbəti təzələdi:

– Belə-belə işlər, qardaş, belə-belə işlər! İnsan çox mürəkkəb məxluqdu. Onu bir-iki dəfə görməklə, söhbətə çəkməklə, süfrə yoldaşı olmaqla nə yuvanın quşu olduğunu dəqiqləşdirmək çətindi. Gərək uzun yol yoldaşlığı eləyib, pudlarla çörək kəsəsən ki, kimliyini az-çox öyrənəsən. Soruşurlar: qardaşın nə cür adamdı, deyir: yoldaşlıq eləməmişəm.

O, sözünü bu yerdə xırp kəsdi. Əfsunun gözlərinin içinə tamam başqa tərzdə baxdı. İçki öz təsirini göstərmişdi. İçinin mənlik hikkəsi bala-bala baş qaldırırdı. Cilovsuz hisslər dilinin idarə kilidini tezliklə qırdı:

– Çox ola bilsin ki, sən heç də mənim düşündüyüm adam de-

yilsən. Hər hansı bir bəni-insanın cikinə-bikinə bələdlik üçün günlər yox, həftələr, aylar, bəzən də illər gərəkdi. Düzgün rəy söyləməyə isbatlı faktlar, dəlil-sübutlar olmalıdı. İlk təəssüratlar əksər halda aldadıcı mahiyyət daşıyır. Bilinmir sözünün ağasıdı, ya nökəri. Kişidi, ya nakişi. Haşa bizdən, oğraşın, əclafın, qurumsağın yekəsidi...

Artist yenə ara verdi. Qəfil mürgü tutmuş kimi, gözlərini yumub sakit dayandı. Sonra bir gözünü açıb, Əfsuna zillədi. Aramla davam etdi: – Həqiqət belədi, qardaş, incimə məndən. Mən təmiz adamam. Riyakarlığı, üzdə bir söz, dalda da başqa söz deməyi sevmirəm. Ürəyimdəki dilimdədi... hə, qoy burasını da sənə ərz eləyim. Birdən elə bilərsən, ağzımdan çıxan kəlamlar hansısa bir pyesdən, oynadığım roldandır. Xeyr, hamısı öz qənaətimin, həyat təcrübəmin məhsuludu. Bəlkə də sən məni boğaz otaran artistlərdən, istedadsız əyyaşlardan sayırsan? Zəndini yanıltma, mən elə sümsüklərdən deyiləm. Adbatıran elə həmkarlarıma dərin nifrətim var... Yeri gəlmişkən, öz barəmdə əlavə məlumat verim ki, haqqımda doğru təsəvvürün olsun. Mən həqiqi mənada artist babayam. Bu sənətə böyük sevgi, istedadımın gücü ilə qədəm qoymuşam. Bir kəsdən kömək umub, bir kəsə sığınmamışam. Əldə neyləmişəmsə, nəyə nail olmuşamsa öz gücümə, bacarığıma minnətdaram. Ucuz şöhrət, rütbə, vəzifə həvəsinə düşməmişəm. Bunlar üçün kimlərinsə saqqalı altından keçməyi, yaltaqlıq, məddahlıq eləməyi ar bilmişəm. Mənim ülvi amalım yalnız sənətimlə bağlıdı. Konkret bir misal: çox istərdim Şekspirin “Hamlet” əsərində Hamlet rolunu oynayım. Şillerin “Qaçaqlar” dramında qoca Moorun obrazını yaradım. Hüseyn Cavidin “Şeyx Sənan”ında Şeyxin yeni səhnə təcəssümünü verim. Səməd Vurğunun “Vaqif”ində Ağa Məhəmməd şah Qacar surətini tamam başqa ifada tamaşaçılara çatdırım... Axı, artist böyük rollarda gücünü sınamasa, cilddən-cildə girməsə istedadı paslanır. Səhnədə bir obrazı nə qədər oynayasan? Onun sözlərini nə qədər çeynəyəsən? Saqqız da çox çeynənəndə çürüyür... Ehh, qardaş, murazları gözlərində qalmışlar, murazımı gözümdə qoydular. Qırx altı yaşımda, sənətdə püxtələşən məqamında amansız bədxahlarım, istedadı kəm paxıllar, əclaflar

dəstəsi bütün ümidlərimi alt-üst elədilər...

Əfsun susurdu. Daha heç bir müdaxilə etmədən artistə qulaq asırdı. Çənə sarıdan özündən güclüsünə rast gəlmişdi.

Artist həyəcandan köpüklənmiş ağzının yanlarını barmaqlarının ucları ilə təmizləyib, yeni qızğınlıqla davam etdi:

– Burası da var ki, heç bir şey əsassız olmur. Nə idi əsasım? Mənim ağa ağ, qaraya qara deməyim; həqiqətə göz yummağı bacarmamağım; nöqsanı üzə çırpmağım... Akademik dram teatrının başıboş, karyerist, vücudu bir qara qəpiyə dəyməyən direktoru ilə rəqabətimiz! Onun repertuar seçimini bəyənmirdim, yeniləşmə, zamanla ayaqlaşma tələb edirdim. Zəif əsərlərin nəyinsə xatirinə tamaşaya qoyulmasının əleyhinə çıxırdım. Artistlərin tərəfgirliklə bölünməsinə əks gedirdim. Haqqı tapdananların müdafiəsinə qalxırdım. Əlaqədar təşkilat rəhbərləri məni düzgün anlamırdılar. Direktorun yerinə keçməyə çalışdığımı güman eləyirdilər. Maymaq direktorun tərəfini saxlayırdılar. Axırda birləşib mitilimi teatrdan atdılar bayıra. Müqəddəs məbədgah saydığım o yerdən ayağımı tamam kəsdilər. İntriqabazlığı boynuma yoğurub-yapdılar. Hara şikayətə getdimsə, bir nəticə vermədi. Bürokrat məmurlar məni donuq üzlə qarşıladılar. Aylarla süründürdülər. Boş get-gəllərdən, boz üzlər görməkdən bezikib, hər şeyə tüpürdüm. İdealımdan əl çəkdim. İndi toylara, ad günlərinə ayaq döyüb, boğaz yırtıb, çörəkpulu qazanıram. Neyləyəsən? Kimə arxalanasan? Sidqini nəyə bağlayasan? Mövcud elitamız da məqbul elita deyil. Ziyalı qədrini ilk növbədə ziyalı bilməlidi. Haqsızlıqlardan bir-birini qorumalıdı. Lazım gələndə, iqtidar nümayəndələri ilə döş-döşə durmalıdı. Onlarla kəlləşməkdən çəkinməməlidi. Belə olardısa, haqq-ədalət mizan-tərəzisi pozulmazdı. Cəmiyyət normal inkişaf eləyərdi. Mənəvi aşınmalar bu dərəcəyə çatmazdı. Minmin təəssüflər ki, hər kəs yalnız öz başının çibinini qoruyur. Bir çoxumuz da yaltaqlığa, məddahlığa qurşanmışıq. Haşa burdan, yala hürürük. Bu, dəhşətdi! Elitar adını daşıyanlar mənən yüksəkdə durmalıdırlar. Xırdalanmamalıdırlar. Hakimiyyətdəkilərin çaldığı hər havaya qol götürüb şıdırğı oynamamalıdırlar... Bir az bundan qabaq bir siyasi yığıncaqda iştirak eləyirdim.

Utandım, ətim töküldü, başım yerə girdi. Elə adamlar xitabət kürsüsünə qalxıb, şərəfsiz nitq söyləyirdilər, ayağım döşəməyə yapışırdı. Tanıyıram onları, lap yaxşı tanıyıram. Dabbağda gönlərinə bələdəm. Bir zamanlar Sovet quruluşunu – sosializmi bol-bol tərifləyib mükafatlar, ordenlər, fəxri adlar almaq üçün dəridən-qabıqdan çıxırdılar. İndi də onun əleyhinə danışırlar, canfəşanlıq göstərirlər. Hanı vicdan?! Hanı abır-həya?! Hanı utanan üz?! O irsizləri, ar-namus satqınlarını nə üçün ora buraxırlar? Soruşuram nə üçün? Axı, beləlləri xalqın haqq işini ləkələyirlər, yüksək amalı xələldar eləyirlər. İdeal mübarizəni murdarlayırlar!

Əfsun başını aşağı saldı. Sifəti tez-tez tutulub-açıldı. Artistdən yaxa qurtarmağı düşündü. Lakin buna ehtiyac qalmadı. Artist bu arada kiminləsə salamlaşdı. Əllərini başı üzərində birləşdirib, ehtiram nişanəsi olaraq möhkəm silkələdi. Ayağa qalxıb üzr istədi:

– Məxləs, qardaş, dərdimiz böyükdü, danışmaqnan tükənən deyil. Üzrlü hesab elə məni, tanışlarım çağırırlar. Gedim bir az da onlarla əngə verim. Amma bir ricam var: bəzi sözlərimdən incimə. Artist babayam. Ola bilsin, acı dilim hardasa səni də sancdı. Cavansan məndən, keç günahımdan... Dünya işidi, mənə dair bir buyruğun olsa, qulluğunda hazıram. Di, sağ ol, gələn görüşlərə qədər!

21.

Axşama çox vardı. Restoranı dilxor tərk etmiş Əfsun evə belə tezliklə qayıtmaq istəmədi. Gedib Tamaşanı ya evdə tapmayacaqdı, ya da nənəsinin otağında qapını arxadan bağlayıb, dərsə hazırlaşan görəcəkdi. İş yerinə ayaq basması da məsləhət deyildi. İçkili vəziyyətdə əməkdaşlar arasında hərlənsə, xətir-hörmətinə xələl gələrdi. Bəs neyləsin?

Xeyli düşünüb, başqa restoran qapısı açmağa, vaxtını bir az da orda keçirməyə qərar verdi. Soğan çərtilmiş kefini durultmağı, Tamaşa ilə daha xoş əhvalla görüşməyi məqbul saydı. Lakin bu fikrin üstündə də möhkəm durmadı. Qazdan ayıq Qumaş arvadın gözünə sərxoş görünmək işin ziyanına olardı, nənəni duyuq salardı.

Baş sındırdı, beyninə güc verdi, ağıllı bir şey düşünə bilmədi.

Birdən dənizi lap yaxınında gördü. Sevinən kimi oldu. Çoxdan-

dı bu yerlərə ayağı dəymirdi. Təzəliklərdən xəbərsizdi. Tələbəlikdə gəzdiyi, gördüyü yerləri ziyarət edərdi. İlk gənclik xatirələrini yaddaşında çözələyər, əhvalını duruldardı.

Heyhat, bu həvəsi də tezliklə sönükləd. Ürəyində bayaqdan anlaşılmaz tıqqıltı vardı. Özündə qeyri-müəyyən narahatlıq duyurdu. Yarı yoldan geri döndü. Ayaqları onu çəkib evə gətirdi. Qapını açınca, gözləri alacalandı: çamadanını və başaltı yerində gizlətdiyi pul torbasını astanada gördü. Məsələni dərhal sezdi: Tamaşanın işi idi. Səhərki hadisədən nənəsini hali eləmişdi...

Üstünü vurmamağa çalışdı. Özünü adi qaydada apardı. Hay-küylə salam verdi. Salamı alınmadı. İrəli yerimək istədi. Qumaş arvad ağır qaşqabaqla qabağını kəsdi:

– Sən xörək yediyi qabın içinə tüpürən adamlardansan! Daha burda yer yoxdu sənə. Götür barxanını çıx get!

Əfsun karıxdı. Dili topuq çaldı:

– Nee-cə? Nəə üçün?

Qumaş arvad hökmünü bir az da sərt söylədi:

– Yaxşılıx başa düşən adam döyülsən. Cızıxdan çıxıbsan!

Əfsun boynunu fağır-fağır bükdü.

– Qurban olum, nənə. Bir başa sal görüm neyləmişəm, nə taqsırın sahibiyəm?

– Neylədiyini özün yaxşı bilirsən. Dedim ki, çıx get!

Əfsun Qumaş arvadın yumşalmayacağını yəqinləsə də dil tökməyindən qalmadı:

– Vallah, günahımı başa düşəmmirəm, nənə. Günün axşam vədəsində qovulmağıma ciddi səbəb olacaq qəbahətimi yadıma gətirəmmirəm. Sən, axı, çox rəhmli, nur-ipək nənəsən... Sənə tükənməz hörmətim var.

Qumaş arvad lağlandı:

– Gördük hörmətini, başına dəysin!

Əfsun qız kimi əzilib-büzüldü.

– Andıra qalsın bu hirsi! Onun törəmə səbəbini qanammıram.

– Qanmazsan də! Onnan ötrün ki, qanacağın yoxdu. Mərifətdən kasıbsan!

Əfsun bic-bic ufuldandı:

– Off, nənə, bağrım çatdadı. Qələtimi açıq desənə!

Qumaş arvad zoddu-zoddu soruşdu:

– O nə zayıl hərəkətdi eləyibsən qıznan?

– Hansı qıznan, nənə?

– Mənim nəvəmnən. Tamaşaynan!

– Neyləmişəm ki?

– Sataşıbsan ona!

– Hi-hi-hii!.. – Əfsun əlini əlinə vurub güldü. – Sataşmaq nədi, nənə, eləcənə zarafat eləmişəm.

Tamaşa içəridən hiddətlə qışqırdı:

– Yalan deyir, nənə, inanma!

Qumaş arvad kükrədi:

– Qıznan nə zarafat?! Oyun yoldaşındı o sənin?! Döşünə əl atıbsan, deyir, heç utanırsan?!

Əfsun kirpiklərini xıppıldatdı.

– Vallah-billah, öz canım üçün ondan xəbərim olmayıb. Yəqin eləcənə əlim toxunub.

– Hımm... eləcənə əlim toxunub!.. – Qumaş arvad onu yamsıladı. – Bə nədən ötrün adam olmuyan yerdə yolunu kəsibsən?

– Yolunu kəsmirdim... Məktəbə qədər ötürmək istəyirdim.

Tamaşa içəridən təkrar qışqırdı:

– Düz demir. Yolumu qəsdən kəsmişdi.

Qumaş arvad başını yırğaladı.

– Qız mənə heç vaxt yalan söz danışmır. Kələkləmə məni!

Əfsun əlavə bəhanəyə bundan belə ehtiyac duymadı. Onsuz da inamı itirmişdi. Açıq danışmalı oldu:

– Bağışla, nənə, utanırdım deməyə... Mən sevirəm sənin nəvəni. Vurulmuşam ona.

Tamaşanın qışqırtısı bu dəfə dəhlizdən eşidildi:

– Mənim isə səndən zəhləm gedir! Sənə nifrət eləyirəm!

Əfsun qışqırtıya məhəl qoymadı. Sakit-sakit davam etdi:

– Fikrim bu idi ki, təklikdə qızın razılığını alım, sonra səninlə danışım.

Tamaşa çılğınlıqla:

– Mən buna heç zaman razı olmaram! – dedi. – Get, tayını tap!

Əfsun sırtıqlıqla irişdi:

– Əvəzində, budur, dəli nəvən üzümü cırmaqladı. Bizim işçilər yanında biabır oldum. Hamı mənə güldü.

Tamaşa acıq çıxdı:

– Çox yaxşı olub gülüblər. Səni kimisinə o da azdı!

Əfsun qıza çəp-çəp baxıb Qumaş arvaddan fağır-fağır üzr istədi:

– Olan olub, keçən keçib, nənə. Qələtimi mənə bağışla. Cavanlıq təcrübəsizliyidi.

– Yox, bağışdamıram! – Qumaş arvad kəskin və sözkəsənliklə əlini yellətdi. – Çox nahax yerə neçə gündü səni evimdə saxlamışam. Elə əvvəlcədən hələm-qələm oğlana oxşatmışdım səni. Əyrinin kölgəsi də əyri görünür! Yazığım gəldi, çöldə qalmağına qıymadım. Daha bəsdi. Xətanı xali elə bizdən. Get, özünə ayrı yerdə nişannı axtar.

Əfsun qılıqdan əlini üzüb, aciz minnətə başladı:

– Qurban olum, Qumaş nənə, sən ölənləriyin goru, əzizləriyin urfu, səbirlə qulaq as mənə. Hər nəyə deyirsən and içim, ağı yalayım ki, nəvənə pis niyyətlə yaxınlaşmamışam. Onu həqiqi məhəbbətlə sevirəm. Onunla evlənmək, ailə qurmaq arzusundayam. Özgə xəyala düşsəm, evində kəsdiyim çörək gözümü tutar, zəlil olaram. Gəl rəhmini mənə bir də göstər. Bu dəli nəvənə öyüd ver. Onu mənim qədər ürəkdən sevən ikinci bir oğlana rast gəlməyəcək.

Tamaşa nənəsinə inciklikIə deyindi:

– Nənə, nəyi gözləyirsən? Niyə qovmursan bunu?! Bəsdi zəhləmizi tökdü!

Qumaş arvad son sözünü bir az da sərt və qəti söylədi:

– Sən etibarını itiribsən, bala. Quzunu qurda tapşırammaram daha. Üzüsulu çıx get burdan!

Əfsunun çiyinləri sallandı.

– Vay mənim günümə! Durduğun yerdə şərə düş, buna deyiblər. İndi mən kimə pənah aparım? Bu qış günündə küçədəmi gecələyim? – Boynunu həqiqətən büküb, Qumaş arvada miskin-miskin baxdı. – İnsafı arada gör, nənə. İcazə ver, bu gecəni qalım burda. Sabahdan, baş üstə, başıma bir çarə qılaram.

Tamaşa ayaqlarını yerə çırpıb, cinli-cinli çığırdı:

– Yoox, olmaz! Heç bir saat da qala bilməzsən. Bu dəqiqə rədd ol!

Əlbəttə ki, çöldə qalmayacaqdı. Pula pul demirdi. Hansı mehmanxanaya üz tutsa, gülərüzlə qarşılanacaqdı. Amma nigarançılığı vardı: o boyda pulu hara daşısın? Mehmanxana şəraitində onu necə gizlətsin?! Zıqqıdı:

– Yaxşı, gedirəm... Küçələrdə başıma fəna bir iş gəlsə, Allah yanında siz günahkar olacaqsınız.

Qumaş arvad yumşalaraq təskinlik verdi:

– Qorxma, – dedi, – küçədə qalmıyacaxsan. Onun tədbirini görmüşəm. Yaxın rəfiqəm var, bir az əvvəl mənə baş çəkməyə gəlmişdi. Onnan danışıb razılığını almışam. Çox mehriban yəhudi qadınıdı. Uzun illər bir yerdə işdəmişik. Üçotaxlı evi boşdu. Təkcənə yaşayır. Uşaxları urusyetdədilər. Amba bu şərtnən ki, gərək abırlı davranasan. Gic-gici hərəkətdəri orda da eləmiyəsən. Adı Mara Abramovnadı. Al, bu da evinin ünvanıdı, özü yazıb verib.

Əfsun ünvanı götürüb, haçansa qayıtmağa ayaq yeri qoydu:

– Çamadanı özümlə aparıram. Torba hələlik qalsın burda, içindəkilər çox vacib sənədlərdi. Qorxuram təzə mənzildə itib-batar. O kağızlardan bircəsi əskik olsa, dərimi sıyırıb boğazımdan çıxardarlar. Sizə özümə inanan qədər, inanıram. Qalacaq yerim tam müəyyənləşəndə gəlib götürərəm.

Tamaşa dinmədi.

Qumaş arvad razılaşdı:

– Eytirazım yoxdu. Amba öz əlinlə apar hara lazımdı orda gizdət. Bizim əlimiz ona toxunmayacax.

22.

Mara Abramovanın yaşadığı ev dəmiryolu vağzalının alt yanında yerləşirdi. Bakının köhnə binalarından sayılırdı. Bir əsrə bərabər, bəlkə də daha çox yaşı vardı. On doqquzuncu yüz illiyin axırlarında neft sahibkarlarının hansısa fəhlələr üçün tikdirmişdi. Elə bir arxitekturası, nəzərəçarpacaq yaraşığı yox idi. Dar həyətli, üç mərtəbəli bu binada indi də neft sənayesində çalışan aşağı rütbəli əməkdaşlar qalırdılar. Əhalinin başqa təbəqələrindən burada məskunlaşanlar çox azdı. Demək olar ki, tək-tükdü.

Mara Abramovnanın mərhum əri də neft sənayesinin qabaqcıl

işçilərindən olmuşdu. Buruq ustası idi. Mara Abramovna ilə bir mədəndə işləmişdilər. Mara Abramovna həmən mədəndə baş mühasib köməkçisi vəzifəsində çalışırdı. Orta təhsilli gənc qız idi. Bakıda doğulmuşdu. Azərbaycan dilini lazımınca öyrənmişdi. Bu dildə fikrini sərbəst ifadə etməyi bacarırdı. Düzdü, ləhcəsi özünü ara-sıra büruzə verirdi. Bəzi sözlərin tələffüzündə dili dolaşırdı. Lakin adi danışıqda bu o qədər də duyulmurdu.

Uşaqları rus məktəbində oxumuşdular. Ərinin sağlığında Moskva şəhərinə ali təhsilə göndərilmişdilər. Uşaqlar təhsillərini tamamlayıb elə orda da işə düzəlmiş, bir daha Bakıya qayıtmamışdılar. Mara Abramovna oğlanlarının təkidinə baxmayaraq, Bakını tərk etməmişdi. Gənclik əhd-peymanına sadiq olmuşdu. Uzun illərdən bəri (əri altmışıncı illərin axırlarında dünyasını dəyişmişdi) hər bazar günü ərinin qəbrini gül-çiçəklə ziyarət etmişdi. Məzar torpağını səliqə-sahmana salmış, qəbrin dövrəsinə gül-çiçək düzmüş, özü ilə gətirdiyi balaca kətildə əyləşib, mərhumla birlikdə keçirdiyi əziz günləri xatırlamışdı.

Əfsunu xoş sifətlə qarşıladı. Çay süfrəsi açdı. Ordan-burdan söhbət salıb, kirayənişinin tərcümeyi-halı ilə maraqlandı. Sonda qəribə xəbərdarlıq etdi:

– Bizim bu binada yaramaz adamlar da yaşayır, – dedi. – Oğrusu da var, əyrisi, xuliqanı, əyyaşı, cibgiri də. Bunları sənə qabaqcadan deyirəm ki, dələduzlara aldanmıyasan. Həftədə, on gündən bir milis nəfərləri burdadılar. Gah oğru izinə düşüb gəlirlər, gah xuliqan axtarırlar, gah da narkoman. Şəhərin harasında cinayət törənsə, bir ucu bu binada tapılır.

Əfsun əməllicə qorxuya düşdü:

– Əsl cinayət yuvasıdı ki, bura!

Mara Abramovna təəssüflə təsdiqlədi:

– Hə, elədi. Ehtiyatlı dolanmaq lazımdı. Başını sal aşağı, öz işinlə məşğul ol. Heç kəsə qoşulma.

Əfsun, adəti üzrə, lovğalandı:

– Məndən narahat olmayın, Mara Abramovna, özüm cavan olsam da başım daşdan-daşa dəyib. Nə mən bir kəsə gözün üstə qaşın var deyəcəm, nə də bir kəsin mənim həndəvərimə hərlənə

biləcəyinə imkan yaradacam.

Mara Abramovna bir ciddi xəbərdarlıq da elədi:

– Bizimlə üzbəüzdə, həyətin o biri tərəfində əxlaqsız bir qadın da yaşayır, yanına hər cürə adamlar gəlir. Əvvəllərdə bir neçə dəfə həbs olunub. Yenə də pis əməllərindən qalmır. Ondan gözlə özünü. Cavanları tora salmağı çox asan bacarır.

Sonuncu xəbərdarlıq, elə bil, dəli yadına daş saldı. Əfsun həsrətli nəzərlərlə dönüb həyətə boylandı.

– Neçənci mərtəbədə yaşayır o qadın? Göstərin ki, indidən tanıyım. Çalışıb toruna düşməyim.

Mara Abramovna ehtiyatla arxanı nişan verdi:

– İkinci mərtəbədə. Odur, pəncərə qabağında bayaqdan oturub. Sən bura gələndə gözü səndəydi. İndi də bura baxır, fikir vermə.

Əfsunu şeytan qıdıqladı. Özündən asılı olmadan, xüsusi tələskənliklə hədəfə boylandı. Qadını dərhal gördü. Düz qənşərindəki pəncərə önündə yanpörtü əyləşib tellərinə sığal çəkirdi.

– Dolğun sifət, göyçək qadını deyirsiniz?

– Hə, onu. – Mara Abramovna ikrahlıqla üz-gözünü turşutdu, – üstü bəzək, altı təzəkdi. Gözəgəlimliyi, əti-əndamıdı kişilərin ağlını çaşdıran.

– Adı nədi?

– Nəyinə lazımdı adı?

– Elə-belə soruşuram.

– Ayzenat çağırırlar. Ləzgi adına oxşayır. Amma təmiz ləzgi deyil, qan qarışığı çoxdu... Bir də xəbərdarlıq eləyirəm, kənar gəz ondan, cavan oğlansan, xəstəlik-zad taparsan.

Əfsun kişiləndi:

– Arxayın olun, Mara Abramovna. Mən hərif-zad deyiləm. Elə ehtiyatsız hərəkətlərə yol vermərəm. O cürə düşük qadınlar məni yoldan çıxara bilməz! – desə də bir gözü Mara Abramovnadan oğurlanıb, qarşı pəncərəyə iştahla zilləndi.

* * *

Ayzenat Mahamovanın milliyyəti həqiqətən dəqiq bilinmirdi. Hansı xalqa mənsub olduğunu dürüstləşdirmək xeyli çətin idi. Ata

babası əslən osetindi, tatar qızı ilə ailə qurmuşdu. Ana babası isə kumuk idi, ləzgi qızına könül vermişdi. Müxtəsər ki, bu Bakı məskunları bolşeviklərin "xalqlar dostluğu" təbliğatına ilk uyanlardandılar. Atası da həmən "ənənəni" pozmamışdı, abxazlarla qohumlaşmışdı. Odur ki, Ayzenat Mahamovanın milli mənsubiyyətini müəyyənləşdirmək olduqca mürəkkəb məsələ idi.

Ayzenatın qızlıq xəmiri həddi-buluğ çağlarından sıyılmışdı. Yar-yaraşığı göz oxşayan, qəddi-qaməti diqqət çəkən qızcığaz şəhvət tamını çox erkən dadmışdı. O, qəşənglikdən savayı da xasiyyətcə şən, şıtıq idi. Oğlanlarla qarpışmağı, sürtüşməyi xoşlayırdı. Elə bu xasiyyət də onu idman müəllimi ilə yaxınlaşdırmışdı. Üzünü ona açdırmışdı. İntim hadisə aşkarlananda idman müəllimi işdən qovuldu. Ayzenat da bağışlanmadı, məktəbdə oxumağına qadağa qoyuldu. Kasıb atası uzun qalmaqaldan sonra qızını işə düzəltməyi fikirləşdi. Evdə qalıb, qohum-qonşuların söz-gap tapdağı olmaqdansa, işləyib özünü pal-paltarla təmin etməsi məsləhət idi.

Qonşuluqda yüksək vəzifəli bir şəxs yaşayırdı. İmkanlı, sözükeçən adam idi. Ayzenatın atası ilə ayaqüstü salam-kəlamı vardı. Kasıb ata bir səhər qızını yanına alıb bu vəzifəli şəxsin hüzuruna yollandı. Şorgöz, surətpərəst məmur qızın qəşəngliyinə, yar-yaraşığına hayıl-mayıl qalıb, işə götürməyə çək-çevirsiz razılaşdı. Aradan heç bir gün ötməmiş köhnə katibəsini ayrı vəzifəyə keçirib, onun yerinə Ayzenatı təyin elətdirdi.

Hal əhli məmur təzə katibə ilə intim münasibəti də yubatmadı. "Quc-quc"da Ayzenatın özünün də təşəbbüsü az olmadı. Məmur yaraşıqlı kişi idi. İlk həmlədəncə ağuşuna atıldı. Aşiq-məşuqluq kefini elə kabinetdə görməyə başladılar. Uzağa getməyə, xəlvətə çəkilməyə ehtiyac yaranmadı.

Məmur məşuqə şirnikdirməkdə də təcrübəli idi. Lətif, şirin keflər üçün müftə pullarını əsirgəmirdi. Ayzenatı heç nədən korluq çəkməyə qoymadı. Bahalı daş-qaşlar, zər-zibalar, dəbdə olan geyimlərlə bəzədi. Ayzenat daha da qəşəngləşdi. Qönçə idi, açılıb ləçəkləndi. Neçə növ paltarın birini soyunub, başqasını geyindi. Hər səhər bambaşqa libasda gözə göründü. Nə evdə, nə qonum-

qonşuda soruşan olmadı ki, bu şux geyimlər, bəzək-düzəklər hansı gəlirin hesabınadı?

Valideynlər hər şeyi gözəl anlayırdılar. Qızın "qazancı" onların da güzəranını babatlaşdırmışdı. Oyunbaz qız valideyn ağzını yummağın çəmini çoxdan tapmışdı: "qazancı"nın mühüm hissəsini anasına ötürürdü.

Vaxt gəldi, Ayzenat Mahamovanın sərgüzəştlərinin miqyası böyüdü. Ona həsrət-həsrət baxan gözlərin, aludə baxışların sayı bilinmədi. Müştəriləri qapı-pəncərədən boylanışdılar. Pula pul deməyən canısulu, ürəyi odlu kişilər bir az da ətə-qana dolmuş, göz dağı olmuş Mahamova üçün sino getdilər. Onunla "görüşə" yollar, üsullar, vasitəçilər aradılar. Bayramlarda bahalı sovqatlar, hədiyyələr, təzə-tər gül-çiçəklərlə təbrikə tələsdilər. Sıyıq xəmirli Ayzenat ayrıları ilə də intim əlaqəyə girdi. Gecələr evə çox gec, bəzən səhərə yaxın qayıtdı. Bəhanə gətirmək lazım olanda: ad gününə çağrıldığını, toya dəvət aldığını, yaxud rəsmi tədbirdə iştirak etdiyini söylədi. Kasıbçılıq amanlarını qırmış valideynlər də bu sözlərə, istər-istəməz inandılar. Özgə çarələri nə idi?

Beləcə aylar, illər ötdü. Ayzenat əldən-ələ düşdü. "Günkeçirmələr" vərdişə çevrildi. Gecə görüşlərində, eyş-işrət məclislərində, gizli şəhvət məkanlarında rastlaşdığı özü kimi ayağı sürüşkən qızlar, gəlinlər, talesiz xanımlarla dostlaşdı. Hər biri ilə ümumi dil tapıb başına pozğun dəstə yığdı. Yüksək çinli kimsələrlə ittifaqa girib "fəaliyyətini" genişləndirdi, "qadın alveri" biznesi yaratdı. Özü yaşa dolub müştəriləri seyrəkləşəndə, dəstəsindəki gözəlçələri irəli verib əvəzində bol-bol bəxşeyişlər aldı. Bu qazanc ona daha sərfəli oldu. Əlavə "hörmət" gətirdi. Kef-əyləncə, şən həyat xiridarları "sütül canan"la gecələmək həvəsinə düşəndə Ayzenat Mahamovaya gizlin minnətçilər göndərdilər. Onu da, özlərini də xoşhal elədilər.

Bu, hələ başlanğıc idi. İki il sonra sovet hakimiyyəti devrilib, ölkədə "keçid dövrü"nə qədəm qoyulanda, iqtisadi böhran dərinləşəndə, qadın alveri yeni vüsət götürəcək, təşkilatlanacaqdı. Sərhədlər açılanda isə cavan, göyçək qız-gəlinlərin sorağı Türkiyədən, İrandan, Dubaydan, neçə-neçə qey-

ri-məmləkətlərdən gələcəkdi.

İndilikdə isə bütün çirkin əməllər yalnız daxildə hökmfərma idi. Mahamovanın “qız-gəlin kolleksiyası”nda hər millətdən nümayəndələr vardı. Kimin könlü hansı xalqın “gözəlini” istəyir, lütfən buyursun Mahamovanın hüzuruna, arzusuna mütləq çatacaqdı...

* * *

...Bir azdan Mara Abramovna harasa getdi. Evdə tək qalmış Əfsun darıxdı. Eyvan pəncərəsini taybatay açıb, başını çölə çıxartdı. Oğrun-oğrun qarşı pəncərəyə boylandı. Tezliklə qarşı pəncərə də açıldı. Ayzenat Mahamova allı-güllü örpəyini çiynindən sıyırıb, özünü nümayiş etdirirmiş kimi, bəmbəyaz sinəsini qabağa verdi, ətli çiyinlərini rəqqasə sayaq oynadaraq, hey qımışdı.

Əfsun bir qırpımdaca ovsunlandı. Nəzərlərini işvəli qadından çəkmədən, o da gah irişdi, gah qımışdı. Arada him-cim də etdi. İki-üç dəqiqə sürən bu alovlu baxışmadan sonra Əfsun qadına qiyabi öpüş göndərdi. Ayzenat iki barmağının işarəsi ilə ona “gəl, gəl!” – dedi.

Əfsun dala-qabağa baxmadan, özünü quş qanadında ona yetirdi. Ayzenat xalatının yaxası açıq vəziyyətdə qənşərə yeridi. Ağızucu salamlaşıb, naz-qəmzə ilə əl tutuşdu. Bu, müştərini qıcıqlandırmaq, şəhvət hissini coşdurmaq üçün sınanmış üsul idi. Hətta oğlana sataşdı da.

– Öz aramızdı, yamanca üzlü oğlansan. Bircə işarətə yüyürə-yüyürə gəldin!

Əfsun ədəb qaydalarını gözləmədi. Açıq-saçıq danışdı:

– Boynuma alıram, mən gözəl qadın təşnəsiyəm. Səni görən dəqiqədən ağlım uçdu başımdan. Sənə yetişmək üçün yüyürmək nədi, at kimi dördnala da çaparam!

Ayzenat yağlı gözlərini süzdürüb, matahını baha satdı.

– Tamahına tət de, qadası. Mən sənin düşündüyün sıyıq qadınlardan deyiləm. Görüşümə hər yüyürəni qəbul eləmirəm. Məni görüb, ağlını başından uçuranlar bir yox, beş yox, yüzlərlə olub. Hələ yenə də olacaq.

Əfsun bu anlarda hər şeyə razı idi. Təki kama tez çatsın.

Qılığını bol elədi:

– Sən gözəllərin ən gözəlisən! Dərdindən ölənlərin çoxluğuna şübhəm yoxdur. Naz-qəmzəli baxışların ürəyə od salır, təpədən tüstü çıxardır. Min cavan qıza dəyərsən!

Ayzenat amanıqırıq müştərisini şirnikdirmək üçün xalatını kürəyinə sürüşdürdü. Əndamını qəsdlə sağa-sola əydi, yır-yır yırğaladı. Hayıl-mayıl oğlanın ağzı lap sulandı.

– Cavan qızlar qələtlərini eləsinlər! – deyib, qürurla cilvələndi. – Qadınlar orta yaşlarında daha qızğın olurlar. Bulud altından çıxmış yaz günəşinə bənzəyirlər. Hərarətləri soyuq çay daşını da əridə bilir!

Əfsun ehtirasın gücündən dodaqlarını yaladı. Heysiz pıçıltı ilə:

– Təki elə olsun!.. Yandır-yax məni! – dedi və Ayzenata sarmaşıq kimi sarıldı.

Təcrübəli Ayzenat soyuqqanlı davrandı, kişmişi gülüşlə özünü oğlandan araladı.

– Hi...hi...hiii... farağat dur, qıdığım gəlir! – deyib ciddi əlavə etdi: – Hövsələn olsun. Qoy söhbətimizi başacan eləyək.

– Söhbət qalsın sonraya. Ona heyim yoxdur.

– Olmaz! – Ayzenat bərk təpindi. – Əla qadın qoynunda yatmağın əla da xərci var. Məzənnədən halısan?

Əfsun qəribə yanğı ilə mızıldandı:

– Məzənnə məni maraqlandırmır. Xərcini lazımından artıq ödəyəcəm! – O, bir əlini Ayzenatın dolu əndamında gəzdirməkdən qalmayıb, digər əlini cibinə saldı. Bir çəngə pul çıxardıb, qürur-qürrə ilə yelləndirdi. – Bunun hamısı sənindi!

– Həəə?! – Ayzenatın üzü güldü. Şit qəhqəhə çəkdi. Uğunmuş gözlərinin ağ giləsi işım-işım işıldadı. – Bax, bu alayı məsələ! Səninlə gün keçirməyə dəyər... Ha-ha-haaa!.. Amma əvvəlcə hamama keçib yaxşı-yaxşı çimməli, təmizlənməlisən. Mən tələsik işi xoşlamıram!

O, Əfsunu nazlı-nazlı dümsükləyib “vanna otağına” apardı...

23.

Əfsun Zamanlı qadın tamarzılığının daşını biryolluq atdı. Daha

yaxın yolunu uzaqlardan salmadı. Küçələrə, park və meydanlara "canan ovu"na çıxmadı. İki-üç gündən bir Mara Abramovanın gözlərindən oğurlanıb, özünü Ayzenatın ağuşuna yetirdi. İstədiyi kefi çəkdi. Düzdü, Durna xanımla olmuş keflərin, ləzzətli anların yanında bunlar əsla müqayisəyə gəlməzdi. Üzü üzlər görmüş, kişiləri tum təki çırtlamış fahişə hara, çaşıb lotu toruna düşmüş, təmiz qadın hara?!

O, əyin-başına da fikir verdi. Geyimini təpədən-dırnağa təzələdi. Tamam başqa sur-sinçiyə mindi. Qadın, qız-gəlin diqqətini özünə bir az da çox çəkdi. Ulu dədələr doğruca deyiblər ki, gözəllik ondu, doqquzu dondu. Bəli, cəmi iki-üç həftə ərzində Əfsun Zamanlı tanınmaz dərəcədə dəyişdi. Yeni sur-sinçidə rəhbərliyin də xoşuna daha çox gəldi. Ancaq heç maraqlanmadılar ki, bu şıq, bahalı geyimlərə pul onda hardandı?

İş yoldaşlarından ona paxıllıq eləyən, həsəd aparanlar, əlbəttə, vardı. Şübhələnənlər də yox deyildi. Daldada, küncdə-bucaqda qarasınca danışır, kölgəsini qılınclayırdılar. Üzərdə isə susur, heç nə demirdilər. Hətta məsələdən az-çox hali Fərid Cəbizadə də nə üçünsə kiriyirdi.

Ayzenat Mahamova Əfsundan kamını alandan sonra onu əhatəsindəki hallıca-dulluca xanımlar, şux gəlinlərlə də calaşdırdı. Qısqanclıq eləmədi. Bu hiss onda çoxdan ölmüşdü. Pul hər şeydən önə keçmişdi.

Əfsun qadın bolluğunda pulun ecazkar gücünə bir daha inandı, heyran oldu. Bu heyranlıq onu əlavə fəaliyyətə həvəsləndirdi. İrimiqyaslı gəlirə, müftə var-dövlətə tamahlandırdı. Gözünün qabağında mühit dəyişirdi. Xalq malının: yeraltı, yerüstü sərvətlərin fəndgir işbazlar, məmurlar tərəfindən gizlin-gizlin mənimsənildiyini, xımır-xımır özəlləşdirildiyini görürdü. Hakimiyyətdəkilər öz başlarının hayındaydı. Dövlət əmlakına nəzarət itirilmişdi. Çaşqınlıq, təlaş və təşviş içindəydilər. Xaricdən, beynəlxalq demokratik təşkilatlardan dəstək alan müxalifət isə gündən-günə güclənirdi; qarşısıalınmaz böyük qüvvəyə çevrilirdi. Qarşıdurmanın yetişdiyi yəqin idi. Çarə yolları axtarılırdı.

Əfsun Zamanlının siyasi səbatı, dünyagörüşü az olsa da hadi-

sələrin gedişatından nəticə çıxartmağı bacarırdı. Anlayırdı ki, hakimiyyətdə müəyyən dəyişiklik, yeniləşmə mütləq olacaq. Ancaq nə sayaq? Bunu dəqiq bilmirdi (sovet quruluşunun tam çökəcəyinə inanan çox az idi). Fürsətdən istifadəyə can atdı. Ayrı vasitə, yetərli üsul düşünməyə əqlinin gücü çatmadı; komitənin sədri Məsim Müslümoviç Qulamovla şəxsi yaxınlıq yaratmağı, onun sayəsində məqsədə çatmağı düşündü. Hazırkı şəraitdə bu ona daha məqbul göründü. Xətrini az-çox istətmişdi. Qəbuluna gedib, şirin dillə, bəlağətli sözlərlə münasibəti lazımi müstəvidə düzüb-qoşa bilərdi. Vasitəçiyə nə lüzum?!

Sədrin kabineti ətrafında düz bir həftə fırlandı. Qəbul işi müşkülə döndü. Məsim Müslümoviç gah rəsmi yığıncaqlarda, mühüm tədbirlərdə oldu, gah harasa çox vacib səfərə getdi, gah da başı cari məsələlərə qarışdı. Axır ki, şeytanın qılçı bir gün sındı, iş ovanda düşdü...

Dəhlizdə qarşılaşdılar.

Məsim Müslümoviç onu aralıdan, xoş təbəssümlə salamladı:

– Ooo... Zamanlı, xoş gördük! Necəsən? Nə var, nə yox?

Əfsun cəld irəli atıldı. Sədrin azacıq qabağa uzanmış əlini ifrat yaltaqlıqla sıxdı.

– Çox sağ olun, Məsim Müslümoviç. Sizin sayənizdə lap yaxşıyam. Canınıza dua oxuyuram. Hər işim qaydasındadı.

Məsim Müslümoviç ağır başını təqdirlə endirib-qaldırdı.

– Belə də olmalıdı! Sənin kimi qoçaq, ağıllı və məsuliyyətli oğlanın işlərini mən ayrı cür təsəvvür eləmirəm. Böyük gələcəyinə inanıram. Bu qabiliyyətlə çox qabağa gedəcəksən.

Əfsun qol-qanad açdı. Dili ağzına sığışmadı:

– Yüz yaşayın, Məsim Müslümoviç! Mən hədsiz şadam ki, sizin kimi alicənab, həssas və incə ürəkli bir rəhbər yanında çalışıram. Hər adi təşəbbüsü, çəkilən zəhməti lazımınca qiymətləndirən komitə sədrinin himayəsində olmağımla fəxr eləyirəm. Sizin diqqətinizdən heç nə yayınmır. Əməkdaşlarınızı namusla, vicdanla işləməyə həvəsləndirirsiniz. Adam əməyinin bəhrəsindən həzz alır, daha ciddi təşəbbüskarlığa can atır. Biz sizinlə bəxtəvərik!

Məsim Müslümoviç səsinin ahəngindəki mehribançılığı artırdı:

– Düz deyirsən, Zamanlı. Sözlərində çiylik sezmirəm. Həqiqi rəhbər əməkdaşlarının nə ilə nəfəs aldığını, kimin nəyə qadir olduğunu mütləq bilməlidir. Yaxşı işçini pislərdən fərqləndirməyi bacarmalıdır. Yoxsa meyar itər, xaos yaranar. İnsan elə məxluqdur ki, qədir-qiymətinin bilinməsini sevir. Zəhmətinin dəyərləndirilməsini hər şeydən, hətta, maddi gəlirdən də üstün tutur. Necə deyərlər, "ho-ho!" var dağa qaldırır, "ho-ho" var dağdan endirir. Ümumiyyətlə, tərif insan üçün ikinci əsas qidadır. İnsan günlərlə, sutkalarla ac qala bilər, ancaq tərifsiz, şan-şöhrətsiz dözə bilməz, qəlbi qubarlanar. Xəstələnib yatağa düşər. Rəhbər olan şəxs bu psixologiyanı dərindən mənimsəməli və dəqiq icraata başlamalıdır.

Əfsun coşdu:

– Siz fenomen adamsız, Məsim Müslümoviç. Üzünüzə deməkolmasın, psixologiyanın da, ruhi aləmin də bütün incəliklərini kamil bilirsiniz. Ürəkləri gözəl oxuyursunuz. Bu ali keyfiyyət yüksək vəzifə sahiblərinin çox az qismində olur. Allah himayənizi bizə çox görməsin!

Məsim Müslümoviç böyük məmnunluqla qımışdı.

– Minnətdaram, Zamanlı! Qoçaqlığın, zirəkliyinlə bərabər, qanacaqlısan. Mənə sözün, xahişin?

Əfsun özünü utancaq göstərdi. Əllərini ovuşdura-ovuşdura əzilib-büzüldü.

– Sizdən bir acizanə ricam var, Məsim Müslümoviç. Daha doğrusu, idarəmiz xeyrinə təklifim var.

– Buyur, eşidirəm.

– Vallah, heç bilmirəm fikrimi sizə necə çatdırım... Qorxuram...

– Qorxan gözə çöp düşür, Zamanlı. Fikrini açıq söylə. Ümidvaram təklifin işimizə gərəkli olar.

Əfsun duruxdu. Qəsdən dilini sürüdü.

– Zənnimcə, pis təklif deyil, Məsim Müslümoviç. Xoşunuza gəlsə, komitəmizə çox xeyri dəyər. Maddi imkanlarımız bir neçə dəfə artar. Büdcəmiz böyüyər. Qaçqın və köçkünlərimizin tələbatı, maddi vəziyyətləri daha müvafiq qaydada təmin olunar.

Məsim Müslümoviç Əfsunun qoluna girdi, kabinetinə doğru çəkdi.

– Diyəsən, vacib məsələdi. Gedək içəridə arxayın söhbət eləyək.

Dal-qabaq kabinetə keçdilər. Məsim Müslümoviç katibəsinə tapşırdı:

– Bizə çay gətir. Yanımıza da heç kimi buraxma!

Meydan kimi geniş, dəbdəbəli kabinet Əfsunun gözlərini qamaşdırdı, zəhmi onu basdı. İlk dəfə – Şakir Şadmanlı ilə bu kabinetə gələndə Əfsun həmin zəhmi duymamışdı. Çox şeyə diqqət yetirməmişdi. Buna vaxtı, imkanı olmamışdı. İndi özünü bir qədər itirdi.

Məsim Müslümoviç Əfsunu yaxınlığında əyləşdirib, təmkinlə öz yerinə keçdi. Yumşaq, fırlanan kreslosuna ağır, astaraq çökdü:

– Hə, Zamanlı, söylə təklifini. Səni dinləyirəm.

Əfsun ayağa durdu, baş əydi. Danışmağa tələsmədi. Məsim Müslümoviç həlim təbəssümlə:

– Ayağa durmaq lazım deyil. Otur, sərbəst danış, – dedi.

Əfsun oturdu. Sözə ədəb-ərkanla başladı:

– Təklifim bir az yekəxana səslənsə, xahiş eləyirəm üzürlü sayın. Dövlət işlərinə qarışmaqda məni qınamayın. Sizi çox istədiyimdən ərk eləyirəm...

Məsim Müslümoviç bu təvazönü xüsusi ilə bəyəndi. Səsi lap həlimləndi:

– Həyəcanlanma, Zamanlı, açıq de fikrini. Bilirsən ki, xətrin mənim üçün əzizdi. Heç nədən çəkinmə.

Bu arada katibə allı-güllü sinidə çay gətirdi. Armudu stəkanlardakı çayları paylayıb getdi.

Əfsun daha ədəb-ərkan gözləmədi. Çayını sərbəstcə içə-içə mətləb üstünə gəldi:

– Məsim Müslümoviç, mənim bildiyimə görə, siz komsomolun yetişdirməsisiniz. Cavanlarla çox təmasda olubsunuz, uzun illər mərkəzi aparatda məsul vəzifələrdə çalışıbsınız. Düşünürəm ki, məhz bu səbəbdən də gənclərə etimadınız böyükdür.

– Elədir, Zamanlı! – Məsim Müslümoviç yaşına uyğun olmayan tərzdə öyündü. – Mən komsomolun, yəni Kommunist Gənclər İttifaqının yetirməsiyəm. Proletariatın dahi rəhbəri, sosializmin banisi Vladimir İliç Lenin ideyalarının sadiq daşıyıcılarından biriyəm. Damarlarımdan, sözün həqiqi mənasında, bolşevik qanı axır. Mənim rəhmətlik ata babam Qulam Qulamov Azərbaycanda Kommunist Partiyasının ilk üzvlərindən olub. Respublikamızın sovetləşməsində

fəal iştirak edib. Onun adı Böyük Sovet Ensiklopediyasına da düşüb. Vladimir İliçlə ayrıca şəkli var. Kollektivləşmə illərində sinfi düşmənlər tərəfindən vəhşicəsinə qətlə yetirilib. Atam isə babamın yolunu davam etdirib. Onun arzularını həyata keçirmək uğrunda yorulmadan, fasiləsiz çarpışıb. Ən məsul vəzifələrdə çalışıb. Mən də o yolla getmişəm. Otuz beş yaşınadək gənclərə rəhbərlik mənim boynuma düşüb. Oradan da partiya işlərinə cəlb edilmişəm. Quruculuğun ən qaynar yerlərinə göndərilmişəm.

Əfsun ərklə müdaxilə etdi:

– Qarabağa Yardım Komitəsi də dövrün, indiki zamanın mühüm sahəsidir. Çox yəqin ki, bu işi də məhz bu səbəblərə görə sizə etibar ediblər.

– Bəli, etibar ediblər! – Məsim Müslümoviç məğrur-məğrur təsdiqlədi. – Mən də öz növbəmdə siz gənclərə etimad göstərirəm, ümid bağlayıram. Sağlam gənclik bizim gələcəyimizdir. Bunu həmişə, hər yerdə təkrar-təkrar deyirəm. Ümdə vəzifəmiz gəncliklə əlbir işləməkdir. Onları sabahkı daha ciddi, daha məsul işlərə hazırlamaq biz – yaşlı nəslin müqəddəs borcudur. Sən də gələcəyini parlaq gördüyüm ümidverici gənclərimizdənsən. Babalarımızın qan bahasına qurduqları, yer üzündə hər cəhətdən analoqu olmayan sosializm cəmiyyəti siz gənclərin polad çiyinlərində vüsət götürüb bütün dünyaya yayılmalıdır. Mənfur, canavar xislətli kapitalizm qəbrə gömülməlidir. Budur bizim amalımız, idealımız! Nə isə, mənim barəmdə məlumatlar kifayətdir. Keçək sənin təklifinə. Buyur, eşidirəm.

Əfsun məramını növbəti bicliklə yenə birbaşa demədi, dolaylarda dolandı:

– Məsim Müslümoviç, mənə belə gəlir ki, bizim komitənin rayon bankları ilə iş birliyi xeyli zəifdi. Ayrı-ayrı bölgələrdə, kənd və qəsəbələrdə məskunlaşmış məcburi qaçqın-köçkünlərimiz yardım almaqda çətinlik çəkirlər. Olmazmı ki, işləri qaydasına qoymaq, yardımlarımızı ünvanlara vaxtında çatdırmaq üçün bu işi öz müvəkkillərimiz, banklarda nümayəndələrimiz görsünlər?

Məsim Müslümoviç dalbadal kirpik çaldı. Xeyli düşündü.

– Mümkün olar, – dedi, – ağlabatan təklifdi... – O, bir də kirpik çaldı. Əfsuna məmnunluqla baxa-baxa əlavə etdi: – Komitə yara-

dılanda hər şey nəzərdə tutulmuşdu. Necə olub ki, bu yaddan çıxıb?.. – Daxili telefona əl atdı. – Alo, Talıbov, zəhmət çək, komitəmizin ştat cədvəlinə diqqət yetir. Gör orda yerli banklarla işləyəcək müvəkkil vəzifəsi nəzərə alınıbmı... yoxdur?.. Çox qəribədi! Axı, yaxşı yadımdadı ki, biz layihədə onu da yazmışdıq... Necə?.. Hə, ola bilər. Çox yəqin ki, Maliyyə Nazirliyində xəsislik edib ixtisara salıblar... Aydındı. Sən işində ol, özüm maraqlanaram.

Əfsun təklifinin nəqdiləndiyini yəqinləyib ötkəmlədi:

– Mən təbiətən narahat adamam, Məsim Müslümoviç. Avaraçılığı, vaxtı boş-boşuna itirməyi xoşlamıram. Kabinetə çaxılıb, gün keçirmək mənim üçün çox darıxdırıcıdır. Həmişə fəaliyyətdə olmaq, komitəmiz xeyrinə gecəni gündüzə qatıb çalışmaq, nəsə əlavə bir xeyir-bərəkət gətirmək istəyirəm. Məsləhət bilsəniz, o işi üzağlığı ilə mən görərdim.

Məsim Müslümoviç zaminlik verdi:

– Sənin üz ağartdığın mənə məlumdu, Zamanlı. Qoy maliyyə naziri ilə danışım, ştatı bərpa elətdirim, gerisi asandır, sən nəzərimdəsən.

Əfsun ayağını bərkitdi.

– Bağışlayın, Məsim Müslümoviç, sözsüz ki, özünüzə də məlumdur. Maliyyə işçiləri zıqqı olurlar. Hər şeydə qənaət güdürlər. Zamanın tələbi onları az maraqlandırır. Fakt qarşısında qoyulmasalar sıyılmırlar.

Məsim Müslümoviç bekaraca qımışdı. Heç nə demədi. "Dövlət telefonları dəftərçəsi"ni götürüb vərəqlədi. Lazımi nömrəni tapdıqdan sonra şirmayı rəngli hökumət telefonunu özünə sarı çəkdi. Nömrələri aramla yığdı. Arxasını kreslonun hündür söykənəcəyinə söykəyib, cavab gözlədi. Səs-səmir eşidilmədi.

– Yerində yoxdur. Görünür, hansısa tədbirdədir... – Dəstəyi yerinə qoyub, aparatı geri itələdi. – Bu, telefon söhbəti deyil. Gərək bugündə-sabahda özüm gedib ştatı araşdırtdırım.

– Elə yaxşıdı, Məsim Müslümoviç. Sizə əlavə zəhmət də olsa, özünüz gedin. Üz üzdən utanır. İşi gecikdirə bilərlər.

– Gecikdirə bilməzlər! Ona haqları yoxdur. Qaçqın və məcburi köçkünlərimiz bizim ən ağrılı yerimizdir. Belə şeyə laqeydlik göstərmək, barmaqarası baxmaq anormal hərəkətdir. Düşmən dəyirmanına su tökməkdir. Bizi istəməyən daxili bədxahlarımız –

özlərini müxalifətçi qələmə verən demaqoqlar, narkoman zir-zibillər qazdan ayıqdılar, ən kiçik, ən xırda nöqsanı da şişirdib, xalq arasında böyük narazılıq, söz-söhbət yaratmağa cəhd eləyirlər. Milçəkdən fil düzəldirlər.

Əfsun xətir xoşluğu üçün siyasi həmrəyliyə qoşuldu:

– Çox haqlısınız, Məsim Müslümoviç. Adicə bir qüsuru zurna çalıb aləmə yayırlar. Ağılsız kütləni çaşdırırlar. Elə o çaşanların biri də mənim özüm. Maddi vəziyyətimin ağır, dözülməz vaxtlarında, işsizlik axırıma çıxhaçıx zamanında məni də pul-para ilə şirnikdirib öz tərəflərinə çəkmək istəyirdilər. Onların heç bir köməyinə, yardımına sıyılmadım. Boş vədlərinə aldanmadım. Sovet hökuməti kimi möhtəşəm bir hökuməti yıxmaq, elə bilirlər, halva yemək qədər asandı. Ay özünüz öləsiniz!

– Afərin, Zamanlı! Mərhəba!! – Məsim Müslümoviç heyranlığını gizlətmədi. – O parazitlərin, yaramaz həşəratların müqabilində ermənilər toya getməlidilər. Bir ovuc sarsaq daşnakların təbliğatına uyub, bizimlə torpaq iddiasına başlayıblar. Bəzi güzəştlərə getməklə bu məsələdə sülhə gəlmək mümkündü. Özgə çarəmiz yoxdur. Neçə-neçə illərdi yaxın qonşularımızdılar. Nə onlar başqa yerə köçəndilər, nə biz doğma yurd-yuvamızı tərk edə bilərik. Ümumi bir dil tapıb, yollaşmalıyıq. Bir də, axı, ermənilər bizim köhnə axberlərimizdir. Uşaqlarımızın kirvələridi. Qohumlaşmışıq, qızları gəlinlərimizdi. Onlardan doğulmuş nəvə-nəticələrimizin sayı beş deyil, on deyil, yüzlərlə, minlərlədir. Onları çölə atmaqmı olar? Bir sözlə, Zamanlı, iki xalqın düşmənçiliyi uzun sürməməlidi. Gec-tez arada sülh yaranmalıdı. Biz yenə axberlərimizlə canhacan olacağıq. Mən bunu dəfələrlə demişəm, yenə deyirəm: həqiqi düşmənimiz, qatı yağımız ocaq başımızdakı, öz içimizdəki müsavatçı, axecepeçi yaramazlardı. Ən ciddi mübarizəmizi, savaşımızı o bədxahlarımıza yönəltməliyik. Onların dirçəlməsinə aman verməməliyik. Elə bələkdəcə boğmalıyıq və boğacağıq da!.. O ki qaldı sənin irəli sürdüyün təklifə, qəbulu mümkündür. Yaxın zamanda çalışıb, lazımi səviyyədə düzüb-qoşacam. Bu sarıdan bir zərrə nigarançılığın olmasın. Xahişin də nəzərə alınacaq.

– Həmişə var olun, Məsim Müslümoviç. Kölgəniz üstümüzdən

heç vaxt əskilməsin!

Əfsun kabineti əlləri döşündə, daldalı tərk etdi.

ÜÇÜNCÜ HİSSƏ

1.

Aradan daha bir il ötdü.

Ölkədə siyasi-ictimai gərginlik ölçüyə sığmadı. Hadisələr məcrasından büsbütün çıxdı. Sovetlər əleyhinə çıxışlar, inqilabi çağırışlar, bəyanatlar ciddidən ciddi şəkil aldı. Ehtiraslar ziyadə coşdu. Qəzəblənmiş əhali nifrət şüarları ilə meydanlara axışmağa əzmlə, dəyanətlə davam etdi. Hakimiyyət dayaqları lap laxladı.

Bu o vaxt idi ki, Baltikyanı respublikalar SSRİ tərkibindən ayrılmağa yekdil qərar vermişdilər. Moskvaya itaət göstərmirdilər. Ukraynada, Moldovada, Qazaxıstanda, Gürcüstanda üsyanlar baş qaldırmışdı. Şimali Qafqazda, xüsusi ilə Çeçenistanda siyasi narazılıqlar silahlı qarşıdurmalara çevrilmişdi. Müstəqillik uğrunda qanlı döyüşlər gedirdi. Azərbaycanda isə Dağlıq Qarabağ problemi gündəmdə idi. Ermənilərlə başlanmış müharibə get-gedə şiddətlənir; Azərbaycan sərhədboyu atəşə tutulurdu. Sovet ordusunun himayəsi ilə erməni birləşmələri Qarabağın ətraf kənd və qəsəbələrini, rayon mərkəzlərini toplarla, iriçaplı pulemyotlarla, raketlərlə gecə-gündüz hədələyir; tanklarla hücuma keçib, əliyalın, köməksiz azərbaycanlıları sıxışdırır, ev-eşiklərindən didərgin salırdılar. Qarı-qocaları, yorğan-döşəkdə yatan xəstələri, kiçikyaşlı uşaqları, qız-gəlinləri öldürür, əsir götürür, torpaqları işğal edirdilər. Yerli rəhbərlər – Moskvaya satılmışlar isə törədilən rəzalətlərə göz yumur, xalqı aldadır, radio və televiziya vasitəsilə yalan məlumatlar yayaraq, törədilən faciələri ört-basdıra çalışırdılar. Hələ

bir qədər əvvəldən əhalidə olan ov tüfənglərini, soyuq silahları (qılıncları, xəncərləri, polad tiyələri) qəsdən yığmışdılar. Camaatı yaba, balta, bel ümidinə qoymuşdular. Düşmənin müqavimətsiz basqınına xaincəsinə şərait yaratmışdılar.

Lakin xalq bu fitnəli xəyanətdən çaşmadı, özünü itirmədi. Son gücünü, ağıl-fərasətini səfərbər etməyi bacardı. Tezliklə müdafiə dəstələri yaradıldı. Ölümün gözünə dik baxan mərd, cəsur oğullar, hərbi xidmətdə olub döyüş üsulunu az-çox öyrənmiş atalar, hətta qocalar, qadınlar da bu dəstələrə könüllü qoşuldular. Çox çəkmədi, silah-sursat mənbəyi aşkarlandı, əks həmlələr qüvvətləndi. Evdə gizlənib, gözləmə mövqeyi tutanlar da canfəşanlığa başladılar. Çünki mövcud hakimiyyətin öz içindən çürüdüyü, bu gün-sabah çökəcəyi artıq hamıya gün kimi aydın idi.

Əfsun Zamanlı da tədbirini vaxtında görmüşdü. İki cəbhəyə qulluq edirdi. Bir ayağı dövlət üzəngisində, o biri ayağı müxalifətçilər tərəfində idi. Komitənin bank əməliyyatlarını apara-apara, əlaltından "cəbhəçilər"lə də əlaqə saxlayırdı. İşğal olunmuş rayonların banklarından fürsət tapıb mənimsədiyi pullardan arabir müxalifətə də ötürür, onların sıralarında yerini möhkəmləndirirdi. Həbsdə olduğunu, siyasi əqidə üstündə tutulduğunu da yeri gələndən-gələnə ustalıqla gözə soxur, etimad qazanırdı. Mitinqlərdən, nümayişlərdən qalmır; meydanlarda ön sıralarda dayanır, danışanlara sürəkli çəpik çalır, hay-küylə alqışlayırdı.

Bir dəfə onun könlündən yenə də xitabət kürsüsünə yönəlmək, bəlağətli nitq söyləmək keçdi. Kimdən əskik idi? Kəkələyə-kəkələyə, deməyə uyğamlı söz tapmayıb udquna-udquna çıxış edənlərin yüzünü yorub yolda qoyardı. Di gəl ki, mikrofona bu dəfə də yaxın buraxmadılar. Əvvəldə olduğu kimi, döşündən dala itələdilər.

Əfsun şit-şit hırıldayıb özünü təkrar irəli verəndə ağ saçlı, nimdaş geyimli, gözü eynəkli bir kişi sərt-sərt qabağını kəsdi. Boz üzlə soruşdu:

– Zamanlı, sən burda neyləyirsən, hara təpilirsən?!

Əfsun onu gec tanıdı. Professor Cəmil İmanlı idi. Əvvəlcə karıxdı. Həbsxanadakı üzləşmələrini xatırlayıb möhkəm qızardı. Çox tez də özünü ələ aldı. Qəddini dikəldib arsızlıqla gülümsündü.

– Salam, professor. Heç nə eləmirəm, sizinlə həmrəyliyimi bil-

dirmək istəyirəm, – dedi.

Professor onu çəpəki süzüb, lağ elədi:

– Sən bizimlə həmrəysən?! Hansı üzlə? Hansı abır-həya, hansı sifətlə?!

Əfsun nifrətli suallardan qamaşmadı. Diri-diri dilləndi:

– Əziz və hörmətli professorumuz, mən çoxdan siz gedən yolun yolçusuyam.

– Nəəə?! – Hirs professoru silkələdi. – Utan, Zamanlı! Müqəddəs amalı murdarlama!

Əfsun irişdi. Özünü bir az da arsızlığa vurdu:

– Hi-hi-hi, professor, yaxşı tələbə müəlliminin həmişə amal və əqidə davamçısı olub.

Cəmil İmanlı hirsini cilovlamağı bacarmadı, şəhadət barmağını irəli tuşlayıb Əfsunun sağ gözü bərabərində fırladı. Az qaldı onun bic-bic işıldayan bəbəyini deşsin.

– Sən heç zaman mənim yaxşı tələbəm olmayıbsan. Əclaflığı özünə peşə seçən, əyri əməllərə qurşanan, çirkin mənəviyyatlı gənc mənim əqidə davamçım ola bilməz. Rədd ol burdan!

Əfsun dala çəkilmədi. Önündə hərəm-hərəm hərlənən, tir-tir titrəyən barmağı vecinə almadı. Heç kirpiklərini də qırpmadı. Yenə hihildədi:

– Hi, hi, hii, professor, mənə acığınız var, ona görə əsəbiləşirsiniz. Günahı məndə axtarmayın. Taqsır sizi gözü götürməyənlərdə, şəxsi düşmənlərinizdədi.

Cəmil İmanlı hövsələdən tamam çıxdı. Boğunuq səslə bağırdı:

– Zəvzəmə! İtil bu müqəddəs kürsü həndəvərindən! Satqınların, böhtançıların, mənəvi çirkinlərin əmmişlərin yeri deyil bura!

Əfsun tərpənmədi. Ayaqlarını döşəməyə möhkəm dirədi. Acı sözləri rahatca həzmə verib, sakitliklə üzr istədi:

– Haqqınız var, professor! Söyməyə, təhqir eləməyə, döyməyə yüz faiz ixtiyarınız çatır. – Üzünü ona yaxın tutdu. – Vurun, şillələyin, tüpürün üzümə. Bu camaat içində salın təpiyinizin altına, sındırın qabırğalarımı. Qabağınızdan qaçan, güldən ağır bir söz deyən deyiləm. Amma inanın ki, o şərə, böhtana məni məcbur elədilər. Günlərlə it əzabı verdilər. Ac-susuz qoydular, istədikləri iltizamı almamış rahat buraxmadılar... Önünüzdə diz çökürəm,

iradəmdən asılı olmayan qəbahətimi bağışlayın.

Professor onu eşitmək belə istəmədi.

– Üzrün günahından betərdi sənin! Sürük gözümün qabağından. Çəkdiyin nəfəs, udduğun hava da saxtadı.

Əfsun qımıldanmadı. Cəmil İmanlı yana çönüb yaxınlığındakı cavanlara əsəbi əmr etdi:

– Götürün bu sırtığı atın aşağı! Onun bizim cərgəmizdə görünməyi nöqsandı. Adımızı batırır!

Cavanlar əmri icraya başlayan anda kim isə Əfsunun tərəfini saxladı:

– Sakit olun, professor. Bu oğlan bizə lazımlı adamdı. Xeyriyyəçidi. Müdafiə fondumuza bir neçə dəfə iri məbləğdə pul köçürüb.

Cəmil İmanlı sakitləşmək əvəzinə bir az da kükrədi:

– Lazımlı adam yox, arzu olunmaz adamdı bu! İqtidar agentidi. Belələrini müxtəlif yollar, vasitələrlə içərimizə ötürüb bizi parçalamaq, daxildən zərbə endirmək niyyətindədirlər. Ehtiyatı əldən verməməliyik!

– Orası doğrudu, professor, ayıq-sayıq olmalıyıq. Amma ayıq-sayıqlığın da əndazəsi var. Kiçik qüsurlarına görə adamları özümüzdən uzaqlaşdırsaq, ümumi işimizə xələl gələr. Bu saat əsas vəzifə bütün əhalini ətrafımıza toplayıb, yumruq kimi birləşdirməkdir. Saf-çürük sonranın tədbiridi.

Cəmil İmanlı başını bulayıb, sərt təkzib verdi:

– Sonra çətin olacaq! Bu üzüyumşaqlıq bizə baha oturacaq. Dələduzları, oğru-əyriləri, lotu-potuları sıralarımızdan təmizləmək ciddi problemə çevriləcək. Tarix bizə ibrət dərsidir. Bütün inqilablar daxildən zəiflədilib.

Əfsuna başqa qəhmərçi də tapıldı:

– Professor, yaxşı olardı yaxın keçmişimizə də xəyalən nəzər salaq. Proletar inqilabının təcrübələri hələ xatirəmizdədi. Məktəb dərsliklərindən, bədii əsərlərdən oxuduqlarımızdan əlavə, babalarımızın söylədiklərini də unutmamışıq. Bolşeviklər o problemi asanlıqla həll elədilər.

Cəmil İmanlı kinayəsiz ötüşmədi:

– Tuthatutları, günahsız edamları, məhkəməsiz qətlləri,

repressiyaları deyirsiz?!

Daha bir qəhmərçi inadlı cavab verdi:

– Qələbə qurbanlarsız olmur, professor!

Professor məyus-məyus susdu.

2.

Əfsun Zamanlı tərslik etmədi, səhnədən öz xoşu ilə düşdü. Bir az aralanmışdı ki, Durna xanımı mitinqçilərin ön sırasında gördü. Özünü ona yetirməyə can atdı. Nə üçün? Köhnə münasibəti təzələməkmi istəyirdi? Yaxud özündəki yeniliyi, maddi imkanlarının aşıb-daşdığını, vəziyyətinin yaxşılığını nümayiş etdirib, acıqmı verəcəkdi? Heç nə aydın deyildi.

Durna xanımın yanında əmisi qızı Süsənbər və balaca Fərəh də vardı. Əfsun məqam gözlədi. İmkan yaranan kimi, irəli keçib Durna xanımla qabaq-qənşər dayandı. Salamlaşıb:

– Pəh-pəh! Maşallah olsun, – dedi, – siyasi məsələlərdə qadınlarımız kişilərdən geri qalmırlar. Min-min təşəkkürlər!

Durna xanım onu görüb səksəkələndi:

– Bismillah! Bu zəhləm getmiş yenə hardan peyda oldu? – pıçıldayıb, təşvişlə Süsənin böyrünə sığındı. Əmisi qızına yalvardı: – Sənə qurban olum, Süsən, qov onu burdan!

Süsənbər heç nə anlamadı. Əfsunu tanımırdı.

– Kimi qovum, əmiqızı? Sənə nə oldu? Bət-bənizin niyə qaçdı?

Əfsun bir addım da irəli gəldi. Durna xanımı qılıqladı:

– Qovdurmağa tələsmə, Durna xanım. Eşit nə deyirəm...

– Heç nə eşitmək istəmirəm! – Durna xanım nifrətin son həddi ilə çımxırdı. – Nə deyəcəyinlə maraqlanmıram. Rahat qoy məni!

Əfsun şitəngi-şitəngi irişdi.

– Mən əsəbiləşdirici söz demirəm, Durna xanım, yalnız qibtə hissimi söyləyirəm. Səni bu fəalların önündə görməyimə şad oldum, fəxarət duydum.

Süsənbər Əfsunu adi sataşqana, qabaqkəsən şorgözə bənzətdi. Boz-boz dedi:

– Bəli, biz qadınlar beləyik! Yeri gələndə, böyük qəhrəmanlıqlar da göstərənlərimiz çoxdur. Tomrisləri, Nüşabələri, Nigarları, Həcərləri və başqalarını yadınıza salın!

Əfsunun alt dodağı qaçdı. Bicərtək təbəssüm ağzının bir ucunu yüngülcə yaladı.

– Tariximizi mən də pis bilmirəm, bacı, – dedi. – Müasir qadınlarımız keçmişlərdəki igid, hünərvər qadınlarımızdan heç də geri qalmırlar, onlardan qabağa gediblər. Mən bunu mübaliğəsiz deyirəm. Dastan və rəvayətlərimizdəki cəsur ana-bacılarımızın ənənəsini davam etdirirlər.

Süsənbər əlavə nəsə deməyə hazırlaşdı. Durna xanım mane oldu:

– Baş qoşma, qoy itilsin!

Əfsun əl çəkmədi.

– Nahaq yerə cinnənirsən, Durna xanım. Mən xətirə dəyəsi söz demədim. İctimai işlərdəki iştirakınızı təqdir elədim.

Durna xanım üzünü kənara çevirdi. Onu yad adam saydığını, tanımaq istəmədiyini bildirmək üçün "siz" ifadəsinə keçib, bir az da sərt danışdı:

– Kişiliyiniz çatsın! Adama söz bir dəfə deyilir. Mən son qərarımı sizə çoxdan bildirmişəm. Bu dərəcədə sırtıqlıq, irsizlik, həyasızlıq olmaz!

Əfsun həqarətləri də qıcıqsız qarşıladı:

– Mənim səndən heç bir təmənnam, umacağım yoxdur, Durna xanım! O sarıdan tam arxayın ol, ürəyinə başqa şey gətirmə. Sadəcə, görüşüb əhvallaşmaq, həm də borcumu qaytarmaq istədim.

– Nə borc?!

Əfsun cavabdan qabaq, pencəyinin qoltuq cibindən pul çıxartdı, yekəxana əda ilə Durna xanıma uzatdı.

– Vəziyyətimin həddsiz ağır, heç kəsdən köməyim olmadığı vaxt mənə rəhmin gəlmişdi, pul vermişdin. O zaman bu böyük pul idi. Məni acından ölməyə qoymadı... Onu qaytarmağa gəlmişəm.

– Onu mən borc kimi yox, qızımın başının sadağası vermişdim.

– Olsun sadağa, lap dilənçi payı! Götür xahiş eləyirəm, o pul mənə xeyir-bərəkət gətirdi. Əlin yüngül imiş. Kasıbçılığın daşını, sağlığına, birkərəmlik atmışam. İndi bu ölkədə beş pullu kişi varsa, biri mənəm!

Durna xanım ona nifrətlə arxa çevirdi. Süsənbər məğrur-

məğrur dedi:

– Əmiqızım verdiyini geri götürmür. Allaha şükür, maddi imkanı çoxlarından yaxşıdı. Bir də ki, ulu adətimiz var: nəzir-niyaz üçün verilən pul borc sayılmır!

Əfsun Durna xanıma təkrar üz tutdu:

– Çox təvəqqe eləyirəm, götür. Məni xəcalətli qoyma. Özünə gərək olmasa da kasıb-kusubun birinə verərsən. Əlindəki yüngüllük bəlkə ona da bərəkət gətirdi. O da ömrü boyu duaçın olar.

Durna xanım əsəbi halda Süsənbərin qoluna girdi. Balaca Fərəhi qabağına qatıb izdihamın başqa səmtinə çəkildi.

Əfsun yerindən tərpənmədi. Bir neçə an sakit və məğrur dayandı. Sonra ovcundakı pulu hirslə büküb-bürmələdi; Durna xanımın dalınca tolazladı.

– Al, gəldi! Belə pullar məndə xəzəl kimidi, qoy bu da mənim başımın sadağası olsun!

Yumurlanmış pul adamlardan aralıda yerə düşüb top təkin diyirləndi. Haradansa, kir-pas içində bir uşaq peyda oldu, pulun ardınca çaparaq yüyürdü. Cəld götürüb ildırım sürəti ilə gözdən itdi. Kiçikyaşlı bu uşağın qeyri-adi çevikliyi ətrafdakı insanlarda gülüş doğurdu. Əfsunun özü də ləzzətlə uğundu.

3.

Durna xanımgil mitinqin sonuna qalmadılar. Meydanı tez tərk etdilər.

Birinci dəfə idi Durna xanım belə tələsmişdi, bütün çıxışları dinləməyə hövsələsi çatmamışdı. O, adətən, ən axıra qalırdı. Natiqlərin hamısına səbirlə qulaq asırdı. Ən zəif, ən maraqsız söz yığınlarına da diqqət kəsilirdi. Ertəsi gün kitabxanada iş yoldaşları ilə fikrini bölüşür, çıxışlara münasibətini bildirir; bəzilərini təqdir edirdi, bəzilərini isə tənqid.

Durna xanım istiqlal hərəkatına lap əvvəldən qoşulmuşdu. Ötən əsrin səksəninci illərinin axırlarından milli oyanış, özünə qayıdış hissləri güclənəndə, xalqın keçmişinə, adət-ənənələrinə, müstəqillik uğrundakı çarpışmalarda göstərilmiş qəhrəmanlıqlara maraq hamıda artdı. Gənclər də, orta yaşlılar da, qocalar da tarixi kitabları, məxfi sənədləri əldə edib oxumağı, hər şeydən hali olmağı özlərinə

ciddi məqsəd seçdilər. Ajiotaj başlandı, yeni-yeni bilgilərə, məlumatlara aclıq duyuldu. Vətən sevgisi hər sevgini üstələdi. Kitabxana işçilərinin həm zəhməti, həm də hörməti birə-beş böyüdü. Sifarişlərin, tələblərin sayı yüz minləri, milyonları ötdü.

Durna xanımın da kitabxanada işi başından aşdı; lazımlı kitabların, arxiv sənədlərinin tapılmasında, sifarişçilərin razı salınmasında o, xüsusilə fərqləndi. Müxalifətçilərin ehtiramını qazandı. Eyni zamanda da əldə etdiyi dəyərli kitablarla, qiymətli sənədlərlə özü də tanış olub, daxilən dəyişdi. Mövcud quruluşun barışmaz əleyhdarlarından birinə çevrildi. Siyasi-ictimai yığıncaqlara, kütləvi toplantılara, mitinqlərə müntəzəm getdi.

Burası çox qəribə idi ki, əri Bəhlul Ağazadə dövlət idarəsində məsul vəzifə daşıyırdı. Siyasi xətt icraçılarından sayılırdı. Amma arvadının ictimai işlərindən xəbərdar ola-ola, maneçilik törətmir, narazılıq bildirmirdi.

Bu gün isə qanı möhkəm qaralmışdı. Əfsunla nagahan rastlaşması Durna xanımın xoş ovqatını ovsanatdan çıxartmışdı. Səbrini, hövsələsini tamam tükətmişdi. Köhnə günahlarının ruhi sarsıntıları təzələnmiş, canına qor doldurmuşdu. Yanındakı əmisi qızını da, ciyərparası balaca Fərəhi də unutmuşdu. Xəyalən özü-özü ilə danışırdı. Gah Əfsunu – əzablarının səbəbkarını söyür, lənətləyir; gah da Allaha asılanırdı ki, o şeytansifəti ona nə üçün urcah eləyib, biabırçı babala batırdı...

Süsənbər əmisi qızının könül ağrılarını sezmişdi. Onun əsəbi yerişindən, qaçqın bənizindən, qaşlarının sıx çatılmasından duyuq düşmüşdü. İzdihamdan aralanan, səs-küy seyrələn kimi gərgin sükutu pozdu:

– Əmiqızı, görürəm, çox dilxorsan. Kim idi kefimizə soğan çərtən, o sırtıq oğlan?

Durna xanım xəyaldan ayıldı.

– Bəs tanımadın?

– Yox , tanımadım. Ancaq şübhələndim.

– Nədən şübhələndin?

– Gümanım, Bəhlul qardaşla sənin arana girən, məhəbbət oyunu oynayana getdi.

– Yanılmırsan. – Durna xanım sinəsinə sallanmış başını azacıq dikəltdi. Yanğılı köks ötürdü. – O köpək oğluydu!

Araya təzə sükut çökdü. Süsənbər bekaraca yırğalandı. Fikirli-fikirli dilləndi:

– Diqqətim səndəydi. Söhbət zamanı heç bir dəfə də başını qaldırıb onun murdar üzünə baxmadın.

Durna xanım içinin qeyzini üzə çıxartdı:

– Mürdəşir yusun onun üzünü! Baxılası üzümü var, baxasan?!

Süsənbər məzəmmətlə:

– Eh, əmiqızı, – dedi, – hələ də başa düşəmmirəm, sən onun nəyinə uymuşdun. Yar-yaraşıqda, görkəmdə, boy-buxunda Bəhlul qardaşın əlinə su tökməyə də yaramır. Hələ Bəhlul qardaşdakı böyük ürəyi, yüksək mədəniyyəti, nəcib keyfiyyətləri demirəm.

Durna xanım uzun nəfəs dərdi:

– O məsələ mənim özüm üçün də qaranlıqdı, Süsən. Sonralar bu barədə çox düşünmüşəm. Özüm-özümü çox qınamışam. Bax, elə indi də onu fikirləşirdim...

Süsənbər təəssüfləndi:

– Məhəbbətin gözü kor olur, deyiblər.

Durna xanım kəskin etiraz etdi:

– O məhəbbət deyildi, Süsən! O nə isə bir ayrı tanrı balasıydı. Məni hamının yanında xar elədi... Ehh, sovxa bəxtimə o rüsvayçı günlər də yazılıbmış!

Sükut təkrarlandı. Durna xanımın pıçıltıya bənzər qəmgin səsi ala-çula eşidildi:

– İnan mənə, Süsən, o, insan yox, iblis törəməsidi. Üzündə şeytan tükü var, ovsunlayır adamı. Dili də ki şipşirin. Məni təki axmaq, sadəlövh qadınların qəlbinə çox asanlıqla girir. Duyuram ki, onun qurbanlıq qoyunu təkcə mən deyiləm.

Süsənbər heyfsindi:

– O məsələ səni çox alçaltdı, əmiqızı, həddindən çox! Öyüncəklik düşməsin, sənin tərəfini təkcə mən saxladım.

– Bunu yaxşı bilirəm... – Durna xanım minnətdarlıq üçün Süsənbərin çiynini sığalladı. – Xəstə yatan vaxtımda da qohumlardan heç kəs məni itirib-axtarmadı. Yalnız sən yetdin hayıma-hoyuma. Göydə Allah, yerdə sən oldun köməyim. Əmim qızı olsan da doğma bacıdan yüz dəfə artıq qaldın qayğıma. Adın həmişə dilimin

ucunda, əzbərimdədi. Hər gün alqış eləyirəm sənə. Bəhlulumla yenidən qovuşmağıma, ruhi əzablarıma son qoyulmasına da səbəbkar səni sayıram. Bu xeyirxahlığın savabı sənin özünə də, ərinə də, balalarına da bəsdi. Ulu tanrı xoş günləri başından yağdırsın!

Süsənbər təvazö ilə silkələndi.

– Ayrı nə cürə ola bilərdi, əmiqızı?! Axı, mən uşaqlıqdan çox istəmişəm səni. Doğma bacılarımla sənə fərq qoymamışam... Orası da düzdü ki, hamının gözündən düşmüşdün. Bütün qohum-əqrəba sənə nifrət eləyirdi. Elə indinin özündə də köhnə, üzdəniraq o hərəkətini sənə bağışlamayanlar çoxdu.

Durna xanım dərin, inilti ilə ah çəkdi.

– Ahh, Süsən, əlbəttə, bağışlamazlar. Fahişəliyə bərabər murdarlığı kim bəyənər?! Mən heç kəsdən incimirəm. Heç kəsə umu-küsü bəsləmirəm. Buna heç haqqım da çatmır. Öz cəzamdı, çəkməliyəm. Ancaq sən o biabırçılığın törəmə səbəbindən halisən. Sonsuzluq mərəzi idi ağlımı çaşdıran. Hamının yanında üzüqaraydım. Doğub-törəməzlik baş qaxıncımıydı. Baldızlarım durub-oturub bunu şapalaq kimi üzümə çırpırdılar, ürəyimə iynə-sancaq suncurdular, çarəm kəsildi... Heç kəs məni başa düşmədi, bircə səndən savayı.

– Hə, mən hər şeydən halıydım, – Süsənbər astaca təsdiqlədi. – Ona görə də hamı səni şortu adlandıranda mən razılaşmırdım. Bir çoxları ilə üz-göz olurdum. Səni təmizə çıxartmağa çalışırdım... Eh, nə isə, gəl palan içi eşələməyək. Onları yada salıb, təzədən ürək bulandırmağa dəyməz. Nəhs günlər çoxdan arxada qalıb. İndi daha xoşbəxtsən. Sevimli ərin yanında, arzuladığın övlad böyründə. Daha nə dərdin var?! Fərəh qızımız, maşallah, böyüyüb, bu gün-sabah məktəbə ayaq açacaq.

Balaca Fərəh böyüklərin xısın-xısın söhbətindən nəsə hiss etmişdi. Gah çönüb anasına, gah da xalası Süsənbərə hərdən-hərdən, altdan-yuxarı boylanırdı. Süsənbər şirinliklə onun saçlarını tumarladı. Səsinə şaqraq ahəng qatdı:

– Süsən xalası ona qəşəng, bəzəkli məktəb çantası alacaq, gül-çiçəklə məktəbə yola salacaq. Fərəh bala da əlaçı şagird olub, bizi fərəhləndirəcək. Elədi?

Qız kövrəkcə qımışıb, başını tərpətdi. Süsənbər aşağı əyilib qızı

marçıltı ilə öpdü. Söhbəti yarı təəssüf, yarı şadyanalıqla tamamladı:

– İllər yaman sürətlə ötür, əmiqızı. Bu şirin balanı filan yerdən (adını qəsdən dilə gətirmədi) götürəndə necəydi, indi bax, necədi. Həftənin, ayın, fəslin nə sayaq keçdiyindən xəbər tutmuruq. Səhərin açılmasıynan axşam qaranlığının arası uzun sürmür. İşə-gücə, ev-eşik qayğılarına başımız elə qarışır ki, bir də baxıb görürük yatı vədəsidi. Ömrümüz də beləcə, hiss eləmədən ötür. Onda ayılacağıq ki, balaların toy məclislərinə – gəlin gətirməyə, qız köçürməyə hazırlaşırıq.

Durna xanımın nazik qaşlarının ucları diklənmişdi. Xəyalı uzaqlara uçmuşdu. Xeyli qüssəli dilləndi:

– Mənə o günlər çətin ki, nəsib olar, Süsən. Mən sən deyən bəxtəvərlərdən deyiləm!

Həlim təbiətli Süsənbər cinnəndi. Əmisi qızını sərt-sərt danladı:

– Nəs-nəs danışma bircə! Ağzını xeyirliyə aç. Sən o şən günləri mütləq görəcəksən. Həyata təzədən qayıdıbsan. Bəlkə də o lənətli, nifrətli davranışın olmasaydı, uşaq sarıdan xoşbaxtlığa tamarzı qalardın. İlahinin eləyəcəyi işi heç bir bəndə bilmir!

Durna xanım başını buladı. Qaşları iki-üç dəfə düyülüb-açıldı. Küskün-küskün:

– Yox, Süsən, – dedi, – ürəyimə damıb, mən o biabırçı davranışımın, xəcalətli hərəkətimin cəzasını mütləq çəkəcəyəm!

– Çəkibsən də! Ölümlə əlləşibsən.

– O azdı! Məni irəlidə ən ağır cəza gözləyir. Tanrının mənə qəzəbi soyumayıb. Duyuram bunu.

– Bəsdi, sən Allah!.. Yox yerdən özünə dərd axtarma! – Süsənbər hirsini birdən-birə acı qəhqəhə ilə əvəzlədi: – Ha, ha, ha, əmiqızı, öz aramızdı, sən əməlli-başlı xərifləyibsən, ağlın kütləşib. Başqaları neçə-neçə kişinin altından çıxır, heç nəyi vecinə almır. Sən isə bir neçə il bundan qabaq fırıldaqçının, yaramaz bir lotunun toruna düşübsən, xam xəyala aldanıbsan, hələ də onun peşmançılığını çəkirsən. Unut o qarauğur hadisəni birdəfəlik!

Durna xanım dərin köks ötürdü.

– Unut deməklə heç nə unudulmur, Süsən. Özüm də istəyirəm bir daş altına, bir daş üstünə qoyum, bacarmıram. Vicdan qarşısında təmizlənmək çox çətinmiş! Bəhlul kimi tanrı-peyğəmbər övladına

xəyanətim güvə qurdu kimi ürəyimi gizlin-gizlin hey gəmirir.

Süsənbər inadla:

– Əfəl olma! – dedi, – ağlını başına yığ. Sən səhvini başa düşüb, düz yola qayıdıbsan. Düz yola qayıdanları Allah bağışlayır. Onları sonradan daha xoşbəxt eləyir. Yüz faiz inanıram ki, bu Fərəh balanın toyunu sağlam canla görəcəksən. Bəhlul qardaşla qoşa qarıyıb nəvə laylası çalacaqsan.

Durna xanımın köksü bərk körükləndi. Çöhrəsindən qara bulud kölgəsi keçdi.

– Qorxuram, Süsən, qorxuram o arzum gözümdə qalsın, – deyib, bir anlıq fasilə verdi. – Axır vaxtlar Bəhlulun sağlamlığında ciddi problemlər yaranıb. Ürəyi də, mədəsi də onu çox incidir. Tez-tez həkimə müraciət etməli olur. Bunun günahkarı mənəm. Başımdan böyük o qələtimlə əzab-əziyyətə saldım onu. Ürəyi qəm-qüssə, dərd-azar yuvasına döndü. Uzun müddət tək-tənha yaşadı. Qulluğunda duran, xörək-çörəyini hazırlayan olmadı. Çox vaxt ac-susuz qaldı. Mədəsinə korluq verdi. Bu səbəbdən də xəstəlik tapdı. Mənə görə qohumları da, tanış-bilişləri də ondan uzaqlaşdılar, yalqız qaldı. Yenidən məni qəbul etməyi, bir yasdığa təzədən baş qoymağı da vəziyyətini lap ağırlaşdırdı. Bacıları üsyana başladılar. İsmarıcla söyünc-qaxınc göndərdilər. Əlaqələrini tamam kəsdilər. Anası öləndə də bildirmədilər, onsuz basdırdılar. Bu saymazlıq, heç kim yerinə qoyulmazlıq Bəhlula hədsiz pis təsir elədi. Durub-oturub hey onun fikrini çəkdi. O qiymətsizlik günü bu gün də onu fikirləndirir. Məndən gizlətməyə çalışsa da ürəyini oxuyuram. El qınağı, tanış-biliş tən-töhməti hər dərddən yamandı. Adamı içindən çürüdür... Hər şeyini mənə qurban verdi. Onun başına bir iş gəlsə, heç bilmirəm neyləyəcəm. Çox yəqin ki, özümü o, ölməmişdən öldürəcəm.

Süsənbər narazılıqla burnunu qırışdırdı:

– Tutalım ki, yenə səfehləyib, ağlını çaşıb özünü öldürdün, bəs bu qız? – Fərəhi göstərdi. – Onun taleyi necə olacaq?

– O da mənə əlavə dərd yüküdü, Süsən. – Durna xanım, nəfəsi çatışmırmış kimi fısıldadı. – Böyük məsuliyyət altına girib, onu qəyyumluğa götürdük. Sonrası məni çox narahat eləyir.

– İndi nədi səni dərdləndirən? Narahat eləyən?

– Öhdəliyimizi axıracan yerinə yetirməyi bacara bilməməyimiz!.. – Durna xanım yenidən pıçıltıya keçdi. Qızın eşitməməsi üçün ağzını Süsənbərin qulağına yaxınlaşdırdı. – Bəhlulun kefsizliyindən gözüm su içmir, Süsən, ciddi xəstəliyə oxşayır. Özü də çox qayğılı hərlənir, nəyisə gizlədir məndən. Allah eləməmiş, gümanım düz çıxsa, mənim halım-günüm göy əskiyə düyülər. Bu körpənin qarşısında xəcalətli qalaram.

Süsənbər dilini nırçıldatdı. Əmisi qızını möhkəm yamanladı:

– Vallah, səni anlaya bilmirəm, əmiqızı, heç cürə başa düşəmmirəm. Bir zamanlar sonsuzluq mərəzi səni incidirdi, ününü ərşə dirəndirirdi, ölüb-dirilirdin. Allaha çox şükür, o məsələn düzəldi. Evinə şənlik, şadlıq gəldi. Qızını öz canından artıq istəyirsən. Yaxşı da eləyirsən, istəniləsi baladı. Bu yandan da boş-boş şəklərə, pis-pis gümanlara düşürsən. Bəsdi, qurtar də vasvasılıqlarını!

– Vasvasılıq deyil bunlar, Süsən. Sənnən dərdimi bölüşürəm. Məni gümanlara salan, gecəmi gündüzümə qatan kimsəsiz bir insan aqibətidi. Axı, biz o körpəni xoşbəxt etmək, ağ günlərə çıxartmaq üçün öhdəlik götürmüşük, cavabdehlik daşıyırıq. Ümidini bizə bağlamış tifilin əlini çörəyə çatdırmamış həyat qayğıları ilə tək, üz-üzə qoymaq...

– Sus! – Süsənbər əli ilə əmisi qızının ağzını yumdu. – Səni kimisinə deyiblər: kəsək oturub daşın gününü ağlayır. Nə olub Bəhlul qardaşa? Maşallah, lap yaxşıdı. Arada xəstələnmək hamıda olur. Hər şeydən şəkkə düşmək sənin köhnə peşəndi. Özün boyda dərd dağarcığısan!

Durna xanım pıçıltısını lap alçaq dabana endirdi:

– Qınama məni, Süsən, bu çox düşünməli məsələdi. Öz doğma övladım olsaydı, öz qarnımdan çıxsaydı, dərd yarıydı. Bir o qədər vecimə almazdım. Vədə xilaflıq sənə asan görünməsin. Əmanəti Allah ümidinə qoymaq ağırdan-ağır şeydir.

Süsənbər fikri yayındırmaq qəsdi ilə araya şuxluq qatdı:

– Ağlına gələnlər dağlara, daşlara gəlsin, əmiqızı! Nə Bəhlul qardaş pis azar tapacaq, nə sən özünü öldürəcəksən, nə də qəşəng balan Allah ümidinə qalacaq. Sarsaq-sarsaq fikirləri qov başından.

Yaxşı-yaxşı işlər barədə düşün. Xoş hisslər, duyğularla yaşa. Eşitmirdinmi mitinqdə necə gözəl gələcəkdən danışırdılar; xalqımıza qat-qat şən günlər, firavan həyat vəd eləyirdilər? Müstəqil dövlət, ayrıca respublika olacağıq. Azadlıq qazanıb cənnətdə yaşayacağıq. Torpaqlarımızın altı da, üstü də olduqca zəngindi. Ən dəyərli zinətlər, ən bahalı nemətlərlə doludu. Heç nədən korluğumuz olmayacaq. Təkcə neftimizin gəliri ilə küçələrimizə asfalt yerinə qızıl döşəyəcəyik. Özümüzü o xoş günlərə hazırlamalıyıq... sən isə yox yerdən qan qaraldırsan.

Durna xanım siyasətdən yan ötdü. Gözlərini ətrafda yorğun-yorğun dolandırıb, mövzunu dəyişdi:

– Qılçalarım yaman sızıldayır. Oturmağa bir yer olsaydı, beş-on dəqiqə dincimizi alardıq.

– Heç məni demirsən, – Süsənbər əməllicə zarıdı. – Topuqlarım zoq-zoq zoqquldayır. Zarafat deyil, gör neçə saatdı ayaq üstəyik. Yazıq ayaqlar sızıldayar, hələ o yana da keçər!

Durna xanım qəmgin-qəmgin qımışıb Fərəhi göstərdi:

– Biz birtəhər dözərik, binəva qız lap əldən düşüb. Gərək özümlə gətirməyəydim.

– Onu nahaq gətiribsən. Mitinq uşaq yeri deyil. – Süsənbər qıza doğru bir də əyildi. Üzündən təkrar öpüb, şirin-şirin soruşdu: – Necəsən, mənim maralım?.. Çoxmu yorulubsan?

Fərəh ağlamaq həddində mızıldandı:

– Hə, yeriyə bilmirəm.

Bu vaxt uzaqda avtobus göründü. Süsənbər qızı qucağına hop götürüb, Durna xanımı tələsdirdi:

– Cəld ol, bəxtimizdən avtobus özünü yetirir. Biz tərəfə gedəndi. Geciksək, ən azı yarım saat gözləməli olacağıq.

Dabanbasaraq dayanacağa yüyürdülər.

4.

Əfsun Zamanlı izdiham içində dilxor-dilxor vurnuxdu. Ovqatı çox təlx idi. Dalbadal təhqirlə, sayılmazlıqla qarşılaşmışdı. Əvvəlcə professor Cəmil İmanlının həqarətli sözlərini sinirmişdi,

sonra da Durna xanımın nifrətli etinasızlığının acısını dadmışdı. Dilxorçuluğunu nə ilə isə unutmaq hayındaydı. Xapa-xapdan Fərid Cəbizadə əlinə keçdi. Salam-kəlamsız sorğu-suala tutdu:

– Ə, əziz dost, sən də burdasan?

Kobud cavab aldı:

– Yaxşı görürsən ki, burdayam!

Əfsun qılığa keçdi:

– Ə, xətrinə dəyməsin, demək istəyirəm ki, sən hara, bura hara? Nə əcəb mitinqə gəlibsən?

– Sən gələ bilərsən, mən gələmmərəm?

– Çox dambat cavab verirsən, ə. Vəzifən böyüyüb-nədi?

– Dambatlıq, yekəxanalıq gözü ayağının altını seçməyənlərdə olur. Onu özündə axtar.

– Ə, sən öl, nəsə var səndə. Höcət danışırsan. Əvvəllər heç belə deyildin. Adamla adam dilində kəlmə kəsirdin.

– Nə əkərsən, onu da biçərsən! – Fərid kinayəsinin mənasını açdı: – özündən xəbərin yoxdu sənin. Axır zamanlar çox ədabazlaşıbsan. Əlləri cibində forslu-forslu gəzirsən. Adamı saymaq nədi, salam vermək də istəmirsən. Elə indi də salamı çox gördün mənə.

Əfsun könülsüz gülümsündü.

– Başa düşdüm səhvimi... gərək bağışlayasan. Qanım bir az qaradı.

Fərid də istehzalı qımışdı.

– Məlumatım var qanının qaralığından. Gördüm qadınlar səni necə saymadılar. Heç adam yerinə də qoymadılar... Biri mənə tanış gəldi. Köhnə cananına oxşatdım – yataqxanamıza gətirdiyinə.

– Afərin zəndinə! Yaddaşın yaxşıdı. Aradan gör neçə il keçib, yanılmırsan.

– Az dəyişib. Yenə də göz-könül oxşayandı... Bəs niyə saymadı səni? Danışmaq belə istəmirdi. Üzünü yana tuturdu.

– Hardan bilirsən, ə, bunu?

– Necə hardan? Gözlərimlə görüb, qulaqlarımla eşidirdim.

– Bizi güdürdün, hə?

– Nəyimə lazımdı güdüm sizi... Təsadüfən o qadınların arxasında dayanmışdım... məni görməməzliyə vurdun.

– Yox, ə! Görməmişəm, sən öl. Sadəcə başım qarışıq olub, incimə.

– Sənin nəyindən inciyəcəm? Onsuz da bilirəm ipi qırıq adamsan. Heç şübhə eləmirəm ki, o qadınla da ipi qırıbsan.

– İpini özü qırdı. Elə bildi ona həmişəlik ər olacam. Başa düşmədi ki, bu mümkünsüz məsələdi.

– Heyfim gəldi o qadına. Min təəssüf ki, aldanıb sənə.

– Ağlı olaydı, aldanmayaydı. Günah özündədi.

– Dəhşətli adamsan! – Fərid ona kəskin hiddətlə baxdı. – Sənə rast gələn iki dəfə sevinər. İlk tanışlıqda və səndən yaxasını qurtaranda!

Əfsun cırnamadı. Sülhlə ötüşməyə çalışdı:

– Ə, səfehləmə! Qurd qazanının ağzını açma yenə. Bundansa, gəl, gedək xudmani bir yerdə oturub o xoşbəxt tələbəlik illərini yadımıza salaq. Çoxdandı səninlə üz-üzə oturub söhbətləşmirik.

– Nədən söhbət eləyəcəyik? Bizim söhbətlərimiz qurtarıb artıq.

Əfsun fəndgirliklə Fəridin qoluna girdi.

– Ə, yerə salma sözümü. Sənə qonaqlıq borcum var, gedək ürəyin istəyən əla bir restoranda oturaq kefə baxaq. Bu dünyanın dərd-səri bizə qalmayıb.

Fərid qolunu sərtliklə ondan çəkdi.

– Yox, sağ ol. Heç yana getməyəcəm!

Əfsun şappıltı ilə əlini-əlinə vurub, cırnaqcıl-cırnaqcıl güldü.

– Gorun çatdasın, baba! Bu da mənə naz satır! – O sakitləşib Fəridin qoluna yenidən girdi. – Ə, qurtar bu höcəti. Boş yerə söz güləşdirmək dananı qurda yedirtməkdi. Nahar vaxtıdı, hamı fasiləyə çıxır. Gedək, yoldaşlı bir qismət çörək kəsək. Tək darıxıram.

Fərid ciddi imtina etdi:

– Üz vurma, dedim ki, getməyəcəm. İşim çoxdu.

– Ə, nə iş?! Boş qoy onun bir yanını, sovetə can yandırmaq, dəridən-qabıqdan çıxmaq daha havayı şeydi. Axmaqlıqdı.

– Axmaqlıq nə üçün?

– Onun üçün ki... – Başını o tərəf-bu tərəfə qanırıb, camaata işarə vurdu. – Ə, görmürsənmi bu çaxnaşmanı, ictimai təlatümü?!.. Sənin hökumətiyin hay-hayı gedib, vay-vayı qalıb.

Fərid onu pis-pis süzdü.

– Buna görəmi komitədə daha az-az görünürsən? Həftələr, aylarla gəlib-getmirsən.

– Komitəlik heç bir iş yoxdu daha. O da bu gün-sabahlıqdı. Fatihəsi oxunub.

– Onu bədxahlar belə düşünür!

– Bədxahlar niyə? Kor-kor, gör-gördü!

Fərid gerçək cinnəndi. Az qaldı Əfsunun üzünə lomba ilə tüpürsün.

– Üzüdönüklük zatıqırıqların, ipi çürüklərin peşəsidi! Külək həyana əssə o yana çönürlər... Gözünü tutsun komitədən yediyin çörək. Onun hesabına adam oldun. Sur-sinçiyə mindin, cibin pul tanıdı. İndi ona fatihə oxuyursan. Bir utan, yerə gir! – dedi. Və ondan nifrətlə uzaqlaşa-uzaqlaşa, hamının eşidəcəyi tərzdə əlavə etdi: – Sovet hökuməti dayaqları qranitdən olan möhtəşəm qaladı. Gədə-güdələrin hay-küyü, qaraqışqırığı onun bir tükünü də tərpədə bilməz. İt hürər, karvan keçər!

Əfsun qollarını sinəsində çarpazlayıb, şeşmər dayandı. Lovğa-lovğa qıy çəkdi:

– Bəsirət gözün bağlanıb, ay yazıq! Karvan keçən yolun önündə dərin uçurum durur. Oyan qəflətdən. Dövrənə ayıq-sayıq bax. Bu dərəcədə ifrat fanatiklik, mühafizəkarlıq olmaz. Zamanayla ayaqlaşmaq lazımdı!

Fərid aralıdan əlini yellətdi. Qəzəbdən əyilmiş dodaqları hey qımıldandı. Ancaq səsi eşidilmədi, yəqin ki, Əfsunu yağlıca söyürdü.

5.

Meydan mikrofonları hələ də gur-gur guruldayırdı. Çıxışlar bitib-tükənmirdi.

Əfsun Zamanlı dəniz kənarına üz tutdu. Sahil ilə tələsmədən addımladı. İlin çox günləri çırpınan, çalxanan Xəzər bu gün quzu kimi sakit idi. Bulvar da boş idi. Gəzintidə heç kəs gözə dəymirdi. Ayrı vaxtlar xəlvət künc-bucaqlarda, diqqətdən kənar oturacaqlarda bir-birinə sığınıb, üzlərini gizlədərək sevişən sütül qız və oğlanlar da görünmürdülər. Hamı mitinqdə idi.

Sahilin daimi sakinləri qağayılar isə, elə bil, çoxalmışdı. Zildən çığırışa-çığırışa uçuşur; gah hündürlərdə, gah alçaqlarda geniş dövrə vurur, hərdən-hərdən də şığıyıb su altına cumurdular. Üzə

çıxanda dimdikləri əksər halda boş olurdu.

Qağayılardan bir qədər gendə, gəzinti həndəvərlərində qarğalar, dolaşalar, göyərçinlər, qumrular ora-bura vurnuxur; nəsə tapıb dənləyir, hərdən yem üstündə dimdikləşirdilər də.

Boz, çəlimsiz sərçələr onlardan aralıda əl-ayağa dolaşır; iri quşların gözlərindən yayınmış xırım-xırda tör-töküntüyə neçəsi birdən cormalaşırdı.

Əfsun əlləri şalvar ciblərində yırğana-yırğana, ac quşların yemaxtarma səhnəsinə tamaşa edə-edə bulvarın nəhayətinə gəldi. Burada ayaq saxladı, fikirləşdi: Neyləsin, hara getsin? Zədələnmiş mənini nə ilə ovundursun? Şən əyləncə tapmasa rahatlana bilməyəcəkdi. Dərhal Ayzenat Mahamovanı xatırladı. Xeyli vaxt idi onunla görüşmürdü. Başı pul toplamaq, bacardıqca çox varlanmaq iştahına bərk qarışdığından şəhvət məsələlərinə həvəsi azalmışdı. Pula hərislik şəhvət hissini üstələmişdi. İndi məqam idi. Canı yanmış, od parçası Ayzenat ilə mükəmməl kefə baxar, aldığı məzəmmətləri unudardı...

"Köpək qızı ayrı candı, yüz cavan qıza, hallı-dulluca gəlinə dəyər. İntim hisslər üçün Allah tək yaradıb onu. Yataqda oynadığı oyunlar adama ləzzət verir. Gedim, bir gecəlik qonağı olum. Hirs acısı ürəyimdən çıxsın".

O, qərarının təqdiri ilə çiyinlərini tərpətdi. Yol kənarına çıxdı. Müştəri gözləyən taksilərdən könül oxşayanına əyləşib, niyyət ünvanına sürdürdü.

Məlum binanın get-gəlli həyətinə girən dəqiqədə səbrini basdı, birbaşa Ayzenat yaşayan mənzilə yönəlmədi. Təcrübədən bilirdi ki, hövsələsizlik Ayzenatın ayağını yuxarı nərdivana qoyur, məzənnə artırır, gərəksiz işvə-nazı can üzür.

Öncə Mara Abramovaya baş çəkməyi lazım saydı. Yaxşı qarı idi. Evində kirəkeş qaldığı müddətdə ondan Qumaş arvad qədər xoş üz, şirin münasibət görmüşdü. Mehribançılıqla ayrılmışdılar (Hazırda özünün şəxsi evi vardı. Aranı qarışdırıb qaçmağa məcbur olmuş bir ermənidən ucuz qiymətə almışdı. Ürəyi istəyən təmir elətdirmişdi. Ancaq hələlik içinə köçməmişdi. Ev bomboş idi. Gərəkli avadanlıqla bəzədilməmişdi. Bir ayağı rayonlarda olduğundan, qızğın bank

əməliyyatları apardığından bu işi sonraya – arxayın vaxta saxlamışdı. Şəhərə gələndən-gələnə ən yaxşı mehmanxanalarda – lyuks otaqlarda gecələyirdi. Bir də axı, subay-salıx oğlan öz mənzilində neyləyəcəkdi? Heç özünə babat qulluğu da bacarmırdı.)

"Əvvəlcə gedim Mara Abramovadan hal-əhval tutum. Yalqız arvaddı, könlünü açım. Beş-altı ay himayəsində yaşadım, güldən ağır bir sözünü eşitmədim. Bəlkə pul-paraya ehtiyacı var. Bir az xərclik versəm, alqış qazanaram, uğurum xeyir gətirər" – düşündü.

Mara Abramovanı evdə tapmadı. Qapısı bağlı idi. Yüngülvari deyindi: "Bəxtindən küssün! Sidq-ürəklə əl tutmaq, köməklik göstərmək istədim, alınmadı. Deməli, qismətində deyilmiş... Allah məsləhət bilmir!"

Qapıdan aralananda arxadan cingiltili səs eşitdi. Kim isə onu nazlı-nazlı çağırdı. Qanrılıb baxdı. Ayzenat idi. Yenə açıq pəncərə dalında oğrumca dayanmışdı. Şeytan-şeytan qımışırdı.

– Üzünü görək, itkin oğlan! Haralarda ilişib-batmışdın? Niyə gəlib, mübarək üzünü bizə göstərmirdin?!

Əfsun şirin-şəkər sözlərini ondan əsirgəmədi:

– Şəhərdə deyildim, mələyim, – dedi. – Uzaqlardaydım. Sənin üçün hər gün burnumun ucu göynəyirdi.

Ayzenat işvələndi.

– Hımm... Heç oxşamır!

Əfsun boğazını uzadıb çəkə-çəkə and içdi:

– Əziz canın haqqı! Özümün ölmüşümə yaman darıxmışam sənin üçün...

Ayzenat ağız sulandırmaq qəsdi ilə əndamını yır-yır yırğaladı.

– Elə isə, gəl məni gör, dərdimdən öl!.. Ha-ha-haaa!!

Əfsunun tamahı gücləndi. Zalım qızı axır vaxtlar, elə bil, bir az da qəşəngləşmişdi. Adamı özünə təzə maqnit kimi çəkirdi. Əfsun pəncərə önünə bir qırpımda çatdı. Hər iki qolunu içəri uzatdı. Bu hallıca-dulluca qadını elə buradaca qucaqlamağa iştahlandı.

Ayzenat onu umsundurdu. Kişmişi gülüşlə dala çəkildi. Qaşı bir yana getdi, gözü o biri yana.

– Yolu yanılma. Qapı irəlidədi!

Əfsun bir az pərt oldu. Sifətinə xırda qızartı ləkələri çiləndi.

– Bağışla, canım yaman odludu, ağlımı başımdan yenə çıxardıbsan!

Ayzenat şit-şit hihildədi.

– Ağlını başında möhkəm saxla, – dedi. – Sənə sürprizim var. Onu görəndə lap dəli-divanə olacaqsan.

Əfsun sinəsini pəncərəyə dirədi. Yanğılı-yanğılı pıçıldadı:

– Mənim üçün ən yaxşı sürpriz elə sənin özünsən!

– Ha-ha-haaa! – Ayzenat Mahamova anaş kəklik təki qaqq-qaqq qaqqıldadı. – Ona hələ baxarıq... Həsri basma, dolan gəl!

– Qapı açıqdı?

– Yaxşı qonağa o həmişə açıqdı.

– Mən pisəm, bəyəm?

– Gözüm üstə sənin yerin ayrıcadı!

– Mənim də sənə şövqüm tükənməzdi!

– Hi-hi-hii! Vaxt itirmə, cəld ol bir az!

Əfsun qanadlandı. Heç bir dəqiqə keçmədi, astanada nazlanan Mahamova ilə qabaq-qənşər dayandı. Özünü saxlaya bilmədi, dəli hövlü ilə üstünə atıldı, belinə sarmaşdı. Lakin Ayzenat balıq sürüşkənliyi ilə sürüşüb qucaqdan çıxdı. Geriyə işarətlə pıçıldadı:

– Hövsələ elə. Altı aylıq deyilsən! Dedim, axı, sənə sürprizim var.

Əfsun qanadı sınmış quşa döndü, qolları inciklikl ə yanına sallandı.

– Başa düşmürəm səni... Nə sürpriz?

– Darıxma, indi görəcəksən! – Ayzenat onu dəhlizin yuxarı başına doğru apardı. – Hələ de görüm, cibin doludu, ya boş? O ay parçasının qoynuna girmək haqqını ödəyə biləcəksənmi?

Əfsun xüsusi əda ilə yan ciblərini sığalladı.

– Mənim cibim hər vaxt dolu olur. İllah da sənin yanına gələndə! Təki təriflədiyin gözəl könlümə yatsın.

– Yatacaq könlünə! Xoruz səsi eşitməyən, kişi nəfəsi dadmayannandı. Sütülcə ceyrandı.

– Əvvəlcə görüm, sonra sövdələşək.

– Etirazım yoxdur, gedək bax! Gözlərin qamaşacaq.

– Gözqamaşdıran qıza pulum da, canım da qurbandı!

Ayzenat Mahamova birdən ciddiləşdi. Sövdələşməsini tam rəsmiləşdirdi:

– Bax, ha, təkrar deyirəm, bu qız sən düşünənlərdən deyil, çox

bahalıdı. Böyük bir adam üçün yerin dibindən tapdırıb gətirtmişdim. O adamın vacib işi düşdü araya. Hökumət tapşırığıyla bir neçə günlüyə harasa göndərildi. Sən qabağa keçdin. Belə can dərmanını heç yuxunda da görəmməzsən. Bəri başdan üç yüz dolları sayacaqsan ovcuma. Əgər öz müştərisi ezamiyyətə getməsəydi, məzənnə daha böyük olacaqdı. Səninlə ucuz behləşirəm.

– Razıyam. – Əfsun dözümsüzlədi. – Heç olmasa, aralıdan göstər onu mənə. Amanımı qırma.

– Gəl dalımca!

Mahamova qabağa düşdü. İntim görüş üçün hazırladılmış otağa yaxınlaşdı. Otağın ala-bəzək qapısının tən ortasındakı iri, şüşə deşiyə işarə etdi:

– Buyur bax, gözlərinə su ver!

Əfsun bir gözünü qapı deşiyinə söykəyib, xeyli baxdı. Ayzenat qürrəli-qürrəli xəbər aldı:

– Hə, necədi? Mən deyəndi, ya yox?

– Əladı!

– Bəs nə bilmişdin? – Ayzenat bir az da qürrələndi: – Zərgər dükanının tozu da zər olur!

Əfsun susdu. Bir gözünü çəkib, o biri gözünü deşikdən içəri zillədi. Handan-hana onu sanki işıq cərəyanı vurdu. Bərk silkələnib, geri çəkildi. Sifəti bir neçə rəng aldı. İçəridəki qızı Tamaşaya oxşatmışdı. Əfsun hər iki gözünü yaylıqla silib, deşiyə yeni maraqla yaxınlaşdı. Daha diqqətlə baxdı. Yox, gözləri onu aldatmamışdı. İçəridəki qız, doğrudan da Tamaşa idi. Bir öpüşdən ötrü həşir-qiyamət qoparmış, üzünü cırmaqlayıb yaman günə salmış, onu evdən qovdurmuş o qız idi!

Heyrəti dəhşətlə əvəzləndi. İçini çəkdi. Bu, nə məsələ idi? Nə baş verirdi. O cürə dəlisov, ipə-sapa yatmayan qız belə yerə necə gəlib düşmüşdü? Onu nə aldatmışdı? Kim aldatmışdı?!.. Çətin qavranışlı suallar beynində uc-uca düzülüb, aramsız şimşəklər şiddəti ilə çaxdı. Sol çiyni üstündən qanrılıb Mahamovanı çaşqın-çaşqın süzdü. Qəribə də olsa, şəhvət hissi qəfilcən kütləşmişdi, əhvalı tamam dəyişmişdi. Elə bil, intim görüş üçün alışıb-yanan bayaqkı oğlan deyildi. Nə idi buna səbəb? Qıza yazığımı gəlmişdi? Qumaş

arvaddan gördüyü yaxşılıqlarımı qabağını kəsmişdi? Bilinmədi.

Ayzenat lağlağı ilə pıqqıldadı:

– Nə oldu sənə? Bət-bənizin niyə ağardı? Yoxsa o söz... cavanca qıza girişməyə qorxursan, təpərin çatmır, hə?

Əfsun həyəcanını, nəhayət ki, boğdu. Sualları sərt deyimdə birləşdirdi:

– Mələk kimi bu qızı necə ələ keçiribsiniz? Onu kim gətirib sizin hücrəyə?

Ayzenat Mahamova ikiqat hikkə ilə dilləndi:

– Onun sənə heç bir dəxli yoxdur! Qarışma belə işə. Pulun, təpərin var, gir bu meydana. Yoxdu, xoş getdin. Gəldiyin qapıdan sürüş bayıra!

Əfsun təpgiyə höcətlə cavab verdi:

– Bunun dəxli var mənə! O qızı yaxşı tanıyıram. Xəmiri sıyıq, yüngülxasiyyət qızlardan deyil. Bir də soruşuram: kim və necə gətirib onu bura? Dəqiq bilməliyəm!

Ayzenatı güclü hirs təpədən-dırnağa dingildətdi. Cod-cod dedi:

– Başımı boş yerə ağrıtma! Biz heç kimə, heç nə barədə hesabat vermirik. Dediyimi elə: ya kip-kirimiş muzdu ödə, keç içəri. Ya da dəyib-toxunulmamış, əkil burdan!

Hökmlü təpginin davamı kimi, yan otaqdan kişi öskürəyi eşidildi. Bu nəyə isə xəbərdarlıq idi. Əfsun həsdədi. Həlim, xeyirxah hisslər ürəyində soyudu. Sorğusuna dürüst cavab almayacağını duyub, bir neçə anlıq tərəddüddən sonra nə düşündü, nəyi götür-qoya başladısa, sərənəsi yatdı. Səsini lap alçaq dabana endirib, xahişyana xəbər aldı:

– Qıza başqa əl toxunmayıb ki?

– Bunu əvvəlcədən, sənə sözarası anlatdım ki, bakirədi. İlki sən olacaqsan. – Ayzenat da xeyli yumşaldı. Ancaq amiranəliyində davam etdi: – Vaxtımı alma, mənim ayrı işlərim də var. Səndən savayı da gələn-gedənlərim olacaq, ya elə, ya belə, çıx aradan!

Əfsun qarışıq hisslər burulğanından tez ayrıldı. Qıza canıyananlığı, mənbəyi heç özünə də bəlli olmayan humanist duyğuları ötüb-keçdi. Onların yerini əvvəlki çılğın ehtiras tutdu. Tamaşa ilə bağlı uğursuzluqları, ona qarşı etinasızlıqlar yadına düşdü. Xə-

yalən özünü acı-acı məzəmmətlədi: "Əşi, mənə nə var kim gətirib, necə gətirib onu bura. Hazırca məqamdı, gedim ürəyim istəyən kamımı alım ondan. Bir vaxtlar məni saymadı, dirsək göstərdi, umsuq qoydu. İndi onların acığını yaxşıca çıxaram. Sübut eləyərəm ki, sən mənim qismətimdəsən. Çox atlanıb-düşdün, nazqəmzən yerə-göyə sığmadı. Gördün ki, axırda yenə mənim ağuşumda özünə yer tapdın... Hə, doğrudan-doğruya alın yazısıdı bu. Onunla kefə baxmağı ilahi mənim alnıma yazıb. Sonrası necə olacaq, hansı əllərə düşəcək, həyatı hansı sonluqla bitəcək, bunlar mənlik deyil. Özü bilər, Allahı bilər! Bəxtimdən razı qalmalıyam ki, arzuma çatıram, məqsədimə qovuşuram. Onun üçün verəcəyim muzd qurban olsun alacağım həzzə, çəkəcəyim ləzzətə. Lap min dollar da istəsəydilər, çək-çevirsiz verərdim. İnsan bir dəfə gəlir dünyaya. Heç bir kefdən, əyləncədən, zövq-səfadan imtina etməməlidi. Şən və şad yaşamalıdı. Əslində, pul elə belə-belə məqsədlər üçün qazanılır. Hansısa saxlanclarda, banklarda yığılıb kimlərəsə qalmaq üçün yox! Humanistlik, kiminsə taleyinə acımaq da havayı şeydi. Bəlkə də ən böyük ağılsızlıqdı. Əlimə imkan keçib, kefimi ürəyimcə sürməliyəm!"

– Bağışla, Ayzenat xanım, şadlığına şıllaq atır, məni kimisinə deyiblər. Fikrim dolaşmışdı. Üzr istəyirəm.

Mahamovanın sallaq qaşları tərəzi gözləri kimi qalxıb-endi.

– Üzrün günahından pis! Cəld ol, pulları say ovcuma!

Əfsun əlini qoltuq cibinə yetirdi. Bir çəngə şax pul çıxardıb, Ayzenatın ona doğru uzanmış açıq ovcuna şırtaşırt saydı. İkisini də əlavə verdi.

– Halalındı bu pullar! Bəxşeyşdi sənə.

– Bu alayı məsələ! – Ayzenat Mahamovanın qaşqabağı açıldı. – Mən də sütülcə qızı sənin halalın eləyirəm. Get, doyunca səfasını sür!

6.

Bürüşüb ikiqat olmuş, başını dizləri üstünə qoyub, heysizlikdən mürgüləmiş Tamaşa qapının küt cırıltısına diksindi. Titrətmə içində dikəldi. Zodlu, cəsarətli addımlarla üstünə yeriyən Əfsunu görüncə dəhşətləndi. Uçunması bir az da artdı. Qanrılıb, qorxulu-qorxulu

ora-bura boylandı. Batqın, ağlamsınmış səslə öz-özündən soruşdu:

– Oy, bura haradı?! Kimin evidi?!

Əfsun lap yaxına gəldi. Qızın önündə ona sahib təkəbbürü ilə dayandı.

– Bəs, bilmirsən hardasan?

– Yooxx... – Tamaşanın qorxusu gücləndi. Ağzında dili də titrədi. – Bil...mi...rəəəm.

Əfsun həqarətli vurğu ilə:

– Bura ev deyil, fahişəxanadı! – dedi.

– Nəəə?! – Tamaşanın gözləri dəhşətdən bərəldi. Qəhərli səsi rezin kimi dartılıb uzandı. – O... ola bil...məz!

– Olub! – Əfsun acıq üstünə acıq artırdı. – Gözünü sil, yaxşı bax! Odur, ipək yorğan-döşək bizi gözləyir.

Tamaşa key-key, hürkək-hürkək çöndü. Mat-mat baxdı. Oturduğu taxtın geri yanında qəşəng gərdək qurulmuşdu. Gərdəyin içindəki təptəzə çarpayı, allı-güllü yatacaq "gəl-gəl!" deyirdi.

Əsməcəsi güclənən Tamaşanın gözləri son həddə qədər böyüdü. Az qaldı hədəqəsindən çıxsın. Bəbəkləri bomboz olub yaş içində itib-batdı. Solğun bənizi isə dümağ ağardı.

Əfsun buna məhəl qoymadı. Köhnə acığının əvəzini Tamaşadan daha açıq-saçıq çıxdı:

– İndi qandın hardasan?!.. Bura sənin kimi sütül qızların, "dəli ceyranların" pullu kişilərlə mazaqlaşdığı, qucaqlaşıb oynaşdığı yerdi! Di, incitmə məni, keç çarpayıya!

Tamaşa çaşqınlıqdan ayıldı. Güclü hönkürtü ilə qışqırdı, yumruqlarını düyüb başına çırpa-çırpa özünü qarğışladı:

– Oy, oy, başım yerə girsin, üstümü qara torpaq örtsün, lənətə gəlim! Gör, necə aldanmışam?! Kül təpəmə! Nənəm məni öldürəcək... Hü-hü-hüüü.

Əfsun məqsədinə tələsmədi. Zor işlətmədi. Acı sözlərlə hayıf aldı:

– Bir vaxtlar bu işi xoşluqla, sevgi-məhəbbətlə görmək istəyirdim. Razı olmadın. Dəlilik eləyib üz-gözümü cırmaqladın. Nənənə xəbər verib məni evinizdən qovdurdun. İndi öz ayağınla gəlib düşübsən əlimə. Deməli, qismətimsən, tanrı payımsan. Yubanma, tez ol, işimizi görək!

Tamaşa onu eşitmədi. Özünü döyməkdən yorulub, saçlarına əl atdı. Çəngələyib, ot yolan kimi yoldu.

– Bəxtim qara geysin, qılçalarım sınsın! Gör hara gəlmişəm?! Vay mənim halıma! Bundan sonra adamların üzünə necə baxacam? Nənəmə nə cavab verəcəm? Oy, ay Allah! Oy, oy, oyy! Hü-hü-hüüü!!! Off, gic ağlım!!!

Əfsun sakit davrandı. Hansı bir hiss isə onu zor göstərməkdən saxladı. Bəlkə də bu hiss özünə inamdan, kama yetməyin qaçılmazlığından idi. Bunun üçün bir ətək pul vermişdi, əlindən hara qaça biləcəkdi?! Qızın böyründə ağır-arxayın oturdu. Sataşqanlıqla soruşdu:

– Özün soyunursan, ya mən soyundurum səni?

Birdən çox təəccüblü hal yarandı. Tamaşa saç yolmalarını qəfil dayandırdı. Bütün bədəni ilə Əfsuna doğru çevrildi. Ona yazıq-yazıq, mənalı-mənalı nəzər saldı. Ağlayan gözlərində qeyri-adi ifadə yarandı. Qəzəbli, nifrətli baxışlar aramla həlimləşdi. Sonra gözlənilməz hövl ilə qollarını açıb Əfsunu istiqanlıqla qucaqladı. Məzlum-məzlum yalvardı:

– Ömrüm-günüm, sənə qurban olum, toxunma mənə... Nənəm xəstəxanadadı. Ona dərman aparmalıyam. Qurtar məni burdan.

Əfsun qızın bu mehrindən, ona sidq ilə sığınmasından sanki sehrləndi. Kama yetmək yanğısı, şəhvət ehtirası bir neçə andaca qeybə çəkildi. Qəlbinə haradansa yol tapmış insani duyğular onu özgə təbə saldı:

Ən naqis, ən qəddar insanın da qəlbinin hansı bir küncündəsə ali duyğu, mərhəmət hissi mövcuddur. İntəhası, o zərif duyğunu, kövrək hissi oyada biləcək məqam, yaxud da ciddi səbəb lazım olur. İndi həmən məqam öz-özünə yetişmişdi. Həm də, axı, Əfsunun bu qıza dumanlı sevgisi də vardı. Riqqətlənmiş ürəkdə həqiqi sevgi birdən-birə büruzə vermişdi. Eyni zamanda da Qumaş arvadın xəstələnməsi vicdanını oyatmışdı. Həyəcanla xəbər aldı:

– Harda yatır nənən?

– “Semaşko” xəstəxanasında.

– Çoxdan azarlayıb?

– Hə, üç aydı... İki ay evdə yatdı. Bir aydı da ordadı.

– Nədi xəstəliyi?

Tamaşa yenidən hıçqırdı. İki damla şəffaf yaş yanaqlarında muncuqlandı.

– Əsas ürəyidi... Böyrəkləri, qara ciyəri də çox incidir onu.

– Heyif! – Əfsun xeyli susub həlim səsini sərtləşdirdi: – Bəs sən bura necə gəlib düşübsən? Gizlətmə, mənə düzünü de!

Tamaşa alnını Əfsunun çiyninə söykəyib səsi boğula-boğula:

– He-eçç özüm də bil...mi...rəm, – dedi.

– Necə yəni bilmirsən?! Bəyəm gözübağlı gətiriblər səni bura?!

Qız dinmədi. Hıçqırtıları gücləndi.

Əfsun təkidlə:

– Ağlamaqdan fayda yoxdur, – dedi, – olduğunu söylə. Bunu bilmək mənə çox vacibdi.

Tamaşa qəhərini çətinliklə boğdu. Nisbətən toxtaqlı cavab verdi:

– Bir... qadın gətirdi.

– Kim idi o qadın, səni hardan tanıyırdı?

– Məktəbimizə gəlib-gedirdi. Bir müəlliməmizin rəfiqəsiydi.

– Səninlə harda, necə tanış olmuşdu?

– O müəlliməmizlə sinfimizə gəlmişdi...

– Bəs tanışlıqdan sonra nə oldu?

Tamaşa başını Əfsunun çiynindən araladı. Dərin köks ötürdü.

– Onda... nənəm bərk xəstəydi. Evdə yatırdı. Dərman almağa pulumuz yoxuydu. Heç çörək almağa da...

– Sənə pul təklif elədi, hə?

– Hə, – qız nəfəsi tıncıxa-tıncıxa cavab verdi: – Əl çantasından pul çıxartdı. Mən yaxın durmadım. Müəlliməmiz üstümə qışqırdı ki, götür, nənənə dərman puludu...

– Ax, yaramaz!... – Əfsun hövsələsiz fısıldadı. – Qadının özü nə dedi?

– O dedi ki, xeyriyyəçilik puludu. Xəstələrə, imkansızlara yardım fondundandı. Eşitmişik sənin nənən ağır xəstədi. Bu pulu xeyriyyə cəmiyyətimiz onun üçün ayırıb, mütləq götürməlisən.

– Sonra? Sonra neylədi?

– Həftədə bir dəfə məktəbə gəldi. Məni həyətə çağırdı. Nənəmin vəziyyətiylə maraqlandı. Gedəndə yenə pul verdi.

– Nə qədər?

– Yüz dollar.

– Ah, köpək uşağı! – Əfsun yenidən fısıldadı. – Bura hansı hiylə ilə gətirdi səni?

– Dedi ki, gedək mənimlə, cəmiyyətimizin sədri səni görmək istəyir. Yaxşı işə düzəldəcək.

– Soruşmadın nə işə?

– Heç nə soruşmadım... Nə iş versələr, razılaşmağa məcburuydum...

Əfsun bərk darıldı. Acı sözlər dişləri arasından sürtülə-sürtülə çıxdı:

– Budur, fahişəlikdi onların sənə verdikləri iş! Razılaşırsan?!

Tamaşa ayağa sıçradı. Dəhşət içində dalı-dalı gedib arxasını divara dirədi. Canı azarlı adam kimi zarıdı:

– Yooxx! Ondansa ölsəm yaxşıdı. Öz əlinlə öldür məni!

Bir dəqiqədən artıq sükut çökdü. Əfsun tərəddüd keçirdi. Qəti bir qərara gələ bilməyib deyindi:

– Ayrı kömək eləyən qohum-əqrəbanız qəhət idi? Qırılıb-batmışdılar?!

Tamaşa yazıq-yazıq köks ötürdü. Həzin səsində küskün tale xiffəti sezildi:

– Şəhərdə heç kimimiz yoxdu. Təkcənə Durna xaladı – nənəmin əvvəl dəfə xəstəxanada dostlaşdığı qadın. Onun da başı özünə qarışıb. Əri ağır xəstədi...

Sükut dərinləşdi. Əfsun qıza gözaltı nüfuz etdi. Tamaşa çox sınıxmışdı. Dolubədənli, girdəsifətli, lalə yanaqlı qızın yarı canı qalmışdı. Əfsun bunun fərqinə yalnız indi vardı. Şübhə qurdu ürəyini dərhal gəmirdi: "Qız, sorulmuşa oxşayır... Mənə yalan satırlar. Mütləq yad əl dəyib ona. Özü də bir dəfə yox, Allah bilir, neçə dəfə..." – düşündü. Durulmuş hissləri təkrar bulandı. İkrahlıqla sual elədi:

– Bura gəlişin birinci dəfədi?

Tamaşa sualın gizlinini anladı. Qürurla, həmişəki vüqarla Əfsunun üzünə dik və cəsarətlə baxdı.

– Hə! Birinci dəfədi.

Əfsun qızın qətiyyətli, həm də höcət cavabından təskinləndi. İti baxışların dərinliyində həqiqi saflıq sezib sualından xəcalət çəkdi. Tamaşa qırpımsız nəzərlərini ondan ayırmadan, incik səslə əlavə etdi:

– Yoxsa inanmırsan?

Əfsunun incəlmiş ürəyi dilindən öncə dilləndi:

– İnanıram! Daha hər şey mənə aydındı.

– Yalvarıram... Ümidim sənədi... Qoyma toxunsunlar mənə.

Bu lətif sözlər Əfsunun iç dünyasının altını üstünə çevirdi. Şükranlıqla pıçıldadı:

– Nə yaxşı ki, yanına ilk gəliş mənim oldu. Başqası gəlsəydi...

Tamaşa onu saxladı. Sözü özü tamamladı:

– Allaha qurban olum, mənə rəhm elədi. Başqasını göndərmədi... Meyitim bayaqdan ayaq altında qalardı.

Son etiraf Əfsunu daha da təsirləndirdi. Tamaşanı tamam ayrı gözlə görməyə başladı. Əllərini dizlərinə çırpıb, ayağa sıçradı. Dodaqlarını çeynəyə-çeynəyə baisləri ucadan söydü:

– Əclaflar! Qadın ismətini qazanc mənbəyinə döndərən it uşaqları! Kökünüz kəsilsin!

Tamaşa Əfsunun ona tərəfgirliyindən ürəkləndi. Yüyürüb onu sevincək bir də qucaqladı. Ərklə aman dilədi:

– Səni belə bilməmişdim... Çox sağ ol! Məni murdar əsgiyə döndərtmə, tez apar burdan. Yoxsa... yoxsa... ölümümdə sən də günahkar olacaqsan.

Əfsun mərdanə kişiləndi:

– Arxayın ol! Ürəyini buz təkin saxla. Səni burda qoymayacam. Bir azca döz, qoy bu əclaflara sözümü deyim sonra gedək.

O, yerindən tərpənməmiş Ayzenat Mahamova zodlu-zodlu içəri girdi. Ucadan qışqırdı:

– Nə ağlaşma-şivəndi burda? Bu zibilçə niyə təslim olmur?

Əfsun çox ciddi və höcətlə:

– O zibilçə deyil, çox namuslu qızdı! – dedi. – Sizin əlaqə adamınız aldadıb onu. Guya işə düzəldəcəksiniz...

Ayzenat şit pıqqıltı ilə güldü.

– Bundan yaxşı nə iş istəyir? Həm öz canı rahatlanacaq, həm də başqa yerdəki işlərdən qat-qat artıq pul qazanacaq, hədiyyələr alacaq.

Əfsun özündən çıxdı:

– Siz gənc qızları əxlaqsızlığa sürükləyirsiniz, çirkin yola təhrik eləyirsiniz! Xalqa, millətə mənəvi zərbədi bu! İkiqat düşmənçilikdi!

Ayzenat əllərini belinə qoyub gərşəldi. Dilini nırçıldatdı:

– Xeyr, qadası! Xalqa düşmənçilik yox, kömək durmaqdı bizim işimiz. Pis güzərana, çətin dolanışığa yardımdı. Bu işsizlik, çörəkpulu tapılmayan zamanda imkansızlara xidmətdi!

Əfsun lap kükrədi. Son sözünü əvvəldə dedi:

– Xidmət deyil bu, ən iyrənc qazanc üsuludu!

Gizlindəki adamın öskürəyi təkrarlandı, yaxınlaşan ağır addım səsləri və hökmlü təpgi eşidildi:

– Ağzını təmiz saxla, küçük! Başından yekə qələt eləmə. Yoxsa, xurd-xəşil olacaqsan!

Əfsun kobud səsə doğru çöndü. Qapı çərçivəsinə zorla sığışan ətli-canlı, çox yekəpər bir pəzəvəng astanada dayanmışdı. Üz-gözündən ağı-zəhrimar yağırdı. Əfsun həsdədi. Bu pəzəvəng, doğrudan da onu xurd-xəşil edə bilərdi. Təhqirə cavab üçün hazırladığı kəskin sözlər xirtdəyində ilişdi. Fağırlamış halda Ayzenata üz tutdu, təvəqqeyə keçdi:

– Çox xahiş eləyirəm, Ayzenat xanım, bu qızı bağışla mənə. Sevirəm onu. Nə çoxdu sizin üçün gözəl-göyçək qızlar.

Ayzenat amansızlıqla başını buladı:

– Boş yerə minnət eləmə. Bura gələn geri qayıtmır!

Tamaşa dəli qışqırtı ilə irəli atıldı. Üsyankarlıqla dartıb koftasının yaxasını cırdı.

– Mən qal...mı...raam burada!.. Buraxın gedim evimizə!

Ayzenat əlinin arxası ilə ona tərs şillə çəkdi. Üstünə çəmkirdi:

– Sus, zibilçə! Sənə söz düşmür!

Tamaşa şillənin zərbindən yerə yıxıldı. Ayaqlarını qarnına yığıb çapalaya-çapalaya, qulaqbatıran hönkürtülərlə çır-çır çığırdı:

– Ölə...cəəm, amma siz de...de... yənə razı ol...ol...mayacam!

Əfsun, döşəmədə başı kəsilmiş beçə tək çapalayan Tamaşaya böyük qəlb ağrısı ilə baxdı. Qızın burnu qanamışdı. Hələ də şoralanan qan onun ağzına, sifətinə yayılmışdı. Əfsun təlaş içində qızı döşəmədən qaldırdı. Öz yaylığı ilə qanı sildi. Qucağına götürüb taxtda oturtdu. Ürək-dirəklə sakitləşdirib Ayzenatı mərhəmətə səslədi:

– Nə qədər pul lazımdı, ödəməyə hazıram. İcazə verin qızı

aparım... – O, əlini ciblərinə saldı. Üstündəki bütün pulları çıxardıb, tələsə-tələsə saydı. – Min dollardı burda, hamısı sizindi.

– Hımm... – Ayzenat lağ elədi. – Əcəb səxavətlisən! O nə puldu?!

– Azdı, bəyəm?.. – Əfsun heyrətlə qaşlarını qaldırdı. – Bəs eləmir?!

– Az yox, çox azdı! – Ayzenat mısmırıq salladı. – Biz onu əhliləşdirib, xanım-xatın eləyib, yüz qat bundan artıq gəlir götürəcəyik. O zibilçənin özü də az qazanmayacaq. Ağzının dadını bilmir hələ.

Tamaşa bərk inildəndi. Anlaşılmaz mızıltı ilə nəsə dedi. Əfsunun ürəyi ona bir az da artıq yandı. Ayrı çıxış vasitəsi düşünməyə, Tamaşanı xilasa tam ciddiyyətlə can atdı. Kütləşmiş beyninə isbatlı fikir gəlmədi. Nədən ötrüsə qapıya sarı göz yetirdi. Pəzəvəng oradan getməmişdi. Qapı ağzını bütünlüklə kəsmişdi. Yassar, adama oxşamaz sir-sifəti daş kimi donuq idi. Qalın, tüklü qaşları altından soyuq-soyuq işıldayan xırdaca gözləri acışmış ilan gözlərinə bənzəyirdi. Beləsindən xəta əskik deyildi.

Əfsun həlim-həlim yaltaqlandı:

– Mən bu işin çətinliyini yaxşı başa düşürəm, Ayzenat xanım. Bizə edəcəyin savabkarlığın heç də asan olmayacağını anlayıram. Sən özün də kimlərdənsə asılısan, cavabdehlik daşıyırsan. Amma hər şeydən irəlidə insanlıq durur. Dara düşənə, imdad umana çalışıb kömək etmək Allahı arada görməkdi. Ulu tanrıya tapınmaqdı. Sənin həssas ürəyinə bələdəm. Rəhmin gəlsin o qıza. Taleyinin puç olmasına, həyatının pozulmasına qıyma. Elə bil, onun simasında öz gözəl gəncliyini geri qaytarırsan, ona təzə ömür verirsən. Yəqindən-yəqin bilirəm ki, sən onu çox yaxşı bacararsan. Mən də sənin bu xeyirxahlığının xərcini-borcunu ödəməyə hazıram. O qızı ağlar, yetim quzu kimi mələr görmək mənim üçün çox-çox ağırdı.

Ayzenat yerə baxıb xeyli dinmədi. Kirpiklərinə nəm qondu. Köksündən sirli ah qopdu.

– Dilin yamanca yağlıdı. Məni kövrəltdin, – dedi və tezcə də səsi codlaşdı. – Bu, təkcə mənlik iş deyil. Dəvədən böyük fil var!

– Lap olsun fildən də böyüyü. Sən çalışsan, düzələr.

– Baxaq da... – Ayzenat könülləndi. – Gedim, məsləhətləşim. Bəlkəm bir köməyim dəydi...

Bir-iki addım atıb, çiyni üstündən Tamaşanı qıyqacı süzdü.

Həmən anda Tamaşa da yalvarışla ona baxdı. Ayzenatın ürəyinə əlavə rəhm qığılcımı düşdüyü hiss edildi. Addımları yeyinlədi.

O qapını arxasınca möhkəm örtüb gözdən itəndə, Əfsun şən təbəssümlə Tamaşanın qulağına pıçıldadı:

– Daha qorxma, hər şey yaxşı olacaq. Bu xarabadan birlikdə çıxacayıq!

Tamaşa rahatlıqla nəfəs aldı. Kövrəkcə qımışıb, Əfsuna ən əziz adamı kimi sığındı. Əfsun bundan sonsuz fərəh duydu.

7.

Ayzenat Mahamova özünü darta-darta qayıtdı. İlk kəlmədən də matahını baha satdı:

– Qızı aparmağa yalvar-yaxarla icazə ala bildim. Amma ciddi şərt kəsdilər. Pulu gərək elə indi, bütünlüklə ödəyəsən.

Əfsun sevincək qabağa yeridi.

– Baş üstə, Ayzenat xanım! Əlbəttə, elə indi ödəyəcəm... Məbləğ nə qədər olacaq?

– Beş min! Manatla yox, dollarla.

– Necəəə?! – Əfsunun gözləri kəlləsinə çıxdı. – Beş min dollar?!

– Çoxdu, bəyəm? – Ayzenat üzünü bozartdı. – Allahınıza şükür eləyin ki, buna razılaşdılar. İkiqat artıq tələb eləyirdilər. Mənim xatirimə aşağı endilər.

– Axı...

Ayzenat sözü onun ağzında qoydu:

– Axı-maxısı yoxdu, xərci budu! Gücün çatır ödə, çatmır, bas bayıra!

Əfsun başını köksünə salladı. Ayzenat təkidlə davam etdi:

– Biz sənə güzəştə getmişik. Bu qızdan çox böyük qazanc götürəcəyimizi hesablamışdıq. Başqa qızlar kimi onu da Türkiyəyə, Dubaya, Avropaya yola salıb bol-bol gəlir əldə eləyəcəkdik. Sənnən köhnə tanışlığıma görə, həm də cavanlığımı yadıma saldığın üçün ürəyim yumşaldı. Şefimizi razılığa gətirdim. Budur mənim yaxşılığımın əvəzi!?

Tamaşa dil göynədən and-amanla imdad dilədi:

– Oyy, qurbanınız olum, mənə yazığınız gəlsin!..

Əfsun da çarəsiz minnətə qoşuldu:

– O qədər pul üstümdə yoxdu, Ayzenat xanım, amma tapıb düzəldə bilərəm. Heç olmasa bir günlük möhlət ver.

– Xeyr! Möhlət verilməyəcək! – Ayzenat qəti bildirdi. – Mümkün deyil!

Əfsun üz vurdu:

– İnan, etibar elə mənə. Sabah tezdən ovcunda olacaq.

Pəzəvəng qapı arasından təpindi:

– Bazar açma! Hə, ya yox?!

Əfsun boynunu büküb fağırladı. Sonra birdən yadına Qumaş arvadgildə gizlətdiyi pul bağlancı düşdü. Qanrılıb Tamaşadan ehtiyatla soruşdu:

– Sizdə qoyduğum əmanət yerindədimi?

Tamaşa ona çaşqın baxdı. Sorğunu anlamadı.

Əfsun arxayınlıqla nəfəs dərdi.

– Evin açarını mənə ver! – Əlini Tamaşaya uzadıb, Ayzenata qətiyyətlə dedi: – İndi gedib gətirirəm. Bir saata, ən geci saat yarıma qayıdıram.

Ayzenat razılaşdı:

– Etirazımız yoxdur. Bu şərtlə ki, gecikməyəsən!

Əfsun evin açarını götürüb getməyə hazırlaşanda, Tamaşa da titrəyə-titrəyə ayağa qalxdı. Ayzenat ona gözünü ağartdı:

– Uğur olmasın, sən hara?!

Tamaşanın səsi sızıldadı:

– Məə...ndə ge.....gedim.

– Otur yerində, sarsaq qız! – Ayzenat onu dala itələdi. – Sən burda girov qalmalısan. Pul bizə çatmamış heç yana gedə bilməzsən!

Tamaşa büzüşüb körpə uşaq kimi heykirdi:

– Mə...ən qorxu...ram. Tək qalammaram...

Pəzəvəng təpiyini qapıya çırpdı. Balta dişlərini qıcadı:

– Zəhlə tökmə! Çox çığır-bağır salsan, heç vaxt getməzsən burdan!

Tamaşanın bağrı yarıldı. Vahimədən uçuna-uçuna, qan-yaş tökə-tökə oturdu.

Əfsun geri döndü. Tamaşanın sinəsinə əyilmiş başını qaldırıb, köksünə sıxdı. Saçlarını nəvazişlə tumarlaya-tumarlaya sakitləşdirdi:

– Qorxma. Tez qayıdacam. Lap tez!

Ayzenat da yarı sərt, yarı həlimliklə təskinlik verdi:

– Oğlana mane olma. Qoy işində olsun. Heç kim toxunmayacaq sənə.

Tamaşa kiridi. Əfsun ildırım sürəti ilə bayıra şığıdı. Qapıdan çıxa-çıxa qıza bir də tapşırdı:

– Heç narahat olma, ürəyini sıxma, yubanmayacam. Quş qanadında yanına dönəcəm.

* * *

İş avandına düşdü. Taksi axtarmağa vaxt itirmədi. Küçəyə çıxan kimi, boş maşınla rastlaşdı. Əyləşib, sürücünü tələsdirdi. Yolda tıxaclara, məcburi əylənmələrə də tuş gəlinmədi. Mənzili sürətlə başa vurdular.

Saxlanc yerində idi, toxunulmamışdı. Torbanın bağını açıb, iki-üç xışma pul götürdü. Qoyun-qoltuq ciblərinə basdı. Saymağa macal yox idi. Taksi onu gözləyirdi. Bu pullar ödəniş xərcinə bəs edəcəyinə, hələ artıq da qalacağına şübhə etmədi. Çünki əsginasların əksəriyyəti iri rəqəmli idi. Torbaya seçib yığmışdı.

O, torbanı bağlayıb həmənki yerinə qoydu. Və dabanı üstə dönüb evin qapısını kilidlədi, qol saatına baxdı. Vəd etdiyi vaxtdan cəmi yarım saat ötmüşdü. Sözünə yalançı çıxmayacaqdı...

Təkərlər hamar yolda daha bərk qıjıldadı. Sürət küləyi yarımaçıq pəncərədən içəri üfürülərək Əfsunun saçlarının arasına doldu, alnına səpələnmiş telləri ilə oynadı; üzünü yelpikləyib ona əlavə rahatlıq gətirdi.

Bununla belə, təlaş keçirirdi. Qızdan intizar idi. Qorxurdu ki, onu incidərlər. İstənilən məbləğin düzələcəyinə inanmayıb, başqa yerə apararlar. Ayzenat Mahamova kimilərdən hər yaramazlığı gözləmək mümkündü. Həm də açıqca duyulurdu ki, arxaları çox möhkəmdir. Yüksək vəzifəlilərdən kiminsə dəstəyini alırlar.

Əfsun özündən də baş açmırdı. Tamaşa üçün bir belə canfəşanlığın səbəbini doğru-düzgün anlamırdı. Sadəcə, mərdlik etməkmi istəyirdi? Yaxud Qumaş arvadın yaxşılıqlarının əvəzinimi verirdi? Söz yox ki, bunlar da vardı. Öyüncək davranış onun təbiə-

tinə xas idi. Seçilməyi, görklü hərəkəti sevirdi. Xüsusən də qadın xeylaqları yanında. Ancaq hal-hazırkı cidd-cəhdlərinin kökündə bu xırdalıqlar durmurdu. Onun qəlbinə munis duyğular hakim idi. Tamaşanın dəyanətini, düşdüyü acınacaqlı vəziyyətlə barışmazlığını, qızlıq ismətini qorumağa çalışmasını bəyənmişdi. Bu tərs qızın ona sidq ilə sığınmasına, pənah gətirməsinə qürrələnmişdi. Ona sevgisi dərinləşmişdi.

Aradan ötən hər an, hər dəqiqə Əfsunu darıxdırdı. Nigarançılıq canını sıxırdı. Maşının iti sürəti də ona bəs etmirdi. Az qalırdı, özü qanad açıb uçsun.

Əyləcin cır səsi intizara son qoydu. Tələsik bir də saatına baxdı. Gecikməmişdi. Sürücünün haqqını lazımından artıq ödəyib, səkiyə atıldı. Tamaşanın köməyinə yüyürdü.

Tamaşa daha da büzüşüb, yumağa dönmüşdü. Çoxluca ağlamışdı. Gözlərinin altı da, üstü də şişib, qıpqırmızı qan çanağına bənzəyirdi. Əfsunun tayüşüyünə səksəkə ilə dikəldi. Onu yanında görüb, sevincdən umaxşıdı.

– Oy, nə gec gəldin? Bağrım lap partlayırdı...

Əfsun qolunu onun boynuna doladı. Şirin canıyananlıq göstərdi:

– Gec deyil, mənim əzizim. Dediyim vaxtdan bir az da tez gəlmişəm. Hər şey qaydasındadı.

Tamaşa iç yanğısını çölə üfürdü, tam rahatlandı.

– Çox sıxılırdım. Geciksəydin, gəlib taxt üstündə meyitimi tapardın.

– Allah eləməsin! – Əfsun ürəyi ağzında dilləndi. – Qoy bizi istəməyənlər, qəsdimizə duranlar ölsünlər. Biz uzun bir ömür yaşamalıyıq!

Sonra Tamaşanın böyründə bardaş qurub, cibindəki pulları ortaya tökdü.

– Gəl birlikdə sayaq. Orda buna macalım olmadı. Sənin üçün tələsirdim. Ortaya əngəl çıxacağından qorxurdum. Nə yaxşı ki, nəhs bir iş baş vermədi.

Birlikdə pul hesabına başladılar. Tamaşa əsginasları ipçinlədi, hamarladı, dəstə-dəstə eləyib Əfsuna verdi. Əfsun onları saydı, dəstə-dəstə eləyib Tamaşanın ətəyinə yığdı. İş sona yetəndə, ödəniş məbləğini

götürüb əvvəlcə Tamaşanın başına, sonra da öz başına doladı.

– Qoy başımızın sadağası olsun! Bizi xətalardan sovuşdursun! – deyib, artıq pulları ciblərinə basdı. Məğrur-məğrur gərnəşib, ayağa durdu. Ayzenatla hesablaşmağa getdi.

Hesabat nağdılaşanda Mahamova ciddiyyətlə tapşırdı:

– Bunlar öz aramızda qalmalıdı!.. Soruşsalar: dəvə görübsənmi? Deyərsən heç qığını da görməmişəm!

Pəzəvəng təpgi ilə əlavə etdi:

– Özünü salamat istəyirsənsə, dilini farağat saxla. Əks halda, hər tikən qulağın boyda olacaq!

Əfsun ikimənalı zəmanət verdi:

– Tövbəliyəm, arı yuvasına çöp salıb qurdalamaram!

8.

Həyətə çox həyəcanlı və qaçaraq düşdülər. Burada əl-ələ tutdular. Darvazaya qədər yeyin gəldilər. Sanki nəsə olacağından, yeni maneə törəyəcəyindən ehtiyatlanırdılar.

Alaqapı səmtində addımları yavaşıdı. Üzlər, gözlər güldü. Tamaşa yüngülcə tövşüyərək, kəsik-kəsik pıçıldadı:

– Çox-çox minnətdaram sənə. Məni pis adamların əlindən aldın. Bu yaxşılığını heç vaxt unutmayacam. Gecə-gündüz duaçın olacam!

Ürəyin içindən qopub gələn bu səmimi təşəkkür Əfsunu məst elədi. Umacaqlı baxışlarını Tamaşadan ayırmadı. Tamaşa onu sevgi-təbii duydu. Əfsunu utana-utana öpdü. Ürək gizlinlərini ahəstəcə açıqladı:

– Mən səni əvvəllər xoşlamırdım, acığım gəlirdi. Sırtıq, abırsız oğlan hesab eləyirdim. Sən gözümə görünəndə hirs beynimə vururdu... Oy, bağışla məni, necə yanılmışam! Sənə qarşı kobud hərəkətlərimin əvəzində kömək durdun. Kimsəsiz bir qızı o cürə dardan qurtardın...

Əfsun sakitcə dayanıb, zarafatla soruşdu:

– Məktəb çantasını başıma daha çırpmayacaqsan ki?!

Tamaşa bekaraca qızardı:

– Yox, yox! Nə danışırsan?! – deyib, tam səmimiyyətlə pıçıldadı: – Heç bilirsən, indi xətrini necə istəyirəm?!

Əfsun məzə ilə kirpiklərini xıppıldatdı.

– Münəccimlik əlimdən gəlmir, desən, bilərəm.

Tamaşa həyadan udqundu. Utancaq-utancaq:

– Elə şeylər var ki, onu dillə söyləmək çətindi, – dedi.

Əfsun eyni məzə ilə şıltaqlandı:

– Dil ilə demirsən, əyani göstər.

Tamaşa sıxıla-sıxıla yerə baxdı.

– Bayaq göstərdim...

– Haçan?! – Əfsun şitəndi. – Nəyi göstərdin?

Tamaşa həlim-həlim:

– Öpdüm səni, – dedi. Dodaqlarına şirin təbəssüm bələndi.

– Eh, bircə dəfə... O da ağızucu... – Əfsun zarafatını gerçəklətdi. – Elə öpüşdən nə olsun?!

Tamaşa çiyinləri üstündən yan-yörəyə göz gəzdirdi. Yaxınlıqdan gəlib-keçən görməyib, Əfsunu bərk qucaqladı. Hər iki üzündən öpdü. Əfsun da onu bağrına basıb, böyük hərarətlə öpdü. Bu öpüşlər ehtiras təzahürü yox, məhəbbət izharı idi.

– Mən səni sevirəm. Bütün qəlbimlə, varlığımla sevirəm!

Tamaşa sirli töyüşüklə:

– Mən də!.. – dedi.

Əfsun bir az əvvəlki zarafatını təzələdi:

– Bir də dəliliyin tutub, üzümü cırmaqlamayacaqsan?

Tamaşa başını onun köksünə qoydu, şirin-şirin:

– Görürsən ki, cırmaqlamıram! – söylədi.

Əfsun ona təmiz eşqini ucadan elan etdi:

– Sən mənim canımda ikinci canımsan! Ömrümə yaraşıqsan!

Tamaşa susub, Əfsunun qoynuna daha inamla sığındı. Bir neçə dəqiqə sus-pus qaldılar. Sonra qeyri-adi mehr ilə qol-boyun olub küçəyə çıxdılar. Əfsun məmnunluqla soruşdu:

– İndi neyləyək? Səni evinizə aparım, ya Qumaş nənənin yanına?

Tamaşa ərklə təklif etdi:

– Xəstəxanaya gedək. Nənəmə birlikdə baş çəkək. Mən ona sənin yaxşılıqlarını danışmalıyam. Bu günə qədər ondan heç nəyi gizlətməmişəm.

– Əla! – Əfsun qəlbən razılaşdı. – Gedək, mütləq gedək! O, gözəl nənədi. Mənim ona böyük ehtiramım var. Həm baş çəkək, həm də

halallığını alaq. Bizə öz xeyir-duasını versin. Etiraz eləmirsən?

Tamaşa itaətlə:

– Eləmirəm! – dedi. – Bundan belə sənin hər sözün mənim üçün qanundu.

Əfsun böyük fərəh içində:

– Çox minnətdaram, könlümün şahı, başımın tacı! – deyib, Tamaşanın alnından öpdü.

Yollarına davam etdilər. Alaqapıdan azca aralanmışdılar, Mara Abramova ilə qarşılaşdılar. Yəhudi qadını onları birlikdə görüb heyrətləndi. Hər ikisini dərin təəccüblə süzdü.

– Bizə gəlmişdiniz?

Əfsun sualdan yayınıb hörmətlə salamlaşdı:

– Xoş gördük, möhtərəm Mara Abramovna. Necəsiniz? Canınız-başınız?

Mara Abramovna bir gözü Tamaşada dilucu dilləndi:

– Sağ ol, pis deyiləm. Canım hələ tutarlıdı.

Əfsun qoca arvadın baxışlarında narazılıq sezib, araya söz qatdı:

– Sizə bir neçə dəfə gəlmişəm, Mara Abramovna, hal-əhval tutmağa. Amma evdə olmayıbsınız. Elə bu gün də gəlmişdim, qapınız qıfıllı idi.

Mara Abramovna nəfəsini fısıltı ilə dərdi:

– Hə, deyildim evdə. Qumaş bacını görməyə getmişdim.

Tamaşa ağlamsındı:

– Nənəm necədi, Mara xala? Dünən halı heç yaxşı deyildi. Bu gün nə cürdü?

Mara Abramovna incik cavab verdi:

– Gördüyün kimidi... Tez-tez huşunu itirir. Ayılanda da səni soruşur... Üz-gözün niyə bu haldadı?

Tamaşa xəcalətlə yönünü yana çevirdi. Əfsun əhvalatı danışdı. Mara Abramovna “baisləri” lənətlədi:

– Gözləri çıxsın onların! Əxlaqsızlıq yuvaları dağılsın! Cavan-cavan qız-gəlinləri pulla həvəsləndirib, insan alverinə başlayıblar. Heç kəs də bir tədbir görmür. Belə də qanunsuzlux olar?!

Əfsun lağlağı ilə güldü:

– Qanun daha işləmir, Mara Abramovna! Dərə xəlvət, tülkü

bəylik zamanəsidi. Heç nədən, heç kəsdən çəkinmirlər.

Mara Abramovna Əfsuna məzəmmətlə baxdı.

– Bax, buna görə sənə deyirdim ki, uzaq ol o tərbiyəsiz qadından. Düşmə onun toruna. Məni eşitmədin...

Əfsun məsələnin üstünü ört-basdıra tələsdi:

– Bu ilahinin işidi, Mara Abramovna. Mənə o köpək qızının evini Allah boş-boşuna tanıtmayıb. Əgər belə olmasaydı, indi gedib, sadəlövhlük ucbatından tələyə düşmüş ismətli bir qızı xilas eləyəmməzdim... Doğrusu, o xarabaya ayaq basmağa heç həvəsim yox idi. Elə bil, qayibən yadıma saldılar... Sevinirəm ki, nə yaxşı ürəyim duyuq düşdü. Yoxsa, həyatım qədər əziz sandığım bu gözəl-göyçəyimdən əlim həmişəlik üzülərdi. Bu, mənim üçün ən əzablı itki olardı.

Mara Abramovna ürəkdən dil-ağız elədi:

– Dünyada tək Allahımız köməyin olsun! Qumaş bacı səndən çox razı qalacaq. O cür nurlu qadının alqışını almaq da bir xoşbaxtlıqdı!

Tamaşa gözləri yaşara-yaşara Əfsunu yola doğru çəkdi:

– Sənə qurban olum, tez çatdır məni nənəmə. Haçandı intizardı. Bir az da geciksəm, Allah eləməmiş, başına bir iş gələr.

Mara Abramovna qəti etiraz etdi:

– Olmaz! – dedi. – Bu sir-sifətlə gedib nənənin gözünə görünsən, yazıq arvadı qorxudarsan. Xəstə ürəyi elə o dəqiqə partlayar.

Tamaşa nəsihətə qulaq asmadı. Əfsunun qolunu dartışdırdı:

– Apar məni, yalvarıram, tez apar!

Mara Abramovna sərtliklə qabağa durdu, etirazını ciddiləşdirdi:

– Sözə bax, qızım. Sənin özündən xəbərin yoxdur, yaman gündəsən. Bu vəziyyətdə adam içinə çıxammazsan... Bıy, o nədi?! – Qızın qoftasının cırığını indi gördü. – Yaxanı kim cırıb?

Tamaşa dinmədi. Əfsun cavab verdi:

– Özü, hirsindən cırıb.

Mara Abramovna üzünü tam bozartdı:

– Belə halda sənin xəstəxanaya getməyini mən heç cürə məsləhət görmürəm. Nənənnən başqa da orda camahat var. Gümanları yüz yerə gedər. Cavanca, gözəl-göyçək qızsan, haqqında nə üçün pis fikir yaransın?

– Eybi yoxdu... – Tamaşa təkid elədi. – Hər nə gümana dü-

şürlər, qoy düşsünlər! Mən nənəmi elə indi görməliyəm!

Mara Abramovna yenidən nəsihətə başladı:

– Elə deyil, qızım. Eybi çoxdu. Mən sənin doğman əvəziyəm, eşit məni. Yaxşısı budu, gedək bizə. Əl-üzünü mükəmməlcə yu, üst-başını səliqəyə sal, qoftanı dəyişək, irz-irəngin düzəlsin, sonra get.

Əfsun da Tamaşanı dilə tutdu:

– Mara Abramovna düz deyir, əzizim. Üz-gözün çox pis haldadı. Güzgüyə baxsan, özünü tanımazsan. Gedək əvvəlcə Mara Abramovnagilə. Bir az dincəl, özünə gəl. Sonra gedək hara istəyirsən, ora.

– Axı, axşam olur, geciksək içəri buraxmazlar.

– Ondan narahat olma. Buraxdırmaq mənim boynuma. Həm də ki, xəstə yanına əliboş getmək yaxşı deyil, mənim üçün ayıbdı. Sən hələlik Mara Abramovna ilə qal, mən qaçım bazara. Urvatdı mer-meyvə, təzə gül-çiçək alım. Gözəl nənəmizin könlünü şad eləyək. Qıraxdan baxanlar da görsünlər ki, nənənin qayğısına qalanlar çoxdur... Necə sözdü, Mara Abramovna? Siz dünya görmüş arvadsız, belə yaxşıdı, ya yox?

– Hə, elə məsləhətdi! – Mara Abramovna Tamaşanın qoluna girib, yarı xoş, yarı zorla evi tərəfə çəkdi. – Gəl, bala, gəl. Axşama hələ çox var. Xəstəxanaya buraxılış saat yeddidə qurtarır. Ən əfzəli budu ki, sən xəstə görüşünə abırlı yollanasan, Qumaş bacını təzə dərdə salmayasan.

Tamaşa bu dəfə nəsihəti eşitdi.

9.

Əfsun bazardan qayıdanda halsızlamış Tamaşa yatmışdı. Mara Abramovna Əfsunu him-cimlə yan otağa çağırdı:

– Yazıq qız ayaq üstə güclə dayanırdı. Əl-üzünü isti su ilə yudurtdum. Bir stəkan çay içirtdim. Çarpayıda yer düzəltdim ki, sən gəlincə dincəlsin.

– Çoxdan yatır?

– Yarım saat olar.

Əfsun biləyini çirməyib, saatına baxdı.

– Onda bir az da yatsın. Çox əziyyət çəkib, heydən tamam düşüb.

– Hə, qoy yatsın, yuxusunu alsın. Vaxta hələ çox qalır... Bir şeyi səndən öyrənmək istəyirəm.

– Nəyi, Mara Abramovna?

– Bu qıza münasibətini.

– Münasibətim əladı!

– Fikrin nədi?

– Fikrim... – Əfsun qımışdı. – Hansı mənada soruşursunuz, Mara Abramovna?

– Məqsədini bilmək istəyirəm.

Əfsun səsinə ciddi ahəng qatdı:

– Anladım sizi, məqsədim onunla evlənməkdi.

Mara Abramovnanın üzü güldü.

– Allah mübarək eləsin! Xoşbəxt olmağa layiq qızdı. Gözümün qabağında böyüyüb. Otuz beş ildi Qumaş bacını tanıyıram. “Körpələr evi”ndə mən tərbiyəçi işləmişəm, o da başbilənimiz olub. Elə o vaxtdan da heç bir sirrimiz gizlin qalmayıb. Bir-birimizi doğma bacıdan artıq istəmişik. Qızıl təkin insandı. Heyif ki, taledən yarımadı. Cavannıqdan dul qaldı. Əri Sovet-Alman müharibəsinə gedib, qayıtmadı. Ondan bircə qızı vardı. Başqa ərə getmədi. O qıza həm atalıq, həm də analıq elədi. Heç nədən korlux çəkməyə qoymadı. Geyimdə, dolanışıxda atalı qızlardan seçdirmədi. Oxutdu, ali təhsil verdi, ərə köçürdü. Amma... – Mara Abramovna kövrəldi, yaşarmış kirpiklərini donunun cibindən çıxartdığı ipək yaylıqla qurulayıb, səsini lap alçaltdı, xısın-xısın davam etdi: – Bəxtsiz qadın qızından da yarımadı. Hamiləlikdən azad olandan sonra o bədbəxti pis xəstəlik tapdı. Dava-dərman köməyinə yetmədi. Tamaşa yarım yaşa çatmamış, canını tapşırdı. Qumaş bacı bu bircə nəvəsini də özü təkbaşına böyütdü. Körpəyə nənəlikdən çox analıq elədi. Çəkdiyi cəfaların, əziyyətlərin ucbatından da ürəyi üzüldü... Tamaşa bilməsin, arvadın vəziyyəti çox ağırdı. Həkimlər əllərini üzüblər ondan.

Əfsun məyuslandı:

– Çox təəssüf ki, bizim toyumuzu görməyəcək!..

Mara Abramovna köks ötürdü:

– Yazığın qismətində o da yoxmuş!.. Amma qızın toyunu görməyi çox arzulayırdı. Tamaşanın xoşbəxtliyinə arxayın olub, axirətə köçmək istəyirdi...

Əfsun sözgəlişi təvəqqe elədi:

– Möhtərəm Mara Abramovna, acizanə bir xahişim var: gəlin, xəstəxanaya birlikdə gedək. Sizə əlavə zəhmət də olsa, sözümü yerə salmayın. Mənim orda deyə bilməyəcəklərimi Qumaş nənəyə siz çatdırın. Mümkündü ki, o mənə inanmasın, istəyimə şübhə ilə yanaşsın. Sizi mütləq eşidər. Uzun illərdi istəkli rəfiqəsiniz.

Mara Abramovna ona mat-mat baxdı:

– Mən Qumaş bacıya nə deməliyəm? Nəyin minnətini eləməliyəm?

– Bizə xeyir-dua verməsinə köməkçi olun...

Bu arada Tamaşa oyandı. Söhbət yarımçıq qaldı.

– Mara xala, hardasan? Əfsun gəldimi?

Əfsun Mara Abramovanı qabaqlayıb cavabı özü verdi:

– Gəlmişəm, əzizim, burdayam! – deyib onun yanına adladı. – Sənin oyanmağını gözləyirdik. Nə şirin yatdın?

– Heç özümdən xəbərim olmadı... yuxu birdən tutdu məni.

– Yatmağın yaxşıdı. İrz-irəngin əməllicə düzəlib. Qumaş nənəni görməyə indi arxayın gedə bilərik.

Mara Abramovna aralıdan şirin-şirin dilləndi:

– Qoftanı da dəyiş, qızım. Odur, çarpayının başına qoymuşam. Geyilməyib, təptəzədi. Sən yatanda axtarıb gənclik saxlancımdan tapmışam. Sənə yaraşandı.

Tamaşa qoftanı götürməyə utandı. Əfsun onu cəsarətləndirdi:

– Geyin, əzizim, geyin! Mara Abramovna xeyirxah xaladı. Nə deyir, bizim yaxşılığımız üçün deyir. Vaxt gələr, xəcalətindən çıxarıq.

Mara Abramovna qınadı onu:

– Xəcalətdən çıxılacaq bir şey yoxdu burda. Üzünü çevir, qız əynini rahat dəyişsin.

Əfsun üzünü çevirdi. Yönü divara doğru Tamaşanı dilə tutdu:

– Mənim ruhum, Mara xalandan sən də xahiş elə bizimlə gedib, nənədən bizə xeyir-dua istəsin. Mən nənəyə bu barədə söz

deməkdən ehtiyatlanıram.

Tamaşa Mara Abramovna ilə ərkli şərt kəsdi:

– Mara xala, getməyə razılıq versəniz, qoftanı geyinəcəm, yoxsa, elə bu cürə gedəcəm!

Mara Abramovna gülümsündü.

– Razıyam, bala, gedirəm. Cavanların xoşbəxtliyi qocaların əziz diləyidi!

10.

Qumaş arvad xəstəxana otaqcasında tək deyildi. Durna xanımla Süsənbər qulluğunda durmuşdular. Alnının, üzünün tərini silir; göyərib qaysaq bağlamış dodaqları arasını çayla yaşlayırdılar. Arvadın gözləri yumulu idi. Çəpərlənmiş kirpikləri xəfifcə titrəyirdi.

Durna xanım Əfsunu görən kimi, bərk əsəbiləşdi. Rəngi qaralıb, qaşqabağı yer süpürdü. Dodaqaltı:

– Bu haramzada hardan peyda oldu yenə?! Nə azarı qalıb onun burda?!..

Süsənbər isə Mara Abramovanın təkrar gəlişinə heyrətləndi:

– Burdan təzəcə getməmişdinizmi, Mara xala, zəhmət çəkib niyə qayıtdınız?

Mara Abramovna kövrək səslə:

– Nə zəhməti var? – dedi, – ayaqla yeriyib gəlməmişəm ki, əziyyəti olsun. Rahat maşına əyləşib gəlmişəm. Cavanlara yoldaşlıx eləmişəm... Qumaş bacının halı nə cürədi? Az-çox dəyişiklik, dirçəliş bilinirmi?

Süsənbər dinməzcə başını buladı. Doluxsunmuş Tamaşa yüyürüb özünü nənəsinin üstünə atmaq istəyəndə, Durna xanım qabağını kəsdi. Hirslə soruşdu:

– De görüm, harda tapışıbsan bu yaramaz adamla?! Nəyə gəlib o bura?!

Tamaşa bir neçə anlığa çaşbaş dayandı. Nə deyəcəyini bilmədi. Əfsuna baxdı ki, sən cavab ver. Özü Durna xanımın böyründən sivişib, nənəsini qucaqladı:

– Can, nənə, necəsən? Çoxmu ağrıyırsan?

Cavab gəlmədi. Qumaş arvadın donuq sifətində heç bircə əzələ də tərpənmədi. Tamaşa çılğın hönkürtü ilə öz-özünü silləlÉdi.

– Bi...bili...rəm inci...yibsən məndən. Ya...yanına ge...cc gəlmişəm. Məndə gü...günah yoxdu...

Süsənbər Tamaşanı xəstənin üstündən geri çəkdi.

– Bəsdi, özünü ələ al! Arvadı dinc qoy. Səni eşidəcək halda deyil.

Tamaşa üç-dörd dəfə yanıqlı-yanıqlı hıçqırıb kiridi. Bir neçə anlıq gərgin sükutdan sonra Durna xanım onunla bir də əsəbi sorğu-suala başladı:

– De görüm, bu kələkbaza harda, nə cür ilişibsən?! Necə salıb o belə-filan səni tələsinə?!

Tamaşa sarsıntı keçirdi. Durna xanımın əsəbiliyinin səbəbini anlamırdı. Sevdiyi oğlan barədə təhqirli ifadələrə təəccüb edirdi. Onu hardan tanıyırdı? Əfsuna bir daha israrla baxdı. Cavabı ondan gözlədi. Əfsun dilindən qıfıl asdı, Mara Abramova araya girdi:

– Ona yolu mən tanıtmışam. Sorğu-sualını mənimlə elə.

Durna xanım duruxdu.

– Bura nə üçün gəlib?

– Qumaş bacının səhhəti ilə maraqlanır.

– Nə əcəb?

– Əcəbi budur ki, bunu özünə borc bilir. Qumaş bacıdan mehribanlıq görüb. Onun çörəyini yeyib. Evində kirayənişin olub.

– Hımm... – Durna xanımın içi göynədi. – Bu əclaf it kimi iy bilir, harda yağlı kökə var, gedib oranı tapır!

– Orasını mən bilmirəm. Qumaş bacıgili nə cürə tapdığından məlumatım yoxdur. Cavanlardan öyrəndiyim ayrı şeydi... Bu yana gəl, deyim sənə, Qumaş bacının şeytanlarının qulağı kar olsun!

Mara Abramovna Durna xanımın qolundan tutub, pəncərə önünə çəkdi. Əfsun özünü həyalı aparıb çölə çıxdı. Mara Abramovna əhvalatı yarıpıçıltı ilə danışıb, şadyana əlavə etdi:

– İşlər bax, bu cürədi! Mən təklikdə qızı dilə tutub rəyini bilmişəm. Oğlandan çox razıdı. Buna o dağılmışda rast gəlməsəymiş, sorağı Allah bilir, haralardan eşidilərdi. Biçarə Qumaş bacı nəvəsinin xiffətini gora aparardı.

Durna xanım ciddi təşviş keçirdi. Tamaşanı yanına çağırıb bir qədər sakit halda xəbər aldı:

– Mara xala mənə dəhşətli hadisə söylədi. O yaramaz oğlan guya səni böyük biabırçılıqdan qurtarıb, düzdümü?

Tamaşa boynunu yana əyib xəcalətdən kirpik çala-çala təsdiqlədi:

– Hə, düzdü.

– Sənə dəyib-toxunmadan elədi bu yaxşılığı?

– Hə, toxunmadı.

Durna xanım xəyallandı. Özünün Əfsunla sevgi macəraları gəlib gözləri önündən keçdi. Etirafa az inandı. Ancaq bunu açıb-ağartmadı.

– Bəs mən ölmüşdüm?! Tanımadığın adamlara niyə inanıb pul götürürdün? Nə üçün vəziyyətinizi gəlib mənə demirdin? Heç olmasa, telefonla bildirəydin?

– Sənin öz qayğıların başından aşır, Durna xala. Bəhlul əmi o cürə...

– Eh, ağılsız qız! – Durna xanım Tamaşanın sözünü ağzında qoydu, – Bəhlul əmiyin xəstəliyinin buna aidiyyəti nədi? Hər halda, sizə azdan-çoxdan köməyim dəyərdi. Ehtiyac ucbatından biabırçı addıma səbəb qalmazdı. Heç bilirsən, necə qəbahət eləyibsən?!

Tamaşa qollarını qoynunda günahkar-günahkar çarpazlayıb, başını aşağı saldı, Durna xanım ah çəkib, onu təşvişə salan məsələyə keçdi:

– Mənə açığını de, o oğlanı həqiqətən sevirsən?

Tamaşa təsdiq mənasında başını astaca tərpətdi.

– Hansı xoşa gələn keyfiyyətlərinə görə?

Tamaşa qollarını qoynundan açıb, qəddini dikəltdi. Durna xanıma şax və qətiyyətlə baxdı.

– Sözünə bütövlüyünə, mənim üçün hər şeydən keçdiyinə görə.

– Əsil sevgi, doğru məhəbbət üçün bunlar çox azdı! – Durna xanım dərin, təngimiş nəfəs dərdi. Ötkəm səsi həzinlədi. – Həyat təcrübəsi göstərir ki, bu gün bizə olduqca saf, munis görünən hisslər, duyğular sabah əksinə dönür. Ürəkdə soyuyur, buz bağlayır. Hətta böyük nifrətlə əvəzlənir. Ülvi eşq ürəyə zərrə-zərrə, qətrə-qətrə hopur. Bir neçə saatın, ya bir günün ərzində yaranmış xoş təəssürata arxalanıb, kimə isə könül vermək ağılsızlıqdı. Bu addımı yaxşı-yaxşı ölçüb-biçib, atmaq lazımdı.

Tamaşa heyrətli israr bildirdi:

– Məni qınama, Durna xala, – dedi. – Bəlkə də bağışlanmaz səhv eləyirəm, uşaqcasına yenə aldanıram. Amma mən könlümü Əfsuna həmişəlik vermişəm. Geriyə yolum yoxdur. Sonra başıma nə gələcəksə, peşmançılığını çəkməyəcəm. Onun mənə yaxşılığı

qarşısında canımı girov qoyuram. Çox xahiş eləyirəm bunun üçün heç kəs məni danlamasın.

Gənc qızın inadı Durna xanımı heyrətdə qoydu. Əli üzündə qaldı.

– Deməli, fikrin qətidi, inanırsan onun etibarına?

– Hə, inanıram!

– Nolar, Allah xoşbəxt eləsin!

Durna xanım yana çəkildi. Ürəyində qıza acığı tutsa da, büruzə vermədi. Nə deyə bilərdi? Doğması deyildi ki, höcətə dursun, etirazını hökmlə bildirsin. Lakin qızın taleyinə tam laqeyd olmağı da bacarmadı. Bir xeyli düşünüb Əfsunun dalınca dəhlizə yönəldi. Hər necə olsa da cavabdehlik daşıyırdı. Qoca, xəstə rəfiqəsi sonra umu-küsü eləyərdi ki, "himayəni sadəlövh qızdan niyə əsirgəyibsən? Məsələyə nə üçün ciddi qarışmayıbsan?" Qumaş arvadın xatirinə öz mənini yendi. Danışdırmaq nədi, heç bircə qırpım da üzünə baxmaq istəmədiyi Əfsunla üz-üzə söhbətə məcbur oldu.

Əfsun dəhlizin get-gəlsiz bir küncündə kürəyini divara söykəyib siqaret çəkirdi. Bu pis vərdişə son aylar öyrənmişdi. Nə tələbəlik illərində, nə də həbsxanada ona meyil göstərməmişdi. İndi də hərdən-hərdən, ya damağı çağ, ya da dilxor olanda yadına düşürdü. Tüstünü heç vaxt içəri ötürmürdü. Dodaqları arasından qəribə şəkildə havaya püfləyirdi.

Durna xanımın ona doğru gəldiyini görüb, siqareti tezcə söndürdü, kibrit qabının içinə basıb, cibində gizlətdi. Centlmen qaydası özünü səliqəyə saldı. Bu gəlişin məqsədini təxmini anlayırdı. Dialoqa ədəblə hazırlaşdı.

Durna xanım çarəsiz söhbətə gözlərini yerdən qaldırmadan, sərt ahənglə başladı:

– Mən sizinlə çox ciddi bir məsələ barəsində danışmalıyam.

Əfsun sakit dilləndi:

– Buyurun, sizi eşidirəm.

Durna xanım gendə dayanıb:

– Məni Tamaşanın gələcək taleyi düşündürür, – dedi. – Nənəsi o cür ağır xəstədi, sağalmağa ümid azdı. Qızın məndən savayı simsarı yoxdu. Bilmək istəyirəm, qıza o viranxana yerdə hansı niyyətlə arxa durmusuz?

Əfsun eyni sakitliklə cavab verdi:

– Kimsəsiz qıza arxa durmaq, hər şeydən əvvəl, mənim insanlıq borcum idi. Ayrı cür davranmaq ağlıma sığışmadı.

Durna xanım acı təbəssümlə xəbər aldı:

– Bəs, hər şeydən sonra nə?

Əfsun təmkinini pozmadı:

– Hər şeydən sonra da Qumaş nənənin xətir-hörməti, onun mənə yaxşılıqları boynumdakı haqqı-sayı!

Durna xanımın sifəti qırcaşdı.

– O xətir-hörmətin, yaxşılıq haqqı-sayının siz tərəfdən məzənnəsi bizə məlumdu. Daha nə?

– Daha... – Əfsun dözmədi. İçinin qürrə qurdu tərpəndi, yekəxanalandı: – Məramım Tamaşanı xoşbəxt eləməkdi! – dedi.

– Hımm... xoşbəxt eləmək!.. – Durna xanımın kinayəsi səsini titrətdi. – Sizin kimi dil pəhləvanı oğlanların “xoşbəxtlik vədi” adi sabun köpüyüdü! Çirkin niyyətinizə çatana qədərdi. Heç nəyin məsuliyyətini daşımırsınız!

Əfsun cırnamaq əvəzinə qımışdı.

– İnsafınız olsun, Durna xanım. İttihamınız çox ağırdı.

– Nə?!.. İnsaf?! – Durna xanımın hirsi son həddə çatdı. Boynunun damarları şişə-şişə nifrətini ona bütünlüklə bəyan etdi: – İnsafdan danışmağa haqqınız çatmır sizin! Mənim başıma gətirdiklərinizi unudubsuz, yoxsa?!

Əfsun yenidən sakitliklə:

– O məsələlər köhnədə qalıb, Durna xanım, – dedi. – Aradan gör neçə illər ötüb. Mənim də başım daşdan-daşa dəydi. Siz çəkən iztirabları mən də az çəkməmişəm. Bəlkə də sizdən artıq ruhi sarsıntılar keçirmişəm… Nə isə, keçənə güzəşt, deyiblər. İndi mənim otuz yaşım yaxınlaşır. Buraxdığım səhvlərə son qoymağa çalışıram. Daha mən başqa adamam. Romantika ilə yaşamıram. Cavanlıq, çılğınlıq əllamələrimin üstündən xətt çəkmişəm, onlar təkrar olunmayacaq. Unudun o gənclik və giclik qələtlərimi. Allaha şükür, sizin də ailə həyatınız sahmana düşüb. Qəşəngcə bir qızınız da var. Toyunu çaldırıb, nəvə-nəticə görün!

Durna xanım gizlin təəssüf keçirdi. Özü-özündən küsəndi: “Bəxtəvər başıma, içim özümü yandırır, çölüm özgəsini!” –

düşündü. Ancaq qadın qürurunu sındırmadı. Ürəyindən keçənləri dilinə gətirməyib, başqa tərzdə soruşdu:

– Yaxşı, keçənlər keçmişdə qalıb... Amma mənə gərək sırf həqiqəti deyəsiz. O qızla da əylənmək, günü xoş keçirmək istəyirsiz?

– Əsla! – Əfsun qəti cavab verdi. – Mən onu sevirəm. Qəlbən, sidqən sevirəm. Bunu çox rəsmi deyirəm! Tamaşa mənim ürəyimin içindədi. Onunla ailə qurmaq son qərarımdı. Bunu Mara Abramovnaya da bildirmişəm. Xəstəxanaya da onun üçün gəlmişəm ki, Qumaş nənənin xeyir-duasını alım.

Durna xanım sınaq üçün Əfsunun gözlərinin içinə iti zəndlə baxdı. Orada söylənilən bu sözlərin aydın ifadəsini gördü. Çöhrəsindən hiddət cizgiləri silindi. Gərgin sorğu-sual tamamlandı.

İçəri birlikdə keçdilər. İntizar dolu nəzərlər üç tərəfdən onlara zilləndi. Köksü atlanan Tamaşa daha artıq həyəcanla cavab gözlədi.

Durna xanım sakit baxışları ilə otaqdakılara xoş əhval aşılayıb, Süsənbərə üz tutdu:

– Qumaş xalanı gör ayılda bilirsənmi. Onu sən xəbərdar elə.

Süsənbər böyük sevinclə Qumaş arvadı səslədi:

– Can, Qumaş xala, bir hovvurğa gözünü aç. Sənə vacib xəbərim var!..

Hərəkətsiz Qumaş arvadda cüzi tərpəniş belə hiss edilmədi. Kirpiklərinin sıx çəpəri bekaraca da olsa, qımıldanmadı. Üstündəki yalınqat yorğan zorla seziləcək dərəcədə qalxıb-enməsəydi, deyərdin, çoxdanın ölüsüdü.

Süsənbər bir az da irəli durdu. Arvadın çiyninə toxunub, ehmalca silkələdi.

– Əzizimiz Qumaş xala, eşidirsənmi məni? Nəvənə – qəşəngin Tamaşaya xeyir-dua vermək lazımdı. Sən, axı, o günün həsrətindəydin. Gəlib çatıb o gün. Dillən, cavanlara sözünü de!

Qumaş arvad daşa döndü. Cınqırı çıxmadı. Əfsun da irəli durdu. Qumaş arvadın üzündən öpdü, xüsusi istiqanlıqla dil tökdü:

– Mənim mehribanlar-mehribanı, hamıdan mərhəmətli nənəm! Bir acizanə minnət üçün gəlmişəm hüzuruna. Mən də bu gündən sənin qanım-qanından, canım-canından nəvən olmaq istəyirəm. Tamaşa ilə əhdi-peyman bağlamışıq. Bu ömür-gün sevdamıza xeyir-duanı eşitmək arzusundayıq.

Qumaş arvadın süst halı dəyişmədi. Tamaşa hədsiz təlaş içində

özünü bir də nənəsinin üstünə yıxdı. Onu ikitərəfli qucaqlayıb hönkürə-hönkürə yalvardı:

– Qurbanın olum, nənə, niyə dinmirsən? Niyə bizi qorxudursan?! Məni tək qoymaq istəyirsən, nədi?! Hü-hü-hüüü...

Qumaş arvadın göyərib, bir-birinə yapışmış dodaqlarında handan-hana çox zəif çimilti sezildi. Həmən zəif çimilti kirpiklərində də bilindi. Tək bircə anlığa aralandı. Lakin həniri eşidilmədi.

Durna xanım da, o birilər də bunu xoş mərama yozdular. Təsəlli tapdılar.

...O gecə səhərə yaxın Qumaş arvad həyatla vidalaşdı.

Matəm xərcini bütünlüklə Əfsun çəkdi. Durna xanımın və mərhumun köhnə iş yerinin köməyindən imtina etdi. Geniş yas çadırı qurdurdu. El adəti üzrə ehsan süfrəsi açdırdı. Ölünün üçünü və yeddisini verdi. Qırxıncı günə qədər isə qəbrin üstünü layiqincə götürtmək, mərmərdən başdaşı hazırlatmaq üçün sifariş verdi.

O, bu müddət ərzində Tamaşanın da qeydinə rəsmi nişanlısı kimi qaldı. Onu evdə tək qoymadı. Mara Abramovnanı qıza həyan olmağı rica etdi:

– Möhtərəm Mara Abramovna, mən sizi Qumaş nənənin əvəzi hesab eləyib, Tamaşadan göz-qulaq olmağı tapşırıram. Onu himayəsiz qoymaqdan ehtiyatlanıram. Qarışıq zəmanədi. Ölkədə it yiyəsini tanımır. Qorxuram yenə pis bir hadisə törəyər. Həm də Tamaşa təkliyə öyrəşməyib. Gecələrin tənhalığında başına hava gələr. Mənim işlərim xirtdəkdəndi. Günüm rayonlarda keçir. Şəhərə yolum az-az düşür. İşləri sahmana salıb, Bakıya tam yığışınca siz onun yanında qalın. Hər xərcinizi də mən çəkəcəm.

Mara Abramovna çox fikirləşmədən yola gəldi:

– Yaxşı, razıyam. Qapımı bağlayıb, köçərəm sən gələnə qədər Tamaşanın yanına. Qumaş bacının ruhu bunnan şad olar.

11.

Bəhlul Ağazadə vəzifəsindən kənarlaşdırılmışdı. Xəstəliyi bəhanə edilmişdi. Bir aydan çox idi dövlət işlərində şirin canından keçmiş, şəxsi həyatını ona qurban vermiş bu üzüyola fədakar insan evdə dörd divar arasına qapılıb qalmışdı.

İlk günlər asudəliyinə xeyli şad idi. Tənhalandığını təzə dərd eləyib ürəyinə salmamışdı. Bütün vaxtını doğmadan-doğma balası gözündə gördüyü toppuş qızcığazla – şıtıq, şıltaq Fərəhlə keçirməkdən, onun yanında olmaqdan qəribə həzz duymuşdu. Axşam çağına – Durna xanım kitabxanadan qayıdıncayadək qızcığazla əylənirdi. Ona gah nağıllar, uşaq könlü açan məzəli əhvalatlar, gülməcələr danışar; əksərini özündən uydurduğu qaravəllilərin birini qurtarıb, şirin-şəkər balanın tələbi ilə yenisini başlardı. Daha heç nə uydurmağı bacarmayanda, çənəsi yorulanda isə qıza qoşulub, onunla bərabər oyuncaqlarla oynayardı. Ancaq get-gedə bu məşğuliyyətlərdən usandı; həvəsi, hövsələsi tükəndi. Eyni şeyləri nə qədər təkrarlamaq olardı?! Bir də, axı, Fərəh xeyli böyümüşdü. Körpəlikdəki şirinliyi müəyyən dərəcədə azalmışdı. İki-üç il qabaqkı kimi, qızcığazı çiyninə mindirib, otaq-otaq gəzdirmək, atıb-tutmaq, qıdıqlayıb qəşş etdirmək, evi şən qəhqəhələrlə doldurmaq və bundan böyük ləzzət almaq mümkün deyildi. Fərəhin çəkisi artmışdı, ağırlaşmışdı. Həm də bunlara özünün də taqəti yox idi. Candan çox düşmüşdü. Ağrıları amanını daha artıq qırırdı. Bir sözlə, özünü aldatmalar, yalançı ovunmalar tez bitdi.

Belə də olmalı idi. Günlərini həmişə qızğın fəaliyyətdə sərf etmiş, insanlarla ünsiyyət bağlamış, diqqətdə olmağa can atmış bir adamın təklənməsi, evə qapılıb qalması, yaddan çıxarılması, əlbəttə, ağır dərd idi. İstər-istəməz, onu qüssələndirdi. Ötən haylı-küylü çağların, haqqındakı təriflərin xiffətini çəkdi. Qəmlər, qüssələr, acı xiffətlər xəstəliyini şiddətləndirdi, axırda yatağa saldı.

Əvvəllərdə, cəmiyyət arasında olanda, vəzifəsini icra edəndə can ağrıları bir o qədər də vecinə gəlmirdi. Hər vəchlə yada salmamağa, unutmağa cəhdlər edirdi. Əksər hallarda buna müvəffəq də olurdu. Ətrafındakı işçilər heç nə duymurdular. Həmən cəhdlərin əziyyətləri özünü yalnız gecələr büruzə verirdi. İradəsi zoruna bunu çox vaxt gecələr də hiss etdirməməyi, Durna xanımdan gizlətməyi bacarırdı. Ağzını yastığa möhkəm dirəyib ah-uflarını batırırdı. Səhərləri ciddi ağrılar içində dirigözlə açırdı. İndi isə heç kimə, heç nəyə lazımsızlığı, qəlbinə qara daş bağlamışdı. Ölümünü sürətlə yaxınlaşdırırdı.

Vəziyyətinin gərginliyini bir axşam Durna xanıma başıörtülü

söyləməli oldu:

– Nə ilə məşğulsan, Durna?.. İşdən gəlib dincini ala bilibsənmi?

Durna xanım ona mətbəxdən, xüsusi mehr ilə hay verdi. Bəhlul işdən çıxarılıb, evə qapılandan bəri ona qayğısını, canıyananlığını daha da artırmışdı. Bəhlulun könlünü hər vəchlə şad eləməyə, qəm-qüssədən qorumağa çalışırdı. Müraciətinin başlanğıcında da, sonunda da "can" kəlməsi işlədirdi. Məsələdən hali idi. Ərinin ümid çırağının öləzidiyini aydın görürdü. Həkimlər də bəzi gizlinləri açıqlamışdılar. Sirr saxlamağı mənasız saymışdılar. Həqiqət acı olsa da bildirilməliydi. Odur ki, gödələn ömrü hər vasitə ilə uzatmaq istəyirdi. Yanına yüyürüb gəldi:

– Nədi, can Bəhlulum? Nə lazımdı? Nə gətirim sənə, ömrüm-günüm?

Bəhlul bu ziyadə mehrdən riqqətləndi. Səsi çox həzin, çox kövrək çıxdı:

– Yorğunluğunu alıbsansa, ciddi bir işin yoxdusa, gəl, otur böyrümdə. Bir az ordan-burdan söhbət eləyək. Darıxıram.

Durna xanım nəvazişini artırdı:

– Eləyək, canım-ciyərim, eləyək. Söhbət uzun gecəyə körpüdü. Amma əvvəlcə çörək yeməlisən. Sənin üçün dadlı xörək hazırlamışam. Onu çox xoşlayırsan. Neçə vaxtdı düz-əməlli yemək yemirsən. Belə olmaz.

Bəhlul kəsik-kəsik nəfəs aldı.

– Özün bilirsən ki, Allah iştahımı kəsib. Heç nəyə meylim, həvəsim yoxdur. Ağzımın tamı tamam itib. Xörək adı eşidəndə qusmağım tutur, içalatım çalxalanır. Ürəyim bulanır.

– Axı, heç nə yeməmək, tam ac qalmaq da ziyandı sənə. Azacıq da olsa, boğazından nəsə keçməlidi. Candan lap düşübsən.

Bəhlul təəssüf yanğısı ilə əlini bekaraca yellədi. Dodaqları çox heysiz tərpəndi:

– Daha hər şey gecdi. Qarınınkı qurandan keçib, – pıçıldadı. Başını ehmallıqla qanırıb, yan-yörəyə boylandı. – Mənim şirinşəkər qızım hardadı?.. Nəynən məşğuldu?

– Böyük otaqda oyuncaqları ilə oynayır. Çağırımmı?

– Yox, çağırma. Başı oyuncaqlarına qarışmağı yaxşıdı. Söhbətimizi qoy eşitməsin. Maşallah, böyüyüb, hər şeyi anlayır. Ürək

sözlərimi sənə təklikdə deməliyəm.

Durna xanım təşvişləndi. Bəhluldan öz səhhəti ilə bağlı nəsə pis xəbər eşidəcəyindən qorxuya düşdü. Ovcunu tələsərək Bəhlulun alnına qoydu.

– Hərarətin, deyəsən, yüksəkdi... Bəlkə həkimlə danışım...

– Həkimə ehtiyac yoxdu… – Bəhlulun sinəsi xeyli qabarıb, aramla çökəldi. – Qorxma. Hələ o qədər də pis deyiləm. Ağlına başqa şeylər gətirmə. Söhbətlə özümü yüngülləşdirmək istəyirəm.

Durna xanım nisbətən sakitləşdi. Ancaq ürəyinin sirli tıqqıltısı ötüb-keçmədi.

– Onda qoy gedim çay gətirim. Təzə dəmləmişəm. İçinə şəfalı otlar da tökmüşəm. Onların xeyri var sənə. Söhbətimizi birlikdə çay içə-içə eləsək yaxşıdı.

Bəhlul alakönül razılaşdı:

– Olsun elə. İki-üç qurtum hortdadaram... Qayıdanda iç qapını örtməyi unutma. Səs-səmir o yanlara keçməsin, arxayın söhbətləşək.

– Baş üstə, örtərəm.

Durna xanım narahat ürək tıqqıltıları ilə o biri otaqdan kiçik masanı bura daşıdı. Çarpayının baş ucuna söykədi. Üstünə təzə süfrə saldı. Bəhlulun çox xoşladığı moruq və heyva mürəbbələrini də gətirib yan-yana qoydu. Sonra da çay dalınca mətbəxə getdi. İki armudu stəkanda çayla qayıdıb, qapını arxasınca örtdü. Bəhlulun böyründə oturub, mehribanca soruşdu:

– Çayına hansı mürəbbədən töküm? Ya qaşıqla götürüb içəcəksən?

– Elə-belə, mürəbbəsiz içəcəm.

– Di onda soyutma, isti-isti iç.

Bəhlul çaydan iki kiçik qurtum hortdadıb stəkanı yerinə qoydu. Rahat uzanıb, Durna xanımın əlini ovcu içinə aldı. (Ovcu nəm idi.) Asta-asta, aram-aram sözə başladı:

– Əzizim üç telli, əvvəlcə məni inandır ki, özünü toxtaqlı aparacaqsan, ağla-sıtqa başlayıb, məni peşman eləməyəcəksən, axıra qədər hövsələ ilə dinləyəcəksən... Hə, söz verirsənmi?

Durna xanım köks ötürüb gileyləndi:

– Bağrımı yarma, can Bəhlulum. Bu nə cürə söhbətdi ki, məni bərkə-boşa çəkirsən?

Bəhlul bir neçə anlıq fasilə verdi. Gözqapaqlarını yarıyacan qapayıb, ciddiyyətlə davam etdi:

– Bərkə-boşa çəkmirəm, üç telli. Sadəcə səni təmkinə, səbrə səsləyirəm. Söhbətimiz bir az xoş ovqatsız olacaq. Könül bulandıracaq. Xəbərdarlığa məcburam. Dinləməyə hazırsanmı?

Durna xanımın səsi batqınladı:

– Hazıram.

Bəhlul yenə bir neçə anlıq fasilə verdi.

– Ağlım-huşum başımda ikən, dilim söz tuturkən, ürəyimi sənə boşaltmaq istəyirəm. Vəsiyyətimi eləmək qərarına gəlmişəm...

Durna xanım tir-tir titrədi. Uçum-uçum uçundu:

– Oyy, qurban olum, bu nə deməkdi?!.. Vəsiyyət nə üçündü?!.. Yalvarıram, vahiməyə salma məni… Elə şeyi gətirmə dilinə!

Bəhlul incimiş halda onu danladı:

– Uşaq deyilsən, Durna. Toxtaqlı ol. Xahiş eləyirəm axıracan səbirlə qulaq as mənə. Heç kim və heç nə əbədi qalmır bu dünyada. Bir gün yaranan, bir gün də köçünü sürməlidi. Bu, həyatın pozulmaz, mütləq qanunudu.

– Yox, yox! – Durna xanım çılğınlıqla etiraz elədi. – Belə sözləri mən eşitmək istəmirəm. Dəyiş mövzunu... Sənin nə yaşın var ki, ölümü dilə gətirirsən?!.. Hələ heç qırx iki yaşın da tamam olmayıb. Sən çox yaşamalısan!

Bəhlul yenidən həlim danışığa keçdi:

– Ömür məsələsi bizim arzumuzdan, istəyimizdən asılı deyil, mənim üç tellim. O, Allahın insanlara sovqatıdı. Bəndələrinə yaşam payıdı. Ondan bəzilərinə çox, bəzilərinə az düşür. Odur ki, hay-küy əbəsdi, həyəcanlanmağa, təlaş-təşvişə dəyməz.

Durna xanım sakitləşmədi.

– Əslinə qalsa, mən səndən tez ölməliyəm. Sənin də qarşında, Ulu tanrımızın da qarşısında günahlarım çoxdur.

Bəhlulun sifəti qırcaşdı. Köhnələr yadına düşməkdən əlavə, can ağrısı da ona qarışdı. Handan-hana özünə gəlib, nəsihətlə dedi:

– Allah işinə qarışmaq, ona asi olmaq deməkdi. Bu asilik bəndələrə qəti yasaqdı. Hərənin öz alın yazısı var.

Durna xanım göz yaşları içində, üsyankarlıqla bir də etiraz etdi:

– Mən belə alın yazısına inanmıram! Ona qane deyiləm! Sənsiz həyat mənə heç nədi, dözülməz cəzadı... Görsəm ki, əlim

üzülür səndən, zəhər içib, birinci mən köçümü sürəcəm.

Bəhlul çaydan bir qurtum da içdi. Azacıq yaşlanmış boğazını əli ilə də ovxalayıb, xırıltılı səsini ciddiləşdirdi:

– O böyük axmaqlıq olar, Durna. Ən səfeh hərəkət olar! Unutma ki, bizim müqəddəs öhdəliyimiz var. Fərəh qızımızı ləyaqətlə böyüdüb ərsəyə yetişdirməyə, xoşbəxt insanlar cərgəsinə qatmağa söz vermişik, əhd eləmişik. Vicdanımızla ona boyun olmuşuq. Bunun üçün Allahdan kömək diləmişik.

Durna xanım yanğı ilə başını yırğaladı.

– Bilirəm, hər şey yadımdadı… Bəs bu müqəddəs öhdəliyi yerinə yetirməyə qurban olduğum Allah niyə mane olur? Diləyimizi nə üçün eşitməyib?! Biz, axı, yaxşı niyyətdə olmuşuq. Onun kimsəsiz bir körpə bəndəsini himayəyə götürmüşük. Öz canımızdan artıq əzizləyirik, doğmamız sayırıq. Ulu tanrı bizə kömək durmaq əvəzinə, başa düşmürəm, işimizi niyə əngəlləyir... Budumu onun insafı, ədaləti?!

– O dərinliklərə getmə. Tanrı sirri açılmaz bir boxçadı. İnsan idrakının əl çatmazı, ün yetməzidi. Bəşəri anlayış xaricindəki hikmətdi. Öz düşüncəmiz miqyasında davranmaq məsləhətdi. Reallıqla barışmalıyıq.

– Heç vaxt, heç vaxt barışa bilmərəm, Bəhlulum!.. Qoymaram öləsən!.. Evimi, malımı-mülkümü, cəvahiratlarımı, əyin paltarlarımı satıb həkimlərə verəcəm, səni lənətli azar-bezarlardan xilas eləyəcəm. Sənsiz bir çürük çöp də mənə gərək deyil!!

Durna xanım bunları tövşüyə-tövşüyə deyib, axırda qəhərini boğa bilmədi, bərkdən hönkürdü.

Bəhlul ona sərtliklə acıqlanmalı oldu:

– Bu nə şivəndi salıbsan?!.. Ayıbdı! Ağlamağını uşaq eşidər, qorxuya düşər... Nə olub, axı? Niyə vahimələnirsən? Bu saat ayaqlarımı uzadıb ölmürəm ha. Vəsiyyət yüngüllükdü. Ürək sakitləşdirmək üçündü... Mən səni bu dərəcədə zəif iradəli təsəvvür eləmirdim. Sən savadlı, həyatı başa düşən qadınsan. Bu dünya, təkrar eləyirəm, gəlimli-gedimli, ölümlü-itimli, sonu boz-bulanlıq dünyadı. Göz yaşı tökməklə heç nəyin qabağı alınmır.

Durna xanım dili dolaşa-dolaşa:

– Ürə…yimə dam… mışdı, – dedi. – Sən nasazlayandan bəri səksəkədəydim. Nahaq deməyiblər: ağıla gələn başa gələr... Əmiqızım Süsənə bunu söyləmişdim. Bəxtiqaralıq məni çoxdan basıb...

Bəhlul təəssüfünü bu dəfə gizlətmədi:

– Olacağa çarə yoxdu, üç telli. Tale yazan belə yazıb. Mən də uzun yaşamaq arzusundaydım. Fərəh qızımın toyunu görmək, nəvə əlindən tutub bağlarda, bağçalarda gəzib-dolanmaq, başqa babalar kimi bundan ləzzət duymaq xəyalındaydım. Arzular, təəssüf ki, kövrək qanadlı olur, çox da uzaqlara uça bilmir. Amma bir inancım var: mənim görməyəcəklərimi sən mütləq görəcəksən. Nəvə ləzzətini mənim də əvəzimdən çəkəcəksən! Bunun üçün gərək dözümlü olasan. Ağla sıtqaları bir qırağa qoyasan. Onsuz da onlardan fayda yoxdur; əbəs yerə can üzmək, ömür çürütməkdi.

Durna xanımın asta hıçqırtıları azalmadı, bir az da artdı. Bəhlulun özü də təsirlənmişdi, gözləri doluxsunmuşdu. Qəhərlə davam etdi:

– Durna, əzizim, eşit nə deyirəm. Diqqətin məndə olsun. Bu həyatı mən alayarımçıq yaşadım, onun dadını-duzunu az dada bildim. Çox-çox heyiflər ki, insan özünü kənardan müşahidə etməyə acizdir. Nədə səhv buraxdığını, harda büdrəyəcəyini görmür. O vaxt ayılır ki, artıq gecdir, o səhvləri düzəltmək mümkünsüzdü... Ancaq mənim təsəllim, ürək rahatlığım da yox deyil. Paxıllıq, bədxahlıq, kin-küdurət, saxtakarlıq qəlbimə heç zaman yol tapmayıb. Həmişə xeyirxahlığa çalışmışam. Dara düşənə bacardığım qədər kömək əli uzatmışam. İnsanı yazıq, məzlum görmək qəlbimi daim ağrıdıb. Heyhat ki, başa düşülmədim. Məni anlamadılar. Dostlar, tanış-bilişlər məndən üz döndərdilər, salam-kəlamı kəsdilər. Qohum-əqrəbalarım bütün əlaqələri qırdılar. Olmazın zəhmətlə, əziyyətlə dardan qurtardıqlarım, xoş yaşam tərzinə qaytardıqlarım da arxamdan qaçdılar, meydanda məni tək qoydular. Təklənmək çox ağır dərddi...

O, ağrılardan bərk qovşuruldu. Çətin-çətin arxası üstə çevrildi. Hər an dəyişən, haldan-hala düşən, qırcaşan sifətindən apaydın sezilirdi ki, danışmağa əzab çəkir. Amma başladığı söhbəti, zorla da olsa, tamamlamağa çalışdı:

– Ehh, nə isə… Olan oldu, keçən keşdi, mənim üç telli Dur-

nam. Özümü təriflәmәk, tәmizә çıxartmaq fikrim yoxdu. Azdan-çoxdan bәlәdsәn mәnә. Bәzi mәtlәblәri, sadәcә, yada saldım. Ona görә xatırlatdım ki, sәn dәyanәtli, daha artıq toxtaqlı olasan. Qarşında böyük mәsuliyyәt durur. Öz sәhhәtinә, sağlamlığına ciddi diqqәt ver. Balaca Fәrәhimizdәn müğayәt ol. Onun gәlәcәk xoşbәxtliyi sәnin ixtiyarındadı. Onu sәnә, sәni dә Allaha tapşırıram… Bir vәsiyyәtim dә var: çalış mәni urvatlı dәfn elәtdir. Bura qәbiristanlıqlarında yox, kәndә apartdır. Mәzarımı anamın ayaqları altında qazdır. Anam mәndәn küsülü getdi. Heç olmasa, onunla axirәtdә barışa bilim… Di, sağ ol! Mәn yüngüllәşdim. Sәn dә sakitlәş. Get, arxayınca ayrı işlәrini gör.

Durna xanım heç cürә sakitlәşә bilmәdi. Acı hönkürtülәrlә mәtbәxә gәldi. Burada pәncәrә çәrçivәsinә dirsәklәnib, alnını şüşәyә söykәdi, hönkürtülәri get-gedә güclәndi.

Bir azdan qoluna kim isә toxunduğunu duydu. Balaca Fәrәhin cingiltili sәsi qulaqlarını oxşadı:

– Ağlama, anacan! Su gәtirmişәm sәnә. Al, iç, ürәyin sakit olsun.

Uşağın böyüklәr sayağı bu qayğısı Durna xanımı mat qoydu. Hönkürtüsü tezcә kәsildi, toxtadı. Qızı sevinclә, heyranlıqla qucaqlayıb, bağrına basdı. Dönә-dönә öpüb, şükürانlıqla pıçıldadı:

– Qurban olum sәnә, mәnim qulluqdar balam! Çox sağ ol, uzun yaşa!.. Nә yaxşı ki, sәn varsan. Hәyatım tamam puç deyil!

12.

Azadlıq uğrunda xalq hәrәkatı bahara doğru daha da şiddәtlәndi. Meydan mitinqlәri, küçә yürüşlәri kәskinlәşdi. Qarşısı heç nә ilә alınmaz möhtәşәm qüvvәyә çevrildi. Әtrafına әhalinin böyük әksәriyyәtini toplamağa müvәffәq olmuş “xalq cәbhәsi” tәşkilatı ölkәdә miqyassız nüfuza mindi. Hәqiqi mәnada kütlә tәmsilçisi, milli ruh daşıyıcısı bir qurum kimi tanındı. Az müddәtdә bütün dünyanın demokratiya tәrәfdarları, mühüm tәşkilatları diqqәtlәrini Azәrbaycana yönәltdilәr. Hәrәkata gizli vә açıq şәkildә maddi-mәnәvi dәstәk verdilәr. Yerli hakimiyyәt son dәrәcә qamaşdı. Әhali mövcud quruluşa itaәtsizlik göstәrmәyә başladı. Hökumәt daxilindә parçalanma getdi. Onların müәyyәn qismi xalq

tərəfinə keçdi. Nümayişlərə qoşuldu. Hüquq-mühafizə orqanları, daxili qoşun hissələrinin zabit və sıraviləri də iki tirəyə bölündülər. Çoxluq kükrəmiş camaat ilə qarşı-qarşıya durmaqdan çəkindi. İqtidarın təzyiq və təkidinə baxmayaraq, hadisələrə adi müşahidəçi mövqeyi seçdilər. Yaxın-uzaq məmləkətlərdə mənfi rəy doğurmuş ötənilki iyirmi yanvar faciəsi, görünür ki, gözlərini qorxutmuşdu.

Laxlamış quruluşa – sovet cəmiyyətinə sonsuz nifrət, sönməz qəzəb dalğası axırda o həddə gəlib çatdı ki, həmişə dənizkənarı meydana toplaşaraq, etirazlarını, bəyanatlarını dünyaya oradan yayan; mübarizələrini son nəfəsədək aparacaqlarını bildirən mitinqçilər lənət şüarları ilə daha kifayətlənmədilər. Hakimiyyət iqamətgahına hücuma keçdilər. “Mərkəzi Komitə binası”nı əhatəyə aldılar. Binanın qənşərindəki hündür pillələr üstündə rəmzi “dar ağacı” qurdular, yaxın yolları, küçə və səkiləri əl-ələ tutuşub, qol-qola girib bağladılar. Giriş-çıxış yerlərinə sədd çəkdilər. Yüksək çinli məmurların, respublika rəhbərlərinin istefasını bir ağızdan tələb etdilər.

Günortadan sonra adamlar birə-beş gurlaşdı. “Azneft” binasının yanından başlamış filarmoniyanın önü, keçmiş “Bakı Soveti” metrosunun ətrafı narazılarla doldu. Cəld, çevik oğlanların bir çoxu filarmoniyanın damına, küçədəki hündür ağacların başına dırmaşmışdılar. Oradan hadisənin gedişatını izlədilər. Aralarında Dövlət Təhlükəsizlik İdarəsinin mülki geyimli əməkdaşları da, şübhəsiz ki, vardı.

Bu gün mikrofon açıq idi. Könlü istəyən ona sərbəst yaxınlaşıb öz ürək sözlərini söyləyirdi. Tanınmış ziyalılar – alimlər, şairlər, yazıçılar, jurnalistlər, mədəniyyət işçiləri, müəllimlər, mühəndislər, həkimlər, hətta adi vətəndaşlar da odlu-alovlu çıxışlarını “sovetlərə ölüm!”, “Kommunistlərə nifrət!” nidaları ilə tamamlayırdılar. Vaxtilə üstündə əsim-əsim əsdikləri, göz bəbəyi kimi qoruduqları “Sovet İttifaqı Kommunist Partiyasının üzvlük kitabçası”nı elə oradaca kibrit çəkib yandıran kim, cırıb vərəqlərini havaya atan kim! Halbuki, o kitabçanı almaq, kommunist partiyasının üzvü olmaq üçün bir çoxları dəridən-qabıqdan çıxmışdılar. Hələ karrıca “şirinlik” də vermişdilər. Çünki cəmiyyətdə mövqe qazanmaq ayrı cürə mümkün deyildi. Partiyaya üzv ol-

mayanlar irəli çəkilmir, vəzifəyə layiq görülmür, dövlət mükafatlarına, yüksək təltiflərə ömürlük tamarzı qalırdılar.

Yaranmış imkanı Əfsun Zamanlı da ötürmədi. Bu, əla fürsət idi. Çənədanı boşaltmaq, mitinqçilərin, onların liderlərinin diqqətini özünə cəlb etmək üçün yaxşıca məqamdı. Belə şərait hələm-hələm ələ düşmürdü.

Adamları yarıb önə gəldi. Mikrofonu iki əllə qamarlayıb, ilk cümlədən bar-bar bağırdı:

– Əziz qardaş və bacılar! Möhtərəm mitinq iştirakçıları! Burada, məndən əvvəl gözəl, məna-məntiqli çıxışlar oldu. Dəyərli fikirlər söyləndi. Onlara əlavə olaraq, demək istəyirəm ki, biz haradasa bəxti gətirməmiş millətik, öz bolluca, çoxluca var-dövlətimizdən umsuq qoyulmuş xalqıq! Torpaqlarımız barlı-bərəkətli, sərvətlərimiz başımızdan aşdığı halda, özümüz yarıac, yarıçılpaq yaşayırıq. El içində bir hikmətli deyim var: "Hamını bəzər, özü lüt gəzər". Bax, o bizik! Neftimizlə, qazımız-benzinimizlə başqa məmləkətləri çilçıraq eləyirik. Amma özümüz çox vaxt qaranlıqda qalırıq. Qazımız, benzinimiz kənd-kəsəklərimizə gedib çatmır. Çatanlar da keyfiyyətsiz və yararsız olur. Bunlardan başqa da ağ qızıl adlanan pambıq bizdə, qızılın özü, dəmir-filiz yataqları uca-uca dağlarımızda, taxılımız yetərindən artıq, buğda, arpa, düyü, qarğıdalı, darı, çovdar bu qışdan o qışa ötürülür. Hər cürə mer-meyvəmiz, bostan və tərəvəz bitkilərimiz növ-növ! Allah-təala heç nəyini əsirgəməyib bizdən. Bəs onda nəyimiz çatışmır? Boynumuza alaq ki, fərasətimiz! Bütün nemətlərimizin şəriksiz sahibi olmaq bacarığı! Bu sahibliyi əgər bacarsaq, dünyanın ən varlı, ən zəngin ölkələrindən birinə çevrilərik. Lakin nə yazıq ki, bal tutan barmağımızı yalamaqla kifayətlənirik...

O, fasilə verdi. Çığırmaqdan səsi tutulmuşdu, xırıldamağa başlamışdı. Öskürəklə boğazını yaşlayıb, izdihama göz gəzdirdi. İzdiham onu maraqla dinləyirdi. Həvəsləndi, daha çığır-bağır salmadı. Özünə güvənclə, aramla davam etdi:

– Hə, əziz qardaş və bacılar! Çox hörmətli ağsaqqallar və ağbirçəklər! Allaha min-min şükürlər ki, neçə yüz illərlə, qərinələrlə arzusunda olduğumuz, gecə-gündüz həsrətini çəkdiyimiz, nisgili

ilə könlümüzü qubarlatdığımız o şanlı, o müqəddəs gün bizə yaxınlaşmaqdadı. Ucalardan-uca amalımıza qovuşmağa lap az qalıb. Daha da sıxlaşsaq, yumruq kimi bir ovucda möhkəm düyülsək, qəddar düşmənimizin – mənfur "bolşevizm"in nəfəsini birdəfəlik kəsib müstəqillik qazanarıq. Rədd olsun, qəbrə gömülsün Sovet hökuməti! Lənətə gəlsin onun "kommunizm" adlı yalançı cənnəti! Bəsdi boş vədlərə aldandıq. "Müvəqqəti çətinlik" – deyib başımızı yozdular. Bir qarın çörəyə möhtac qoydular. İllərlə ətə, yağa, qəndə, qeyri vacib məhsullara əliuzalı qaldıq. Hər adi şey üçün saatlarla növbəyə durmaqdan qılçalarımıza qara su endi. Ən qeyrətli, yüksək ağıl, istedad, müdrik zəka sahibi adamlarımızı şərləyib tutdular. Qanunsuz-məhkəməsiz güllələdilər. İlik donduran uzaq Sibir çöllərində, soyuq və qaranlıq məhbəslərdə, it ulayan sürgünlərdə ömürlərini çürütdülər. Tarixdə görünməmiş müsibətlər törətdilər. O insan cəlladlarına – qırmızı iblislərə ölüm, yenə də ölüm!

İzdiham uğuldadı. Sürəkli əl çaldılar. Əfsun Zamanlı bundan ruhlandı. Əlini rəmzi "dar ağacına" tuşlayıb, boğazını yırta-yırta təzədən bağırdı:

– O vəhşiləri, qaniçənləri bu dar ağacından asmaq, xirtdəklərini üzmək də azdır. Onlar daha dəhşətli cəzaya layiqdirlər. İrəli, qardaşlar, irəli! Haqq-ədalət bizimlədir!!

Çəpiklər gücləndi. Arası kəsilmədi. Əfsun Zamanlı qəhrəman iddiası ilə mikrofondan ayrıldı. Bir qədər qıraqda, dəstə halında müxalifət liderləri dayanmışdılar. Professor Cəmil İmanlı da onlarla idi. Əfsun professora doğru getdi. Çıxışı barədə ondan xoş söz eşitmək xəyalına düşdü. Professor onu rişxəndlə qarşıladı:

– Yaxşı qırıldatdın, afərin!

Müxalifətçilərdən biri Əfsuna yan basdı:

– Yaxşı qırıldatmadı, professor, çox mənalı, məzmunlu danışdı. Halal olsun!

Digəri professora yarındı:

– Bizim görkəmli, hamımızın sevimlisi alimimizin yetirməsidi bu oğlan. Ayrı cür də ola bilməz!

Daha bir nəfər isə bir gülləyə iki ov vurdu:

– Qaydadır, yaxşı tələbə sevdiyi müəlliminin yerişini yeriyər!

Cəmil İmanlı etirazını kəskin bildirdi:

– Məni yamsılayanlara ehtiyacım yoxdur. Bunu öz kölgəm daha urvatlı bacarır! – dedi.

Müxalifət dəstəsinin ortasında təmkinlə dayanmış ağsaçlı, ortaboylu kişi Əfsuna minnətdarlıqla üz tutdu:

– Bəyəndik sizi. Bizimlə əlaqə saxlayın.

Professor gərgin nəfəs dərdi. Çiyinlərini silkələyib, yönünü sərt tərzdə yana döndərdi. Əfsun ehtiyatlandı. Professorun xasiyyətinə bələd idi. Belə qəribə hərəkətdən sonra o, mütləq ciddi irad söyləyirdi. İndi də nəsə ağır söz deyəcəyini yəqinləyib, dəstədən tez aralanmağa çalışdı.

O, gözdən itəndən sonra Cəmil İmanlı məslək dostlarını ciddiyyətlə məzəmmətlədi:

– Ürəyiyumşaqlıq eləyirsiniz, qardaşlar. Hər ağzıgöyçəyə rəğbət bəsləmək, bağışlayın məni, kobud səhvdir.

Ağsaçlı kişi xəfif təbəssümlə soruşdu:

– Möhtərəm professoru narahat edən nədir?

Cəmil İmanlı sualı sualla qabaqladı:

– İndi burdan gedəni – çıxışı xoşunuza gəlmiş o cavanı tanıyırsınızmı?

– Xeyr. – Ağsaçlı kişinin xoş təbəssümü dodaqlarından silinmədi. – Bizim onu tanımağımız bir o qədər də vacib deyil. Möhtərəm müəllimimiz Cəmil İmanlının tələbəsi olmağını bilməyimiz bəsimizdir. Tələbənin hörmətli professoruna isti münasibəti çox şeydən xəbər verir.

Cəmil İmanlı, adət üzrə, çiyinlərini atıb gərnəşdi.

– Burasını da unutmayın ki, hər yoğrulan xəmirdən yağlı kökə alınmır!

Ağsaçlı kişi həlim səslə:

– Əlbəttə, – dedi, – hər oxuyan Molla Pənah olmur. Bu aksiomadı. Lakin biz mövcud vəziyyəti, cəmiyyətin çağdaş durumunu nəzərdən qaçırmamalıyıq. Çürümüş, laxlamış, iprənmiş bir ideologiya mühitində, manqurtlaşmış ictimaiyyət içində az-çox müstəqil düşüncəyə, fərdi təfəkkürə, erudisiyaya və nəhayət, milli dərkə malik gənclərimiz varsa, buna sevinməliyik, ondan qürur duymalıyıq.

Çünki sovet təbliğat maşını insanların beynini kütləşdirib. Sərbəst düşünmək, fərdi fikir söyləmək, hadisələrə açıq gözlə münasibət bildirmək, faktiki olaraq, heçə endirilib. Belə şəraitdə bir çox müsbət keyfiyyətləri özündə cəmləşdirmiş gəncləri öz cərgələrimizə qatmalıyıq. Bəzi qüsurlara, mənfi cəhətlərə yol veriblərsə, ona göz yummaq lazımdır. Bizim ümumi həmrəyliyə ehtiyacımız böyükdür.

Cəmil İmanlı sözünü göyərtdi:

– Mən təkrar deyirəm: hər boşboğaza, dildən pərgara inanmaq, ona bel bağlamaq, ən azı, sadəlövhlükdür.

Digər müxalifət lideri maraqlandı:

– Konkret danışaq, professor. İndicə burdan gedən oğlandan rəncidəliyiniz nədəndir? O, axı, bizim fikirlərimizi bölüşdürdü. Parlaq çıxışı hamını heyran qoydu. Belə görünür, savadlı, dərin təfəkkürlü cavandı.

Cəmil İmanlı acı kinayə ilə:

– Elədi, görünür, – dedi. – Ancaq görünmək çox vaxt əslin tərsi olur. Adi ilğım mahiyyəti daşıyır.

Dəstədən daha bir nəfər söhbətə qoşuldu:

– Nədir o ilğım, professor? Sizə zəhmət deyilsə, xahiş edirik, açıqlayın.

Cəmil İmanlı bir qədər düşündü. Alın qırışları və çənə əzələləri qabardı. Cod danışdı:

– Sizin xoşunuza gəlmiş o oğlan dələduzdu, fırıldaqçıdı. Dili ilə ürəyinin ittifaqı olmayan söz pəhlivanıdı. Yalançı, böhtançı, min sifətlidi!

Liderlər gülüşdülər. Ağsaçlı kişi əvvəlki həlimliklə professora irad tutdu:

– Ciddi narahat olmağa dəyməz, professor. Hələlik beləlləri də bizə lazımdı. Hardasa, nədəsə ümumi işimizə xeyirləri dəyə bilər.

– Mən razılaşmıram! – Cəmil İmanlı höcət etdi: – O oğlan həm də iqtidar adamıdı. Həbsxanada onu mənim üzümə qoymuşdular...

Ağsaçlı kişi dodaqucu qımışdı:

– O oğlanın iqtidar adamı olması da bizə xeyirlidi, professor? Kütlə arasında bizim lehimizə danışırsa, mövcud quruluşu pisləyirsə, öz rəhbərlərinin əleyhinə gedirsə, bu əladır ki! Düşmənin

yumruğunu qaldırıb özünün başına çırpmağa bərabərdi.

Cəmil İmanlı etirazını kəskinləşdirdi:

– Mən bunun tam əksini fikirləşirəm. Düşünürəm ki, onlar gələcək işlərimizə pərsəng olacaqlar. Gizlin əngəllər törədəcəklər. Əhali arasında narazılıqlar yaradacaqlar. Elələri sıralarımızda az deyil, əksəriyyəti də Dövlət Təhlükəsizlik xəfiyyələridi. Hər sirrimizi yuxarılara çatdırırlar. Ona görə də bir para planlarımız, tədbirlərimiz istədiyimiz şəkildə alınmır. Hələ sonralar daha bic badalaqlar quracaqlar.

Digər müxalifət lideri təskinlik verdi:

– Bəzilərinin hərəkəti bizə də bəllidi, professor. Onlardan məlumatımız var. Qoy müqəddəs amalımıza çataq, onlarla asan xudahafizləşərik.

Dəstədən kim isə zarafata saldı:

– Ata yetincə eşşək minmək ayıb deyil!

Bir başqası zarafatı şitləşdirdi:

– Dar ayaqda öküzü də minmək mümkündü!

Cəmil İmanlı hər iki zarafatcıla bir tulamazdı atdı:

– Ümumxalq işini eşşək, yaxud öküz minənlərə etibar etmək böyük axmaqlıqdır!

Ağsaçlı kişi əlini nəzakətlə Cəmil İmanlının çiyninə qoydu.

– Belə xırda-para şeylərin nigarançılığını keçirmək çox tezdi, professor. Hər işin öz görülmə məqamı var. Gəlin, arxı hoppanmamış “hop” deməyək.

Cəmil İmanlı höcətindən qalmadı:

– Mikrob qana işləyəndən sonra müalicəsi uzun və ağır olur!

Ağsaçlı kişi sülhə çalışdı:

– Gəlin, bir-birimizi başa düşək. Hərə öz qənaətini söyləyir. Məsələn, mən bu fikirdəyəm ki, milli hərəkatımızda xalqın bütün zümrələrinin iştirakı vacibdir. Saf-çürük etmək bu günün problemi deyil.

Cəmil İmanlı incikliklə ayaqlarının ucuna baxdı. Dodaqaltı gileyləndi:

– Bu neçənci dəfədir sözüm yerə düşür. Məsləhətim eşidilmir. Belə olan halda, mənim sizin sıralarınızda yerim yoxdur. Vaxtımı

burada nahaq itirirəm.

Digər müxalifət lideri professoru dostyana qınadı:

– İncimək sizə yaraşmır, professor. Siz böyük ürəkli, dərin kamallı insansınız. Bir alim kimi də, şəxsiyyət kimi də fəxrimizsiniz. İstiqlaliyyət uğrunda apardığımız mübarizənin önündə gedənlərimizdənsiniz. Sizin məsləhətlərinizi eşitmək bizim şərəfli borcumuzdu. İntəhası, siyasət naminə bəzi güzəştlərə getməyə məcburuq. Bunu zaman və vəziyyət tələb edir.

Cəmil İmanlı könülə gəlmədi. Ayağının birini getməyə hazırladı.

– Boynuma alıram, mən siyasət adamı deyiləm. Ondan qandığım qrafa çox azdır. Gedib öz elmi araşdırmalarımla məşğul olsam, dərsimi deyib gələcəyə qabiliyyətli gənclər yetişdirsəm, xalqa, cəmiyyətə daha artıq xeyir verə bilərəm. Bu gündən mən siyasi fəaliyyətimi dondururam.

Ağsaçlı kişi tələşlandı.

– Səbir edin, professor. Hövsələsiz olmayın. Heç nədən ixtilafa səbəb yoxdur.

Cəmil İmanlı o biri ayağını da qaçaraq qoydu.

– Məni düzgün başa düşün. Şıltaqlıq, ərköyünlük eləmirəm. Sadəcə, ürəyimdəkiləri dilimə gətirirəm. Mən sizin cərgələrinizdə artıq olduğumu çoxdan hiss etmişəm. Mənim həyata baxışlarım, hadisələrə münasibətim sizinkilərlə uzlaşmır, üst-üstə düşmür. Bugünkü mübahisəmiz bizim fikir ayrılığımızı bir daha sübuta yetirdi. Odur ki, mənim adımı siyahınızdan silin. İndən belə heç bir tədbirinizə qatılmayacam. Siz sağ, mən salamat!

Digər müxalifət lideri rəsmi danışdı:

– Biz onu bacarmayacağıq, professor. Siyahıdan ad silmək bizim səlahiyyətimiz xaricindədi. Təşkilatımızın bizdən böyükləri var. Bir də, axı, siz “divan” üzvüsünüz, iradlarınızı buyurun, gəlin ali orqanımız olan “divan” yığıncağında söyləyin.

Cəmil İmanlı əlini yellətdi. Üzünü çevirib, gedə-gedə:

– Mən qərarımı istisnasız bildirdim, – dedi. – Onu böyüklərinizə olduğu kimi çatdırmağınızı rəncidəsiz təvəqqe edirəm. Lazım gələrsə, siyasətdən uzaqlaşmağımın səbəblərini yazılı şəkildə çatdıraram. Xudahafiz!

Arxadan onu iki-üç dəfə səslədilər, əylənmədi. İnadkar addımlar yeyinlədi.

13.

Həmən dəqiqələrdə Əfsun Zamanlı əllərini arxasında çatıqlayaraq, hünərli-hünərli izdihamın içərilərinə irəliləyirdi. Çıxışını bəyənmiş adamlardan yeni təşəkkür eşitmək həvəsindəydi. Lakin bunun əksi alındı.

Məsim Müslümoviç də başının dəstəsi ilə bugünkü mitinqdə idi. Artıq ciddi təşvişə düşmüş yerli hakimiyyət rəhbərlərinin tapşırığı ilə gəlmişdi. Real vəziyyəti öyrənib, lazımi instansiyalara səhih məlumat çatdıracaqdı.

Həmkarları Əfsun Zamanlını ağır qaşqabaqla əhatələdilər. Əfsun məsələni duydu. Yanlarından saymazyana ötmək istədi. Arxadan kim isə çiynindən möhkəm yapışdı. Bütün gücü ilə özünə sarı çəkdi. Əfsun səndirlədi. Müvazinətini tarazlayıb, əsəbi halda geri çönəndə Məsim Müslümoviçi önündə gördü. İri gövdəli, dolu bədənli bu nəhəng kişi hirsindən tir-tir əsirdi. Gözləri hədəqədən çıxmış, ağzı xeyli yana əyilmişdi. Nəfəsi tıxaclana-tıxaclana qışqırdı:

– Dayan, çörək tapdayan haramzada! Yaxanı əlimdən qurtara bilməyəcəksən!

Əfsun nər kimi qızmış, kükrəmiş Məsim Müslümoviçlə çənələşməyə vaxt itirmək istəmədi. Başını dik tutub, etinasızlıq göstərdi. Məsim Müslümoviç Əfsunun çiynini buraxıb, yaxasından yapışdı. Kobud söyüşə keçdi:

– Ə, zatıqırıq köpək oğlu, o nə hədyanlar, həyasız çərənləmələr idi danışırdın?! Bizə verdiyin vədlər, sovet quruluşu haqqında söylədiyin ağızdolusu tariflər, mədhiyyələr hara, bu iftiralar, böhtanlar hara?!.. Nə irsiz, nə vicdansız adamsan?! Bir damcı həya suyu yoxdu sənin üzündə!

Şakir Şadmanlı sədrinin sözlərinə sakit-sakit qüvvət verdi:

– Nüfuzlu bir dövlət təşkilatına sığınıb, onun sayəsində dirçəlib, adamlıq sifətinə düşüb, sonradan bütün yaxşılıqlara tüpürmək, arxa çevirmək, ən azından, mənəvi çirkinlikdi! Yumşaq

desək, əxlaqsızlıqdır!

Fərid Cəbizadə isə köhnə tələbə yoldaşını köntöy yamanladı:

– Qoç olmamış buynuz çıxardanlardandı bu!

Məsim Müslümoviç nərildədi:

– Beləsində əxlaq, ar-namus nə gəzir? Anasının süd əmdiyi əmcəyini kəsən nankordur! Gedib tapıb taylarını. Qoşulub o "cəbhəçi" gədələr cərgəsinə. Gözündən gəlsin ona yaxşılıqlarımız!!

Karıxmış Əfsun boğazı üzülürmüş kimi xırıldadı. Həmişə yüyürək dili damağına yapışdı. Dillənə bilmədi. Yaxınlıqdakı adamlardan biri ona qəhmər çıxdı:

– Nə istəyirsiniz bu cavandan? Nə düşübsünüz hər tərəfdən onun üstünə?! Tribunadan nə dedisə, çox düz dedi. Ürəyimizdən dedi. Əl çəkin yaxasından!

Məsim Müslümoviç Əfsunun yaxasını buraxıb qəhmərçiyə doğru qanrıldı.

– Siz kimsiniz?! Sizə nə düşüb, qarışırsınız bu məsələyə?! Ələkçinin qıl vərəni çatışmırdı, elə!

Qəhmərçi sərt adam idi. Cavabı da yetərincə sərt səsləndi:

– Haqqın ağzına daş basmaq, düz söz danışanı amansızlıqla susdurmaq sizin kimilərinin köhnə peşəsidi. Daha heç nədən qorxan yoxdur. Hədə-hərbə çanağı öz başınızda çatdayacaq!

Məsim Müslümoviç şeşmərləndi:

– Bura bax, eyy! Dilini farağat saxla. Sənə dəxli olmayan işə başını soxma. Öz işçimi tənbeh etməyi mənə heç kəs qadağa qoya bilməz!

Qəhmərçi də döşünü qabağa verdi:

– Öz işçinizi öz iş yerinizdə tənbeh eləyə bilərsiniz. Camaat içində təhqirə, alçaldıcı ifadəyə ixtiyarınız yoxdur. İnsan hüquqlarını, heç olmasa, burda pozmayın.

Məsim Müslümoviç bir addım irəli gəldi. Yenidən şeşmərləndi:

– Sən mənə ədəb dərsi öyrətmə! Mən yaxşı bilirəm kiminlə harda, necə danışmaq lazımdı. Yol azmışa düz yol göstərmək hər məqamda vacibdir!

Burada bir başqası da mübahisəyə qoşuldu:

– Hörmətli yoldaş, mən bilmirəm siz kimsiniz, nə səlahiyyətin sahibisiniz. Ancaq mənə bir şey aydındır ki, iqtidar nümayəndə-

lərindənsiniz. Başa düşün, birkərəmlik anlayın ki, daha bu həna, o hənadan deyil. Camaatın canı cəzanə gəlib. Sizin başımıza bəla hakimiyyətinizin arxivə göndərilmək vaxtı artıq çatıbdır!

Məsim Müslümoviç yarası basılmış adam hövlü ilə çır-çır çığırdı:

– Xeyr, onu görməyəcəksiniz! Sovet hökumətini heç zaman, heç bir qüvvə arxivə göndərməyi bacarmayacaq! Bu, əbləhlərin xülyasıdır. Dünyaya meydan oxuyan, kapitalizmin canına üşütmə salan sosializmi, sorağı bütün qitələrdə eşidilən SSRİ adlı qüdrətli bir dövləti sarsıdacaq, heçə döndərəcək fövqəlqüvvə mövcud deyil və olmayacaq da!

Kənardan bir nəfər də höcətləşmə yerinə yan aldı. Həqarətlə gülərək, Məsim Müslümoviçə işarə etdi:

– Bu haylı-küylü yoldaşda toyuq korluğu var, – dedi. – Odur, hakimiyyət iqamətgahının qənşərində, on-on beş addımlıqda qurulmuş dar ağacını görə bilmir. Onun nə demək olduğunu qanmır. Qəribə adamdı!

Ətrafdan ona hay verdilər:

– Qəribə yox, beyni püfdü!

– Qəflət yuxusundadı, ayılmayıb!

– Bircə sözlə, korafəhimdi!

Məsim Müslümoviç acığından qovşuruldu. Gücü heç nəyə çatmadı, hirsini deyinməklə soyutdu:

– Nankorlar!.. Qədirbilməzlər! Axı, bu binəva Sovet hökuməti sizə yaxşılıqdan savayı neyləyib?! Keçmişinizi niyə insafsızcasına unudursunuz? Babalarınız, bir çoxlarınızın ata-analarınız gənclik yaşlarına qədər yeraltı qara, hisli damlarda yaşayıblar. Mal-qoyunla bir tövlədə, miz iy-qoxulu daxmada ömür çürüdüblər. Ağalar, bəylər, koxalar, kəndxudalar qapılarında nökər-naib olublar. Arvad-uşaqları yarıac, yarıçılpaq həyat sürüblər. Bit-sirkədən, dava-dərmansız xəstəliklərdən kütləvi qırılıblar. Çox vaxt kəfənsiz-filansız qəbirə gömülüblər. Sovet quruluşu dünyaya sosial ədalət gətirdi. Hamıya azadlıq bəxş etdi. Havasız, işıqsız daxmalardan qəşəng binalara, imarətlərə köçürdü. Savadsızlığı aradan götürdü. Yazmaq-oxumaq nə olduğunu bilməyənlərə bilik öyrətdi. Onların övladlarına, yəni sizlərə pulsuz ali təhsil verdi. Hər eldə, hər oba-

da, ən ucqar kəndlərdə hisli-paslı neft çıraqlarını gur elektrik lampaları ilə əvəzlədi. Evlərə qaz kəmərləri çəkdi, mənzillərinizi mavi yanacaqla qızdırdı. Ayaqlarınızı adi göndən tikilmiş çarıq, kotğu, patavalardan qurtardı. Sudan, soyuqdan qoruyan isti ayaqqabılar geyindirdi. Əyin-başınızı nimdaş, yırtıq-sökük çul-çuxalar əvəzinə yaraşıqlı paltarlarla, pencək-şalvarlarla təzələdi, abıra mindirdi. İndi onu bəyənmirsiniz. Ata-anası bəlli olmayan, xarici düşmənlərimizə xaincəsinə satılmış qor-qoduqların, ekstremistlərin boş hay-küylərinə uyub, hakimiyyətin istefası tələbini irəli sürürsünüz. Ağlınızı başınıza yığın! Papağınızı qabağınıza qoyun, bir dərin-dərin fikirləşin. Başınız daşdan-daşa dəyəndə peşman olacaqsınız. İnanın mənə!

Məsim Müslümoviç susan kimi, gər və gur bir səs qulaqları cingildətdi:

– Qaxınclarını az elə, a qardaş! Özün deyib, özün də eşidirsən. Zəhmət çək, bizi də dinlə!

Ortada sus-pus dayanmış Əfsuna bu səs tanış gəldi. Restoranda həmsöhbət olduğu artistin səsinə oxşatdı. Çönüb baxdı, yanılmamışdı.

Artist Məsim Müslümoviçə lap yaxın yeridi, nəfəs-nəfəsə dayandı. Səsini bir qədər alçaldıb, qollarını qoynunda çarpazladı. Gözlərini arabir ətrafdakı adamlarda gəzdirə-gəzdirə sözünə davam etdi:

– Siz, bayaq ərz elədiniz ki, Sovet hökuməti bizi ağ günlərə çıxardıb. Qara daxmalardan işıqlı, yaraşıqlı binalara, imarətlərə köçürüb. Savad verib, əyin-başımızı təzələyib, insan təkin yaşadıb, düzdü?

Məsim Müslümoviç bir-iki addım geri çəkildi. Artistin ağzından turşumuş iy gəlirdi. Yəqin ki, yenə hardasa içmişdi. Dilucu dilləndi:

– Bəs yalandı?!

– Bəli, yalandı! – Artist dabanlarını höcətlə qaldırdı. – Onlar yalnız və yalnız sovetlərin xidməti deyil, dövrün-zamanın həyata diktəsinin nəticəsidi. Biz on səkkizinci, on doqquzuncu əsrdə yox, iyirminci yüz illiyin sonlarında yaşayırıq. Sadaladıqlarınızı Sovet hökuməti olmasa da bu xalq görəcəkdi!

Şakir Şadmanlının “yazıçı” hissiyyatı önə çıxdı. Artisti siyasi korluqda dolayısı ilə qınadı:

– Zamanın belə bir mütləq diktəsi, həyat və yaşam tərzinə mü-

daxiləsi əgər mövcuddursa, niyə digər məmləkətlərin sosial irəliləyişində özünü göstərmir? Məişətlərində dönüş yaratmır?! Məsələn, heç uzağa getməyək, özümüzün cənubdakı qardaş-bacılarımızın – İrandakı azərbaycanlıların vəziyyətlərini bir anlığa yada salaq. Otuz milyondan artıq o əhalinin öz milli dilində heç ibtidai məktəbi də yoxdur. Muxtariyyət nədi, bilmirlər. Orta əsrlərdəki həyat tərzi ilə gün keçirirlər. Buna nədi sözünüz?!

Artist dərin yanğı ilə köks ötürdü:

– O başqa bir ciddi söhbətin mövzusudu. Onu qatmayın bura. Biz, hələlik, özümüzdən danışırıq. Siz bayaqdan fövqəladə hünərlərinizdən dəm vururdunuz. Tərifli hökumətinizin biabırçı nöqsanlarını ört-basdıra çalışırdınız.

– Heç bir ört-basdıra hacət yoxdur burda... – Şakir Şadmanlı höcətsiz danışdı: – Qərəzi bir qırağa qoyaq, keçib gəldiyimiz həyat yollarına insaf tərəzisində nəzər salaq. Yetmiş iki illik qısa zaman kəsiyində Sovet hakimiyyəti sayəsində bir neçə yüz illik inkişaf mərhələsini ötmüşük. Elm, ədəbiyyat, mədəniyyət sahəsində danılmaz nailiyyətlər əldə etmişik. Görkəmli alimlərimiz, məşhur musiqiçilərimiz, hər yanda tanınmış şair və yazıçılarımız, rəssamlarımız, heykəltəraşlarımız var. Hələ mahir dövlət təşkilatçılarımız, siyasətçilərimiz, diplomatlarımız da öz yerində!

– Tamamilə doğrudu! Büsbütün həqiqət göstəriciləridi bunlar!.. – Məsim Müslümoviç fəxarətlə təsdiqlədi. – Məhz Sovet cəmiyyətinin, böyük sosial ədalətinin bəhrəsidir! Kommunist partiyasının xüsusi diqqət və qayğısı nəticəsində araya-ərsiyə gəliblər bizim hər sahədəki sənət korifeylərimiz. Elə siz artist zümrəsi də, o cümlədən. Əvvəllər kimlər idiniz? Adi komediantlar! Küçə-küçə gəzib gülməli oyunlar çıxardıb, qəpik-quruş qazananlar! Səfil həyatı sürənlər! Hörmətə mindirdik sizi. Mütəşəkkil teatrlar yaratdıq. Ad-san verdik. Cəmiyyətin fəxarətli üzvləri, elitar nümayəndələri elədik. Budumu sizin minnətdarlığınız?!

Artist bərk qıcıqlandı. Qollarını qoynundan açıb, əllərini havada haqq bayrağı kimi o tərəf-bu tərəfə yellədirdi:

– Amma unudursuz ki, sizin o gülməşəkər Kommunist Partiyanız heç bir dövrdə, orta əsrlərin müdhiş inkivizisiya zamanında

da görünməmiş, baş verməmiş dəhşətli cinayətlər, faciələr, kütləvi amansızlıqlar, repressiyalar törədib! Bu xalqın ən say-seçmə, ən dəyərli oğul və qızlarını, öncül ziyalılarını: alimlərini, şair və yazıçılarını, teatr xadimlərini, digər sənət sahiblərini qanunsuz, məhkəməsiz güllələtdirib. Uzaq Sibirin buzxana həbs düşərgələrində qətlə yetirib. Onların ailələrinə sürgünlərdə min bir əzablar çəkdirib. Əgər o önəmli insanlarımız sağ qalsaydılar, mədəni inkişafımız, irəliləyişimiz ayrı təməl, özgə bünövrə üzərində qurulardı. Bugünkü çürüklərimizin yaranmasına münbit şərait olmazdı!

Şakir Şadmanlı qısa təkzib verdi:

– Repressiya İosif Stalinin günahıdı. Onun yanlış siyasi xəttinin, şəxsiyyətə pərəstişin acı nəticəsidi. Kommunist ideologiyasından irəli gəlməyib.

Məsim Müslümoviç tələskənliklə müavininin fikrini davam etdirdi:

– Məlumatınız olsun ki, o məsələni Kommunist Partiyasının özü iyirminci qurultayında bütün ciddiliyi ilə pislədi. Heç nədən çəkinmədən səhvləri etiraf etdi. Bir diktatorun şəxsiyyətə pərəstişinin fəsadlarını lazımınca töhmətləndirdi. Repressiya qurbanlarına bəraət verdi, onların sağ qalmış ailə üzvlərindən mərdi-mərdanə üzr istədi, şən həyata qaytardı. Yaşam şəraitlərini yaxşılaşdırdı. Bu, yüksək insanpərvərliklə bərabər, həm də ibrətamiz cəsarətin, haqq-ədalətin bariz timsalıdır!

Artist acı istehza ilə güldü.

– Əcəb ədalətdi!.. Başımızı yarıb, ətəyimizə çürük qoz tökübsüz!

Məsim Müslümoviç çımxırdı:

– Başı biz yarmamışıq. Gorbagor Stalin yarıb. Onun kobud səhvlərini bizim aydan arı, sudan duru partiyamızın ayağına yazmağa cəhd etməyin, babal yumayın!

Kim isə qəfil qəhqəhə çəkdi:

– Tutalım, o dəhşətlər təkcə Stalinin günahıdı, bəs doxsanıncı ilin iyirmi yanvar qırğınını kimin ayağına yazaq? Şanlı "Qızıl ordu"nuzun, ya yerli hakimiyyət rəhbərlərinin?

– Heç birinin! – Məsim Müslümoviç nifrətlə xitabət kürsüsünü, oradakı müxalifətçiləri göstərdi. – Taqsırkarlar, bax, onlardı! Camaatı qızışdırıb güllə qabağına verdilər. Özləri isə qaçıb orda-

burda gizləndilər. Heç burunları da qanamadı.

Yaxınlıqdakı adamlar Məsim Müslümoviçə növbə ilə sataşdılar:

– Adımı sənə qoyum, səni yana-yana qoyum, beləsinə deyiblər!

– Adətləridi, öz günahlarını özgələrin üstünə yıxmaqda qoçaqdılar!

– Əvvəllər kəsdikləri başlara sonralar saxta ağlaşma qurdular!

– Xalqdan aldıqlarını lüm-lüm udub, xalqa verdiklərini borca yazdılar!

Məsim Müslümoviç yenidən çır-çır çığırdı:

– Bəsdi, susun, qədirbilməzlər! Siz əmək itirənlərsiniz. Haqqı dananlarsınız! Kapitalistlərə satılmış axmaq ekstremistlərə uyanlarsınız! Hayıf Sovet hökumətinin sizə çəkdiyi zəhmətdən!

Ağbirçək, sifəti qırış-qırış bir qadın hirs-hikkə ilə qənşərə gəldi. Məsim Müslümoviçi lağa qoydu:

– Sən də sus, yekə qarın qurumsax! Çığır-bağırla baş-beynimizi aparma. De görək hansı əməyinizi itirmişik? Hansı haqqınızı danmışıq?! Mən ağır zəhmət adamıyam. On dörd yaşımdan altmış yaşınacan kənddə pambıq becərmişəm. Səhər ala-torandan evdən çıxıb, axşamın zil qaranlığında qayıtmışam. Dinclik, rahatlıq bilməmişəm. Əllərim qabar-qabardı, budu bax, o qabarların düyünləri ovuclarımda hələ də durur... Xalqı həmişə aldadıbsınız. “Müvəqqəti çətinlik” deyə-deyə başımızın altına yasdıq qoyub, yarıac dolandırıbsız. Aldığımız maaş ayın başına çatmayıb. Siz isə kağız üzərində yalan planlar doldurub “keçici bayraqlar”, orden-medallar, mükafatlarla yüksək vəzifələrə çatıbsınız... Budur sizin başqaxıncı elədiyiniz yaxşılıqlar!!

Həmən anda səhnədəki mikrofon daha ucadan guruldadı. Kim isə qoca qadının ittihamlarını xüsusi kəskinliklə dilə gətirdi. Və onun ardınca da nifrinli şüarlar səsləndirdi:

– Rədd olsun kommunistlər! Qəbrə gömülsün qəddar sovetlər! Moskvanın muzdlu nökərlərinə nifrət və lənət!!!

İzdiham sonuncu kəlməni təkrarladı:

– Lənət, yenə də lənət!

– Əcdadlarına lənət!

– Yeddi arxadan dolananlarına lənət!

– İstefa!!!

– İs-te- faaa!!!

Məsim Müslümoviç daha nəsə demək istədi, bacarmadı. Gözlərinin işığı birdən-birə sönüklədi. Sifəti qırcaşıb gömgöy göyərdi. Havada çaşqın əl-qol atdı, dalı-dalı getdi və gözlənilmədən yerə sərildi.

Onu tutmağa, yıxılmaqdan saxlamağa əməkdaşlarından heç biri macal tapmadı. Ağır gövdəli kişinin nəfəsi dərhal dayandı.

Fatihəsini həm qəzəb, həm də rişxəndlə artist oxudu:

– Başınız sağ olsun, əziz qardaşlar və bacılar! Yerlə kifayətlənməyib, göylə əlləşən bu acgöz bəndə də ömrünü bizə beləcə bağışladı. Canından şirin bildiyi, təbliğindən heç vaxt yorulub-usanmadığı gözəl kommunizmi bu dünyada görmək nəsibi olmadı. Kaş onu o dünyada görə bilsin. Amin!

Ətraf kiridi.

Əfsun Zamanlı meyitin üstündən şəstlə adlayıb, yoluna davam etdi...

EPİLOQ

Bakının qızmar yayının ən bürkülü axşamlarından biri idi. Havasızlıqdan can sıxılırdı. Astaqanad mehi az-az hallarda əskik olan Bakının sisli səmasında bir zərrə tərpəniş, misqalca hərəkət nəzərə çarpmırdı. Küçələrdə əyri-üyrü, qozbel ağacların, səkilər kənarlarında cərgələnmiş donqar yasəmən kollarının sıx yarpaqları sanki yapışqanla bir-birinə yapışdırılmışdı. Çəkilən nəfəs boğaz yandırır; tər bədəndən su yerinə axırdı.

Əfsun Zamanlının isə heç nə vecinə deyildi. Beş-altı ay əvvəl aldığı təptəzə "Mersedes" markalı, yüksək komfortlu maşının sükanı arxasında qütəbbər əyləşib, Tamaşanı da arxada oturdaraq, özü üçün yellənirdi. Maşındakı kondisioner içərini əməllicə sərinlətmişdi. Bayırdakı bürkü əsla hiss edilmirdi. Təzə bəylə gəlin şəhəri seyrə çıxmışdılar.

Bir keçiddə "Mersedes" möhkəm silkələnib, xırp dayandı. Tamaşa təşviş keçirdi:

– Maşına nə oldu?

Əfsun şirin nəvazişlə:

– Heç nə olmayıb, can-ciyər, həyəcanlanma, – dedi. – Yoldan keçən bir tanışımı gördüm. Onunla görüşmək üçün əylədim maşını. Sən çölə çıxma. Bürkü vurar, Allah eləməmiş, xəstələnərsən. Mən bircə dəqiqəyə gəlirəm.

O, maşını qırağa çəkib, yolkeçən adamı səslədi:

– Ə, qağa, bir ayaq saxla görək!

Yolkeçən səsə çaşqınlıqla boylandı.

– Mənimləsiz?

Əfsun maşından düşüb, ona sarı gedə-gedə:

– Bəli, sən cənablayam! – deyərək zarafata başladı. – Yolu keçəndə, nə olar, dala-qabağa baxasan. Özün şil-küt olacağın cəhənnəm, az qalmışdı, təptəzə maşınım əzilsin. Bir aləm xərcə düşəcəkdim.

Yolu keçən fağır-fağır üzr istədi:

– Fikirliyəm, bağışlayın.

Əfsun əlini-əlinə vurub, ucadan qəhqəhə çəkdi:

– Ha- haa! Ə, mənəm ey, Əfsunam! Tanımadın? Bıy, məzən olsun!

Yolu keçən əyləndi. Gözlərini döyəcləyib diqqətlə baxdı. Bu, Fərid Cəbizadə idi. Sönük-sönük qımışdı.

– Həəə... sənsən?! Doğrudan tanımadım.

Əfsun qürur-qürrə ilə əl tutuşdu.

– Yəni çox dəyişmişəm?

– Hə, çox dəyişibsən... – Fəridin həzin, həvəssiz səsində qibtə də, tale umu-küsüsü də sezildi. – Əməllicə kökəlibsən... Altında da qəşəng maşının.

– Elə mən də səni zorla tanıdım. Yaman sınıxıbsan. Xəstəzad deyilsən?

Fərid, həqiqətən, çox sınıxmışdı. Tanınmaz dərəcədə arıqlamışdı. Çənə sümükləri aydın görünürdü. Şalvarı əynində zorla dururdu. O, altı-üstü qaralıb dərinə düşmüş gözlərini yana hərləyib, lap yazıq dilləndi:

– Vəziyyətim son dərəcə ağırdı, xəstəliyə bərabərdi.

– Nolub?

– İşsizəm.

– Haçandan?

– “Təzə bəylər” hakimiyyətə gələli.

– Hımm... – Əfsun dodaqlarını büzüb, bir xeyli susdu, yalandoğru təəssüfləndi. Sonra şən halda ürək-dirək verdi: – Kefini pozma, iş barədə bir şey fikirləşərik. Söhbətimizi gəl, gedək maşında oturub eləyək. Kondisionerini qoşmuşam, içi yaxşı sərindi.

– Yox, sağ ol! – Fərid aralanmağa çalışdı. – Tələsiyirəm.

– Bəri gəl, əşi! – Əfsun onun biləyindən yapışıb buraxmadı. – Hara lazımdı, maşınla apararam.

– Minnətdaram. – Fərid dartındı. – Gedəcəyim yer yaxındı.

Əfsun əl çəkmədi. Fəridin qoluna girdi.

– Di yaxşı, tərslik eləmə. Gəl, həm maşının komfortuna bax, həm də orda sənə göstərəcək daha əfzəl bir sürprizim var.

Fərid tərpənmədi.

– Üz vurma. Xarici maşınların komfortu, bilirəm, çox gözəldi. Öz maşınım olmasa da özgələrində görmüşəm.

Əfsun təkidindən dönmədi:

– Məqsədim maşınımı sənə bəyəndirmək deyil, tamam ayrı şeydir. Höcət eləmə, sözə bax!

Fərid istər-istəməz yumşaldı. Maşına yaxınlaşdılar. Əfsun maşının qabaq qapısını açıb, əvvəlcə Fəridi oturtdu. Sonra keçib sükan arxasında öz yerini rahatladı. Və təkəbbürlü təbəssümlə arxada sakit əyləşib, səsini çıxartmayan Tamaşanı ona təqdim etdi:

– Tanış ol, zövcəmdi. Yəni ki, ömür-gün yoldaşımdı.

Fərid arxaya qanrıldı. Tamaşa ilə salamlaşıb, Əfsunu səmimi təbrik etdi:

– Ürəkdən şadam. Durnanı gözündən vurubsan!

Əfsun bunu ayrı cür yozdu: “Bu qız Durna xanımı kölgədə qoyur” mənasını anladı. Qurcalanıb öyündü:

– Başqa sayaq ola da bilməzdi. Durnanı gözündən vurmaq ovçuluqda birinci şərtdi. Ona xüsusi məharət lazımdı!

Fərid eyhamını ehmal açıqladı:

– Məharətinə bələdəm. Güllən heç vaxt boşa çıxmır, – deyib, Tamaşadan üzr istədi: – Bacı, sözüm birdən xətrinizə dəyər. “Durnanı gözündən vurmaq” el arasında yaxşı mənada işlənir. Xoşbəxt olun!

Tamaşa nəzakətlə gülümsündü. Əfsun onun əvəzindən:

– Mənim zövcəm hər şeyi incəliyi ilə duyur. Narahat olma, başa düşür ki, dost zarafatı eləyirsən, – deyib Tamaşaya gizlin göz vurdu. Fəridi təqdim etdi: – Bu oğlan, yox ey, nə oğlan, yekə kişidi, uşaqları var... hə, tələbə yoldaşımdı, yataqxanada bir otaqda qalmışıq. Canlara dəyən dostdu. Amma bir qüsuru var: dili acıdı.

Məni hərdən-hərdən sancıb. Elə indi də sözarası sancdı... Neylək, canı sağ olsun, bal arısının sancmağı xeyirdi, deyirlər.

Fərid də sönük-sönük qımışdı.

– Hərənin bir şakəri olur, – dedi. – Mənimki də sözü üzə söyləməkdi. Tərgidə bilmirəm. Südlə girən xasiyyət sümüklə çıxır.

Əfsun sükan arxasında yerini rahatlayıb, mühərriki işə saldı.

– De görüm, səni hara aparım? Yolun şəhərin hansı səmtinədi?

– Minnətdaram. – Fərid maşından düşməyə tələsdi. – Aparmışcan varsan. Yolunuzdan qalmayın.

– Bizim gedəsi elə bir yerimiz yoxdur. Tamaşa xanımın evdə ürəyi bir balaca sıxıldı. Açıq havada gəzməyi qərara aldıq. Şair demişkən, heç yana, heç yerə tələsmirik. Qulluğunda hazırıq. Gedəcəyin ünvanı de, quş qanadında çatdıraq. Maşınımın sürəti əladır!

– Yox, lazım deyil. – Fərid maşından düşə-düşə minnətdarlığını bir daha bildirdi: – Gedəcəyim yerə çatmışam. On-on beş addım qalıb. Sizə yaxşı yol!

– Ə, bir səbir elə, qaçmağa can atma. – Əfsun döş cibindən "vizit kartı"nı çıxardıb ona uzatdı. – Al bunu, haçan istəsən zəng vur. İş məsələni gəl, nağdısından həll eləyək. Xəbərin yəqin ki, var. Böyük ofis açmışam. Özəl bank sahibiyəm. Düzdü, hələlik şəriklidi, iki nəfərə aiddi. Amma əsas şəxs özüməm. Bütün səlahiyyət məndədi. Ofisin adı da "Əfsunbank"dı... Bir sözlə, ünvanım, telefon nömrəm kartda yazılıb. Asan tapacaqsan. Şəhərin mərkəzində, nəzərə çarpan yerdədi. Yubanma, nə qədər tez gəlsən, xeyrinədi.

Fərid "kartı" aldı.

– Sağ ol!

– Bax, ləngimə ha, gözləyəcəm.

– Baş üstə, tez gələrəm.

* * *

Ertəsi gün görüşdülər.

Fərid məcbur idi. Dolanışıq şəraiti son dərəcə ağırlaşmışdı, dözülməz hala çatmışdı. On aydan artıq işsizlik onu xirtdəyə qədər borca salmışdı. Bu azmış kimi, arvadı da ciddi xəstəlik tapmışdı. Ay yarım

idi yorğan-döşəyə düşmüşdü, ayağa dura bilmirdi. Ona dərmanları tanış bir aptekçidən nisyə alırdı. Ümidi hər yerdən üzülmüşdü. Xoşlamadığı adamın hüzuruna ayağı getdi, ürəyi getmədi.

Təzə təmirli, gözəgəlim ofis diqqətini aralıdan çəkdi. Bir qədər hündürdə, kiçik təpənin üstündə tikilmiş üçmərtəbəli binanın birinci mərtəbəsini bütünlüklə tutmuş bu ofisin mavi rəngli sal dəmir qapısının hər iki tərəfinə (az qala qapının özü boyda) lövhə vurulmuşdu. Lövhənin biri Azərbaycan, digəri rus dilində idi. İri, basma hərflərlə "Əfsunbank" yazılmışdı. Qapının önündə çiyni silahlı, sütülcə bir keşikçi beş addım o yana, beş addım da bu yana var-gəl edirdi.

Fərid binaya yaxınlaşanda sütül keşikçi qabağı kəsdi:

– Əmanətlərin qəbulu arxa tərəfdəndi! – dedi.

Fərid, əmanət qoymayacağını, dəvət olunduğunu söyləmək istədiyi anda Əfsunun özü qapı ağzında göründü. Geyincəkli idi. Harasa gedirdi. Fəridi məzəmmətlə qarşıladı:

– Ə, niyə belə?! Gəldiyini irəlicədən zəng eləyib nə üçün bildirməmisən? Bir az ləngisəydin, məni yerimdə tapmayacaqdın.

Fərid peşman dilləndi:

– Nə bilim, Vallah... Ağlıma gəlmədi.

Əfsun yekəxanalandı:

– Sənsən də, əlimdə yağım da daşsa, qəbul eləməliyəm. Buyur, keç içəri.

Fərid ayağını sürüdü.

– Mənə görə vacib işindən qalma. Gəldiyim kimi də qayıda bilərəm.

– Di yaxşı, tezcə burnunu sallama. Sən çoxdanın dəymədüşərisən, o saat inciyirsən.

– Yox, doğru deyirəm. Mənə görə işini pozma.

– Dəymədüşərlikdən əl çək. Zarafatdan adam cırnamaz. Sən mənə hey sataşıbsan, incidiyimi heç görübsənmi?

– Hamı bir təbdə olmur.

– Xülasə, şeytana lənət! Gedək, kabinetimdə danışaq.

Kabinet xudmani, ancaq yar-yaraşıqlı idi. Müasir, seçimli avadanlıqla bəzədilmişdi. Divarları boyunca dərin divan, yumşaq kreslolar, stullar cərgələnmişdi. Yuxarı başda böyük, üstü

mavi, məxməri parça örtülü masa və onun arxasında yellənən oturacaq qoyulmuşdu.

Əfsun Fəridi pəncərə önündəki kresloda əyləşməyi təklif edib, özü masa arxasına keçdi. Yellənçəkli stula ağır-arxayın çöküb, qılçını qılçının üstünə aşırdı. Söykənəcəyə dirsəklənib sağ əlini üzünə qoydu. Şadyana, bir az da təkəbbürlə soruşdu:

– Hə, necədi? Xoşuna gəlirmi ofisim?

Fərid fikirli:

– Mübarəkdi. Sağlığına qismət olsun! – dedi və təəccübünü də gizlətmədi: – Dünəndən bəri durub-oturub hey fikirləşirəm. Bir belə gəlir səndə hardandı, nəyin hesabınadı? Təptəzə maşın alıbsan. Gözəl ofisin var. Özəl bank açıbsan...

– Allah yetirib!

– Allah necə yetirib?

– Səxavət göstərib!

– O səxavəti mənə niyə göstərmir? Nə günah işləmişəm?

– Günahın odur ki, sən suyu da üfürə-üfürə içirsən. Hər şeydən ehtiyat eləyirsən. Qorxan gözə isə çöp düşür... Bu barədə hələ sonra. İndi özündən danış, de görüm, bu bahalıqda, qıtlıq və yoxsulluqda ailəni necə dolandırırsan? Dünən başıörtülü soruşdum, dərinə getmədim. Zövcəmin yanında səni utandırmaq istəmədim. Halın-günün nə cürədi?

Fərid qızarıb başını aşağı saldı.

– Çox pis.

– Gündəlik çörək pulunuhardan qazanırsan?

– Qul bazarından.

– Qul bazarı?! O nə yerdi?

– Hambalçılıq... Belində yük daşımaq yeri.

– Ay yazıq! – Əfsun yarı ürək yanğısı, yarı da rişxəndlə ona acıdı. – Deməli, qəpik-quruşla yük daşıtdırırlar sənə... Vaxtında mənə qulaq asmadın. Deyəndə ki, düz adam düzdə qalır, sözümü qəribçiliyə saldın, lağ elədin. Bax, budur o düzlüyün, tamahsızlığın bəhrəsi, əziyyətini çəkirsən. Yoxsa indi sən də yağ yeyib, yaxada gəzənlərdən biriydin.

Fərid başını qürurla dikəltdi.

– Maddi əziyyət çəksəm də, mənəvi cəhətdən üzüqara deyiləm! – dedi.

Əfsun kinayəyə keçdi:

– Nə verirlər o üzüqarasızlığa? Məlyəti nədi?

– Məlyəti... – Fərid ötkəmlədi. – Ürək sakitliyi! Əqidə bütövlüyü!

– Ehh, gəlişi gözəl sözlər... – Əfsun kreslosunu yellətdi. Tam dövrə vurub, Fəridə yuxarıdan-aşağı baxdı. – Bunlar mücərrəd təfəkkür ifadələridi. Sənin beynini kommunist ideologiyası xarab eləyib. Hələ də o boş təxəyyüllərin təsiri altındasan. Gorbagor Məsim Müslümoviçlərin sadiq şagirdisən!

Fərid qeyzləndi:

– Amma bir vaxtlar Məsim Müslümoviçin əlini mən yox, sən öpürdün, önündə ikiqat əyilirdin!

Əfsun həqarəti vecinə almadı. Özünü tox tutdu:

– Danmıram, əl öpürdüm, ikiqat əyilirdim, çünki vəziyyət elə tələb eləyirdi.

Fərid içinin acısını boşaldırmış kimi, dərindən fısıldadı:

– Məlum oldu!.. Deməli, əclaflığını, mənəvi düşkünlüyünü, satqınlığını boynuna alırsan?!

– Alıram, bəli! – Əfsun şeşmərlənmiş cavab verdi. – Zamanla ayaqlaşmaq lazımdı. Həyat gedişatına uyğun davranmaq böyük fərasətdi. Əks təqdirdə mən də olardım sənin bir tayın. Qalardım hər şeyə tamarzı. Boynubükük, yazıq hallı.

– Fərid onu açıq nifrətlə süzdü.

– Sifət dəyişmək, cilddən-cildə girmək, üzə tüpürtdürmək ən alçaq davranışdı. Zamanla ayaqlaşmaq yox, iyrənc pozğunluqdu, mənəviyyatsızlığın ən çirkin formasıdı!

Əfsun kreslosunu bir də yelləndirdi. İrsiz-irsiz irişdi:

– Mənəviyyat boş şeydi, yoldaş Fərid! O da sovet ideologiyasının uydurmasıdı. Bu dolaşıq dövrdə, bulaşıq zamanda əsl hünər hadisələrdən baş çıxarmaqdı, gələcəyinə bir gün ağlamaqdı. Nədənsə həya etmək, abır-ismətə qısılıb, dünənki yaşam tərzini eynən təkrarlamaq avamlıqdı, həyatdan dala qalmaqdı. Addımını müasir tələbatla qoşalaşdırmalısan. Yoxsa... nə deyim, öz düşdüyün vəziyyətdən ibrət götür.

Fərid dalğın-dalğın susdu. Əfsun qalib qiyafəsində məğrurluqla əlavə etdi:

– Yadıma müdriklərdən birinin mübarək kəlamı düşdü. O kəlamda deyilir ki, həyat çətin ram olunan xam ata bənzəyir. Çəmini tapıb belinə minə bildinsə, cilovunu əlində möhkəm saxlamağı bacardınsa, səni niyyət mənzilinə dördnala çatdıracaq. Əgər bacarmadınsa, belindən atacaq. Çığnayıb, dalınca sürüyəcək. Dağa-daşa çırpıb qəhr edəcək!

Fərid heysiz-heysiz ayağa durdu.

– Anladım səni... Məni bura məzəmmətləməyə, ağıl öyrətməyə, üzümü danlamağa çağırıbsan. Havayı zəhmət çəkirsən. – Fərid qapıya doğru yeridi. – Xudahafiz!

– Ə, hara belə?!.. Səbrin olsun!.. Əsas söhbət geridədi.

– Əlavə söhbətə ehtiyac yoxdu... Hər şey aydındı.

– Ə, darqursaqlıq eləmə. Hövsələn çatsın. Keçirəm sənin iş məsələnə.

– Mənə sənin işin lazım olmadı.

Əfsun yüyürüb, qapıya çatmış Fəridin ətəyindən geri çəkdi.

– Ə, səfehləmə! Bu gündən səni ofisimin iş icraçısı təyin eləyirəm. Maaşın yüksək olacaq. Kasıbçılığın daşını atacaqsan. – Əlini cibinə yetirib, xeyli pul çıxartdı. – Al, bu da ilk xərclik.

Fərid pula baxmadı.

– Mən sədəqə yığmıram!

– Ə, sədəqə deyil ey, avansdı. Sonra maaşından tutulacaq. Uşaqların yanına əliboş qayıtma.

– Uşaqlarım əliboşluğuma öyrəşiblər. Heç nə olmaz. Umsunmazlar.

Əfsun üz vurdu:

– Xahiş eləyirəm, daşı ətəyindən tök, qulaq as hələ nə deyirəm. Vacib bir sözüm, təklifim də var... Eşitməmiş olmazsan, qarşıdan Ali Məclisə seçkilər gəlir. Ona ciddi hazırlıq gedir. Mən də deputatlığa namizədliyimi irəli sürmək fikrindəyəm. Kimdən əskiyəm? Yüksək qabiliyyət məndə, maddi imkan məndə. Natiqlikdə də ki, çoxlarını suya susuz aparıb, susuz da qaytararam. Daha nə lazımdı? Əgər yeri gələrsə, seçiciləri pulla da şirnikdirib lazımi qədər səsi toplamağa gücüm çatar. Hə, necə fikirdi?

Fərid dillənmədi.

Əfsun bir az da yekəxanalandı:

– Səni də özümə vəkil götürmək qərarına gəlmişəm. Seçki məntəqələrini birlikdə gəzəcəyik. Bülletenləri yaymaqda, ilkin səsləri toplamaqda mənə kömək edəcəksən. Əlbəttə, mənfəətinlə... Arxayınam ki, etiraz bildirməyəcəksən.

Fərid başını buladı. Əfsunun böyründən kirimişcə keçib, çölə çıxdı.

Əfsun arxadan qışqırdı:

– Əh, sarsaq! Bu dünyaya əbləh gəlibsən, əbləh də gedəcəksən!

Fəriddən cınqır çıxmadı.

Əfsun ucadan, acı həqarətlə deyindi:

– Gorun çatdasın, baba! Bu nə təhər insandı?! Xeyrini anlamaz belə bəndəsini ulu tanrı nə üçün yer üzünə göndərib?!

* * *

...Bir neçə gündən sonra iki qəzetdə iki məlumat çap edilmişdi. Çox yayımlı rəsmi qəzetdə Əfsun Zamanlının seçiciləri qarşısında öhdəlikləri (platforması) bir səhifənin yarısı boyda, aydın, oxunaqlı hərflərlə işıq üzü görmüşdü.

Digərində – azsaylı, kiçik formatlı, müstəqil qəzetin son səhifəsinin lap küncündə isə Fərid Cəbizadənin intihar etdiyi (özünü asdığı) bildirilir; ailə üzvlərinə və yaxın qohumlarına başsağlığı verilirdi...

Nə yaman bulanıbsan, ey gidi dünya!!!

SON.

Oktyabr, 2006 – Mart, 2010-cu il

"Şərq-Qərb" Nəşriyyat evində çapa hazırlanmışdır

Buraxılışa məsul: ***Rasim Müzəffərli***

Texniki redaktor: ***Rövşən Ağayev***

Üz qabığının dizaynı və
kompyuter səhifələnməsi: ***Xəqani Fərzalıyev***

Korrektor: ***Pərinaz Səmədova***

Çapa imzalanmışdır 26.07.2011.
Formatı 60×90 $^{1}/_{16}$. Fiziki çap vərəqi 21,75.
Sifariş N166. Tiraj 500.

"Şərq-Qərb" Nəşriyyat evinin mətbəəsində çap olunmuşdur
AZ 1123, Bakı, Aşıq Ələsgər küçəsi, 17
Tel.: (+99412) 370 68 03; 374 83 43
Faks: (+99412) 370 68 03; 370 18 49
www.eastwest.az